magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1992

magazin istoric
SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 9 (306)
septembrie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: Radu Ion Popescu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Patriotism şi cunoaştere istorică: Mihai Berza 2
Secretele de azi şi de mîine ale Bibliotecii Naţionale: Gh.I. Bercan 3
Semnal de alarmă pentru cultura română: Virgil Cândea 6
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: Constantin C. Giurescu 10
Clerul în veacul fanariot: Paul Cernovodeanu 13
1838. O dispută nu tocmai intelectuală: Mirela Murgescu 19
1916-1918. N. Lupu Kostaki — din Bucureştii ocupaţi: Ioan Lăcustă 23
1915. Regina Maria scrie ţarului Nicolae II: Marian Ştefan, Ileana Chirtu 26
Rhône-Poulenc — **Călătorie într-o lume necunoscută:** Dorin Matei 33
Hitler-Antonescu — ultima întrevedere: Florin Constantiniu 37
Moscova: 11-12 septembrie 1944. O minută românească: Cristian Popişteanu 42
Căderea în comunism — pagini de jurnal: René de Weck 45
Drumul vieţii: Manase Radnev 50
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă 53
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu 59
„America, Lumea cea Noao...": Eugen Denize 64
Jean Monnet şi destinul contemporan al Europei 67
Aşi germani pe Frontul de Răsărit: D. Hazanov 73
Holocaustul romilor: Christian Bernadac 75
În Bucureşti, acum 50 ani 80
Dresda sau marea conspiraţie a tăcerii: David J. Irving 84
Soarta unui favorit imperial: Gregorio Marañon 90
• Primele burse „Armand Călinescu" ale F.C.M.I. ... 72 • Rebus istoric... 79 • Cărţi sosite la redacţie... 89 • Concurs Magazin istoric 25 din 25 ... **93 • Dialog cu cititorii** 95

MIHAI BERZA

Patriotism şi cunoaştere istorică

Patriotismul este un sentiment natural, ieşit din legătura nemijlocită cu o grupare umană şi un teritoriu anumit. El cunoaşte însă trepte şi intensităţi diferite şi îşi merită cu adevărat numele cînd trece de la simplele stări afective la capacitatea de determinare a unor atitudini, a unui tip de comportament, cînd devine izvor de fapte. La acest stadiu, el se întîlneşte cu alte sentimente şi convingeri privitoare la societate şi îndatoririle sociale, întărindu-se reciproc şi contribuind laolaltă la crearea unei facturi psihice care orientează întreaga activitate a cetăţeanului activ între semenii săi. Ca orice sentiment, patriotismul este susceptibil de dezvoltare şi de modelare, prin cunoaştere, prin reflexie şi, de bună seamă, prin puterea exemplului. Unul din mijloacele cele mai apte de a dezvolta sentimentul patriotic este, incontestabil, cunoaşterea trecutului. Ea îi conferă o dimensiune în plus, căci adaugă solidarităţii cu prezentul solidaritatea cu generaţiile ce ne-au precedat în sînul aceleiaşi societăţi...

Istoria trebuie să-i dea cetăţeanului sentimentul stăruitorului efort colectiv care a dus la crearea, în cursul veacurilor, a patrimoniului naţional cu feluritele lui valori. Ea este de aceea datoare să fie deopotrivă atentă la forţele de progres, la elanurile de înnoire, la marile înfăptuiri, ca şi la factorii de frînare, la forţele reacţionare — dinăuntru şi din afară —, la eşecuri şi întîrzieri istorice.

Apartenenţa la un popor este un fapt biologic. Apartenenţa la o naţiune este — se ştie — un act permanent de adeziune. Dar naţiunea este o formaţiune istorică, o sumă de valori creată în timp, pe care trebuie să le cunoşti pentru ca să ţi le asumi. Orice cercetare a naţiunii actuale este insuficientă, dacă nu i se adaugă cunoaşterea

drumului străbătut pentru a se ajunge aici, geneza structurilor ei psihice, universul ei mental, experienţa ei istorică. Aceasta nu înseamnă vreo îndreptare spre imobilism, spre respectarea a tot ce este, pentru că vine din trecut. Dimpotrivă, tocmai pentru că istoria este continuă dezvoltare, ea orientează spiritul spre viitor, îl face să accepte înnoirea, transformarea, ca o condiţie a existenţei. A-ţi asuma patrimoniul spiritual al unei naţiuni nu se mărgineşte la a adera la el, a-l purta oarecum pe umeri, ci implică totodată obligaţia de a-l spori şi a-l adapta, permanent, la nevoile prezente ale societăţii. Ca şi indivizii, naţiunile au calităţi şi defecte, ieşite ele însele, în bună măsură, din condiţiile dezvoltării istorice. Aşa cum medicul îşi studiază atent pacientul pornind de la maladiile şi traumatismele psihice ale copilăriei, educatorii naţiunii — şi, pînă la urmă, fiecare din noi sîntem datori să ne fim propriul educator — trebuie să-i cunoască antecedentele, lungul trecut în care s-a format. A face elogiul necondiţionat al naţiunii, a o lăsa să se legene în iluzii despre ea însăşi, nu e o dovadă de iubire, după cum a recunoaşte lipsurile naţiunii tale nu vrea să spună a o iubi mai puţin.

O tentaţie căreia se cuvine să ştim a-i rezista este aceea de a transpune în trecut realităţi ale unor timpuri mai noi, dar care n-au putut prinde viaţă decît în anumite condiţii sociale, politice şi culturale. Oricît ne-ar fi acestea de scumpe, nu avem dreptul să atribuim unor oameni de altădată gînduri, atitudini şi mobiluri de fapte pe care circumstanţele obiective ale existenţei lor nu le îngăduiau să le aibă. Trebuie să ne ferim de modernizarea trecutului, tocmai pentru că el reprezintă un îndelung şi anevoios proces de naştere a societăţilor moderne, după cum legitima noastră dorinţă — şi obligaţie — de a-i limpezi liniile de evoluţie nu se poate confunda cu excesiva lor simplificare. Nu avem nici a înnobila trecutul, pentru că, cu cîtă muncă şi suferinţă omenească a cuprins — şi dincolo de tot răul ce a cunoscut, dar pentru binele către care a tins totdeauna — este şi aşa suficient de nobil.

Cea mai mare dificultate a educaţiei patriotice prin studiul istoriei — şi, în genere, a oricărei educaţii patriotice — stă însă în găsirea unui just echilibru între naţional şi universal. Orice patrimoniu naţional e sacru, şi tocmai de aceea nu trebuie absolutizat. Dezvoltarea ataşamentului faţă de naţiune se cere permanent echilibrată prin aceea a conştiinţei de a aparţine umanităţii. Fără de cunoaşterea istoriei universale, istoria patriei nu poate da decît o imagine deformată, pentru că e centrată pe ea însăşi. Integrarea istoriei naţionale în istoria universală implică schimburi permanente în amîndouă direcţiile şi o evaluare justă a aportului propriu la dezvoltarea generală. Acest aport nu se cade a fi nici minimalizat, nici suprapreţuit, ci cunoscut în realitatea lui efectivă.

(Din volumul *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, pp. 221-223)

Biblioteca Națională a României

O CĂLĂTORIE SPRE VIITOR

• Nobleţea tradiţiei obligă • La loc de frunte în Europa şi în lume • Un tezaur ce se vrea desferecat • Puterea unei idei stă în mijloace • Tehnica în slujba culturii • Care este deosebirea dintre un bibliotecar român şi unul american? • Nevoia de legi • Şi, totuşi, viitorul e doar o speranţă?

Trecut-prezent şi viitor (actualul şi viitorul sediu al Bibliotecii Naţionale a României)

— Domnule director Gheorghe-Iosif Bercan, sînteţi un om tînăr; sînteţi mai ales un director tînăr. Vă rog să vă prezentaţi cititorilor noştri...

— Mai importantă mi se pare cea de a doua remarcă, pentru că deţin această funcţie din ianuarie 1990. Lucrez însă în cadrul Bibliotecii Naţionale din 1972. Am venit în bibliotecă după absolvirea Facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti, şi, de-a lungul anilor, am trecut prin mai multe compartimente. Cea mai lungă perioadă de timp am lucrat în cadrul serviciului metodologic. Ca metodist, am avut posibilitatea să cunosc toate tipurile de biblioteci din ţara noastră şi, mai ales, structura şi modul lor de cooperare; cunosc bine mentalitatea bibliotecarului, părerea lui despre publicul cititor, dar şi pe aceea a opiniei publice faţă de biblioteci şi bibliotecari. În deceniul opt am lucrat într-un colectiv de valorificarea moştenirii istorice (cronici, acte de cancelarie, rapoarte diplomatice, tratate etc.) şi am avut satisfacţia să văd tipărite mai multe volume din seriile *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană* şi *1859 la români*... În 1985, împreună cu Nicolae Ciachir, am publicat lucrarea *Diplomaţia europeană în epoca modernă*... Mă preocupă bibliofilia, istoria bibliotecilor (acest domeniu n-a prea fost abordat pînă acum, decît în mod sporadic şi fără metodă) şi, mai nou, mă interesează problemele de management de bibliotecă...

— Şi acum, d-le director, să răspundem şi la întrebările: ce şi cine este Biblioteca Naţională a României?

— Graţie numărului şi valorii deosebite ale colecţiilor sale, Biblioteca Naţională a României se situează printre cele mai importante instituţii de acest fel din Europa şi din întreaga lume. A fost fondată în 1836, fiind prima bibliotecă naţională din istoria culturală a ţării noastre. În 1859, biblioteca a fost reorganizată după principii moderne, stabilind relaţii comerciale şi ştiinţifice permanente cu librari şi cărturari din Franţa, Germania şi Suedia. Prin decretul semnat de Al. I. Cuza la 23 octombrie 1864, ea a fost desemnată ca Bibliotecă Centrală a Statului şi multe decenii a îndeplinit această funcţie. La 17 aprilie 1901 însă, în urma unei hotărîri parlamentare, biblioteca şi-a întrerupt activitatea, întreg fondul de publicaţii şi inventarul mobil fiind transferate Bibliotecii Academiei Române.

Reînfiinţată în 1955, biblioteca a funcţionat sub denumirea de Biblioteca Centrală de Stat pînă în anul 1990, cînd, prin Hotărîrea guvernului nr. 5, din 2 februarie 1990, a primit numele de Biblioteca Naţională a României. Schimbarea titulaturii relevă şi sub aspect formal funcţiile şi atribuţiile pe care acest aşezămînt le îndeplineşte de decenii în cultura românească şi în lumea bibliotecară în special. Pentru a fi mai clar, iată cîteva din activităţile care-i conferă statutul de bibliotecă naţională în accepţia sa modernă: elaborează bibliografia naţională curentă; întocmeşte catalogul colectiv naţional; asigură documentare în domeniul culturii; oferă servicii centralizate (catalogare, clasificare); acordă asistenţă de specialitate bibliotecilor publice; întreprinde cercetări în domeniul bibliologiei şi sociologiei lecturii; organizează rezerva naţională de publicaţii şi coordonează activitatea de redistribuire a dubletelor; efectuează operaţii de restaurare a cărţilor şi cercetări în domeniul patologiei, igienei şi conservării publicaţiilor; este Depozit legal central al statului; este Centrul naţional de schimb şi împrumut de publicaţii; este Centrul naţional ISDS.

Biblioteca Naţională editează publicaţii periodice de informare bibliografică şi documentară, dintre care amintesc: *Bibliografia naţională a României* (cu cele trei serii ale sale: *Carte* - bilunară, *Publicaţii seriale* - anuală şi *Note muzicale. Discuri. Casete* - trimestrială), *Catalogul colectiv al cărţilor străine intrate în bibliotecile din România* (trimestrial), *Repertoriul periodicelor străine intrate în bibliotecile din România* (anual), *Cultura în lume* (6 apariţii pe an), *Cultura în România* (6 apariţii pe an), *Aniversări culturale* (bianual).

Biblioteca Naţională ocupă primul loc în sistemul bibliotecilor publice din ţara noastră. Pînă în 1989, acest sistem de biblioteci era extrem de rigid şi permitea doar comunicarea de sus în jos, cu alte cuvinte exercitarea de la centru a dreptului de îndrumare şi control. În prezent, militäm pentru o structură elastică, alcătuită din autonomii reale şi care să permită dialogul profesional la toate nivelurile. Pe lîngă serviciile centralizate amintite mai sus, Biblioteca Naţională are acum datoria să pună la dispoziţia bibliotecilor publice materiale de specialitate reclamate de zeci de ani: manuale de biblioteconomie, culegeri documentare, clasificări zecimale etc.

— După toate aceste detalii privitoare la activităţile ce se desfăşoară, sau ar trebui să se desfăşoare în cadrul instituţiei dvs. simt nevoia să ne referim şi la patrimoniul Bibliotecii Naţionale; care ar fi deci averea ei?

— Da, în acest fel, ajungem să vorbim despre lucrul cel mai important. Colecţiile bibliotecii, totalizînd 8,4 milioane unităţi bibliografice, au fost constituite prin reunirea fondurilor mai multor biblioteci şi colecţii de renume, cum ar fi: Biblioteca Ateneul Român, bibliotecile lui Sextil Puşcariu şi Valeriu Branişte, colecţiile I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Saint-Georges, Constantin Caradja, Alexandru Cantacuzino, George Fotino, colecţiile de periodice ale fostei Edituri „Adevărul" şi multe altele. Printre piesele rare aflate în colecţiile bibliotecii se află de pildă celebrul *Codex Aureus* (manuscris din sec. IX), incunabule, tipărituri din sec. XVI, ieşite din tipografiile din Mentelin, Guy, Marchant, Pruess, Frobenius, Manutius, Elzevier, Plantin etc. În fondul de manuscrise se află piese de valoare, provenind de la Alecsandri, Bălcescu, I. Ghica, Odobescu, Caragiale, Vlahuţă, P. Istrati, Sadoveanu, Arghezi, precum şi de la cunoscuţi scriitori şi artişti străini - Maupassant, Matisse, H. Mann. Există o interesantă colecţie de autografe de la autori români şi străini, amintesc doar de Anatole France, Paul Valéry sau Jean Cocteau. Colecţia de stampe sau documentele legate de istoria muzicii, piesele cartografice şi fondul de fotografii, reprezintă un material imens cu un profil enciclopedic, format din colecţii istoric constituite, ce conferă renume şi o personalitate distinctă bibliotecii noastre. N-aş omite din această enumerare o importantă categorie de documente mai recente (discuri, benzi magnetice, casete video şi audio, microfilme, microfişe, diapozitive etc.) care, într-o bibliotecă de asemenea dimensiuni, completează armonios informaţiile ce se regăsesc în documentele tradiţionale.

— Înţeleg că, la ora actuală, Biblioteca Naţională se află într-o nouă etapă a existenţei sale; în viziunea dv., care ar fi structura şi funcţionalitatea acestei instituţii?

— Primul lucru pe care l-am făcut după numirea mea ca director a fost analizarea structurii organizatorice a bibliotecii şi acest lucru l-am făcut împreună cu colegii mei, directorii adjuncţi. Funcţiile şi atribuţiile bibliotecii noastre nu puteau fi realizate decît prin eliminarea fragmentării artificiale a activităţilor, prin comasarea unor departamente capabile să asigure un flux optim atît în circuitul de prelucrare a publicaţiilor, cît şi în acela al informaţiei. Totodată, am creat unele compartimente absolut necesare bunei desfăşurări a muncii

într-o mare bibliotecă: biroul de periodice și serviciul de prestări editoriale. Semnalez, de asemenea, transformarea fostului serviciu metodologic, cu atribuții formale de îndrumare și control al rețelei de biblioteci publice, într-un compartiment de studii, cercetare și dezvoltare în biblioteconomie, cu sarcini precise de elaborare a unor lucrări în domeniul bibliologiei. Și, tot pe linia eficienței maxime, se înscrie și reorganizarea fostului oficiu de calcul, în așa fel încît să asigure automatizarea progresivă a proceselor de bibliotecă în conformitate cu standardele internaționale.

— Știu că și dv., ca toată lumea de altfel, vă confruntați cu numeroase dificultăți; ce se întîmplă cu viitorul sediu al Bibliotecii Naționale?

— Da, se conturează posibilitatea mutării într-un nou sediu, special construit pentru bibliotecă și, deci, implicit cu toate facilitățile: transport automat de carte (telelift), rafturi metalice glisante cu comandă automată, computere atît pentru o prelucrare automată a datelor, cît și pentru exploatarea informațiilor de către cititori, stație automată de dezinfectare a publicațiilor etc. Nu mă întrebați însă cînd anume vom intra în posesia acestui nou local, pentru că, la ora actuală, nimeni nu vă va putea da nici măcar un răspuns aproximativ. Și dacă, perspectiva pare totuși încurajatoare, vreau să vă spun că prezentul este de-a dreptul dezarmant: peste 20 depozite în București, și în țară, cu milioane de volume neprelucrate și parțial degradate; lipsă acută de spațiu adecvat pentru conservarea patrimoniului; inexistența aparaturii pentru prelucrarea automată a publicațiilor; lipsa unei etuve pentru tratarea publicațiilor din punct de vedere patologic; lipsa...

— Mi-ați tăiat respirația; să ne oprim aici...

— A, nu, nu trebuie să credeți că această situație, într-adevăr dramatică, este fără ieșire, deși există mulți pesimiști și chiar multe voci răuvoitoare... Pînă una-alta, dar mai ales pînă vom putea să ne mutăm în noul sediu, ne-am propus să realizăm următoarele operații: trierea tuturor publicațiilor în vederea reconstituirii colecțiilor de bază și casarea pieselor degradate fizic sau uzate moral; reinventarierea tuturor publicațiilor în sistem automat (Biblioteca Națională a Franței a început această operație gigant în 1991); prelucrarea publicațiilor neprelucrate; aducerea în Capitală a publicațiilor depozitate în provincie. Acest program a fost alcătuit pentru următorii șase ani și a fost sancționat prin ordinul Ministerului culturii nr. 420, din 5 martie 1992.

— Recent ați făcut o vizită în S.U.A.; care a fost scopul ei?

— Da, între 1 martie și 3 aprilie, am vizitat Statele Unite, la invitația Institutului Internațional de Educație și a Agenției de Informații a Statelor Unite. Scopul: cunoașterea sistemelor de biblioteci nord-americane, a sistemelor informaționale, stabilirea de contacte cu personalități din domeniul bibliologiei, lărgirea relațiilor de schimb dintre bibliotecile românești și cele americane, perfecționare în managementul de bibliotecă, diversificarea contactelor dintre asociațiile bibliotecilor din România și S.U.A. etc. În cursul acestei vizite, am cunoscut toate tipurile de biblioteci, începînd cu Library of Congres, de la Washington D.C., Harold Washington Library Center din Chicago, California State Library din Sacramento, University of Arizona Library, San Diego County Library, South Carolina State Library Board și terminînd cu New York City Public Library. Am enumerat doar cîteva, cu toate că lista lor completă ar fi semnificativă. Printre multele instituții pe care le-am vizitat, un loc aparte îl ocupă On-Line Computer Library Center (OCLC) de la Columbus, Ohio. Această bază gigant de date are la ora actuală înmagazinată în memoria computerelor sale 25 milioane de cărți, la care au acces foarte multe biblioteci din S.U.A., Canada, Europa, Australia.

Ca impresie generală, profesională vorbesc, consider că la această dată S.U.A. posedă cel mai bun sistem de biblioteci din lume. Marea lor majoritate funcționează în edificii noi, cu o maximă funcționalitate; sînt sută la sută automatizate, accesul la informație este ușor și nelimitat; ele furnizează referințe de orice tip, cu maximă rapiditate și oricărei persoane; serviciile lor de împrumut interbibliotecar pot fi considerate perfecte, dotarea cu aparatură audio-video este foarte largă, accesul liber la raft este generalizat, transportul de carte automatizat... În orice tip de bibliotecă am observat un interes deosebit pentru publicații guvernamentale și colecții complete de legi. Dar poate că lucrul cel mai bine pus la punct este organizarea. Numai în acest fel au reușit să elimine activitățile paralele, timpii morți în prelucrarea publicațiilor, formularistica inutilă etc.

— Tocmai pentru că vă sînt proaspete aceste impresii, cum vedeți problema valorificării patrimoniului pe care îl deține Biblioteca Națională?

— Parcă am mai amintit ceva legat de acest subiect; în orice caz, pentru valorificarea acestui tezaur nu ne lipsesc ideile, nici mie nici colegilor. În America, într-un interviu, am spus că diferența dintre bibliotecarii lor și cei români este numai una de mijloace. Pregătirea profesională, chiar și în domeniul informatizării, este aproape aceeași. Dar în timp ce o bibliotecă americană dispune de zeci și sute de computere, Biblioteca Națională are în dotare doar patru P.C.-uri și două computere „antice" românești. Ce să mai vorbim de dotarea bibliotecilor județene, municipale sau orășenești...

— Cînd am întrebat despre valorificare, vă asigur că am avut în vedere cel puțin două dintre problemele dificile cu care vă confruntați: cea a tehnicii moderne și, de ce nu, aceea a personalului, acesta din urmă privit atît sub aspectul său numeric, cît și prin prisma pregătirii lui profesionale. În această privință ce speranțe de viitor există?

— Referitor la pregătirea bibliotecarilor din România, pot să vă spun că ei își cunosc meseria. Aștept însă din partea lor mai multă deschidere la nou și chiar un efort suplimentar. Trebuie să adoptăm rapid metodele și tehnicile de prelucrare occidentale și acest lucru nu se poate realiza decît prin mobilitate și interes. Cît privește cadrele de viitor, trebuie să vă spun că s-a refăcut învățămîntul bibliotecomic și în curînd vor apare primele promoții de specialiști; sînt absolut convins că această infuzie de tinerețe va dinamiza lumea bibliotecară românească. Trebuie să ajungem la stadiul în care viitoarea federație a Asociațiilor de Bibliotecari din România să patroneze perfecționarea profesională a membrilor săi. Departamentul care va fi creat în acest scop în cadrul Federației trebuie să îndrume bibliotecarii în formularea unor țeluri profesionale bine definite și identificarea unor programe de perfecționare la nivelul exigențelor zilelor noastre.

Anterior am vorbit despre lipsa mijloacelor tehnice în activitatea bibliotecilor din țara noastră, dar mie mi se pare la fel de gravă, dacă nu cumva chiar mai gravă, lipsa unei legislații în domeniu. Nu există o lege a bibliotecilor, nu există o lege a Depozitului Legal (în Franța, această lege a fost promulgată încă din 1536!), nu există o lege a patrimoniului, o lege a dreptului de autor etc.

(Continuare în p. 18)

SEMNAL DE ALARMĂ PENTRU CULTURA ROMÂNĂ

VIRGIL CÂNDEA

**Multe dintre creaţiile spirituale
ale poporului român — mă gîndesc la opere de artă,
la creaţii literare şi alte asemenea realizări
ale activităţii intelectuale
şi artistice din trecutul românilor
— se găsesc astăzi în străinătate.
Ele nu mai sînt păstrate nici în aşezămintele
cărora le fuseseră dedicate iniţial,
nici în colecţii particulare
sau publice din România,
ci de-a lungul timpurilor au ajuns
în colecţii publice sau particulare
de peste hotare. Fenomenul în sine
este cunoscut în toate culturile lumii.
El contribuie la mai buna cunoaştere
a unei culturi naţionale peste hotare.
Am numit cîndva piesele româneşti
aflate în străinătate „ambasadori ai culturii noastre".
Într-adevăr, prin asemenea creaţii
străinii pot să cunoască mai bine sensibilitatea,
istoria noastră spirituală şi artistică.**

Despre operele de artă din diferite domenii create în ţară sau în afara ei de către români, şi care se găsesc în chip legiuit în alte locuri decît în România, sporind puterea de iradiere a spiritualităţii noastre, dovedind originalitatea şi potenţa ei, s-a scris totdeauna cu satisfacţie. Asemenea evocări adaugă pagini de reliefare a culturii româneşti, în cadrul culturii universale: cum au fost create operele, cum au ajuns peste hotare, cum le-au preţuit prietenii noştri de departe. Un exemplu adesea citat este acela al lui Brâncuşi care în ţară şi-a format universul artistic, dar şi-a realizat la Paris cele mai multe din opere, înainte mergătoare pentru sculptura mondială. Ele constituie o răspîntie în arta contemporană. Colecţii celebre, de la New York la Stockholm şi de la Sao Paulo la Canberra se mîndresc că au creaţii brâncuşiene. La fel Marin Damian, cel mai mare sculptor român în viaţă, şi-a realizat o mare parte a operei la Paris. Manuscrisele lui Eliade, Cioran, Ionescu, toate alcătuite în străinătate, ilustrează şi ele vocaţia de universalitate a poporului nostru. Creaţiile spiritului aruncă punţi trainice între popoare. Dar nu despre asemenea osmoze între naţional şi universal va fi vorba în cele ce urmează.

Atîta vreme cît aceste bunuri călătoresc în străinătate ca urmare a unor danii şi fac parte dintr-o operă culturală ca aceea pe care au desfăşurat-o Principatele Române de-a lungul secolelor, fenomenul este întru totul pozitiv. El încetează să mai fie atunci cînd astfel de bunuri părăsesc ţara după o serie de acte reprobabile: deplasarea lor din locurile cărora le fuseseră consacrate, trecerea lor frauduloasă peste graniţă, înstrăinarea lor în condiţii adesea sordide prin intermediarii respectivi, ajungerea în colecţii particulare unde nu le vor mai vedea decît proprietarii. Din acel moment asemenea opere încetează să mai fie ambasadori ai culturii române, devenind simple investigaţii financiare dictate nu de iubirea de artă, ci de cel mai abject mercantilism.

Fenomenul s-a agravat după decembrie

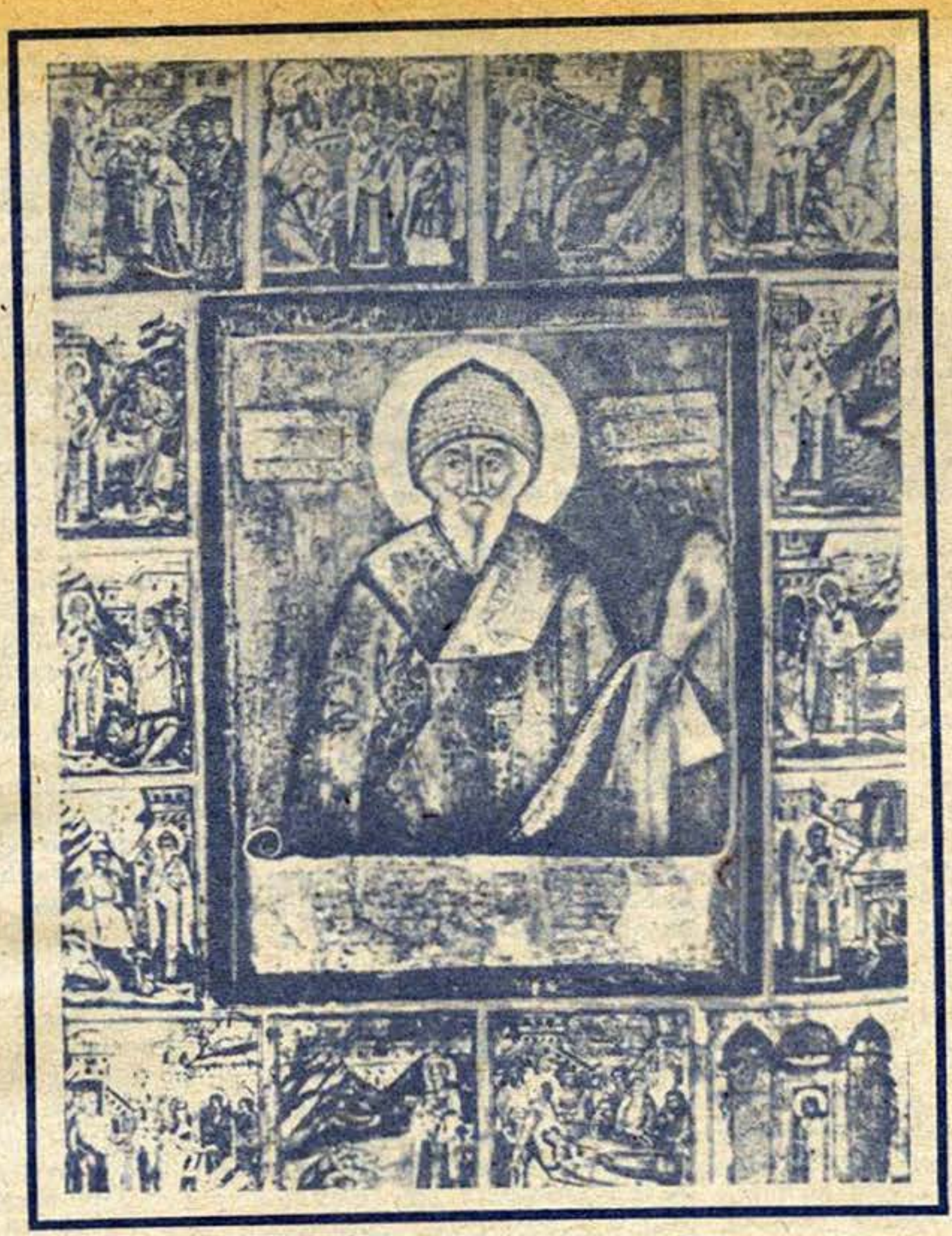

1989. A fost abrogată legea care împiedica înstrăinarea patrimoniului naţional. Paza pare să fi slăbit în colecţiile publice, iar unii dintre colecţionarii particulari care înţeleg să se despartă de piesele adunate adesea într-o viaţă de privaţiuni preferă să vîndă străinilor contra valută forte, chiar dacă astfel de opere unice vor părăsi pentru totdeauna ţara. Mai mult, după unele informaţii pe care le am, urmărirea furturilor este slabă, ineficientă.

Înainte de a prezenta patru exemple de bunuri culturale româneşti ajunse — mai mult sau mai aproape de zilele noastre — în străinătate pe căi nu tocmai curate, să vedem care au fost zonele spre care s-au dirijat „ambasadorii culturii noastre". Fără îndoială, direcţia principală a fost Peninsula Balcanică şi Orientul Apropiat. Printr-o operă, pe care foarte frumos Nicolae Iorga a numit-o „Bizanţ după Bizanţ", voievozii români şi alţi donatori au ajutat şi au înzestrat toate aşezămintele creştine din teritoriile aflate sub stăpînirea Imperiului otoman, din Peninsula Balcanică pînă în Orientul Apropiat, la Muntele Sinai, în Africa de Nord, în Egipt, şi pînă în deşertul siro-mesopotamian. Aşezămintele din toată această arie geografică au primit de la români opere de artă, opere literare, mai tîrziu tiparniţe făcute anume la noi pentru ei. Ajutor decisiv pentru ca acele aşezăminte să îşi continue opera spirituală, culturală, naţională, esenţială pentru păstrarea identităţii muţor popoare. Dar voievozii români nu au făcut daruri în Occident. Creaţiile de la noi ajunse acolo au urmat o altă cale. Ele au fost achiziţionate pentru calitatea lor, pentru interesul pe care oameni de ştiinţă, colecţionari sau negustori din străinătate l-au manifestat pentru valoarea lor literară şi artistică, dar nu mai puţin pentru cea comercială. Şi în multe cazuri, transferul s-a făcut în dauna patrimoniului naţional, a noastră a tuturor.

În imagine: icoana Sf. Spiridon a scăpat de lama buldozerelor ce au ras, în 1987, lăcaşul căruia îi fusese destinată. Dar în vara lui 1990, cu o cheie potrivită, a fost scoasă din muzeul altui sfînt lăcaş şi a apucat-o pe căi necunoscute.

Ce putem spera

Una dintre cele mai frumoase piese creată în prima jumătate a secolului XV este *Evangheliarul slavon* de la 1429, datorat vestitului meşter moldovean Gavriil Uric. Astăzi, piesa este păstrată la Biblioteca Bodleiana din Oxford. În 1922, datorită lui Ion Bianu, şi cu sprijinul Bibliotecii din Oxford, au fost reproduse în culori cele mai frumoase piese ale manuscrisului. Tipărirea s-a făcut la Oxford, dar prin grija Academiei Române.

Evangheliarul este realizat în cea mai frumoasă scriitură chirilică ce există în istoria artei. Surprinzător este că scriitura a fost concepută de un meşter român, adică într-o ţară în care limba slavonă, străină locuitorilor, se folosea doar ca limbă sacră, în scrieri religioase, cărturăreşti şi în administraţie. În afară de frumuseţea caligrafiei, trebuie să subliniem podoaba impresionantă, portretele celor patru evanghelişti, care conferă manuscrisului un loc aparte în arta miniaturilor europene.

Manuscrisul a ajuns în Anglia împotriva voinţei ctitorului, pentru că este evident că el era destinat unui lăcaş bisericesc din ţară. Dar la mijlocul secolului XIX, un colecţionar britanic a intrat în posesia lui, printr-un anticar din Veneţia, ducîndu-l la Oxford. Acolo este păstrat cu foarte multă grijă, ceea ce face imposibil un contact direct cu el. În 1982, cînd s-a organizat la Muzeul de artă din Bucureşti, o expoziţie cu bunuri culturale româneşti din colecţii engleze, am primit cam tot ceea ce am cerut, cu excepţia acestui manuscris. Conservatorii au refuzat să îl trimită în România, spunînd că oricît de bine l-ar ambala, oricît de îngrijit ar fi transportat, va avea de suferit din cauza călătoriei prea lungi.

O iniţiativă domnească a făcut ca *Evangheliarul* să fie copiat tot în Moldova, la sfîrşitul secolului XV, în 1493, de către un alt mare caligraf, Toader diacul din Suceava, din porunca Mariei, soţia lui Ştefan cel Mare.

La această copie este frapant faptul că Toader diacul s-a străduit să copieze acelaşi număr de rînduri şi pe fiecare rînd acelaşi număr de slove, în acelaşi fel, cu aceeaşi decoraţie a vignetelor şi a iniţialelor împodobite. El n-a putut să reproducă şi miniaturile, aşa încît *Evangheliarul* se deosebeşte de prototipul de la Oxford prin faptul că îi lipsesc portretele evangheliştilor. Dar copia „fotografică" a textului ne arată influenţa pe care a exercitat-o Gavriil Uric asupra urmaşilor săi meşteri caligrafi şi miniaturişti din Moldova. Manuscrisul este cunoscut în literatura de specialitate drept *Evanghelia slavo-greacă*, pentru că, la cîteva secole de la alcătuirea ei, s-a adăugat pe albitura din marginea textului slavon şi textul grecesc al evangheliei respective. Soarta a vrut ca nici această operă de artă să nu rămînă în România.

La 1900, cărturarul Simion Florea Marian o găsea în colecţia Episcopatului vechilor creştini de la Fîntîna Albă, din Ucraina. După care dispare, astfel încît în Repertoriul operelor de artă rămase de la Ştefan cel Mare, realizat prin anii '50-'60 de Academia Română, manuscrisul apare cu localizare necunoscută. Aşa cum anunţam tot în revista *Magazin istoric* (nr. 1/1986), am avut bucuria să îl regăsesc în 1984, într-una dintre cele mai mari colecţii americane, Biblioteca Pierpont Morgan, din New York. Pierpont Morgan a fost un mare bogătaş american, care a avut un hobby: colecţionarea de manuscrise şi cărţi vechi. În biblioteca sa se mai păstrează încă o creaţie românească: o *Psaltire cu tîlc*, realizată tot la sfîrşitul secolului XV, la Mănăstirea Putna. Din evidenţele bibliotecii rezultă că manuscrisele au fost achiziţionate în 1924 de la o colecţionară din Cernăuţi. Este puţin probabil că vom mai vedea vreodată aceste manuscrise în ţară, tot ce putem spera este să reuşim o reproducere 1/1 a celor două piese.

Cu cheie potrivită

Dacă în cazurile prezentate pînă acum înstrăinarea s-a produs cu mai mult timp în urmă, în ceea ce priveşte cele două icoane de care ne vom ocupa în continuare, ele au părăsit România de foarte scurt timp.

Prima este celebră în istoria icoanelor din ţara noastră şi a icoanelor arabe, pe care le-am numit cîndva melchite[1]. Este vorba despre icoana Sf. Spiridon. Ea se păstra pînă în 1987 în ctitoria lui Constantin Mavrocordat de pe malul Dîmboviţei, lîngă Podul Senatului, aşa-numita Mănăstire Sf. Spiridon Vechi — cunoscută pînă la secularizare, în 1863, şi ca „mănăstirea arabă" —, pentru a fi deosebită de Sf. Spiridon Nou, lăcaşul de pe Calea Şerban Vodă. Constantin Mavrocordat o dedicase Patriarhatului din Antiohia. După cum se ştie, toate Patriarhatele Orientale — de la Constantinopol, Antiohia, Ierusalim şi Alexandria — au avut în ţara noastră proprietăţi şi mănăstiri închinate, din ale căror venituri şi-au putut continua activitatea spirituală şi culturală în vremea stăpînirii otomane. Patriarhul Antiohiei — care îşi avea sediul atunci la Damasc, în Siria —, pe nume Silvestru, originar din Cipru şi iscusit meşter de icoane, a dăruit mănăstirii icoana de hram. Sf. Spiridon, episcopul Tremitundei, se bucura de o evlavie particulară în lumea răsăriteană, ca participant la primul Sinod ecumenic de la Niceea, din anul 325, ca mare apărător al dogmei Sf. Treimi, ca făcător de minuni ş.a.m.d.

Icoana este alcătuită din două părţi. Partea centrală reprezintă chipul sfîntului, iar părţile laterale, adăugate ulterior, înfăţişează scene din viaţa şi din minunile realizate de acesta. Este singura icoană din lume care are inscripţii atît în limba română

[1] V. Cândea (ed.), *Les icônes melkites*, Beyrouth, 1969.

cît și în cea greacă și cea arabă. În partea de jos, central, se găsește o inscripție lungă, mare, caracteristică icoanelor melchite. Pictorii de icoane arabi aveau o mare atracție, ca pretutindeni în cultura arabă, pentru scris, pentru cuvînt, pentru relatările ample. Găsim acolo o istorioară a modului în care icoana a ajuns în țară și despre ctitorirea Mănăstirii Sf. Spiridon Vechi. În 1969, icoana a fost restaurată și prezentată pentru prima oară într-o expoziție internațională, de icoane arabe, la Beirut.

Era cunoscută de toți credincioșii din centrul Bucureștilor — căci după ce a încetat să fie mănăstire pentru călugării arabi veniți la București, Sf. Spiridon vechi devenise biserică parohială. Fusese publicată în diverse lucrări, în străinătate. Era deci o icoană cunoscută.

În 1987, cînd biserica a fost rasă de lama buldozerelor, bunurile salvate au fost duse la muzeul unui alt lăcaș din apropierea Bucureștiului — pe care, dintr-un sentiment de jenă, nu am să îl pomenesc. De ce? Pentru că în vara anului 1990 s-a intrat în respectivul muzeu, cu o cheie potrivită, nu prin efracție — poate chiar cu cheia originală — și s-a luat doar această icoană. N-au dispărut alte bunuri. Doar icoana pe care am descris-o mai sus. După toate probabilitățile, ea este astăzi în străinătate. Și, după cîte știu, nu s-au întreprins cercetări pentru a stabili cum a fost posibil așa ceva, nici nu s-a încercat reconstituirea drumului pe care l-a parcurs. Iar dacă totuși s-a aflat, cei răspunzători tac. De ce?

O soartă similară a avut o altă icoană, a Maicii Domnului Eleusa. Tipul iconografic Eleusa, adică Milostiva, o reprezintă pe Maica Domnului cu o expresie tristă, pentru că ea are conștiința patimilor pe care le va suferi și morții Fiului său.

Pe de altă parte trebuie remarcat contrastul dintre chipul Fecioarei și chipul Pruncului. Pruncul este în atitudinea de arhiereu: binecuvîntează cu ambele mîini. Iar în dreapta și în stînga, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril au înfățișarea tipică: nu poți să distingi dacă sînt tineri sau tinere. Îngerii sînt mai presus de această distincție. Zugravul nu era numai un iscusit pictor, ci și un bun teolog, avea darul de a îmbina sensibilitatea artistică cu o mare profunzime duhovnicească. Dar cine era acest om remarcabil?

Într-o inscripție din partea stîngă, jos, îi aflăm numele: Radu ot Rășinari. Din dată se păstrează doar primele două cifre: 17...; probabil că ultimele două au fost șterse pentru a învechi icoana. În dreapta este o inscripție care continuă sub tron: „această sfîntă icoană o au plătit Ion Voina pentru aste 2 suflete anume Ana și Stana ce s-au tîmplat de au murit, ca să se pomenească în veci". După toate probabilitățile, icoana a fost făcută pentru iconostasul unei biserici de sat bogat. Nu oricine își putea permite în secolul XVIII să plătească o asemenea operă de artă. Pe acest zugrav Radu nu îl găsim în listele publicate de Marius Porumb sau de Ana Dobjanschi, nici între zugravii din Transilvania sau de tradiție brîncovenească de care s-a ocupat dl. Efremov. Urmează să fie mai bine identificat, să vedem dacă au mai rămas și alte icoane de la el.

Care a fost povestea piesei de care ne ocupăm? Nu putem oferi, în cea mai mare parte, decît presupuneri. Din lăcașul pentru care fusese comandată, a ajuns într-o colecție particulară. Este prima înstrăinare reproșabilă. O asemenea icoană era făcută să rămînă acolo unde hotărîseră cei care plătiseră, adică Ion Voina, care o dăruise bisericii în amintirea celor două suflete care se prăpădiseră. Din colecția particulară, a ajuns în străinătate. Cu totul din întîmplare am remarcat-o la sfîrșitul anului trecut într-o colecție particulară din Paris. Acolo va fi văzută de foarte puțină lume.

Care ar fi concluziile pe care le putem trage?

În primul rînd, grija mare pe care trebuie să o avem pentru identificarea, pentru studierea, pentru obținerea de reproduceri măcar după piesele cele mai importante din străinătate. Nu vom avea niciodată o imagine completă a patrimoniului cultural românesc lăsînd deoparte creațiile ajunse peste hotare. Bunuri românești în străinătate sînt de ordinul sutelor de mii, putem vorbi chiar de o treime, dacă nu jumătate din bunurile mobile create la noi. Este deci o datorie nu numai a omului de știință, dar a oricărui român care merge în străinătate să cuprindă în programul său vizite la colecții și muzee, să caute, să găsească și să noteze dacă a găsit bunuri românești[1].

În al doilea rînd, trebuie să avem mare grijă pentru păstrarea bunurilor din țară. Pentru că înstrăinarea lor este un păcat nu numai împotriva culturii românești de azi, dar împotriva culturii românești dintotdeauna. Și putem să îl parafrazăm pe Ștefan cel Mare, din *Apus de soare*, spunînd că, precum țara însăși, ea nu este numai a noastră, ci a urmașilor noștri și a urmașilor urmașilor noștri.

Închei cu acest apel la marea atenție, la marele respect pentru operele meșterilor noștri de altădată, ale creatorilor noștri de bunuri spirituale, pentru ctitorii acestor bunuri, pentru cei care au îngrijit ca ele să fie alcătuite să rămînă în cutare loc din țara noastră, pentru a împodobi o anumită biserică, o anumită mănăstire. Un apel deci să respectăm cu toții această mare operă colectivă, spirituală, care este parte integrantă din cultura și civilizația poporului român. ■

---

[1] Este ceea ce a făcut profesorul Virgil Cândea o viață întreagă, concretizîndu-și eforturile în primul volum al lucrării *Mărturii românești peste hotare*, apărut la Editura Enciclopedică anul trecut (*Magazin istoric*, nr. 3/1992). Așteptăm cu toții cel de al doilea volum al monumentalei enciclopedii (*n. red.*).

Dicţionar istoric

TÎRGURI, ORAŞE ŞI CETĂŢI DINTRE PRUT ŞI NISTRU (VI)

CONSTANTIN C. GIURESCU

HOTINUL (R.S.S. Ucraineană)[1] s-a întemeiat la un străvechi vad al Nistrului, pe unde trecea una din ramurile drumului transcontinental care lega Dunărea de Jos şi ţărmul Mării Negre de ţărmul Balticei. Malul drept al Nistrului, în locul unde s-a înălţat cetatea, domină puternic pe cel sting, din faţă; cel ce stăpînea cetatea avea controlul asupra vadului, deci asupra întregului trafic de aci. Nu se poate preciza dacă cetatea a precedat aşezarea civilă de alături, aşa cum se constată în alte părţi, sau dacă, dimpotrivă, aşezarea civilă e mai veche. Învăţatul sovietic M.N. Tihomirov, în temeinica sa lucrare despre „Vechile oraşe ruseşti" în secolele IX-XIII, nu trece Hotinul printre oraşele haliciene. Trece, în schimb, oraşul „Vasilev" pe malul drept al Nistrului, în faţa vărsării afluentului „Siret" - compară cu numele Siretului nostru -, apoi oraşul „Onut" tot pe malul drept al Nistrului, la sud-est–est de Vasilev, în sfîrşit oraşul „Cucelmin", la sud de Onut, între Nistru şi Prut. Vasilev şi Onut există şi astăzi cu aceleaşi nume, dar sub formă de sate; Cucelminul şi-a schimbat probabil numele sau a dispărut; în orice caz, tustrele au avut o evoluţie regresivă foarte veche, în locul lor ridicîndu-se Hotinul, Cernăuţii şi Sniatynul.

Cea mai veche menţiune documentară cunoscută nouă despre Hotin este o însemnare italiană din 15 februarie 1310 care aminteşte „lo vescovo da Chocina", adică pe episcopul catolic de Hotin. Forma „Chocina" este, evident, mult mai aproape de „Choczim" şi de „Chotin", variante sub care apare numele Hotinului în actele medievale, decît de „Kujavia" aşa cum a propus Abraham şi, după el, C. Auner. Prezenţa unui episcop catolic la Hotin în 1310 nu are nimic surprinzător; ea se explică în cadrul stăruitoarei acţiuni pentru cîştigarea la catolicism a acestor regiuni şi a celor vecine, pînă la ţărmul Mării Negre, acţiune de pe urma căreia constatăm un episcop catolic la Cameniţa Podoliei. Dominicanii ridică o mănăstire în 1238 la Halici; o capelă catolică se constată la Liov în 1270. Franciscanii desfăşurau o activitate susţinută; încă de pe la 1317, organizaţia lor din Caffa îşi îndreptase atenţia asupra regiunii viitorului stat moldovean; cei din cnezatul Haliciului izbutesc să întemeieze mănăstiri şi case de ale lor într-o seamă de centre, trecînd şi la sud de Nistru. În 1345, se constată asemenea mănăstiri şi case la Liov, Halici, Grodek, Kolomya, Cosmin („Cusmineh"), Siret („Cereth"), Hotin („Cotham"), Baia („Moldavia"), Chilia („Licostoni") şi Cetatea Albă („Albi Castri"). Astfel stînd lucrurile, prezenţa unui episcop catolic la Hotin nu mai surprinde, chiar dacă el nu este decît episcopul de Cameniţa strămutat temporar în acest centru de pe malul drept al Nistrului, aşa cum s-a susţinut. Tradiţia Hotinului ca sediu episcopal s-a menţinut de altfel pînă tîrziu. În harta Moldovei, alcătuită de G. Reichersdorf pe temeiul informaţiilor obţinute în Moldova în intervalul 1527-1538, acest oraş e înfăţişat prin două turnuri, unul din ele avînd, deasupra, crucea, şi prin legenda: „Choczym episc". Acelaşi simbol e întrebuinţat şi pentru Cameniţa, legenda fiind: „Camenecz episc".

Numele Hotinului este, după toate probabilităţile, de origine slavă: „Chot" în vechea slavă înseamnă „iubit, drag"; toponimicul respectiv ar prezenta deci o analogie cu acela al Dorohoiului, din aceeaşi zonă de influenţă, dacă admitem, bineînţeles, pentru acesta din urmă, etimologia dorogo, dorogoj „drag, scump", iar nu doroga „drum".

Cronicarul polon Dlugosz atribuie construirea cetăţii Hotin, ca şi a cetăţilor Cameniţa, Teţina, Bacota şi altele, regelui Poloniei Cazimir cel Mare (1333-1370), după ce acesta a înfrînt pe tătari şi a ocupat regiunea respectivă. El adaugă că unele din cetăţi au fost construite din zid, altele din lemn. Aceeaşi părere cu privire la originea cetăţilor fusese exprimată şi de senatorii polonî la seimul de la Piotrkow, în 1448. Se pare însă că cetăţile sînt mai vechi decît domnia lui Cazimir şi că acesta n-a făcut decît să le restaureze, eventual să le mărească. Prezenţa unui episcop la Hotin, în 1310, ne îngăduie să credem că aşezarea luase încă de atunci o anumită dezvoltare şi că, în preajma ei, se afla, la acea dată, o cetate pe malul Nistrului. După biruinţa hotărîtoare

---

[1] Continuăm prezentarea vocilor privind oraşele dintre Prut şi Nistru, din cartea *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, apărută în 1967, la Editura Academiei, în condiţii pe care le-am înfăţişat în numărul 4/1992 al revistei noastre.

În p. 11: *reproducerea ilustraţiilor apărute în* Enciclopedia României, vol. II

HOTIN

Cetatea Hotinului

Troița

Interiorul cetății

Minaret

Pașcauți: Mori de vînt

de la Sina Voda asupra tătarilor (1351), Podolia ajunge în stăpînirea lituanienilor și anume a lui Teodor Coriatovici. Acesta însă, în 1354, se retrage și cedează stăpînirea sa regelui Ungariei, Ludovic cel Mare, lăsînd totodată cetățile pe seama „volohilor", adică a românilor din Moldova; știrea ne-o dă cronica rusă a lui Bychowic. Prin aceste cetăți se înțelege îndeobște Hotinul, Țețina și Hmielovul, constatate ulterior în stăpînirea domnilor Moldovei. Un fapt, credem, e sigur: moldovenii au stăpînit, potrivit afirmației - care nu poate fi bănuită de părtinire - a lui Bychowic, Hotinul mai înainte încă de întemeierea statului independent al lui Bogdan. După întemeierea acestui stat, orașul apare printre orașele „volohe" din lista rusă, alcătuită între 1387-1392. Un „Ștefan de Hotin (Stephanus de Chotin)" - desigur pîrcălabul sau starostele cetății - este printre martorii și garanții salv-conductului dat de Ștefan voievod lui Spitco, palatinul de Podolia, la 3 februarie 1397. Un „Șandru de Hotin" apare printre martorii „cărții" domnești din 11 februarie 1400, iar un „Horaeț de Hotin" printre aceia ai „cărții" din 7 ianuarie 1403. În privilegiul comercial acordat lovenilor, la 6 octombrie 1408, Hotinul figurează ca punct vamal pentru caii exportați la Camenița. Se plătește aceeași vamă ca la Cernăuți pentru caii exportați la Liov.

Puternica cetate de pe malul Nistrului a jucat, secole de-a rîndul, un rol important în istoria politică și militară a Moldovei. Ea a ajuns, în cîteva rînduri, în mîna polonilor; chiar Ștefan cel Mare a trebuit să le-o lase, la începutul domniei lui, pentru scurt timp însă. În 1467, la 9 octombrie avea loc, „în tabăra de sub Hotin", „adunarea obștească" a trimișilor regelui Poloniei - reprezentînd „Rusia", adică fostul cnezat al Haliciului și Podolia - și a trimișilor domnului Moldovei spre a lămuri și rezolva toate chestiunile pendinte. Pentru cele nerezolvate, se prevedea o nouă „adunare obștească", în același loc, „sub Hotin", în întîia săptămînă după 23 aprilie a anului viitor. Starostii adică pîrcălabii de Hotin și de Cernăuți aveau dreptul, potrivit dispozițiunilor tratatului de pace din 1499, să judece „treburile și nedreptățile de la granițe" în ce privește pe supușii poloni, după cum starostele de Camenița avea același drept în ce privește pe supușii moldoveni.

Cîtă vreme moldovenii au stăpînit Cetatea Albă, Hotinul ocupa locul al doilea ca importanță între cetățile țării; după căderea ei sub turci, în 1484, el a ajuns în locul prim. Pîrcălabii ei - numiți, de la o vreme, după modelul polon, staroști - sînt citați în fruntea celorlalți pîrcălabi, în lista de martori a actelor domnești. Ștefan cel Mare numește ca pîrcălab de Hotin pe unchiul său Vlaicul, în 1467, după ce acesta fusese, timp de zece ani, pîrcălab de Cetatea Albă. Un alt pîrcălab al Hotinului a fost Duma, fiul lui Vlaicul, deci vărul domnului.

Cetatea Hotinului a fost restaurată în mai multe rînduri, ultima dată de către turci, după ce aceștia o ocupă (1713) și o transformă în raia (1715). De la început, ea avea un aspect impunător. Cronicarul Macarie, relatînd campania sultanului Soliman, în 1538, împotriva lui Petru Rareș, arată că Hotinul, pe care-l vizau polonii, era înzestrat „cu ziduri tari și cu turnuri puternice".

Ca și cetatea Neamțului, ca și aceea a Sorocii, cetatea Hotinului și-a avut ocolul ei, cuprinzînd o sumă de sate care „ascultau" de ea, aprovizionînd-o și făcînd lucrările de întreținere necesare. La 11 martie 1586, dăruind lui Andrei Logofătul și pîrcălabul de Neamț mai multe sate și selișți „anume satul Climăuți, deasupra Nistrului și satul Socolul și seliștea Zăvadinele, ce sînt în ținutul Sorocii și de asemenea seliștea Dancăuții și Vornicenii și Turburenii în ținutul Hotinului", Petru Șchiopul precizează că toate aceste sate și selișți „au fost drepte domnești și unele ascultătoare către ocolul cetății Soroca și altele către ocolul cetății Hotinului".

În afară de satele care formau ocolul cetății, mai erau altele care formau ocolul *tîrgului* Hotin. La 8 iulie 1588, același Petru Șchiopul care a deținut recordul în ce privește dăruirea și vînzarea de sate din ocoale, dă lui Ivancu, pisarul leșesc, „o silișți pustii", anume Grozințăi „ci au fost a noastră driaptă domniască și cu ascultari către ocolul tîrgului Hotinului". Iar la 10 august 1622, Ștefan Tomșa dăruiește lui Condre vameșul, pentru slujba sa dreaptă și credincioasă, un sat anume Stăucenii „cari sat au fost drept al nostru domnesc și cu ascultarea la ocolul tîrgului Hotinului". Un loc aparte are satul Sencăuții, despre care un document din 1609 august 16 arată că a fost „ascultător de ocolul... [loc alb!] ce este în ținutul Hotin", ceea ce pare a indica existența unei curți domnești în ținut, în afara cetății, sau existența tîrgului Tărăsăuți.

Cîteodată, șoltuzul tîrgului poartă numele de voit, așa cum se numea, în mod obișnuit, șoltuzul Cameniței din Polonia vecină. Așa îl găsim într-un act din 13 aprilie 1619, dat în Hotin și privind o vînzare de ocină; între martori este și „voitul cu 12 pîrgari".

S-a păstrat un document foarte interesant care menționează „legea cetății Hotin". Ne referim anume la documentul din 20 aprilie 1604 prin care Ghiorghie pîrcălabul de Hotin adevărește „că au venit înaintea noastră și înaintea legii cetății Hotin" Bantăș cu soția lui Mărica și au vîndut niște părți de ocine lui Toma Balisinovschi vornicul. Ce trebuie să înțelegem prin „legea cetății Hotin"? Era oare o lege specială după care se cîrmuia această cetate, valabilă deci numai la Hotin, sau expresia se referă la norma juridică generală privitoare la toate cetățile și tîrgurile Moldovei, adică la obiceiul pămîntului? Speța în legătură cu care se întrebuințează expresia - certificarea unei vînzări de ocină - este una din cele mai obișnuite; o întîlnim și în alte orașe și privind și pe alți dregători. Astfel, cu două zile numai mai

(Continuare în p. 32)

CLERUL (IV)

PAUL CERNOVODEANU

Tabloul complet al societăţii româneşti în veacul XVIII nu poate fi conceput fără această importantă categorie socială, pentru că şi în epoca fanariotă puterea a fost exercitată prin cele două componente ale ei — laică şi religioasă —, reprezentate de domnitor şi boieri şi, respectiv, de mitropolit, episcopi şi alţi înalţi prelaţi chemaţi să participe la conducerea treburilor statului. Să vedem, aşadar, cum a evoluat această componentă socială pe durata unui secol şi ce fenomene s-au manifestat în interiorul ei şi în relaţiile sale cu ceilalţi factori sociali.

Tradiţie şi solidaritate

În primul rînd, la nivelul prelaţilor şi al episcopilor se constată o infiltrare a elementelor greceşti, o răspîndire mai accentuată, dar nu exagerată, a limbii greceşti în cărţile de cult şi în serviciile religioase din biserici, mai ales în oraşe, o înmulţire a daniilor în moşii, vii, prăvălii, robi etc. către mănăstirile închinate locurilor sfinte din Orientul ortodox, o creştere a numărului egumenilor şi călugărilor străini şi o simţitoare sporire a pelerinilor itineranţi veniţi din Balcani, Grecia insulară, Asia Mică, Siria şi Egipt, unii purtători de „moaşte" ce le aduceau substanţiale venituri prin expunerea lor, iar alţii însoţind pe patriarhii de Constantinopol, Antiohia, Ierusalim şi Alexandria, în timpul vizitelor acestora în ţările române.

Şi cu toate aceste prezenţe străine, în Ţara Românească, din cei 13 mitropoliţi care au păstorit între 1716 şi 1821, doar 6 au fost de origine greacă, 6 au fost români, unul macedo-român şi un exarh (locţiitor) tot român. Deci se poate vorbi despre o anume paritate. O uşoară superioritate a românilor se poate constata la Episcopia Buzăului (6 români faţă de 5 străini) şi paritate la eparhia de Argeş (1 şi 1); doar la Episcopia Rîmnicului-Noul Severin a existat o preponderenţă a elementului românesc: 5 români, 1 macedo-român, 1 greco-levantin provenind dintr-o veche familie românizată şi numai 2 greci. Trebuie recunoscut însă cu toată obiectivitatea că majoritatea prelaţilor greci, îndeosebi mitropoliţii, au fost la înălţimea misiunii lor, identificîndu-se cu interesele ţării de adopţiune, luînd apărarea clerului şi a mirenilor împotriva abuzurilor unora dintre domnitorii fanarioţi, sprijinind răspîndirea şi învăţarea limbii române, în şcoli şi biserică, încurajînd arta şi tiparul. La toate acestea unii dintre mitropoliţii români de origine au adăugat şi o atitudine pronunţat antiotomană, cu prilejul deselor războaie purtate de ruşi şi austrieci împotriva Imperiului otoman şi care în

marea lor majoritate s-au desfășurat pe teritoriul românesc, cu grave consecințe pentru locuitorii săi.

Ca împărțire administrativ-ecleziastică, Țara Românească era divizată în patru eparhii: a mitropolitului și ale celor trei episcopii sufragane — Rîmnic, Buzău și Argeș. Episcopia mitropolitului cuprindea 7 județe (Rîmnicu Sărat, Prahova, Ialomița, Ilfov, Dîmbovița, Vlașca și Teleorman), aceea a Rîmnicului 5 județe (Vîlcea, Gorj, Romanați, Dolj și Mehedinți), iar cea a Buzăului 3 județe (Buzău, Saac, sau Săcuieni și Muscel); în sfîrșit, mai noua Episcopie de Argeș cuprindea doar 2 județe (Argeș și Olt).

În afara similitudinilor, în Moldova au existat și unele diferențe notabile. Prima și cea mai importantă dintre ele a fost cvasi-respingerea pătrunderii elementelor grecești în înalta ierarhie bisericească. De pildă, din cei 10 mitropoliți ai epocii fanariote, 8 au fost români, 1 român grecizat, 1 grec și 1 rus. În sfîrșit, în rîndul episcopilor n-a existat decît *un singur* grec și anume la Roman. Rezistența clericilor și a boierimii pentru păstrarea purității autohtone a bisericii din Moldova a fost extrem de dîrză. S-a mers pînă acolo încît marele „sobor" convocat la 1 ianuarie 1752 și compus din ierarhii țării, egumenii mănăstirilor neînchinate și protipendada din Divan, a hotărît, cu mare blestem, să nu fie aleși niciodată prelați străini, ci numai români.

Din punct de vedere administrativ, Moldova avea patru eparhii: a mitropolitului (în capitala țării și cu reședința la Tîrgu Frumos), exercitîndu-și autoritatea asupra ținuturilor Iași, Cîrligătura, Hîrlău, Neamț și sudul Sucevei; Episcopia de Rădăuți, cu sediul în orașul omonim și avînd în subordine ținuturile Hotin, Dorohoi, Țețina și nordul Sucevei; Episcopia de Roman, cu reședința în orașul cu același nume și acoperind ținuturile Roman, Vaslui, Tutova, Tecuci, Putna, Covurlui, Trotuș, Bacău, Adjud; Episcopia Huși, cu sediul în Huși și administrînd ținuturile Fălciu, Lăpușna, Odorhei și Soroca. În 1775 și 1812 s-au produs grave mutilări ale Moldovei prin cotropirea Bucovinei de către Habsburgi și a Basarabiei de către Rusia. În 1781, Episcopia Rădăuților a fost desființată și s-a creat cea „exemptă" a Bucovinei, cu sediul la Cernăuți, dependentă de Mitropolia ortodoxă sîrbă din Carlovit. Între 1767 și 1800 a funcționat Episcopia Hotinului, sub învățatul Amfilohie, ca sufragană a Mitropoliei Proilaviei, cu sediul în raiaua turcească a Brăilei și dependentă de Patriarhia din Constantinopol. În sfîrșit, în 1813, sub administrație rusă, s-a creat o Arhiepiscopie a Chișinăului și Hotinului sau Mitropolia Basarabiei, cum i s-a mai spus, pusă sub cîrmuirea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni.

„Cîrje" și plocoane

Alegerea mitropolitului era făcută de către domnitor în înțelegere cu marii boieri din Divan. După ce înaltul prelat obținea „pateriția" sau „toiagul păstoresc", cum i se mai spunea, din partea domnului, în mijlocul unui convoi solemn, era condus la palatul rezidențial din apropierea bisericii mitropolitane. Dionisie Fotino descrie impozantul convoi și ne informează că, prin soli trimiși anume, patriarhul de Constantinopol era informat despre alegerea mitropolitului, iar acesta, spre a obține mai ușor confirmarea în funcție, îi trimitea și cîteva daruri prin aceiași emisari. În caz de vacanță a scaunului mitropolitan, episcopul de Rîmnic era acela care de obicei îi succeda.

În privința episcopilor, alegerea lor era făcută de către mitropolit și marii boieri, cu știrea și încuviințarea domnului. Mitropolitul îi hirotonisea, iar domnul le înmîna „hasranul" (cîrja arhierească). Tot Dionisie Fotino informează apoi despre ordinea alaiului cu care episcopul hirotonisit era condus de la Curtea domnească la scaunul de reședință respectiv.

Insemnele demnității marilor prelați, acordate de domni la înscăunarea lor, erau: „pateriția" sau „toiagul păstoresc" — pentru mitropolit, „hasranul" (cîrja) cu măciulie de argint pentru episcopi, iar pentru egumeni cîrje mai simple și mai mici decît cele episcopale. Mitropolitul și episcopii își aveau locurile lor de cinste în Divan, luînd parte la conducerea treburilor obștești, alături de marii boieri, sub conducerea domnului. Pe de altă parte, atît mitropolitul cît și episcopii își exercitau autoritatea în eparhiile lor, încasînd anumite taxe de la clerici și mireni. Astfel, la alegerea unui mitropolit, toți preoții și diaconii din țară trebuiau să plătească „ploconul vlădicesc". De asemenea, la alegerea episcopilor, toți preoții și diaconii din episcopia respectivă achitau darea sau „ploconul cîrjei". Alte venituri ale mitropolitului veneau din taxele de hirotonisire ca diacon sau preot; tot el încasa și „ploconul praznicului", cînd se serba hramul catedralei mitropolitane. Episcopii aveau și ei dreptul la „ploconul praznicului", cînd se serba hramul bisericilor episcopale și tot ei primeau de la preoții și diaconii din episcopia respectivă darea anuală numită „ploconul obișnuit" sau „ploconul canonicesc".

În anumite cazuri, înalții prelați încasau taxe importante și de la laici, de obicei mari boieri, pentru botezuri, cununii, înmormîntări etc. Ei trăiau însă îndeosebi din veniturile abundente ale eparhiilor peste care păstoreau și care erau înzestrate cu sate, robi țigani, scutelnici, poslușnici, apoi din veniturile marilor mănăstiri. Mitropolitul, episcopii și egumenii de mănăstiri nu plăteau pentru domeniile lor vinăriciul, dijmăritul sau oieritul.

Iubire de carte, iubire de țară

Iată, acum, cîteva figuri marcante de mitropoliți și episcopi din cele două principate, înalți prelați ale căror nume au făcut cinste Bisericii ortodoxe române, indiferent de originea lor etnică.

O personalitate de excepție a fost, fără îndoială, mitropolitul Neofit I Cretanul (1738-1753), care, deși alogen, a poposit mai de timpuriu în Țara Românească, adaptîndu-se perfect realităților locale și, lucru demn de relevat, a știut să-i înțeleagă pe români și să se aplece spre nevoile lor, împărtășindu-le aspirațiile. Om cult, după cum o dovedesc cărțile aflate în biblioteca sa, al cărei catalog ni s-a păstrat, mitropolitul a fost un sprijinitor al reformelor inițiate de Constantin Mavrocordat, imprimînd el însuși un spirit nou, de onestitate și de primenire morală, în ocîrmuirea Bisericii, începînd în primul rînd a pune ordine în administrarea bunurilor Mitropoliei și curmarea abuzurilor subordonaților săi. Totodată, a procedat cu deosebită severitate la caterisirea preoților și diaconilor ce se făceau vinovați de încălcarea rînduielilor bisericești, prin luare de mită, comiterea unor falsuri (precum plăsmuirea de acte și peceți false) sau furturi de podoabe bisericești, precum și alte delicte (adulter, bigamie, perversiuni sexuale etc.).

Neofit a manifestat deosebită grijă față de școala de „slavonie" de la Sf. Gheorghe Vechi și Academia domnească de la Sf. Sava din București, iar în satul Pătroaia (jud. Dîmbovița) a întemeiat, în 1746, o școală pentru copiii sătenilor, fără ca aceștia să plătească vreo taxă. Înaltul prelat s-a ocupăt îndeaproape de tipărirea cărților de cult în limba română (în timpul păstoririi sale, la București au apărut peste 30 titluri). Pentru binele obștesc, în apropierea bisericii Sf. Nicolae Șelari, mitropolitul a clădit un han, hotărînd ca, după moartea sa, acesta să treacă în proprietatea spitalului de pe lîngă mănăstirea Pantelimon.

Rodnica sa activitate în diferite domenii, contactul cu înalții ierarhi ai Bisericii Răsăritului (între care, Paisie II și Chiril V, patriarhii Constantinopolului), propriile lucrări în materie teologică, strădania de a dota Mitropolia din București cu o bibliotecă (cuprinzînd la început cărțile personale) fac din Neofit unul din cei mai destoinici mitropoliți ai epocii fanariote. O mențiune aparte merită însemnările sale făcute în timpul călătoriilor prin eparhia Ungrovlahiei, în 1746 și 1747. Acestea conțin numeroase și variate informații din domeniile geografiei, agronomiei, folclorului, literaturii hagiografice, epigrafiei și istoriei.

O altă figură remarcabilă este aceea a mitropolitului Grigore II (1760-1770; 1771-1787). În timpul îndelungatei sale păstoriri a manifestat interes pentru tipar, suportînd cheltuielile imprimării multor cărți, unele traduse chiar de el, ctitorind și două biserici bucureștene: Oborul Vechi (1760) și Sf. Nicolae din Țigănie (1768), zisă și Sf. Nicolae „de supt Mitropolie", demolată la sfîrșitul sec. XIX. Înaltul prelat a jucat un rol public de seamă, făcînd parte din delegația moldo-muntеană trimisă la St. Petersburg în martie 1770, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, spre a pleda în fața Ecaterinei II *(Magazin istoric*, nr. 9/1991) respectarea drepturilor politice ale principatelor. În același sens a acționat „vlădica" Grigore și pe lîngă contele Grigorie Grigorovici Orlov, reprezentantul rus în cursul tratativelor de pace inițiate între ruși și turci prin armistițiul de la Focșani (1772). De altfel, la 10 octombrie 1776, ca dovadă a sporirii prestigiului celui aflat în scaunul mitropolitan din București, patriarhul Sofronie II al Constantinopolului a acordat „vlădichii" Grigore și urmașilor săi rangul de „locțiitor al scaunului din Cezareea Capadochiei", păstrat pînă în zilele noastre, și care conferea titularului acestuia locul doi după patriarh în orice sinod patriarhal ținut în fosta capitală a Bizanțului.

Un nume bun a lăsat în amintirea urmașilor și mitropolitul Dositei Filitti (1793-1810). Fost mai întîi episcop al Buzăului, deși grec, s-a identificat intereselor „turmei" sale de credincioși, a ajutat-o în timpul secetei din 1793-1794 și a apărat-o de abuzurile fiscale ale domnitorului Hangerli. Spre a ajuta clerul de jos, a redus la jumătate „ploconul vlădiciei" și pe cel al „cîrjei" și a încercat să limiteze simonia și traficul de influență ce se practicau la numirea prelaților. Sub păstoria sa a continuat activitatea cărturărească, tipărindu-se un mare număr de cărți de slujbă și învățătură, iar în 1797 a întemeiat o școală elementară la mănăstirea Antim din București, destinată pregătirii preoților. Datorită incursiunilor prădalnice ale lui Pazvantoglu *(Magazin istoric*, nr. 11/1980), în cîteva rînduri a fost nevoit să se refugieze la Brașov, iar în timpul ocupației rusești, între 1808 și 1810, a luat parte la conducerea treburilor obștești prin acel „comitet de obläduire" format din patru persoane. Din pricina neînțelegerilor cu autoritățile ruse care l-au pus în subordinea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, numit de ocupanți exarh al bisericilor din Țara Românească și Moldova (1808), Dositei a fost înlăturat de țar din scaunul mitropolitan, fiind nevoit să se retragă din nou la Brașov. Aici a și murit, la 14 decembrie 1826, aproape centenar, după ce lăsase prin testament o mare parte din averea sa diferitelor așezăminte bisericești, școlare și filantropice din țară.

Din galeria „vlădicilor" moldoveni reținem în primul rînd figura luminoasă a lui Iacob I Putneanul. Ajuns mitropolit în 1750, pentru a adînci spiritul național în biserică, el a inițiat o amplă acțiune de tipărire a unor cărți în limba

română, utilizînd în acest scop tipografia Mitropoliei, dar și pe acelea ale lui Duca Sotiriovici din Iași și a Episcopiei Rădăuților, adusă în Capitală spre a o avea sub directa sa supraveghere și îndrumare. El a avut inspirata inițiativă de a edita un *Bucvar* (abecedar) în limba română cu caractere cirilice, lucrare extrem de utilă; cu unele completări, lucrarea a fost retipărită la Viena în 1771 și răspîndită și în Transilvania.

Iacob I Putneanul și-a creat o binemeritată faimă prin alte fapte ale sale: a restaurat, între 1756 și 1760, biserica mănăstirii Putna, greu încercată de cutremurul din 1739. El a luat partea țăranilor obidiți și năpăstuiți, îndemnînd, împreună cu alți dregători luminați, pe domnul Constantin Racoviță (1756-1757) să desființeze văcăritul, una din cele mai nepopulare dări. Anularea acesteia s-a făcut la 1 martie 1757, cu blestem greu împotriva oricui ar mai fi îndrăznit s-o reintroducă. Peste un an, împreună cu o serie de egumeni și boieri de frunte din Iași, mitropolitul a înaintat o plîngere hanului tătar Kîrîm Ghirai, protestînd împotriva jafului nimicitor efectuat în toamna anului 1758 de hoardele tătare în diferite zone ale țării. Intervenția curajoasă a mitropolitului în treburile obștești a displăcut însă domnului, care a exercitat presiuni asupra lui. Scarlat Ghica (1756-1758) a încercat să reintroducă văcăritul, dar înaltul prelat a rezistat cu succes; n-a mai avut însă același rezultat și cu Ioan Teodor Callimachi (1758-1761) și clientela acestuia, lacomă de bani. În 1760 a fost obligat să-și dea demisia. S-a retras cu demnitate la Putna, unde și-a continuat activitatea cărturărească pînă la sfîrșitul vieții, survenit la 15 mai 1778.

În locul demisionatului, domnitorul a înscăunat ca mitropolit pe fratele său, al domnului, Gavriil (1760-1786), fost mitropolit al Salonicului, dar care, contrar așteptărilor voievodului, n-a încălcat jurămîntul și n-a îngăduit reintroducerea văcăritului. Domnitorul a fost nevoit să „inventeze" o nouă dare, numită „ajutorință", dar care nu atingea cuantumul precedentei. În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, mitropolitul Gavriil a apărat interesele țării, cerînd comandanților ruși să dărîme cetățile turcești de la Brăila și Bender, de unde deseori porneau cetele prădalnice turcești și tătărești, jefuind Moldova. S-a ocupat de învățămînt, încurajînd răspîndirea științei de carte și urmărind, ca epitrop, activitatea Academiei domnești din Iași, reorganizată în anii 1765-1767 de către Grigore III Ghica; s-a ocupat de activitatea tipografică, editînd, între altele, o semnificativă *Pastorală împotriva luxului* (1781), condamnînd pornirile spre risipă ale protipendadei. El a avut durerea să asiste la răpirea samavolnică a Bucovinei de către Habsburgi (*Magazin istoric*, nr. 3/1992). A fost un susținător al faimosului stareț cărturar Paisie Velicicovski, pe care, după ocuparea Bucovinei de către Habsburgi, l-a mutat de la Dragomirna, la Secu, apoi la Neamț, unde, în 1779, în calitate de egumen, a ridicat celebrul lăcaș la un înalt nivel de viață spirituală. Vlădica Gavriil a murit, după o păstorire de mai bine de un sfert de veac, la 20 februarie 1786.

Iacob II Stamati, urmașul unui neam de țărani ardeleni boieriți în Moldova și nepot al episcopului Pahomie de Roman, a fost mai întîi episcop de Huși (1782-1792), unde a ridicat o nouă reședință episcopală. A fost un bun gospodar în scaunul mitropolitan din Iași: a cumpărat noi moșii în folosul eparhiei, a ridicat un nou paraclis pentru reședința Mitropoliei, precum și biserica Banu, zisă a „calicilor" sau „mișeilor" și a reparat cele două lăcașuri din incinta Mitropoliei — Stretenia și Sf. Gheorghe; într-una din prăvăliile de pe lîngă Mitropolie a instalat o farmacie — o noutate pentru acele vremuri. A încurajat tiparul, editînd — pe lîngă cărțile de cult — traducerile episcopului Amfilonie al Hotinului: *Gramatica tehologhicească*, *De obște geografie* (după iezuitul Claude Buffier) și *Elemente aritmetice;* acestora li s-a adăugat romanul moralizator *Critil și Andronius* al scriitorului spaniol Balthazar Gracian.

Cu aceeași dragoste s-a ocupat de învățămînt, îndeosebi cel superior, de la Academia domnească din Iași. A asigurat plata dascălilor și școlarizarea elevilor săraci, fiind cunoscut pentru actele sale caritabile. Biograful său, medicul sas Andreas Wolf, care a petrecut mulți ani la Iași, mărturisea că „mai multe sute de văduve în mizerie și orfani au fost salvați de la foamete prin generozitatea sa. Fiice de boieri, sărace dar virtuoase, au primit de la el daruri de nuntă, de la 10 la 20 de pungi; fără acest sprijin ele ar fi rămas necăsătorite..." A închis ochii în ziua de 12 martie 1803, la numai 54 ani.

Premiera episcopului Chesarie

Dintre episcopi, primul care s-a impus atenției a fost Chesarie Halepliu, episcop sufragan de Rîmnic (1773-1780). Învățînd mai multe limbi (greacă, latină, rusă și franceză) la Academia domnească de la Sf. Sava, și-a desăvîrșit pregătirea, activînd pe lîngă mitropolitul Grigore II, ca traducător al unor lucrări cu conținut teologic. În 1770 a făcut parte din delegația moldo-muntеană care a mers la curtea Ecaterinei II. Datorită destoiniciei sale a fost desemnat episcop al Rîmnicului, calitate în care s-a evidențiat ca bun gospodar, dar mai ales ca om de cultură. A înființat două școli pe lîngă metohurile Episcopiei de Rîmnic, una cu limbă de predare română, iar cealaltă greacă și slavonă. A îmbunătățit activitatea tipografiei, prin aduce-

ALBUM ISTORIC

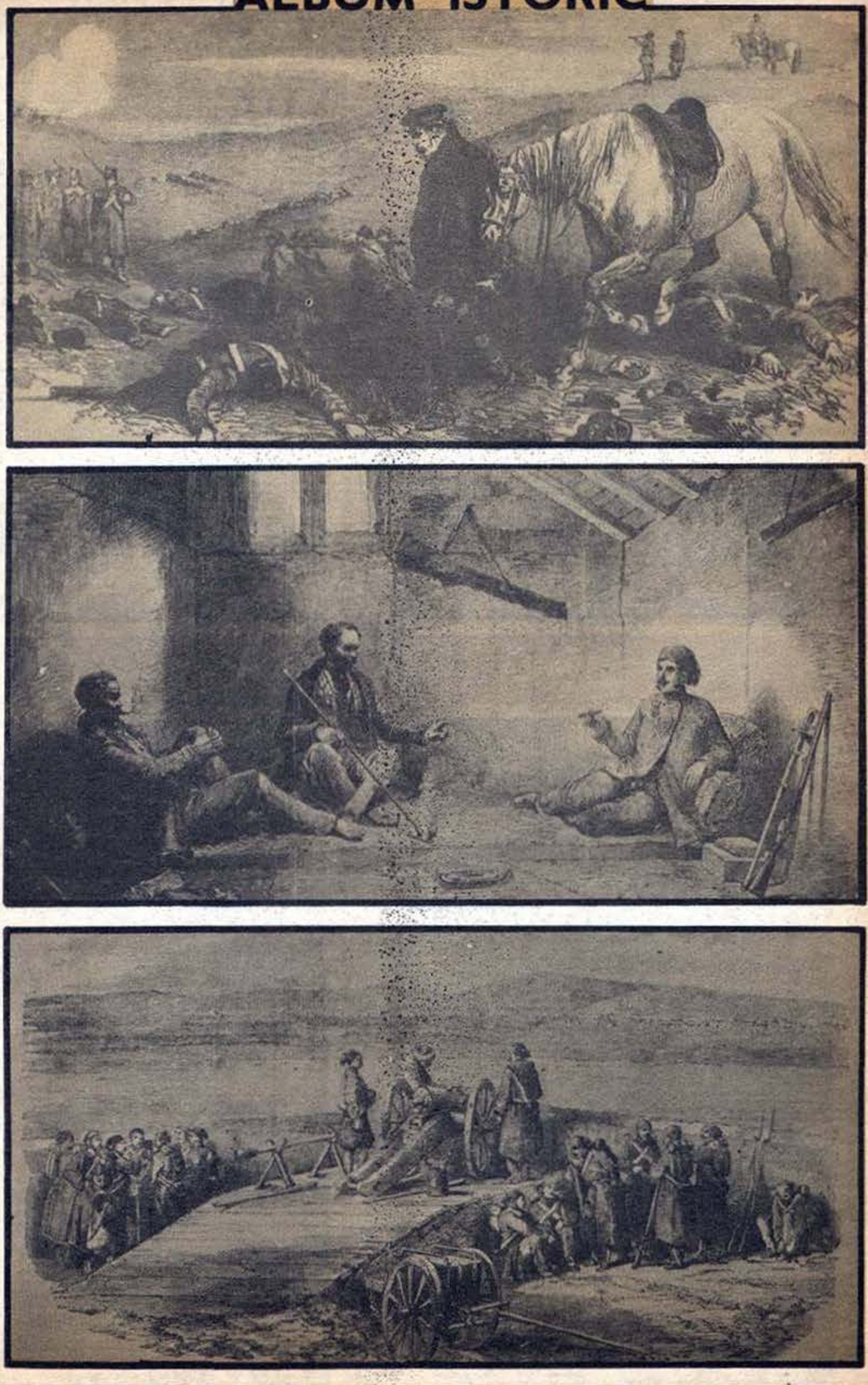

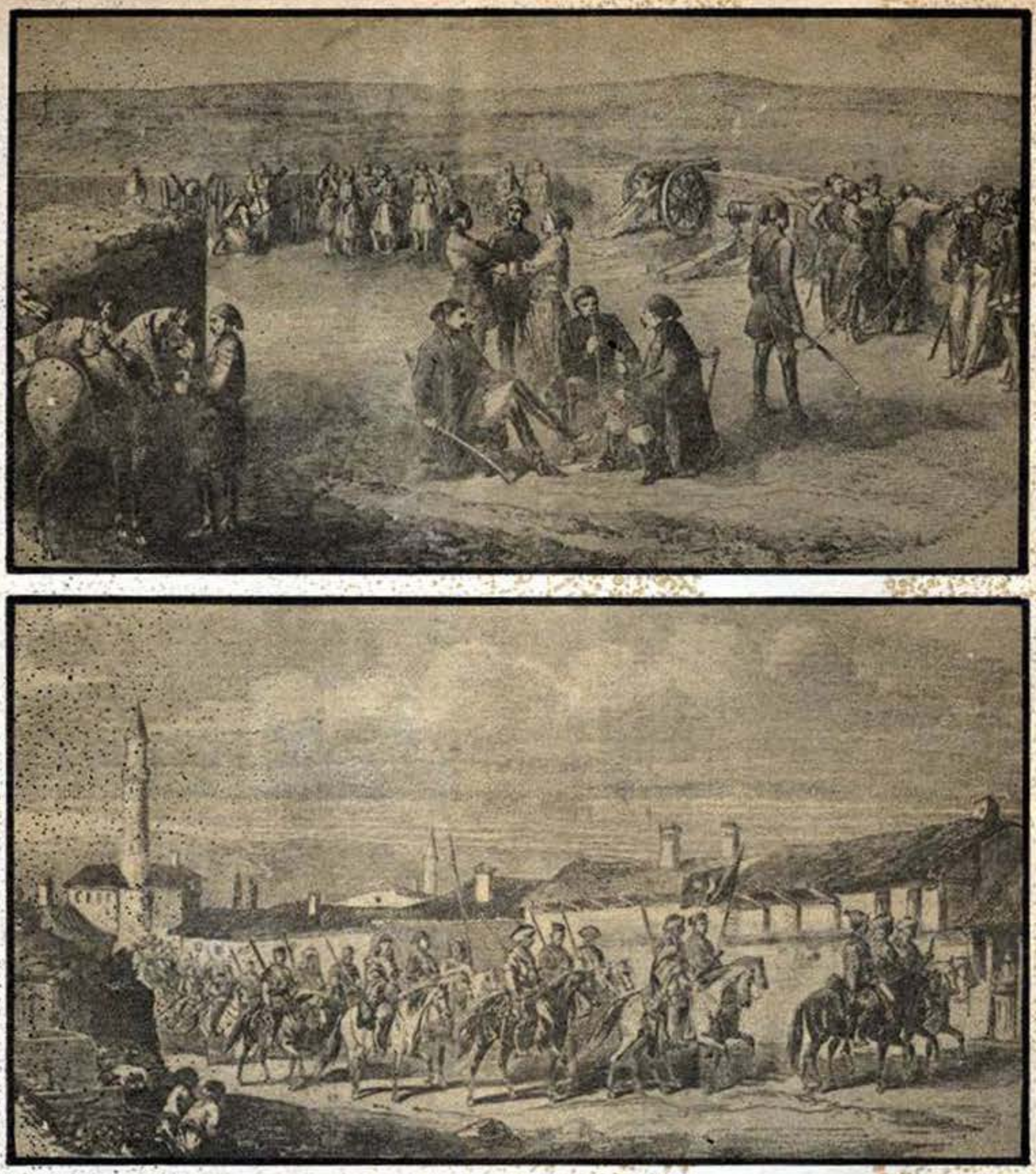

rea unor utilaje noi de la Sibiu. Între 1776-1780, a tipărit în românește *Mineele* pe lunile octombrie-martie, textul pentru celelalte luni — traduse tot de Chesarie — fiind tipărite de succesorul său, Filaret, viitor mitropolit. Importanța acestora constă nu numai în calitatea limbii în care au fost traduse, ceea ce a ușurat răspîndirea lor în întreg spațiul românesc, dar mai ales în conținutul prefețelor redactate de Chesarie. În prefața *Mineiului* pe luna noiembrie, Chesarie încerca o periodizare a istoriei naționale pe baze, îndeosebi, culturale, iar în prefața volumului pe luna ianuarie stăruia asupra originii noastre latine, mărturisind că a găsit „linia neamului românesc din vechi trăgîndu-se din slăvit neam al romanilor".

„Premiera" absolută pe care a realizat-o el însă a fost aceea a inserării în aceleași prefețe ale *Mineelor* a unor texte traduse din faimoasa *Enciclopedie* a lui Diderot și d'Alambert, operă de căpetenie a iluminismului european. Prestigioasa lucrare în 20 volume, apărută între 1751-1772 și la care au colaborat, printre alții, Montesquieu, Voltaire, Rousseau și cavalerul Louis de Jaucourt, a fost procurată de Chesarie cu ajutorul vestitului și cultivatului negustor Constantin Hagi Pop din Sibiu. În prefața *Mineiului* pe decembrie, precum și în cele ale lunilor ianuarie, februarie și martie, Chesarie a utilizat „vocile" din *Enciclopedie* intitulate *Ére, An, Époque, Janvier, Février, Mars*, lămurind o serie de probleme cronologice sau referitoare la vechi serbări cu substrat mitologic. Unul din scopurile sale era acela de a demonstra, sprijinindu-se pe autoritatea *Enciclopediei*, persistența obiceiurilor strămoșești ale românilor și că acestea fuseseră preluate de la romani. În afara acestor surse „enciclopediste", el a utilizat o serie de informații preluate din *Mércure littéraire et politique*, privitoare la situația din Europa anului 1778, precum și altele extrase din opusculul lui Carra, pretențios intitulat *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, apărut în 1777 și, pe bună dreptate, criticat de episcop.

Dintre episcopii Buzăului s-a evidențiat, printr-o activitate de mai bine de un sfert de veac, Costandie Filitti (1793-1819). În primul rînd a restaurat lăcașe de cult din reședința lui, „mermetisind" biserica catedrală și ridicînd în seama acesteia un han cu două prăvălii și două mori; a refăcut schitul Găvanele, a

În p. 13: *mitropolitul Iacob Stamati (tablou în ulei)*

Semnături de vlădici munteni și moldoveni din sec. XVIII

ctitorit bisericuța de lemn de la Găvănești și a terminat-o pe cea de la Săseni; tot din inițiativa lui s-a rezidit biserica Sf. Dumitru din București, ctitorie a Bălăcenilor. A manifestat interes pentru școală, ca membru al Eforiei școalelor asigurînd învățători de limba română pentru școlile din eparhia sa: Focșani, Rîmnicu Sărat, Mizil, Urlați și Vălenii de Munte. Alături de fratele său, medicul Silivestru Filitti, episcopul a jucat un rol însemnat în înființarea Spitalului Filantropia din București și tot el a purtat de grijă Spitalului Gîrlași din Buzău, înființat în 1792 de boiernașa Maria Minculescu, angajînd, pe seama sa, întîi un medic italian, apoi unul german.

Adversar neîmpăcat al abuzurilor și favoritismelor în eparhia sa, simpatizant și susținător al luptei popoarelor din Balcani pentru emancipare națională, episcopul buzoian și-a atras antipatia ultimului domn fanariot Al. Suțu (1819-1821) și a favoriților acestuia, care prin măsuri samavolnice l-au silit să-și dea „paretisis" (demisia) la 27 iulie 1819, refugiindu-se la Mehadia. Restul vieții și l-a trăit în pribegie, la Chișinău, apoi la Brașov, întorcîndu-se în țară abia către sfîrșitul zilelor sale, petrecut la București, în 8 octombrie 1827.

O figură luminoasă a fost și cel dintîi episcop al Curții de Argeș, Iosif Malaia; păstorind din 1793 pînă în 1820. A fost un cărturar de seamă, a tradus și s-a îngrijit de tipărirea a numeroase cărți în toate centrele locuite de români: București, Rîmnic, Sibiu, Neamț. Printre cele mai importante lucrări tipărite de el sînt cele 12 *Minee*, „îndreptate" și imprimate din grija sa la Buda în 1804-1805, cu asistența cărturarului ardelean Ioan Piuariu Molnar. În această activitate a fost sprijinit și de amintitul negustor Hagi Constantin Pop. S-a îngrijit cu dragoste de școală, patronînd învățămîntul din Curtea de Argeș, unde erau primiți și copii veniți din Transilvania; a ajutat funcțio-

narea unor școli la Pitești, Slatina și, probabil, la schitul Buliga. Sub supravegherea sa au fost restaurate biserica catedrală Curtea de Argeș și biserica din Botușeni; a refăcut schitul Corbii de Piatră și a ctitorit biserica Sf. Nicolae din Valea Danului. A încetat din viață, încărcat de ani și de recunoștința credincioșilor săi, la 27 octombrie 1820.

Din rîndul chiriarhilor moldoveni mai de seamă, primul care merită menționat este episcopul de Roman, Leon Gheuca, ce a păstorit între anii 1769-1786. Bun gospodar și om de cultură, aflat în strînsă legătură cu două ilustre personalități ale timpului, Chesarie al Rîmnicului și vestitul cărturar sîrb Dositei Obradovici, care a petrecut un timp la Roman. Leon Gheuca a fost unul dintre puținii ierarhi români din sec. XVIII care cunoștea limba franceză, adunîndu-și o frumoasă bibliotecă și încredințînd tiparului unele dintre traducerile sale din această limbă: *Teatrul politic* (culegere filosofică a cugetătorului suedez Gabriel Oxentiern din sec. XVII, ediția franceză din 1772) și *Aventurile lui Telemac* (cunoscutul roman al abatelui François Fénélon). Tot de la el a rămas un manuscris cu tălmăcirea dizertației moral-filosofice despre existența lui Dumnezeu, despre viață și moarte, despre gîndirea lui Seneca, Platon, Cicero, Epictet ș.a. La îndemnul lui Gheuca, logofătul Toma a tradus din grecește romanul antic al lui Eliodor, *Etiopica*, slăvind virtuțile căsătoriei adevărate.

Episcopul Gheuca a făcut parte din grupul opozanților anti-fanarioți, în frunte cu paharnicul Iordachie Darie Dărmănescu, Manolache Bogdan, Cantacuzinii, Ioniță Cuza, Gherasim Clipa-Barboschi, luînd parte la mișcările împotriva lui Constantin Moruzi, care a recurs la represalii sîngeroase în 1778. Marele său prestigiu l-a ajutat să treacă peste opoziția înverșunată a domnitorului Al. Mavrocordat Firaris și cu sprijinul altor boieri patrioți a devenit mitropolit în 1786. Dar iritat, domnitorul l-a numit ca episcop de Roman pe Iacob grecul, egumen al mănăstirii Barnovschi. Păstorirea lui Iacob la Roman a fost un adevărat dezastru. A așezat în slujbe numai greci și i-a trimis să ridice de la toți preoții și diaconii din ținuturile dependente „darea cîrjei", „ploconul vlădicesc" și „darea pentru școli" la cote foarte ridicate și nu după cum era rînduiala. Episcopul avea însă nevoie de bani, pentru a-și acoperi numeroasele datorii contractate în vederea înscăunării sale. Din pricina spolierii la care i-a supus episcopul Iacob, „mulți preoți au fugit și alții și-au tăiat părul și s-au făcut țărani", se arăta într-un document, iar nevrednicul episcop a scos la mezat sau a zălogit o parte din bunurile Episcopiei. N-a păstorit decît o jumătate de an, căci, spre ușurarea tuturor, a decedat subit la 25 octombrie 1786.

Imediat după moartea acestuia, mitropolitul Leon Gheuca a dispus deschiderea unei anchete asupra gestiunii Episcopiei și a destituit pe toți slujbașii greci numiți abuziv de defunctul episcop. S-a constatat coruperea a zeci de persoane, începînd cu domnul țării și continuînd cu diferiți mari boieri, domnițe și boieroaice, pînă la dregători mărunți. Cazul Iacob grecul a lăsat un gust amar clerului și boierimii moldovene, întărindu-le și mai mult opoziția față de numirea oricărui grec într-o înaltă funcție bisericească. ■

Și în numărul următor veți putea citi pagini de istorie din veacul fanariot, referitoare la apariția burgheziei, **la** arendași **și** negustori, **la** proprietarii de ateliere manufacturiere.

Deci, în nr. 10, octombrie, 1992, **continuă cronica unui veac ce se stingea.**

O CĂLĂTORIE SPRE VIITOR

(Urmare din p. 5)

— De curînd, și cred că tocmai ca o expresie a preocupării, obsedante aș spune, pentru viitorul Instituției dv., și pe un plan mai larg, al culturii românești, a luat ființă Fundația Bibliotecii Naționale...

— Da, din cîte îmi dau seama, aici, în direcția găsirii unor căi și mijloace care să ne ușureze pășirea mai grabnică în acel viitor pe care cu toții ni-l dorim pe măsura speranțelor cu care ni l-am imaginat, ne-am întîlnit pe aceeași lungime de undă cu dumneavoastră. Ca și fundația dumneavoastră, și cea a Bibliotecii Naționale se dorește un factor de coeziune și solidarizare a tuturor celor care iubesc cultura românească și cred în regenerarea și progresul ei. Fundația noastră a luat naștere în luna martie, prin demersul unui comitet de inițiativă compus din subsemnatul, domnii Paul Opriș, Marius Dobrescu și doamna Mariana Grosanu, sprijinit de un mare număr de entuziaști iubitori ai culturii. Fundația își propune să reunească persoane fizice și juridice, din țară și din străinătate, interesate în promovarea spiritualității românești prin mijloace specifice. Din investigațiile și contactele noastre, s-a constatat că există astfel de persoane în țară și în special în străinătate, care manifestă interes pentru o astfel de inițiativă...

— Domnule director, nu-mi rămîne decît să vă urez succes deplin și să vă mulțumesc în numele cititorilor revistei pentru amabilitatea și prietenia cu care ați răspuns întrebărilor noastre...

— Succesul nostru va fi desigur deplin atunci cînd și dumneavoastră, revista, ale cărei rosturi în ansamblul vieții noastre culturale nu trebuie să le mai amintesc, își va putea continua în condiții optime, nobila sa misiune; spun toate acestea nu numai dintr-un sentiment de solidaritate ce trebuie să funcționeze între toți factorii de cultură, dar e bine să înțelegem cu toții că ne aflăm în aceeași barcă și, oricît de agitată ar fi marea pe care navigăm, ea trebuie să ajungă în portul în care este așteptată!

Interviu consemnat de
Marian ȘTEFAN

1838: O dispută nu tocmai intelectuală

MIRELA MURGESCU

Societatea românească din preajma revoluției de la 1848 își căuta drumul. Ca orice asemenea proces, el presupunea și opinteli, chiar conflicte. Izbucneau dispute în cadrul aceleiași familii — între părinții cu vederi conservatoare și copiii cu idei liberale —, între grupuri sau între acestea și autorități. În procesul de limpezire se angajaseră, cu toate forțele, intelectualii generației: mai vîrstnicii I.H. Rădulescu, Gh. Asachi, T. Cipariu și mai tinerii N. Bălcescu, M. Kogălniceanu sau V. Alecsandri. Din simpla enumerare a numelor, vedem că participau, în ciuda granițelor vremelnice, cărturarii din tot spațiul românesc. Cum era și firesc, ei veneau și cu idei diferite privind calea pe care trebuia să o apuce societatea românească. Se confruntau două concepții mari. Prima se afla sub influența Franței și cuprindea marea majoritate a intelectualilor din Țara Românească și Moldova. Cea de a doua, filogermană (incluzînd aici și Austria), era reprezentată mai ales de cărturarii din Transilvania. Confruntarea unor idei diferite este cea mai bună metodă pentru ca o societate să poată progresa. Dar trebuie respectată o regulă elementară: să fie o confruntare între idei, nu între oameni, să se discute ideile, nu oamenii. Și — deși asta este foarte greu — să învingă ideea cea mai bună, nu grupul cel mai numeros, mai bine organizat și care folosește cele mai multe lovituri nepermise. Din păcate, lucrurile nu s-au desfășurat întotdeauna așa în perioada la care ne referim. Un caz concret îl constituie Ioan Maiorescu, tatăl criticului literar de mai tîrziu, Titu Maiorescu. Contactul ardeleanului obiu cu societatea românească de la sud de Carpați, mult mai întortocheată, mai „bizantină", s-a soldat cu scîntei. Lipsa lui de tact și reacția în grup a celor care s-au simțit direct vizați de afirmațiile lui au generat un scandal, aplanat cu greu. Episodul merită a fi prezentat și o vom face în continuare.

Pe fundalul unei gravuri de epocă ce înfățișează orașul Brașov, personajul principal: Ioan Maiorescu...

„Cuvenitele deslușiri"

Ioan Maiorescu făcuse temeinice studii la Blaj, Pesta și Viena înainte de a descinde în anul 1836 în Țara Românească. Și-a început activitatea la Școala din Cerneți, iar după un an a fost numit profesor și inspector la Craiova. Toate încercările sale de modernizare și activizare a vieții școlare s-au lovit de dezinteresul „tovarășilor și subordonaților săi". Întristat, Maiorescu scria lui George Barițiu că aceștia „cu nimic se îndeletnicesc mai puțin decît cu cititul. Crezi că unii n-au mai mult decît cartea din care își fac predania în școală? Să-i unesc la vreun lucru serios n-am putut, dar asupra primirei lefilor, de cîte ori a fost trebuință, s-au adunat totdeauna în sală". În orice încearcă să întreprindă, tînărul nostru profesor s-a izbit de împotrivire. Hotărît să caute un mijloc „de a dezghieța inimile cele amorțite și așa de împietrite în pornirea ce au luat-o", a publicat în nr. 16 din 16 aprilie 1838 al *Foii literare* din Brașov, o scrisoare-articol în care descria în termeni critici peisajul cultural muntean. După părerea sa, „un materialism gros s-a lăsat ca un nour greu peste Țara Românească", coborît din Galia împreună cu „o judecată stricată, un gust primejdios, o silință opintită numai pe lucruri din afară, un lux grozav dărăpănător". Continua apoi cu o analiză severă a literaturii, a activității gazetărești, în final oprindu-se asupra activității profesorilor. El considera că deși aceștia au „Eforie bună și un director silitor [Petrache Poenaru — directorul Eforiei Școalelor] care se nevoiau „a reforma școalele și a le aduce în o stare mai bună", totuși necazul provine din faptul că nu au „profesori învățați, sau cel puțin care și-ar îndeplini datoriile lor din conștiință și fierbințeală patriotică". Într-un cuvînt, pentru Maiorescu cultura munteană era un fel de „mască frumoasă fără creeri", în spatele căreia românul și-a pierdut cu totul originalitatea, fiind îmbrăcat cu haine noi, „după civilizația Europei".

...cel în care și-a pus speranța unei protecții: Petrache Poenaru...

Probabil că Maiorescu nu și-a imaginat nici o clipă ce uragan va declanșa articolul său, punîndu-i în pericol chiar cariera didactică. Mediul intelectual din Țara Românească a receptat critica sa nu atît ca o punere de probleme deschizătoare de rodnice discuții intelectuale, cît mai ales ca pe o palmă pe obrazul celor ce trudeau la crearea unei culturi românești moderne. Iar indignarea și revolta față de îndrăzneala tînărului profesor a cuprins un evantai larg de acțiuni, de la articole în presă la petiții și măsuri administrative.

Nu știm exact cum au evoluat lucrurile de la sosirea gazetei din Brașov pînă la 1 mai. Cert este însă că la începutul acelei luni la Colegiul Național Sf. Sava era fierbere mare. Profesorii de aici, considerați cadrele de elită ale învățămîntului românesc, s-au simțit nedreptățiți în munca și strădaniile lor și au întocmit o petiție către Eforia Școalelor prin care își manifestau indignarea față de „hula ce ni se face prin publicul glas al unei gazete, din partea unui coleg", cerînd să li se dea „pilduitoare îndestulare potrivită cu mărimea publicei defăimări". Faptul că petiția era semnată de întreg corpul profesoral, fără excepție, denotă seriozitatea demersului. Jalba era datată 1 mai 1838, iar la Eforia Școalelor a fost înregistrată în 3 mai. Grăbită, Eforia trimisese deja, cu o zi înainte, ordinul cu numărul 420 prin care Ioan Maiorescu era înlocuit temporar ca inspector cu Dimitrie Serghiad, profesor de gramatică la școala din Craiova, iar Maiorescu era chemat la București pentru a da „cuvenitele deslușiri la ceea ce va fi întrebat".

Solidarizare?

Sosit la București, Maiorescu s-a trezit în mijlocul unui păienjeniș de atacuri. De la Brașov continua să sosească *Foaia literară* ce începuse să cuprindă aprige luări de poziție. Astfel, nr. 19 din 7 mai conținea replica unui tînăr slujitor al muzelor, din Cîmpulung, N.N. Rucăreanu. Admirator al lui I. Heliade-Rădulescu ferm convins că atacul profesorului din Craiova era țintit spre maestrul său, acesta s-a simțit obligat să ia rapid atitudine (scrisoarea poartă data de 24 aprilie) și să încerce să dovedească faptul că situația în cultura munteană era cu totul alta. În nr. 20 din 14 mai al aceleiași gazete era publicată o nouă ripostă expediată la 2 mai din București de către un abonat care semna numai cu inițialele M.S. Cu toate acestea, identitatea autorului nu a rămas necunoscută contemporanilor săi, fiind evident faptul că era vorba despre Simeon Marcovici, profesor de retorică la Sf. Sava, cel care scrisese jalba profesorilor și primul care o semnase (*Magazin istoric*, nr. 4/1987).

Departe de a liniști atmosfera, aceste „indignări" spontane nu au făcut altceva decît să o învenineze și mai rău. Și ca și cum opinia publică nu ar fi fost suficient de

„montată", cititorilor munteni li s-a pus la dispoziție o replică deosebit de caustică și violentă semnată de însuși Ion Heliade-Rădulescu și publicată într-un supliment — nr. 18 din 7 mai 1838 — al *Curierului românesc*. Elita intelectuală munteană trecuse la folosirea artileriei grele, încercînd nu numai să-l culpabilizeze pe îndrăzneț, dar și să-l izoleze, descurajînd orice pornire de solidarizare cu acesta.

Solidarizare?

Probabil că venind la București, Maiorescu se așteptase la un oarecare sprijin din partea prietenului său Aaron Florian, profesor de istorie națională la Sf. Sava, și corespondent fervent și intim al său. Acesta își dezvăluise de multe ori nemulțumirile și frustrările în scrisori către Maiorescu sau către alt amic ardelean, G. Barițiu. Într-o scrisoare din 7 ianuarie 1838 Aaron Florian se destăinuia lui Maiorescu: „Te plîngi că n-ai cu cine să-ți împărtășești sentimentele; îți dau dreptate și te plîng și eu. Dar nu socoti că și eu aici sînt cu mult mai fericit decît tine. Nu crede că în Bucureștii aceștia variați poți găsi un om cu care să te înțelegi. Trebuie să cunoști, și ți-am mai spus și eu, că aici e o stricăciune care cu atît e mai mare, cu cît sînt molipsiți de dînsa și aceia de la care atîrnă reforma generației următoare". La fel de tranșant era și într-o scrisoare din 7 februarie către G. Barițiu: „Rugina grecismului nu s-a șters încă, galomania împărățește cu un schiptru de fier, literatura română n-are adoratori decît pe tinerimea care se formează acum prin școli: așadar, orice producție literară întîmpină piedici, sau e zadarnică, ori — în sfîrșit — n-are nici o cinste". De vină era aristocrația din Țara Românească, care „maimuțează superfițialitatea francezilor fără leac de soliditate, fără prințipe și fără nici o ispravă". Iar afirmația lui că în Țara Românească „eho face mai mare zgomot decît însuși sunetul" nu seamănă oare cu teoria „măștii fără creeri" expusă de Maiorescu în articolul incriminat?

Mărturisirea

Venit însă de mai mult timp în Muntenia, călit în conviețuirea cu profesorii de la Sf. Sava, în viesparul Bucureștilor, Aaron Florian învățase regula jocului în societate și știa să evite conflictele deschise. Dedublarea este evidentă în scrisorile sale către Barițiu. După ce își varsă năduful criticînd în termeni uneori mai acizi și mai aspri decît Maiorescu stările de lucruri din Țara Românească, el nu uită, precaut, să adauge: „Aceste ți le scriu, domnule, numai spre știința domniei-tale, iar nu ca să umple rînduri în foaia domniei-tale. Mie mi-e rușine să ne scriem ocara, dar să o mai vedem tipărită! Însă ce zic? Și cu scrisul și cu tipăritul putem să dăm de primejdie, pentru că înrăutățiții vor să treacă înaintea lumii de oameni virtuoși. Păstrează dar aceste secrete pentru domnia ta și pentru prietenii domniei-tale". Iar în altă scrisoare adăuga: „Voi compune cînd și cînd cîte un articol, pe care ți-l voi trimite pentru foaia literară, rugîndu-te a-l primi să-l publicezi. Articolele nevinovate vor fi iscălite de mine și așa se vor și tipări; iar cele care vor fi mai înțepătoare se vor tipări anonim sau cu litere inițiale schimbate".

Duplicitatea sa este reliefată și de compararea criticilor din corespondența sa privată cu elogiile tipărite într-un articol din gazeta *România* la 3 martie 1838: „Literatura românească înaintează cu pasuri bărbătești. În toate provințiile unde sînt români se simte o mișcare nobilă de a scri și de a citi. Producțiile literare de tot felul, originale și traducții, în proză și poezie împrăștie o lumină mîntuitoare care gonește întunericul".

Atunci cînd a izbucnit scandalul, Aaron Florian a fost prins la mijloc. Pe de o

...și Aaron Florian

parte, amiciția lui cu Maiorescu era cunoscută, pe de altă parte, el fusese unul dintre puținii lăudați în critica maioresciană ca scriind „ușor și luminat". Cu toate acestea, el nu s-a încumetat să facă opinie separată față de colegii săi de la Sf. Sava și a semnat plîngerea către Eforie. Iar în ziua următoare, în 2 mai, scria lui Barițiu, compătimindu-l pe Maiorescu: „Mă grăbesc a te înștiința că articolul d[-lui] Maiorescu, ce s-a văzut în *Foaia literară* cu nr. 16, a făcut aici o întipărire foarte tristă și a băgat pe om în primejdie, încît nu știu cum va putea să iese. Atît numai zic: Domnul să-l scape! Domnule! Pentru binele ce dorești la toți românii, fie din orice țară vor fi, te rog eu și toți cei care simt bine, încetează cu articole de acelea care supără și vatămă, căci în loc de a folosi ceva strică foarte mult, încît nu-ți poți închipui. Mărginește-ți condeiul mai mult a învăța decît satiriza. Aceasta o așteaptă de la domnia-ta toți cei buni, aceasta o doresc și eu".

Tot într-o situație delicată se afla și Petrache Poenaru, directorul Eforiei Școalelor, o persoană de la care Maiorescu aștepta dacă nu sprijin efectiv, măcar îngăduință. Poenaru fusese lăudat în articolul profesorului craiovean,

iar acesta era protejatul directorului Eforiei care îl promovase mai întîi la Cerneți și apoi la Craiova. Inabilitățile și intransigența tînărului îl puneau însă într-o situație agasantă. Necăjit, mărturisea unchiului său Iordache Otetelișanu din Craiova într-o scrisoare din 2 mai 1838: „Vărului Leca [pictorul Constantin Leca] mă rog să-i arăți că pentru cererea ce a făcut d-lui de a se orîndui un censor acolo la Craiova ca să-și poată tipări gazeta fără a mai trimite izvoadele mai întîi la cenzura de aici, vorbisem pe unde era de trebuință și era aproape să se împlinească cererea lui, dar Maiorescu al nostru ne-a jupuit obrazul, s-a socotit pe sine singur luceafăr al neamului românesc și pe toți ceilalți colegi ai săi care îl socoteau întocmai ca pe un frate i-a disprețuit în ochii tuturor românilor, ba încă i-a măgărit cum se putea mai rău și apoi pe toată Țara Românească a înfățișat-o în ochii Europei întregi ca pe o mască fără creeri. Judecați acum d-voastră în ce grea răspundere m-a băgat acel om, pentru că eu l-am recomandat socotindu-l de om cu mintea întreagă".

Cam aceasta era atmosfera pe care o găsea Maiorescu la sosirea în București. Tratat ca un paria, acuzat în articolele din presă că ar compara defavorabil pe munteni cu ardelenii, a fost nevoit să suporte și o lecție despre modul în care ar trebui tratată și prezentată problema dezvoltării culturale a Țării Românești într-o lungă *„Idee despre starea literaturii și învățăturii de acum în România,* publicată la 5 mai de Iosif Genilie, profesor de geografie tot la Sf. Sava, într-un supliment la *Cantor de avis"*.

Suspendat din învățămînt, lăsat într-o lungă așteptare la București, fără a i se comunica vreo hotărîre, izolat, profesorul craiovean avea să descopere ceea ce amicul său Aaron Florian știa deja, și anume vulnerabilitatea intelectualului lipsit de alte posibilități materiale decît cele decurgînd strict din exercitarea profesiei sale. Situația devenită critică era dezvăluită fără rezerve într-o scrisoare din 20 mai către Petrache Poenaru: „Eu iară sînt în pat. Azi-dimineață îmi era mai bine, acum iar am căzut în friguri. Te-am căutat și nu te-am găsit acasă ca să-ți mai vorbesc o dată. Domnul meu, cred că nu te va fi rugat un om într-o stare așa de deznădăjduită ca mine... De mă judecați spre nenorocirea mea, adică să-mi pierd postul, cum o să mă mai înfățișez eu între oamenii care m-au cinstit și m-au iubit odată? Apoi cum o duc eu nevestei mele însărcinate o astfel de veste? Dar pe lîngă acestea unde să mă trag?... De mă judecați cum am venit, de loc, atunci îmi mai rămînea leafa lunei Aprilie și-mi puteam trimite pe nevastă acasă. Acum cum o să o trimit eu în Brașov cînd acei bani, parte eu aicea, parte ea acasă, împrumutîndu-se, i-a cheltuit? Eu n-am avut nici un capital, ba sînt dator pe cărți. Bine, nevastă-mea ar fi în stare să mă ție cu lucru, dacă n-ar fi însărcinată... dar aș mai putea eu trăi să mă văd hrănit și îmbrăcat după mîinile unei femei? Socotește-le acestea acum: rușinea ce o să fie pe mine, sărăcia negativă, au de nu altă rușine ca să fiu hrănit de nevastă-mea?"

Prețul părerilor personale s-a dovedit mult prea mare pentru un biet profesor de provincie. Astfel că a fost nevoit să aleagă între cariera profesorală și o retractare deplină. La 6 iunie era nevoit să trimită Eforiei o declarație prin care făcea „mea culpa" afirmînd: „După ce am meditat lucrul mai bine, am văzut singur că părerea mea este greșită și că eu m-am înșelat. Aceasta o simții ceva mai înainte de a-mi vedea articolul tipărit. Eu îmi cunosc greșeala și mărturisind-o, rog cu cea mai adîncă supunere, pe cinstita Eforie să mă ierte și să primească această adevărată a mea căire, ca un semn de îndreptare. Încredințez pe cinstita Eforie, că de aici înainte, nu numai voi fi cu cea mai mare băgare de seamă în astfel de lucruri, nu numai mă voi păzi de asemenea încercare nesocotită, ci dimpotrivă îmi voi pune toată silința, ca atît ca purtarea și împlinirea datoriilor mele, cît și cu alte scrisuri ce am de gînd să tipăresc, să astup acele ce s-au întîmplat și să fac cinste cinstitei Eforii și școalelor naționale". În plus, Maiorescu a trebuit să trimită și lui Barițiu o notiță reparatoare, în care declara public că, „încredințîndu-mă că științele cuprinse în acel articol sînt cu totul împotriva ființei adevărului, le mărturisesc prin acesta izvorîte din niște impresii grăbite și prin urmare greșite".

Iertarea

Numai cu acest preț Maiorescu a fost reintegrat în învățămînt. Astfel, la 7 iunie Eforia emitea un jurnal prin care „îl primește iarăși ca profesor și inspector la Școala din Craiova, iar pentru leafa sa, pe cîtă vreme s-a aflat depărtat din postul său, se hotărăște ca leafa de inspector pe această lună să se dea d-lui Dimitrie Serghiade, care a împlinit această slujbă în locul d-lui Maiorescu, iar leafa de profesor pe luna Maiu să rămînă în casa școalelor". Maiorescu s-a reîntors la post la Craiova și a încheiat anul școlar primind felicitările cîrmuitorilor orașului pentru grija manifestată față de bunul mers al învățămîntului din localitate. Delicat, vălul uitării părea să se așternă peste turbulentul eveniment. Rămîneau însă resentimentele și cicatricele umilinței, deseori sîngerînde. Conformismul lui Maiorescu era numai aparent, cum ne dovedește o scrisoare de la sfîrșitul lunii iunie, către Barițiu: „Te va fi mîhnit articolul de retracție. Lasă, frate, să mai treacă, o să-i potcovesc eu! Articolul acela e cea mai bună dovadă de prostie a lor și înaintea celui ce nu-i cunoaște. Triumful meu e sigur. Este mijloc. Dar acum voi tăcea. Lumea rîde de ei". ■

1916-1918. N. LUPU KOSTAKI

DIN BUCUREŞTII OCUPAŢI (II)

IOAN LĂCUSTĂ

Răsfoim alte pagini din însemnările inedite ale lui N. Lupu Kostaki, fost secretar general girant la Ministerul de interne din Bucureşti în 1916-1917, sub ocupaţia germană, păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

Guvernator militar al Bucureştilor era generalul Tülff, ajutat de şeful Statului major al administraţiei militare, colonelul Hentsch. Guvernatorul militar avea, de asemenea, ataşaţi militari, reprezentînd celelalte armate aliate germanilor: Kontz (austriac), Tantiloff (bulgar) şi Nizami (turc).

Încă din primele zile ale ocupaţiei, Bucureştii au fost invadaţi de un mare număr de ofiţeri: într-un singur an, s-au perindat prin Capitală 55 000, dintre care 45 000 au fost găzduiţi în hoteluri, iar 10 000 în locuinţe particulare. La aceştia trebuie adăugaţi şi soldaţii, în număr considerabil mai mare.

Desigur, aceasta a creat serioase probleme administraţiei româneşti, legate nu numai de repartizarea spaţiului locuibil, a hranei, a asigurării pazei şi siguranţei locuitorilor ci şi de multe alte situaţii neprevăzute.

Astfel, autorităţile germane au luat hotărîrea să unifice calendarele, adoptîndu-se, oficial, „stilul nou" (folosit în Germania) şi renunţîndu-se la „stilul vechi". Aceasta atrăgea însă şi schimbarea datelor sărbătorilor religioase ale românilor, care toate se ţineau pe „stil vechi".

La începutul lui decembrie 1916, povesteşte N. Lupu Kostaki „se dăduse o ordonanţă prin care se unificau calendarele dar, ceea ce era mai greu, se unificau şi sărbătorile. Acestea ar fi adus o jignire simţului religios al populaţiei. Cum la acea epocă, Guvernămîntul nu era instalat, am cerut şi obţinut de la adminstraţia Cetăţii ca sărbătorile de iarnă (decembrie şi ianuarie) să fie libere a se serba aşa cum era obiceiul, după calendarul iulian [stil vechi], rămînînd a relua tratativele pentru sărbătorile Învierii cu Guvernămîntul, acolo unde anumite hotărîri sinodale se opuneau a fi schimbate prin ordonanţe (decret-lege). Am văzut pe colonelul Hentsch şi i-am arătat greşeala ce se făcuse, de a se amesteca în religie, lucru care poate nelinişti populaţia; mai ales că modificările ce se cer sînt mult mai greu de îndeplinit; sărbătorile Învierii sînt hotărîte printr-un Consiliu [Conciliu] Sobornicesc de la Niceea".

Schimbarea datelor sărbătorilor religioase nu se putea face decît „printr-o hotărîre a unui Sinod ecumenic, cu patriarhii, ceea ce noi nu avem. I-am arătat mirarea mea — continuă autorul — de a se fi dat această ordonanţă întrucît armatele ocupante erau militari de religia noastră (bulgari, români din Transilvania şi din Bucovina). Greşeala era comisă şi era cu atît mai greu de revenit întrucît ordonanţa fusese dată de feldmareşal [Mackensen]. Totuşi mi-a promis a interveni şi m-a rugat şi pe mine să văd pe mareşal".

Trei zile mai tîrziu, N. Lupu Kostaki are întrevederea cu Mackensen, la locuinţa acestuia, după amiază la ora 18. „Mi-a arătat părerea de rău de dezagrementele ce-mi cauza ordonanţa lui, dar îi venea foarte greu să revie. Atuncea am convenit s-o lase să cază în desuetudine şi să nu se aplice decît în ceea ce priveşte schimbarea calendarului şi a orei. Bazat pe aceasta, am fost a doua zi la mitropolit şi am liniştit pe Înalt Prea Sfinţia Sa, mitropolitul primat. În acelaşi timp, am comunicat şi doamnelor de la Societatea Ortodoxă că chestia religioasă a fost tranşată în interesul nostru şi că vom avea sărbători liniştite.

În acest sens, am făcut a se răspîndi ştirea în ţară, iar administraţia militară, la rîndul ei, a făcut cunoscut hotărîrea luată prin comandanţii etapelor, în mod confidenţial, ca să nu se dea loc la comentarii, ce ar fi putut fi jignitoare".

În continuare, autorul consemnează și alte frămîntări legate de acest incident privind schimbarea datelor sărbătorilor religioase. La presiunile lui Theodorian Carada, „director al mitropoliei", mitropolitul primat era somat să sancționeze unificarea sărbătorilor ortodoxe cu cele catolice. Mitropolitul rămînea sechestrat în locuința sa, pînă nu lua decizia respectivă.

„Am plecat la mitropolie — notează Lupu Kostaki — unde voind a intra în apartamentele Î.P.S.S., am fost oprit de sergentul ce era lăsat la mitropolie, ca punct de pază, spunîndu-mi că a fost pus de directorul mitropoliei cu ordin a nu lăsa pe nimeni a pătrunde la Î.P.S.S. Declinînd calitatea mea, natural că sergentul mi-a făcut loc. M-am dus sus, unde am găsit pe înaltul prelat abătut, cu lacrimile în ochi, de neajunsurile ce îi făcuse Theodorian Carada... Am căutat a liniști pe bătrîn, asigurîndu-l că nimeni nu are dreptul să-i impună ceva, că el urmează să facă cum crede că este bine și în interesul Bisericii".

Alte pagini din însemnările lui N. Lupu Kostaki se referă la evenimentele din vara lui 1917, din perioada premergătoare reluării ofensivei și a bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Într-o conversație cu colonelul Hentsch, acesta i-a arătat că „rușii nu se mai bat, că ei la apropierea germanilor și a austriecilor se retrag, așa că lupta este mult mai ușoară. Cum rușii erau în plină revoluție, am convenit și eu că ei nu mai aveau acum nici un interes a se mai bate și că retragerea din Galiția era normală".

Hentsch îi spune că guvernul de la Iași ar fi luat măsuri de evacuare a populației din Moldova și de incendiere a lanurilor și localităților, în calea inamicului. Îi sugera să dea „un manifest, care să se împrăștie prin aeroplane populației, ca să stea pe loc, să nu plece în Rusia, pustiind Moldova. I-am răspuns — continuă N. Lupu Kostaki — că eu nu aveam nici o cădere de a face un asemenea manifest și că el va fi considerat dincolo ca un act ce mi s-a impus de administrația ocupantă; că ceea ce puteam face era de a da o telegramă, prin telegrafia fără fir, M.S. Regelui, rugîndu-l să oprească ducerea în Rusia a tezaurului nostru, a avutului băncilor, unde multă lume își are depuse economiile, că lumea aci era îngrijorată — cum era și de fapt — de această trimitere.

Am și făcut acea telegramă care s-a expediat și care a fost publicată atît în Moldova cît și aici. Hentsch văzînd aceasta, i s-a părut poate că eu nu puneam prea mare preț pe cele ce-mi spusese el și mă întreabă dacă sînt dispus să merg cu el ca să aud știri pozitive din Moldova, cu condiția a-i da cuvîntul meu de onoare a nu comunica absolut nimănui cele ce voi vedea și auzi".

Promite să păstreze secret cele ce va afla și vedea și Hentsch îl ia la biroul său. „Acolo — notează memorialistul — mi-a prezentat pe 2 ofițeri ruși și 8 soldați. Unul din soldați vorbea bine nemțește și el a zis ofițerilor să spuie tot adevărul cum este pe front și măsurile ce s-au luat".

A vorbit, în franțuzește, cel mai în vîrstă dintre ofițeri. „Noi nu ne mai batem, nu avem nimica de împărțit cu germanii și cu austriecii [a spus]; noi venisem să ocupăm Moldova și Dobrogea. Acum e revoluție și ne întoarcem acasă".

La întrebarea autorului „ce se face cu armata noastră", ofițerul rus i-a răspuns: „Aveți 15 divizii, din care 4 sînt în nordul Moldovei și 11 înșirate din Carpați pînă la Siret, apoi vin trupe rusești, ce nu se vor bate, continuă trupe românești pînă dincolo de Nămoloasa și vin apoi trupe rusești spre Galați. Ofensiva românească proiectată nu poate reuși, întrucît noi, rușii, nu ne batem". Întrebînd ce se face cu populația civilă rusul „a răspuns fără ezitare, că «s-au luat măsuri ca la noi în Rusia: a se evacua și în urmă a se da foc»".

Notațiile memorialistice inedite ale lui N. Lupu Kostaki cuprind referiri și la unele incidente provocate de trupele străine încartiruite în București.

Astfel, printre cei mai porniți pe capturi de război, erau soldații bulgari. La sosirea în Capitală, comandamentul bulgar a cerut autorităților militare să li se dea Casa Capșa (fondată în 1852, o veritabilă emblemă mondenă a Bucureștilor), palatul Ministerului de externe, toată instalația laboratoarelor și biblioteca Facultății de medicină, precum și toate pianele din casele particularilor, pe care aveau de gînd să le treacă Dunărea. „Din tot acest program de revendicări — scrie C. Kirițescu — germanii le-au dat numai Capșa".

Dar, cum am văzut și în episodul precedent, bulgarii încercau să se înzestreze și singuri. După manuscrisele de la Biblioteca Academiei — operațiune nereușită —, i-a tentat o altă comoară românească. Să-l urmărim pe N. Lupu Kostaki.

„S-a petrecut în primăvara anului 1918. Într-o zi — își amintește el — fui trezit pe la $4\frac{1}{2}$ de dimineața pentru a mi se anunța că au venit 4 prelați de la mitropolie să mă înștiințeze că au fost furate în cursul nopții moaștele Sf. Dumitru, de către soldați bulgari, care le-au pus într-un camion-automobil și au dispărut".

Cum s-au întîmplat lucrurile?

„La mitropolie erau 2 sergenți de pază, unul pe periferia de afară și unul chiar în curtea mitropoliei. La acesta din urmă a venit un soldat bulgar, cam pe la ora 2 noaptea, să-l roage să-i arate drumul spre cel mai apropiat spital, deoarece are cu el un bolnav rău suferind, pe care trebuie să-l ducă imediat. Sergentul, de bună credință, s-a dus cu el, crezînd că-și face datoria. Abia ajunși la vale, mai mulți sodați bulgari

sar asupra lui, îl leagă şi se reped la deal, sfarmă uşa de la intrarea bisericii metropolitane şi ridică sicriul cu moaştele, pe care îl pun în camion, care camion ei avuseseră prudenţa să-l ceară de la autorităţile germane, cu opt zile înainte, spre a duce obiecte ofiţereşti în Bulgaria; era deci camion german.

O dată dispăruţi, bietul sergent s-a dezlegat şi a fugit să ,dea alarmă; s-au dus preoţii şi i-au trimis la mine să mă vestească".

El i-a înştiinţat imediat pe Mackensen şi pe guvernatorul militar general, care au trimis un grup de ulani în urmărirea hoţilor. „Norocul prinderii — scrie Lupu Kostaki — a fost că la Valea Călugărească [Călugăreni, probabil] căzuse zăpadă mare şi bulgarii, temîndu-se că nu vor putea avansa, au luat o căruţă cu cai în care au pus sicriul şi se grăbeau a ajunge la Giurgiu. Ei au fost însă surprinşi de sublocotenentul de ulani cu 18 soldaţi cari au oprit căruţa şi au descoperit furtul.

Sicriul cu sfîntul a fost adus la Giurgiu, de unde întovărăşit de ofiţerul cu cei 18 soldaţi a fost adus într-un camion. Aci, la bariera oraşului, au fost întîmpinaţi de autorităţile de la culte, cu domnul Arion în cap, de la interne, cu mine, şi de o delegaţie a autorităţilor germane.

Sicriul cu moaştele a fost repus la locul lui, cu toată pompa cuvenită. S-au făcut toate serviciile religioase în faţa unui public atît de numeros, cum eu nu mai văzusem în viaţa mea şi nu voi spune nimic exagerat dacă voi afirma că de la furtul sfintelor moaşte şi pînă la reinstalarea lor în biserică, s-a perindat mai toată populaţia de două ori pe la mitropolie.

Deşi lipsa de lumînări era foarte mare, totuşi fiecare care venea avea cîte una sau două lumînărele de ceară. Desigur că în acele momente am văzut că în popor este credinţă religioasă. Cu multă stăruinţă am putut face pe germanii ce prinseseră hoţii şi aduseseră pe sfîntul să primească cîte un mic suvenir; aceasta am făcut-o mai ales pentru că o cerea poporul. De atuncea s-au aşezat de către germani, după cererea noastră, posturi militare de pază la toate instituţiile noastre bisericeşti şi culturale mai de seamă". ■

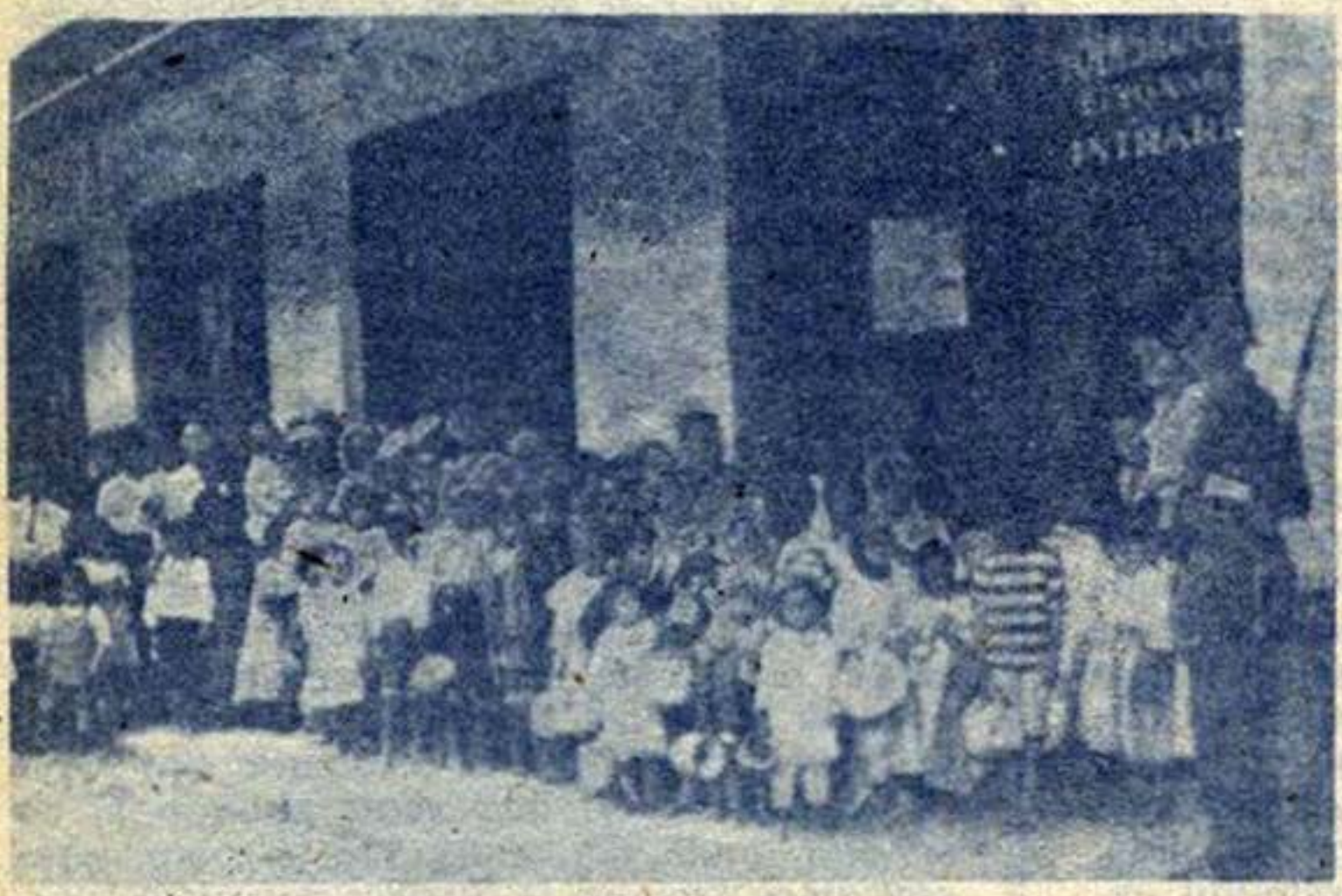

Din cronica dureroasă a românilor în anii primului război mondial: bucătării populare pentru nevoiaşii Bucureştilor ocupaţi de germani (sus) şi convoaie cu bunuri prădate de soldaţii bulgari în Constanţa (jos)

Citind numărul viitor, 10/1992, puteţi afla **cum se discuta soarta Austro-Ungariei la Bucureşti în 1918 • Cine era singurul care primea cafea de la Copenhaga? • Tratativele din tren • Kaiserul la Curtea de Argeş.**

1915: REGINA MARIA SCRIE ŢARULUI NICOLAE II

Neutralitatea sau espectativa armată a României din anii 1914-1916, cum a mai fost ea denumită de către istorici, a fost o perioadă scurtă dar deosebit de intensă în viaţa statului român şi nu întîmplător istoriografia i-a acordat o atenţie aparte. Dacă luăm în calcul numai lucrările şi studiile apărute în ultimele decenii, multe dintre ele purtînd semnături prestigioase de peste hotare, vom constata că, în general, s-au făcut paşi importanţi pe drumul cunoaşterii şi înţelegerii poziţiilor adoptate în acei ani de diferite personalităţi şi grupări politice. Ştim, de pildă, astăzi mult mai mult despre conţinutul extrem de încărcat al agendei politice a şefului guvernului român de atunci, Ion I.C. Brătianu, atît în ce priveşte latura sa oficială, cît şi cea secretă. Aşa cum s-au lămurit şi multe din semnele de întrebare ce planau asupra convingerilor politice ale unora dintre personalităţile politice ale timpului, între care Al. Marghiloman, P.P. Carp, C. Stere şi alţii. Şi tot în urma cercetărilor recente s-a stabilit cu mai multă claritate care a fost poziţia iniţială a regilor Carol I şi Ferdinand I şi cum a evoluat ea în timp, dar mai ales ce anume factori au imprimat cursul acestei evoluţii.

Regina Maria, la scurtă vreme după venirea sa în România

În acest din urmă context, s-au făcut şi unele referiri la persoana reginei Maria, referiri generale, dar toate reliefînd filoantantismul ei şi influenţa pe care a exercitat-o în acest sens asupra soţului său. Cartea doamnei Hanach Pakula, apărută în limba engleză în 1984 — The last Romantic (Ultima romantică) — şi tradusă după revoluţia din decembrie şi la noi în cîteva episoade de presă, este singura sursă care aduce o solidă argumentaţie asupra subiectului. Nu au fost însă în circuit probe documentare tranşante din acea vreme care să confirme această atitudine. Mărturiile, de regulă tîrzii şi provenind de la alte persoane, sînt indeobşte cunoscute. Iată acum un grupaj de scrisori, toate din anul 1915 şi toate adresate unor membri ai familiei imperiale ruse, dezvăluind cum se străduieşte energica regină să-şi convingă influentele sale rude de justeţea aspiraţiilor naţionale ale românilor. Dacă vom spune că Rusia era marea putere din cadrul Antantei avînd un cuvînt greu de spus în privinţa viitorului României, nu numai pentru că avea graniţă cu ţara noastră şi stăpînea o bună parte din pămîntul românesc, ci mai ales pentru că, în mod evident şi stăruitor, manifesta interese profund divergente într-un spaţiu geografic în care românii încercau să-şi clădească un alt viitor, atunci cititorul va înţelege mai bine semnificaţia demersului reginei Maria. Se adresa, cum vom vedea, unor rude — soră, văr şi mătuşă —, dorind să le convingă şi să le influenţeze în folosul „ţării mele..., pe care o iubesc".

Înainte de a reproduce versiunea românească a acestor scrisori redactate în limba engleză, să rememorăm cîteva momente importante din calendarul politic şi militar al anului 1915, cu dorinţa de a-l face pe cititor să urmărească mai uşor unele referiri cuprinse în aceste documente. Astfel, la 18 septembrie/1 octombrie 1914 s-a încheiat o convenţie secretă prin care, în schimbul neutralităţii binevoitoare a României, guvernul rus recunoştea dreptul acesteia de a se uni cu teritoriile româneşti aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei. Această convenţie fusese precedată de acordul româno-italian din 10/23 septembrie, prin care cele două ţări foste semnatare ale tratatului cu Puterile

Țarul Nicolae II, țarina Alexandra Feodorovna (Alice) și prima lor fiică, Olga

Centrale dar rămase neutre după declanșarea conflagrației, își coordonau acțiunile lor diplomatice. Tot ca un semn al îndepărtării României de Puterile Centrale poate fi considerat și acordul încheiat la 8 martie 1915 cu Franța privitor la furnizarea materialelor de război și a armamentului solicitat de partea română. În aceeași lună martie, cabinetul român a respins însă cererea guvernului rus de a permite o eventuală trecere a trupelor sale pe teritoriul României și, ca o măsură de siguranță în plus, a mobilizat contingentele 1909-1915. La 25 mai Italia, fără a preveni guvernul român, a intrat în război de partea Antantei, provocînd firească stupoare la București. În august 1915, în urma unor tratative destul de anevoioase, reprezentanții Antantei au obținut de la guvernul român interzicerea tranzitului de materiale și armament germane spre Turcia, dar la 11 octombrie 1915, odată cu intrarea Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale, cercul de presiune din jurul României devenise sufocant.

Cît privește evoluția raporturilor de forțe pe diferitele teatre de război, îndeosebi pe fronturile rus și cel din Balcani, acestea rămîneau în general defavorabile Antantei: presate puternic de germani și austro-ungari, trupele ruse fuseseră obligate să se retragă, abandonînd importante teritorii și suferind grele pierderi; în Balcani, debarcarea celor două corpuri expediționare franco-engleze în peninsula Gallipoli și la Salonic nu putuseră evita înfrîngerea Serbiei, a cărei armată a fost retrasă și transportată în insula Corfu pentru refacere.

În afara acestor desfășurări politico-militare, a existat un întreg complex de factori psihologici care și-au pus amprenta pe desfășurarea tratativelor dintre guvernul român și reprezentanții puterilor Antantei. De pildă, la București exista temerea că o Rusie victorioasă și dornică să aibă o poziție tare în zona Strîmtorilor nu va permite existența unui stat român puternic și independent. Această temere fusese justificată și sporită și de faptul că, după intrarea trupelor ruse în Bucovina (ianuarie 1915), Petrogradul manifesta rezerve tot mai pronunțate în privința acceptării unirii acestei provincii cu România. Pe de altă parte, guvernul român suspecta cabinetul rus că acesta dorea cu orice preț intrarea României într-un război care-i depășea capacitățile, cu scopul de a o pune în situația să accepte o formă moderată de „vasalitate", nimic altceva decît o formulă modernizată a vechiului protectorat. Și tot așa de bine, la București fusese înregistrată divergența de orientări dintre guvernul rus și Marele Stat Major rus în privința colaborării militare românești: în timp ce guvernul nu prea dorea acest lucru, comandamentul îl cerea cu insistență și mai ales în momentele în care desfășurarea operațiilor militare îi era defavorabilă, așa cum a fost cazul și în primăvara anului 1915.

După cum rezultă și din unele afirmații ale reginei Maria, inițiativa ei s-a dorit un element de limpezire a poziției guvernului Brătianu în stabilirea raporturilor acestuia cu una din principalele puteri aliate. Ca și Brătianu, regina insista pe faptul că România nu putea risca o părăsire a neutralității și intrarea în război de partea Antantei, pînă ce aceasta din urmă nu-i acorda sprijinul militar necesar și nu-i recunoștea ferm justețea aspirațiilor sale naționale.

Iată deci contextul general la care trebuie raportată corespondența reginei Maria cu diferiți membri ai familiei imperiale ruse în cursul anului 1915. Precizăm că versiunea românească a scrisorilor aparține coautoarei acestei prezentări.

Marian ȘTEFAN,
Ileana CHIRTU

16/29 mai 1915. Regina către țarul Nicolae II

Dragul meu Nicky

Tu știi cît de mult am dorit tot timpul ca relațiile noastre cu Rusia să se schimbe și să devină cît mai prietenești și mai apropiate cu putință. De aceea tu vei înțelege mult mai ușor ca oricine altcineva cu ce profund interes am urmărit evoluția acestor relații, ajutînd la dezvoltarea lor pe cît mi-a stat în putință cu mijloacele mele umile. De aceea mare mi-a fost dezolarea și adîncă dezamăgirea cînd am aflat de dificultățile care au apărut la momentul decisiv.

În ciuda vremurilor îngrozitoare prin care trecem, toate aceste suferințe au trezit, în același timp, nădejdi atît de mari în orice inimă, dînd speranțe și poporului român că victoriile rusești, ajutînd la dezmembrarea Austro-Ungariei, îi vor da acele frontiere care au fost dintotdeauna scopul arzătoarelor lui deziderate și obiectivul credinței lui nestrămutate. Speranța în acest viitor a dus la noua orientare a politicii românești și rezultatul ei a fost înțelegerea cu guvernul rus, care recunoaște valabilitatea pretențiilor noastre la anumite regiuni din Austro-Ungaria în schimbul promisiunii respectării unei neutralități prietenești.

Noi am promovat această neutralitate de o manieră care a permis Rusiei nu numai să-și folosească toate forțele împotriva inamicului, dar și să transporte muniție spre Serbia prin sectorul românesc al Dunării, iritîndu-i și mai mult pe germani prin refuzul nostru de a le permite transportul de muniție spre Turcia.

În ceea ce privește guvernul român, acesta și-a respectat pe deplin promisiunea, dar nu a fost în interesul său să rămînă în acest punct, ci, la fel ca Italia, el a considerat că va trebui să renunțe la neutralitate pentru ca astfel să ajute la oprirea cît mai rapid posibil a acestei îngrozitoare stări de lucruri și să contribuie cît îi stă în puteri la instaurarea păcii în lume.

Guvernul rus știe că nu era o pretenție nejustificată ca rolul pe care îl jucam noi în grăbirea unei înțelegeri [a puterilor aliate — *n.n.*] cu Italia să fie luat în considerare. S-ar putea să pară ciudat că Italia a intrat în război înaintea noastră, dar Italiei, fiind o mare putere, i-au fost ascultate imediat dorințele, în timp ce ale noastre nu par să găsească nici înțelegere nici ascultare. Și totuși, fără să avem pretenția să ne comparăm cu Italia, sîntem conștienți că nu sîntem „un facteur négligeable", nu numai din cauza poziției noastre geografice, ci și datorită armatei noastre. Posibilitățile noastre militare ne permit să dispunem de cel puțin un milion de oameni, dintre care 800 000 sînt deja instruiți și din care 700 000 mobilizabili imediat. (Citind aceste cifre nu-ți pot ascunde că aici lumea își dă seama cu profund regret că, deși avem atîta nevoie, nu am putut obține pînă acum din Rusia nici cai, nici alte lucruri necesare cerute pentru armată.)

Pretențiile noastre sînt, de aceea, conforme cu înțelegerea noastră. Banatul, din care o parte ni se refuză pentru a-i satisface pe sîrbi, constituie o regiune geografică în mod clar delimitată, datorită granițelor ei naturale: Dunărea și Tisa. Doar aceste ape sînt de natură să constituie frontiere importante și definitive între două state care trebuie să trăiască în prietenie și bună înțelegere. Nu este o vorbă mare, ci purul adevăr că frontierele greu de trecut sînt cele care unesc națiunile pe care le separă. Pentru a extinde aceste frontiere, sîrbii aduc trei argumente: primul — existența unei populații sîrbești în Banat, al doilea — necesitatea apărării Belgradului și al treilea — că aceasta ar însemna o compensare pentru concesiile făcute Italiei în Dalmația.

În ceea ce privește primul argument, trebuie remarcat că Banatul are o populație de 1 500 000 suflete, din care 38% sînt români, 25% germani, 18% sîrbi și 12% unguri. Majoritatea, din punct de vedere etnic, este deci fără îndoială în favoarea românilor. Pe de altă parte, această populație este atît de amestecată încît nu am putut verifica (nu fără uimire) că pretențiile sîrbilor se întind pînă la Timișoara, în vreme ce harta pe care o anexez la scrisoare îți va demonstra că români mai trăiesc și în partea de jos a Tisei. În aceste condiții este imposibil de trasat o frontieră după principii exclusiv etnice; orice stabilire de frontiere care nu vor urma cursul Dunării și al Tisei ar avea fatalmente un caracter arbitrar, lăsînd de ambele părți naționalități diferite, fiind o sursă de conflicte inevitabile și plîngeri permanente, căci ele nu vor fi delimitate pe baza unui principiu imuabil, reprezentat doar de Dunăre. Numărul mic de sîrbi de pe partea stîngă a Dunării nu va fi de mare importanță pentru dezvoltarea lor viitoare și nu există nici un motiv valabil pentru insistența lor în această direcție. Pe lîngă aceasta, sacrificiul de ordin etnic pe care l-ar face sîrbii este în mare măsură compensat de numărul și mai important de români care se vor afla în Serbia, pe Valea Timocului și în Macedonia.

În al doilea rînd: toate autoritățile competente declară de comun acord că dînd Semlinul [Zemunul] sîrbilor, apărarea Belgradului este pe deplin asigurată; mai mult, România este dispusă să dea o și mai mare valoare acestei garanții, angajîndu-se să nu efectueze lucrări cu caracter militar și să se abțină de la a menține garnizoane în regiunea în care ar putea fi de interes pentru apărarea capitalei sîrbe.

În ce privește cel de al treilea argument, deși noi considerăm că nu este drept să fim obligați să suportăm consecințele unor concesii făcute unei terțe părți, nu refuzăm, în schimbul stabilirii frontierei pe Dunăre, care este de o importanță atît de

mare pentru noi, să analizăm posibilitatea de a sacrifica o mică parte din propriul nostru teritoriu pentru a da astfel o compensare bulgarilor şi prin aceasta să reducem dimensiunea compensaţiei pe care sîrbii ar fi obligaţi să le-o facă în Macedonia.

Te-am plictisit aşa mult cu frontiera pe Dunăre pentru că ştiu că e mult mai greu pentru un mare imperiu să reziste la sentimentele şi pasiunile unui aliat aflat sub protecţia sa, decît ţi-ar fi ţie să ne ajuţi să obţinem frontiera pe Prut[1], sperînd în generoasa ta înţelegere faţă de nevoile unei ţări care se frămîntă. Gîndeşte-te ce amintiri istorice reprezintă pentru noi şi încearcă să înţelegi *cît* de mult ar însemna pentru noi şi *cît* de puţin pentru tine!

Cu o mare satisfacţie şi o încredere crescîndă am constatat cît de prietenoase au devenit acţiunile politicienilor ruşi în ceea ce ne priveşte şi acest singur lucru a contribuit atît de mult la noua orientare pe care noi am adoptat-o. Sînt sigură că Sazonov [ministrul de externe rus — *n.n.*], prin modul inteligent şi favorabil în care a acţionat faţă de noi nu a fost decît un interpret inspirat şi clarvăzător al sentimentelor şi intenţiilor tale. De aceea nu mă îndoiesc că vei dori, în aceste vremuri istorice, să-ţi atribui recunoştinţa unei naţiuni pe care numai neînţelegerile au împiedicat-o să fie cel mai credincios aliat şi cel mai sincer prieten al marelui şi puternicului ei vecin de care este deja legat prin religie şi amintiri adînci şi plăcute din trecut [aluzie la cooperarea militară din timpul războiului din anii 1877-1878 — *n.n.*].

Sper că am fost clară şi, totodată, nu ţi-am răpit prea mult din preţiosul tău timp. A fost o mare bucurie pentru mine să-ţi adresez direct aceste rînduri, căci nimeni nu poate înţelege speranţele şi temerile mele mai bine ca tine, de care mă leagă o mare afecţiune.

Dumnezeu să te inspire să faci ceea ce este drept pentru ţara mea şi să te aibă mereu în paza lui. Toată dragostea mea lui Alix [Alexandra, soţia ţarului — *n.n.*] şi scumpelor tale fiice. Sper că sînt bine şi suportă cu curaj încordarea acestor îngrozitoare vremuri.

Verişoara ta care te iubeşte,

Missi

17/30 mai 1915. Scrisoare către Maria Pavlovna, marea ducesă de Vladimir

Din rîndurile mele îţi vei da seama cît de dornici sîntem să ne aducem contribuţia la acest război teribil şi să ajutăm (dacă ceva poate ajuta!) ca el să se sfîrşească cît mai repede.

Dar noi ne dăm seama foarte bine atît ce anume putem face, cît şi ceea ce nu putem face. Noi nu putem intra în această luptă pe viaţă şi pe moarte, sacrificîndu-ne oamenii şi riscîndu-ne viitorul, dacă nu primim garanţiile care să ne permită să facem acest gest. Ar fi îngrozitor fie şi numai să ne imaginăm să pornim într-o campanie distrugătoare! Eu ştiu însă cu siguranţă că în momentul în care Rusia va fi de acord cu cererile noastre, a doua zi noi vom porni şi vom fi un aliat curajos şi loial.

În acest conflict înfiorător şi dezastruos, vieţile par să nu însemne absolut nimic, dar armata noastră este bravă şi proaspătă. Toate aceste din urmă luni s-a muncit şi s-au făcut pregătiri, s-a făcut tot ce este posibil omeneşte să realizăm ceea ce se cere.

Din moment ce s-a adoptat principiul că harta Europei va fi remodelată, nimeni nu poate să pornească într-o astfel de aventură teribilă avînd şansa de a rămîne în picioare, fără să aibă siguranţa că la sfîrşit nu va fi înghiţit de un vecin mai mare, iar Rusia poate hotărî dacă este da sau nu! Nu este nevoie să-ţi mai spun cît de mulţumită aş fi să fim aliatul loial.

Dar eu mai întîi mă gîndesc la mica şi viteaza mea ţară şi cu toate slabele mele puteri mă voi ridica pentru drepturile ei, pentru că unchiul [regele Carol I — *n.n.*] ne-a lăsat o grea moştenire, pentru care sîntem moralmente răspunzători! Iar acum noi ne aplecăm în partea cealaltă, cutezăm să facem tot ce ne stă în putinţă pentru ţara de care soarta ne-a legat. Nando [Ferdinand I — *n.n.*] este gata s-o facă, pentru că datoria sa este să-şi înăbuşe toate sentimentele, să urmeze imboldul poporului şi să meargă împotriva propriilor fraţi (Carol [viitorul rege Carol II — *n.n.*] şi micul său nepot [al lui Ferdinand — *n.n.*], prinţul de Hohenzollern sînt amîndoi în Carpaţi acum). Mai mult nu se poate cere nici unui om, dar nu trebuie

Marea ducesă Kyrill (Victoria-Melita)

---

[1] Ironie muşcătoare a reginei Maria, amintindu-i ţarului de graniţa pe Prut: o graniţă impusă României; totodată, regina făcea aluzie şi la faptul că deseori Rusia intenţionase să împingă graniţa chiar dincolo de Prut — *n.n.*

să fie totul inutil! El trebuie să aibă garanții, ceea ce este mult mai de preț decît jocul pe care-l va juca cinstit; sacrificiile ce vor fi făcute vor fi într-adevăr spre binele țării noastre.

Cred că te întîlnești cu mulți oameni politici pe care îi cunosc și eu. Sazonov vine la voi în casă. Discută situația noastră cu el. Știu că avea sentimente prietenești față de noi și ținea la prietenia cu țara noastră, acum este momentul s-o dovedească și dacă tu, cu influența ta, ne vei susține interesele, sînt sigură, ne poți fi de folos.

Mîine, dacă va fi spus cuvîntul pe care noi îl așteptăm, vom fi de partea voastră, loiali, credincioși. Iartă-mă, dar spun aceste cuvinte cu o mare emoție; cum îndrăznește o femeie să gîndească la război! Un război cu toate ororile lui, cu toată acea mizerie de neînchipuit, cu moartea neîndurătoare, pe care le aduce odată cu el!

Să ne ajute Dumnezeu pe toți. Sînt gata să fac ce mi se cere, dar trebuie să fie spre binele țării mele, al țărișoarei mele pe care o iubesc!

7/20 august 1915.
Scrisoare către Victoria-Melita, marea ducesă Kyrill, sora reginei Maria

...Este greu desigur să abordezi chestiuni politice atît de arzătoare, atît de personale, acum, cînd însăși soarta țării este în cumpănă. Totul este cumplit de grav în aceste clipe, dar un lucru, cu siguranță, pot să-ți spun: aici, în ciuda succeselor germane și insuccesele Antantei, poporul nostru mai are încă deplină încredere în victoria acesteia. Sînt chiar uimită de acest lucru, căci trebuie să ne amintim că ei [românii — *n.n.*] sînt latini, care adoră succesul și totuși ei țin morțiș la ideea lor inițială; nici cea mai inteligentă și bine plătită propagandă nu i-a făcut să se schimbe, deși ultimele evenimente i-au făcut, neîndoielnic, mai puțin „belicoși", căci nici o țară nu vrea să se sinucidă, dacă trăsătura ei caracteristică nu este războiul și regele ei nu este un *Räuberhauptmann* [șef al bandiților — *n.n.*], ceea ce bietul nostru Nando, în mod sigur nu este. Da, din păcate, bani s-au cheltuit peste tot și se găsesc întotdeauna mîini hrăpărețe și inimi parșive care să-i ia chiar și împotriva propriei lor țări. Voi, acolo în Rusia, știți din păcate, mai bine ca oricine altcineva, dar aici lucrul acesta nu va lua astfel de proporții și se va limita, cred, la cîteva „Geschäfte" [afaceri — *n.n.*]. Nu cred însă că va implica vreodată armata și va face trădători, deși nu-ți poți da seama cît este de oribil atunci cînd vezi că așa ceva este posibil. Bani germani au fost cheltuiți din belșug peste tot; oamenii ăștia sînt organizați sub toate aspectele în cel mai sistematic și desăvîrșit mod. Dar politica și politicienii lor sînt greoi, iar „latinii" noștri nu au fost niciodată atît de neghiobi, deși banii, ca peste tot, au un miros irezistibil!

2 octombrie 1915.
Scrisoare către Maria Pavlovna, mare ducesă de Vladimir

Urmărim cu interes deosebit „ofensiva" franceză [desfășurată în Champagne între 25 septembrie și 3 noiembrie, fără rezultate însemnate — *n.n.*], rugîndu-ne ca în cele din urmă ea să fie încununată de succes. Ca urmare, aici am avut zile neliniștite, căci miopii încearcă să incite opinia publică împotriva lui Nando, ceea ce este o rușine pentru că indiferent de simpatiile lui, el este, înainte de toate regele României și un desăvîrșit patriot. S-a afirmat că pentru aceasta s-au folosit bani ruseși; ar fi un lucru bun dacă s-ar înțelege că aceasta este o enormă eroare. România nu are nevoie să fie cumpărată, simpatiile ei sînt fără îndoială de partea pe care o doresc rușii. Ar fi mai bine să-și folosească banii pentru Bulgaria, care încă pare să reziste, iar poporul, după cum cred eu, nu dorește să meargă împotriva rușilor; niște fonduri date unde trebuie ar fi mai bine folosite.

În plus, îngreunîndu-i prea mult situația lui Nando, aceasta ar duce în mod inevitabil la o schimbare de guvern și orice schimbare de guvern n-ar putea decît favoriza tabăra cealaltă.

Încă o observație: s-ar putea ca Nando să nu fie foarte energic, dar are o stranie doză de încăpățînare — cu cît este mai constrîns și amenințat, cu atît se va mișca mai puțin. El nu este ceea ce se poate numi un om de acțiune, dar nu este un laș și nu poate fi ușor intimidat. Apoi mă are pe *mine* lîngă el pentru a-l ajuta în lupta sa, în bătălia sa, iar eu sînt un foarte bun cîine de pază, te asigur. Toate acestea le poți spune unde vei crede că sînt de vreun folos. Sfatul meu este: lasă lucrurile să meargă de la sine sau din dorința de a forța nota prin mijloace nepotrivite și umilitoare, putem pierde în loc să ajutăm cauza. Căderea lui Brătianu n-ar face decît să *înrăutățească* situația pentru Rusia, nu s-o *îmbunătățească* și creîndu-i lui Nando o situație insuportabilă, ar însemna schimbarea guvernului. După cum vezi, îți scriu foarte deschis; îți cunosc inteligența și știu cum vei folosi spusele mele în avantajul cauzei.

15/28 octombrie 1915.
Scrisoare către Maria Pavlovna mare ducesă de Vladimir

...Ceea ce știu este că înțelegerea dintre noi este ușor de realizat. De fapt ea a fost stabilită din prima zi în ceea ce privește scopul și marile interese care ne unesc. Dacă, așa cum am remarcat din scrisoarea ta și alte indicii, mai există vreo neînțelegere,

(Continuare în p. 49)

CONSTANTIN GUYS

reporter de front în războiul Crimeei

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Fiind un conflict european de mari proporții, în care au fost angajate aproape toate marile puteri continentale, Războiul Crimeei (1853-1856) s-a aflat în centrul de interes al presei vremii, reportajele și știrile de pe front fiind adeseori însoțite de desene înfățișînd cititorilor scene din timpul confruntărilor *(Magazin istoric*, nr. 7-8/ 1968).

Printre cei care au transmis atunci reportaje și desene de pe front s-a aflat și Constantin Guys, pasionat reporter de actualitate, colaborator constant al periodicelor ilustrate britanice *Punch* și *The Illustrated London News*, printre ai căror fondatori se și număra. Pe numele său întreg *Ernest-Adolphe-Hyacinthe-Constantin Guys* de *Saint-Hélène* (1803-1892), artistul a fost un om discret și retras, însă cu o existență aventuroasă și agitată despre care nu a vorbit niciodată, lăsîndu-se înconjurat de aura misterelor.

În fragedă tinerețe, a participat la Eterie, fiind un camarad al lordului Byron. Reîntors în Franța după înfrîngerea mișcării de eliberare a Greciei, s-a înrolat în armată, într-un regiment de dragoni, din care a demisionat însă repede. A fost un admirabil călăreț și toată viața a rămas un iubitor de cai, pe care i-a desenat în mod desăvîrșit în compozițiile sale. A făcut lungi voiaje în toată Europa și în Orient. Această viață hoinară a dus-o pînă către vîrsta de 60 ani, cînd s-a stabilit la Paris. Vocația pentru artă nu și-a descoperit-o decît pe la 40 ani și, perfect autodidact, și-a format un stil personal inconfundabil.

În 1863, Charles Baudelaire i-a dedicat mai multe articole, reunite sub genericul *Pictorul vieții moderne*. În ele, marele poet își arăta uimirea în privința excentricității lui Constantin Guys pentru care anonimatul era atît de important încît voia să-i fie ascuns numele chiar și în comentariul de specialitate. Lucrările publicate în paginile revistei londoneze *The Illustrated London News* apăreau totdeauna fără precizarea autorului.

Constantin Guys fusese prezent la toate etapele războiului, se aflase pe malurile Dunării, trecuse în Bulgaria, ajunsese în Basarabia și de acolo în Crimeea. Cele cîteva schițe pe care le-a descris Baudelaire punctează cîteva dintre aceste momente: *Ahmet Pașa, comandantul suprem al armatei, la Calafat; La Șumla, la Omer Pașa; Canrobert pe cîmpul de luptă de la Inkerman*. Guys s-a autoportretizat pe cîmpul de bătălie, înaintînd printre morți și răniți, ținîndu-și calul de dîrlogi, precizînd în colțul paginii „My self at Inkerman" (Eu însumi la Inkerman).

Pornind de la aceste sumare indicii, am studiat cu atenție colecția revistei londoneze din anii 1853-1855 și am avut satisfacția să descoperim nu numai aceste desene dar și multe altele, lucrate în aceleași locuri ale teatrului de luptă și care, cu certitudine, îi aparțin artistului francez. Spre această concluzie ne-a îndreptat atît unitatea stilistică a desenelor, cît și informațiile de pe locurile confruntării, întîlnite în reportajele ce însoțesc desenele și care, de asemenea, par a-i aparține. Amănuntimea descrierilor, referirile directe la schițele trimise — semn că era autorul amîndurora —, detaliile tactice pe care numai un fost oștean le-ar fi putut pătrunde atît de bine, lungile ore petrecute călare fără a se plînge de acest efort (ca unul ce era perfect acomodat cu șaua), precum și nenumăratii termeni franțuzești, înșerați cu lejeritate și folosiți cu eleganță, ca și conversația cu mușirul Omer Pașa, dusă tot în această limbă, demonstrează că și articolele însoțitoare erau tot opera lui Constantin Guys.

Astfel, prin imagine și cuvînt, se afirmă nu numai un moment istoric insuficient studiat din acest punct de vedere, ci și o remarcabilă personalitate artistică a vremii care, cu toată vîrsta înaintată, avea încă treaz spiritul juvenil al aventurii și vaste disponibilități plastice menite să consemneze totul cu nerv și imediatețe.

În anul comemorării unui secol de la trecerea în eternitate a lui Constantin Guys, am socotit necesar a-l evoca pe acela care, prin desenele sale publicate în *The Illustrated London News*, a făcut cunoscute lumii și ținuturi românești pe care le-a străbătut ca reporter de front. ■

COPERTELE

①Dresda, Florența Elbei, cum mai poate fi denumită, găzduiește celebrele galerii de artă universală, ce au căzut și ele victimă bombardamentului aliat din februarie 1945. În imagine: pictură comandată în jurul anului 1520 cunoscutului artist olandez Joos van Cleve cel Bătrîn de o biserică din Genova **(Dresda sau marea conspirație a tăcerii,** p. 84)

②Icoana Maicii Domnului Eleusa (Milostiva), creație a lui Radu ot Rășinari, din sec. XVIII, fusese destinată iconostasului unei biserici. Ion Voina o dăruise în amintirea lui Ana și Stana, care se prăpădiseră. Dar n-a fost să fie așa. Azi ea a ajuns, pe căi ascunse, într-o colecție particulară din străinătate **(Semnal de alarmă pentru cultura română,** p. 6)

③Bine ați venit într-o lume mai sigură, mai aerodinamică, mai performantă, mai confortabilă. Mase plastice, care să permită formele cele mai complexe, să elimine lubrifierea, să micșoreze coroziunea. Materiale ceramice, pentru ameliorarea randamentului motoarelor. Alumine, pentru realizarea de filtre catalitice. Pămînturi rare, pentru ecranele de lectură și captatorii de teleghidaj. Prin chimia sa de înaltă tehnologie, **Rhône-Poulenc** contribuie la pregătirea lumii de mîine (Rhône-Poulenc: **Călătorie într-o lume necunoscută,** p. 33)

④Îmbogățit în urma descoperirii Americii, orașul Sevilla a deținut — prin portul său pe Guadalquivir — monopolul comerțului cu Lumea Nouă pînă în primele decenii ale sec. XVIII. În imagine catedrala gotică și turnul Giraldei.

Această situație a datorat-o prea-catolicilor regi Ferdinand și Isabel (dreapta, jos — într-o pictură atribuită Școlii Catalane, de pe la 1500, păstrată la Madrid, în Muzeul Lazzaro Galdiano) și mai ales lui Cristófor Columb (stînga — pe care tabloul păstrat la mănăstirea La Rábida îl înfățișează într-o discuție cu Garcia Hernández în sala Capitolare a celebrei mănăstiri).

În acest an Sevilla găzduiește Expoziția consacrată celor cinci veacuri de la întîlnirea civilizațiilor americană și europeană. În 12 septembrie la Expo '92 — Ziua României **(„America, Lumea cea Noao, o au aflat Cristov Columbul“,** p. 64).

PLANSELE

①④Din desenele lui Constantin Guys executate în timpul Războiului Crimeei și publicate în revista **The Illustrated London News;** ① Artistul pe cîmpul de luptă de la Inkerman (sus), baraca lui Teffik Bey la Calafat (mijloc) și, tot în această așezare românească de pe malul Dunării, după darea semnalului de alarmă (jos); ④ Fortificații la Calafat și trei generali otomani fumîndu-și pipele înaintea începerii atacului (sus), bașibuzuci venind de la Măcin la Șumla (mijloc) și trupe egiptene defilînd în fața lui Omer Pașa la Șumla (jos) **(Reporter de front în Războiul Crimeei,** p. 31)

②③Marele pictor Theodor Pallady (1871-1956) a fost un cronicar sensibil al epocii în care a trăit. O dovadă sînt și aceste portrete de oameni politici și de cultură păstrate în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Naționale a României, reprezentîndu-i pe: general Gh.Manu, M. Simionescu-Râmniceanu, Al. C. Bogdan-Pitești, Filip Lahovary, dr. M. Ciucă, I.G. Duca, dr. I. Cantacuzino, N. Kirculescu **(Biblioteca Națională a României. O călătorie spre viitor,** p. 3)

Desenele au fost selectate de doamnele Iulia-Codruța Iordăchescu și Rodica Stamatopol, cărora le mulțumim pentru colegiala lor amabilitate

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI DINTRE PRUT ȘI NISTRU

(Urmare din p. 12)

înainte, la 18 aprilie 1604, Stroici marele logofăt certifică, la Botoșani, o vînzare de ocină făcută de mai mulți către Pătrașco urednicul acelui oraș. Și tot la 18 aprilie, „Maxim șoltuzul cu 12 pîrgari din tîrgul Botășani“ certifică și el aceeași vînzare. E adevărat că Hotinul are o situație de prim rang între cetățile Moldovei și că pîrcălabii lui sînt în fruntea celorlalți pîrcălabi. S-ar putea deci ca expresia de mai sus să se refere la o „lege“, adică un obicei local. Am arătat doar mai înainte că existau diferențe, de la oraș la oraș, în ce privește anumite drepturi și privilegii, precum și anumite aspecte ale administrației lor. Pe de altă parte, faptul că speța în legătură cu care se invocă legea este una ce se întîlnește și în alte orașe, fără referință la un obicei local al acelor orașe, permite și concluzia că amintita expresie este, poate, numai o simplă perifrază, designînd autoritatea orășenească, adică pe șoltuzul sau voitul și cei 12 pîrgari. Facem această supoziție avînd în vedere cazul similar, al vînzării de ocină certificate în Botoșani atît de marele logofăt, aflător atunci acolo, cît și de șoltuzul și pîrgarii respectivi. O concluzie definitivă nu se poate deocamdată trage numai pe baza documentului din 20 aprilie 1604 privind „legea cetății Hotin“. Rămîne ca material documentar nou să aducă lămurirea acestei probleme. ■

RHÔNE

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

La prima vedere, s-ar părea că între grupul Rhône-Poulenc **şi istorie nu ar fi prea multe puncte comune. Şi totuşi, iată ce citim în nr. 56 (aprilie 1992) al revistei** Presence: **„Aprilie, 1991. În Tautavel, un sătuc din sud-vestul Franţei, lucrurile se desfăşurau într-un ritm rapid. Echipele lucrau în schimburi, zi şi noapte, pentru a duce la bun sfîrşit, o sarcină importantă: să ia, în timp de o lună, mulajul pereţilor lui Caune de l'Arago, cu o suprafaţă de 400 m², o peşteră preistorică, unde, acum 20 ani, profesorul Henry de Lumley, directorul laboratorului de preistorie de la** Musée de l'Homme **(Muzeul omului), din Paris, a descoperit cel mai vechi craniu din Europa (aproximativ 450 000 ani vechime).**

Săpăturile au scos la iveală dovezi care arătau că, pentru şase secole (între 700 000-100 000 î.e.n.) vînători nomazi au folosit această peşteră ca adăpost. Bogăţia informaţiei depozitate pe aceşti pereţi era prea importantă pentru a fi ignorată; cu orice preţ, trebuia să se obţină un „mulaj" al urmelor umane de acolo. Şi aici a intervenit Rhône-Poulenc, **sau mai exact, specialiştii în silicon de la Diviziunea Chimicale Speciale". Directorul proiectului, Philip de Cohet, prezintă astfel scopul intervenţiei: „Era nevoie să reproducem, cu precizia unei miimi de milimetru, aproximativ 400 m² de suprafaţă de stîncă şi de pămînt. Apoi, după ce luam matricea, trebuia să o reproducem exact, sute de metri mai departe. Aici, veţi pătrunde în cel mai mare muzeu de preistorie din Europa". Muzeul a fost inaugurat la 17 iulie, acest an.**

Pentru realizarea operaţiunii, cele două substanţe — un elastomer şi un catalizator — trebuiau ţinute separat în tunul cu care urmau să fie împroşcate. Jetul de lichid rezultat din amestecul lor în momentul expulzării — se menţinea în această stare o microsecundă — se aplica pe faţa stîncii şi se solidifica chiar în momentul contactului. Elastomerul pătrundea în cea mai mică cută a peretelui, apoi devenea suficient de tare pentru a putea rula matriţa ca pe o carpetă, fără a se lipi o parte de alta. Se împrăştiau cam 6 kg pe m². Matriţa devenea negativul pentru forma finală, realizată din răşini poliesterice ranforsate, obţinute din fibre de sticlă. În această replică, apropiată de perfecţiune, a peşterii de la Tautavel se adaugă cîteva manechine, proiectoare şi obiecte preistorice. Vizitatorului i se vor oferi şi reproduceri sonore ale ţipetelor animalelor, zgomotul vîntului, pentru a recrea cît mai complet atmosfera de acum 500 000 ani, din vremea cînd strămoşii omului nu descoperiseră încă focul. Toate materialele necesare au fost donate de grupul Rhône-Poulenc **— şi au trebuit 2,5 tone metrice de produs chimic — pentru a sprijini cercetarea ştiinţifică.**

Iată deci o primă şi importantă legătură între uriaşul industriei chimice Rhône-Poulenc **şi istorie. A doua legătură o constituie faptul că grupul francez are propria sa istorie, pe care ne propunem să o prezentăm în numerele ce urmează, aşa cum se anunţa deja în interviul acordat de domnul Patrick de Vallois, Directorul general** Rhône-Poulenc **România şi publicat în revista** Magazin istoric, **nr. 8/1992.**

Cercetările la Caune de l'Arago au început în 1964, ceea ce a permis conservarea urmelor. Între acestea se numără și craniul unui copil, datat acum 450 000 ani

În p. 33: *de îndată ce s-a uscat, elastomerul este rulat ca un covor*

Totul este să ai idei

Într-o publicație franceză intitulată *Hara Kiri* apărea, în perioada interbelică, o caricatură care prezenta un vagabond beat, ținut de guler de un polițist. Acesta i se adresa cu autoritatea funcției: „*Rhône-Poulenc*, te interesează și pe tine!". La care, vagabondul îi răspundea, evident intrigat: „Pe mine, oare?". Răspunsul sosea prompt: „Dar bineînțeles că și pe tine, căci *Rhône-Poulenc* a făcut colorantul kilogramului de vin roșu pe care îl ai în buzunar, tot el materialul plastic al bastonului care tocmai te-a lovit peste cap și tot cu insecticidele puse de el la punct or să plesnească puricii care colcăie în părul tău"...

O caricatură cît se poate de semnificativă pentru impactul pe care îl avea firma *Rhône-Poulenc* asupra vieții de zi cu zi a francezului de rînd. Istoria grupului coboară însă cu încă o sută de ani.

În 1801, Samuel Debar întemeiază la Lyon o întreprindere de produse chimice. Este începutul a ceea ce avea să devină ulterior ramura *Rhône*. Sîntem în plină epocă a revoluției industriale, a cărei primă fază s-a produs în industria textilă. Așa că esența activității domnului Debar o constituie obținerea unei game de coloranți - din plante mai ales - pe care îi vinde textiliștilor, atît de numeroși la Lyon. Întreprinderii înfloritoare i se alătură, în 1848, Jean-Marie Cartier. Totodată, se înmulțesc tentativele de a obține coloranți artificiali, căci multe dintre plantele necesare erau aduse tocmai din îndepărtatul Orient, pe drumuri nu întotdeauna sigure. Intervenția unui alt lyonez, Verguin - descoperitorul unui colorant roșu sintetic - determină pe Gilliard - nepotul lui Samuel Debar - să caute o cale mai economicoasă de a obține același produs. Și reușește. Din nefericire pentru el, legislația brevetelor, din 1844, interzicea celui ce nu poseda un brevet să producă produsul protejat, chiar dacă reușea să o facă în condiții economice mai bune. În asemenea situații, cel mai important lucru este să ai idei. Și Gilliard are. Așa că va produce colorantul roșu, mai ieftin decît concurentul lui, în Elveția! Și ca să fie și mai sigur, îl angajează pe Prosper Monnet, chimistul care răspundea de producție la întreprinderea concurentă. Noua fabrică este instalată lîngă Geneva. Succesul ei este deplin, căci în 1877, la Expoziția Universală de la Paris, obține o medalie de aur. În șase ani, numărul lucrătorilor sporește de la 50 la 100.

Dar nici concurența nu a stat cu brațele încrucișate. Neputînd lupta contra produselor aduse din străinătate și vîndute mai ieftin, a creat grupuri de presiune și a impus, la 7 mai 1881, votarea unei legi care fixa taxe vamale foarte ridicate pentru coloranții derivați din gudronul de huilă. În aceste condiții, Gilliard creează, în 1886, „Societatea Gilliard, Monnet și Cartier", cu un capital de 800 000 franci și cu sediul la Lyon, care va produce în continuare coloranți, dar se va angaja și în comerțul cu produse de drogherie. Numele societății nu era foarte comercial, așa încît cei trei asociați caută un altul. Și îl găsesc: „*Societatea chimică a Uzinelor Rhônului*" sau, mai pe scurt, „*Uzinele Rhônului*". Iată deci istoria primului nume din titulatura actuală a grupului.

Kelen și aspirină

Cel de al doilea nume își află originea la Paris, în anul 1858. Etienne Poulenc preia succesiunea socrului său, Pierre Wittman, la conducerea unei drogherii de pe strada Saint-Merri. Poulenc, farmacist de formație, este un tip interesat de tot ceea ce este nou în domeniu. Astfel, el știe că în fața amatorilor de fotografie se deschid noi posibilități atunci cînd se aplică un strat de colodiu pe placa de sticlă. Ca atare, fără a-și neglija ocupația de bază, începe să pregătească o serie de preparate chimice destinate noii arte apărute atunci: fotografia. Întrucît cererea este într-o permanentă creștere, își deschide mai întîi un atelier în satul Vaugirard și apoi, în 1859, o fabrică la Ivry-sur-Seine. După moartea lui Etienne, soția sa, Pauline, preia conducerea, pînă la majoratul celor trei băieți. Din 1881, „Văduva *Poulenc* și Băiatul cel mare" devine „stabilimentele Frații *Poulenc*", pentru a nu da naștere la

gelozie între fraţi. Cei trei băieţi îşi împart sferele de activitate şi împreună asigură succesul afacerii. Nu fără opintişuri. Căci la sfîrşitul secolului XIX, atît ramura *Rhône*, cît şi cea *Poulenc* se izbesc de o dură concurenţă, venită acum de peste graniţe, din partea industriei chimice care se dezvoltă puternic în Germania. Acolo, întreprinderile mici se strîng în mari concernuri, pentru a realiza o producţie de masă, la preţuri mai scăzute, pe care o vînd apoi în străinătate practicînd *dumping*-ul, căruia cu greu îi pot rezista ceilalţi producători europeni. În plus, întreprinzătorii germani beneficiază de largul concurs al statului. Mica producţie franceză rezistă cu dificultate presiunii de peste Rhin. Concurentul lui *Rhône*, cel care descoperise colorantul roşu sintetic, cade şi el victimă firmei Agfa. Pătrund în forţă pe piaţa franceză şi Bayer şi Hoechst şi Badische Anilin. Totuşi, *Rhône* şi *Poulenc* reuşesc să supravieţuiască. Cum?

Mai întîi *Rhône*. Şi-a datorat supravieţuirea unei avalanşe de iniţiative: diversificarea gamei de produse, descoperirea unora noi sau a unor noi aplicaţii pentru cele vechi. Un exemplu îl constituie apariţia kelenului, în 1890. Este vorba, în fond, de clorura de etil, cunoscută dinainte, pe care fabrica de lîngă Geneva o producea pentru industria coloranţilor. Chimiştii descoperă, din întîmplare, că este foarte eficace pentru anestezii locale. Ingenioşii ingineri pun la punct o fiolă care, încălzită în mînă, permite să se pulverizeze produsul peste zona care trebuie anesteziată. Aici se află punctul de plecare pentru aerosolii folosiţi de spray-urile atît de răspîndite azi.

În 1902 lansează acidul salicilic, pornind tot de la industria coloranţilor. Unul dintre derivaţii săi, acidul acetilsalicilic, va fi vîndut mai tîrziu sub numele de *Rhodine*, apoi „Aspirina Uzinelor Rhônului". Astăzi, grupul *Rhône-Poulenc* este unul dintre primii producători mondiali de acid salicilic şi de aspirină.

Un alt medicament, foarte util contra stărilor febrile, pyrazolinul, întîmpină unele dificultăţi la lansare: cutia răspîndea un puternic miros de cîine plouat. Prosper Monnet are ideea să pună coajă de lămîie în cutii, mirosul dispare şi produsul cunoaşte un mare succes comercial.

În 1894, apare vanilina, azi grupul *Rhône-Poulenc* fiind primul producător mondial. Astfel, la Expoziţia Universală din 1900, Uzinele *Rhône* expun patru categorii de produse: coloranţi, produse farmaceutice, parfumuri sintetice şi indigo sintetic. Din catalogul lor, distribuit cu acea ocazie, cei curioşi află că ele numără 27 chimişti, 3 ingineri şi 700 angajaţi.

Ramura *Rhône* se extinde şi prin colaborări. Una dintre cele mai interesante şi mai profitabile în viitor a fost cea cu o altă familie de întreprinzători lyonezi: Mérieux. După unele încercări în domeniul serurilor, sub conducerea lui Marcel Mérieux, *Rhône* se asociază cu Institutul Seroterapic din Grenoble, căruia îi cedează întreaga activitate de producţie, rezervîndu-şi desfacerea produselor.

Carnaval la Rio

În ciuda acestor succese, Uzinele *Rhône* nu pot scăpa complet de efectele contextului economic în care evoluează. Ca să nu contracteze datorii – căci investiţiile pentru dezvol-

Pentru realizarea unei machete cît mai exacte a peşterii, firma Rhône-Poulenc *a făcut apel la tehnica de vîrf din domeniu*

tare presupun bani – patronii au preferat împrumuturilor la bancă o extindere progresivă, din aproape în aproape. Dar lucrul acesta nu mai este posibil la cumpăna celor două secole. În plus, accesul la materii prime este tot mai dificil, iar prețul produselor la desfacere scade, sub presiunea *dumping*-ului german. În 1903, situația uzinelor devine dramatică.

Dar tocmai atunci se produce miracolul. La 1 decembrie, trei tineri sosiți de curînd la *Rhône*, au îndrăzneala să scrie consiliului de administrație, cerîndu-i să corecteze anumite erori de opțiune. Propun, de asemenea, să fie cooptați tineri ca ei în consiliu, pentru a da o mînă de ajutor. Miracolul ține de faptul că în loc să fie dați afară, pentru impertinență, consiliul de administrație ține cont de toate propunerile lor și le mărește responsabilitățile. Produsele deficitare sînt eliminate (au fost astfel condamnate formolul, boraxul și chiar coloranții, cei care s-au aflat la originea întreprinderii) și se sporește producția celor care aduc profit (zaharina, vanilina, clorura de etil, acidul acetic). Iar datoriile sînt convertite în acțiuni, ceea ce, este adevărat, sporește numărul bancherilor prezenți în consiliul de administrație. Situația este salvată, dar traumele psihologice, provocate de împrumuturile care erau pe punctul de a nu putea fi rambursate, rămîn pentru multă vreme. Chiar și după al doilea război mondial, grupul va prefera o creștere lentă, bazată pe propriile resurse, în loc să se extindă, rapid, cu bani împrumutați.

În sfîrșit, o ultimă invenție a inginerilor de la *Rhône:* înlocuind în capsulă clorura de etil cu un parfum, obțin primul dozator de parfum. Descoperirea cunoaște un succes fantastic la Carnavalul de la Rio de Janeiro, din 1900. „Lanç a perfume Rodo" – cum a fost numit acolo – a devenit rapid accesoriul nelipsit al oricărui participant la carnaval. Închipuiți-vă senzația de răcoare pe care o aduce jetul de parfum pe pielea încinsă, în noaptea braziliană fierbinte și umedă. Săptămîna de nebunie de la Rio asigură prosperitatea anuală a întreprinderii de lîngă Geneva. Dar numai pînă în preajma primului război mondial, căci atunci autoritățile braziliene au hotărît să substituie importului produse realizate pe plan local. Uzinele *Rhône* nu se lasă însă. Achiziționează un teren lîngă São Paolo și construiesc o întreprindere care este și astăzi una dintre cele mai înfloritoare pe care le are grupul în afara granițelor Franței și, totodată, unul dintre ansamblurile industriale cele mai importante din Brazilia.

Cum s-au descurcat în acest interval cei de la Poulenc? Într-un fel mai bine, căci diferențele de caracter ale celor trei frați s-au aflat la originea unei diversificări și a producției. De asemenea, ei au ținut o strînsă legătură cu lumea științifică – cel mai mic, intelectualul familiei, a lucrat cu soții Curie – ceea ce le-a asigurat evidente avantaje. Din această colaborare se naște o idee practică: dezvoltarea unei producții de aparate de laborator. Frații *Poulenc* susțin material activitățile de cercetare care intră în sfera lor de activitate. Iar abatelui Senderens – celebru pentru cercetările sale în domeniul catalizei – îi instalează chiar un altar în laboratoarele lor. Rezultatele unei asemenea politici nu întîrzie să apară. *Poulenc* lansează pe piață stovaina, un înlocuitor al cocainei, iar cîțiva ani mai tîrziu, arsenobenzolul, urmat de novarsenobenzol, două medicamente eficace contra unei boli care face ravagii: sifilisul. Și produsele fotografice și ceramice se vînd bine.

În același timp, frații *Poulenc* urmăresc să se extindă în străinătate. Un rol esențial i-a revenit lui Georges Roché. El răspunde de aprovizionarea cu minereu de litiu, materie primă indispensabilă în producția unui antiuric, carbonatul de litiu. Mina de la Caceres, din Spania, reprezintă o sursă de aprovizionare esențială. Tot de acolo lua minereul de litiu și o firmă britanică, May and Baker. Roché a stabilit contacte cu britanicii, iar în clipa cînd „Stabilimentele *Poulenc*" au obținut exclusivitatea exploatării minei de la Caceres, devine și furnizorul lor. Cu timpul, firma britanică se va transforma și ea într-una dintre cele mai importante filiale ale grupului *Rhône-Poulenc*.

În curînd însă, primul război mondial avea să schimbe cursul evoluției celor două ramuri: *Rhône* și *Poulenc*. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Revista Magazin istoric **are meritul de a fi publicat încă din 1968 notele de conversație ale întîlnirii Antonescu-Hitler de la Rastenburg din zilele de 5-6 august 1944 (vezi nr. 5 și 7-8/1968). Textul german a fost redactat de Paul Schmidt, interpretul lui Hitler (mareșalul Antonescu vorbea în limba franceză), iar cel român a fost dictat de Antonescu șefului său de cabinet, colonelul Radu Davidescu.**

DIN NOU DESPRE ULTIMA ÎNTREVEDERE HITLER-ANTONESCU

FLORIN CONSTANTINIU

Între da și nu

Între cele două versiuni există deosebiri notabile, care îngreunează cunoașterea atitudinii conducătorului statului român față de relațiile cu Germania. În versiunea mareșalului, el spune că s-a despărțit de Führer „după o discuție de 5 1/2 ore, fără să-i fi dat vreun răspuns nici negativ, nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o". Care era această întrebare? Iat-o în versiunea mareșalului: „Führerul, uitîndu-se drept în ochii mei, mi-a spus în mod intempestiv și cu totul neobișnuit în practica dintre conducătorii de state, fără nici o indicație anterioară, că aceasta a fost scopul întrevederii noastre, chestiunea raporturilor viitoare dintre România și Germania, arătînd că vrea să știe atunci, deci imediat, dacă România și, în special, conducătorul ei, mareșalul Antonescu, a subliniat, sînt decișI să urmeze pînă la sfîrșit Germania".

În nota sa, mareșalul afirmă că „am declarat categoric și fără cea mai mică ezitare că nu aș putea răspunde la întrebarea aceasta, deoarece am fost surprins și consider că această chestiune trebuie tranșată pe căi diplomatice. În plus nu pot da un răspuns într-un fel sau altul pînă ce nu am eu răspuns la următoarele chestiuni prealabile". Și mareșalul le enumeră odată cu răspunsu-

rile lui Hitler: 1) intenţiile Germaniei în privinţa sectorului sudic (român) al Frontului din est; 2) apărarea spaţiului aerian al României; 3) măsurile Reichului, în cazul în care Turcia va deschide Strîmtorile şi va accepta baze aeriene anglo-americane pe teritoriul ei; 4) atitudinea Ungariei (în *Magazin istoric* partea referitoare la Ungaria a fost omisă) şi Bulgariei. Răspunsurile evazive sau nefondate ale lui Hitler, precum şi înăsprirea tonului cînd discuţia a deviat spre problemele economice, au făcut ca mareşalul să nu răspundă în nici un fel — potrivit versiunii sale — la întrebarea capitală a lui Hitler.

În nota de conversaţie întocmită de Schmidt, nu apare nicăieri declaraţia lui Hitler că scopul întrevederii fusese de a cunoaşte poziţia mareşalului faţă de viitorul relaţiilor germano-române şi nici refuzul lui Ion Antonescu de a răspunde înainte ca Hitler să-i fi răspuns la cele patru probleme enumerate mai sus. În versiunea lui Schmidt, Hitler declară că Germania nu va abandona nici un aliat, dar vrea să aibă un răspuns clar de la fiecare aliat, dacă vrea într-adevăr să lupte pînă la capăt. În cursul dialogului, Antonescu evocînd întrebarea lui Hitler (potrivit versiunii Schmidt) abordase cele patru probleme amintite. La despărţire el îi spusese lui Hitler că Germania nu are nici un aliat mai loial decît România şi că ea — România — va rămîne de partea Germaniei şi „va fi ultima ţară care va părăsi Reichul, pentru că ştie că sfîrşitul Germaniei înseamnă şi sfîrşitul României".

Oricine poate lesne observa deosebirea dintre cele două versiuni: la Antonescu, nici da, nici nu, în privinţa viitoarei colaborări (în versiunea tipărită în 1953 în publicaţia emigraţiei române *La Nation roumaine* există un adaos care nu figurează în *Magazin istoric:* „Eram să spun — dar m-am reţinut — în privinţa rupturii dintre România şi Germania: un popor nu poate niciodată să se angajeze orbeşte alături de un alt popor, cînd acesta duce o acţiune politică şi militară greşită. Cine poate spune că Germania nu va face din nou aceleaşi greşeli? Nu pot să-mi sacrific poporul, dacă sînt comise greşeli asemănătoare")[1]; la Schmidt, o afirmare categorică a comunităţii de destin a României şi Germaniei.

În această parte a întrevederii Antonescu şi Hitler au discutat numai în prezenţa interpretului, care, eventual, ar fi putut să aducă lămuriri. Interogat de americani, după război, şi în privinţa relaţiilor germano-române, Schmidt n-a amintit în nici un fel despre această ultimă întrevedere.

Pentru politica externă a mareşalului Antonescu în ajunul înlăturării sale este *esenţial* să se cunoască exact poziţia sa în cursul ultimei întrevederi cu Hitler. De aceea, elucidarea diferenţelor dintre cele două versiuni este de cel mai mare interes nu doar pentru istorici, în primul rînd pentru istorie.

Procedînd după regulile criticii istorice, putem admite că mareşalul era interesat în prezentarea rezervelor sale în privinţa continuării cooperării cu Reichul şi că, gîndindu-se poate şi la judecata posterităţii, în nota sa de conversaţie, a accentuat aceste reticenţe.

Pe de altă parte, se constată, de pildă, că nota întocmită de acelaşi Paul Schmidt privind discuţiile germano-italiene din 18-20 decembrie 1942 dintre Hitler, J. von Ribbentrop — ministrul de externe al Reichului, G. Ciano — ministrul de externe al Italiei şi mareşalul Cavallero — şeful Înaltului comandament al armatei italiene, a atenuat criticile germane şi reproşurile italiene (se discuta despre fuga Armatei 8 italiene la Stalingrad), care apar mai aspre în versiunea italiană. El ar fi putut să procedeze la fel şi în cazul întîlnirii Antonescu- Hitler.

[1] Textul fiind tradus în limba franceză, l-am retradus în limba română — *n.n.*

Pentru cunoaşterea exactă a conţinutului dialogului de la Rastenburg este important să fie folosite şi alte mărturii despre această întîlnire. Amintim relatările generalilor Ion Gheorghe, ministrul României la Berlin, şi Titus Gîrbea, ofiţerul de legătură dintre înaltele comandamente român şi german (ambele publicate) şi pe acelea ale colonelului Eugen Tilichi, ataşatul militar român la Berlin *(inedite);* la ele se adaugă cele spuse de mareşalul Ion Antonescu unor interlocutori, la întoarcerea sa în ţară (însărcinatul cu afaceri ad-interim al Turciei la Bucureşti etc.). Fără a încerca aici analiza şi comparaţia acestor relatări, este necesar să se sublinieze că nici unul din cei trei ofiţeri amintiţi nu a fost de faţă la acea parte a convorbirilor (s-au păstrat însemnările lui Paul Schmidt de la două runde de discuţii, iar din memoriile generalului Heinz Guderian, şeful Marelui Stat Major al armatei de uscat, ştim că a existat şi o a treia) la care se referă Ion Antonescu în nota dictată colonelului Davidescu.

Amintiri tîrzii şi încarcerate

De curînd a apărut o nouă relatare a unui membru al delegaţiei ce l-a însoţit pe mareşal în cursul vizitei sale la Rastenburg. Este vorba de cea a generalului Arbore, ministrul armamentului, dar ea este o relatare indirectă, întrucît spusele sale sînt prezentate de profesorul clujean Nicolae Mărgineanu, în volumul său de amintiri, *Amfiteatre şi închisori* (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 85-87), scris după o detenţie de peste 16 ani.

Potrivit generalului Arbore (în versiunea Mărgineanu), Hitler i-ar fi făcut lui Antonescu reproşuri violente pentru negocierile de la Cairo, ameninţîndu-l cu distrugerea întregii ţări. Mareşalul ar fi invocat negocierile de armistiţiu pe care germanii le-ar fi

purtat la Madrid și care îl îndreptățeau să procedeze la fel. Hitler ar fi avut „o criză de isterie" și feldmareșalul Keitel l-ar fi scos de braț, împreună cu generalul Jodl, „pentru a preîntîmpina o convulsie epileptică". După două ore, Hitler l-ar fi asigurat pe Antonescu că va schimba cursul războiului, în beneficiul Reichului, grație rachetelor lui von Braun. Antonescu nu ar fi fost convins de aceste asigurări. În timpul mesei oficiale, la care Hitler nu a participat, afară se auzeau împușcături repetate, la intervale scurte, Keitel explicînd celor prezenți că erau executați cei vinovați de atentatul de la 20 iulie împotriva lui Hitler. În avion, în drum spre țară, mareșalul Antonescu ar fi arătat necesitatea încheierii armistițiului. „Că în minuta publicată în *Magazinul istoric* — scrie N. Mărgineanu, în continuarea povestirii generalului Arbore — apare numai încercarea mareșalului Antonescu de a-l asigura pe Hitler de loialitatea sa, aceasta era normal. Cum era să-și trădeze frămîntările intime de a-l părăsi, care l-ar fi determinat pe acesta [Hitler — *n.n.*] să-l aresteze și să ocupe țara!"

Datele noi aduse de sursa Arbore/Mărgineanu nu se găsesc în nici o altă versiune și sînt greu de acceptat. Aceasta și pentru faptul că episodul cu execuțiile de la Rastenburg, unde se afla cartierul lui Hitler, este absolut imposibil: în perimetrul cartierului lui Hitler nu a fost executat nici un complotist și chiar dacă am admite că astfel de execuții ar fi avut loc, trebuie să reamintim că pedeapsa capitală aplicată complotiștilor a fost executată prin spînzurătoare și nu prin împușcare.

Generalul Ion Gheorghe a explicat cel mai bine — credem noi —, esența ultimei întîlniri Antonescu-Hitler. Führerul a întrebat dacă România dorea să continue lupta. În relațiile dintre cei doi conducători și țările lor se ajunsese la clipa marii explicații. „Din nefericire — scrie Ion Gheorghe — mareșalul nu era pregătit pentru acest moment istoric. Pentru a salva națiunea română și onoarea sa ar fi trebuit să-și pună în joc ca un erou propria viață și să respingă continuarea războiului ca fiind imposibilă. Atitudinea ambiguă a lui Antonescu, în acest moment, a fost dictată numai de gîndul de a găsi mijloace și căi pentru a-și putea realiza totuși marele său țel. El voia să continue lupta, dar într-un cu totul alt sens decît dorea Hitler. El nu voia decît să cîștige timp pentru a-i convinge pe aliații occidentali să-i acorde ajutor, pentru a împiedica ocuparea României de către sovietici".

Departe de noi gîndul de a pune sub semnul întrebării onestitatea intelectuală a prof. N. Mărgineanu, al cărui volum de memorii este remarcabil prin informații și opinii. Să nu uităm însă că el a fost scris după o îndelungată ședere în închisoare, cînd amintirile sale nu mai erau atît de proaspete și ele se contaminau cu lucruri citite sau auzite de la alții. E caracteristic, de exemplu, că N. Mărgineanu dă ziua de 4 august ca dată a întîlnirii Antonescu-Hitler, adică așa cum se află printr-o surprinzătoare eroare a mareșalului însuși (și apărută ca atare și în *Magazin istoric!).* Generalul Arbore *nu* putea să o săvîrșească, știind că discuțiile se desfășuraseră în zilele de 5-6 august.

„Istoria orală", altfel spus relatările unor participanți (care pot căpăta și forma scrisă, ca în cazul de față) trebuie cernute prin grila criticii istorice. Oricît de onorabile ar fi persoanele care narează, spiritul critic trebuie să fie în alertă. În țările foste comuniste, unde accesul la arhive a fost și este încă anevoios sau unele arhive importante au fost distruse, „istoria orală" cunoaște o largă răspîndire. Profesorul american John Archibald Gietty avertiza împotriva unei istorii întemeiate pe paradigma: „Un prieten de-al meu a întîlnit-o, într-un lagăr, pe soția lui Buharin și ea a spus că..."

Este exact cazul relatării lui N. Mărgineanu.

Ultima întîlnire Antonescu-Hitler este prea importantă pentru ca ea să nu facă obiectul unei cercetări aprofundate. Mai întîi este necesar ca baza documentară să fie cunoscută și în primul rînd este necesar ca textul dictat de mareșalul Antonescu să fie tipărit *complet;* apoi vor trebui editate și alte documente privind întîlnirea, precum notele de convorbiri din cadrul întrevederii Mihai Antonescu-Ribbentrop (cea germană este publicată în colecția de documente a Ministerului de externe al Reichului); în sfîrșit, vor trebui publicate sau valorificate și alte mărturii despre această întîlnire, precum cele ale colonelului von Ambsberg, aghiotantul lui Hitler, utilizată de istoricul englez David Irving în cartea sa *Hitler's War* (Războiul lui Hitler); potrivit ofițerului german, Hitler, conducîndu-l pe Antonescu la mașină, i-a cerut să nu se ducă la Palatul regal, gîndindu-se, evident, la arestarea lui Mussolini, după întrevederea acestuia cu regele Victor-Emmanuel III la 25 iulie 1943.

Numai cînd toate piesele documentare vor fi cunoscute, se va putea reconstitui integral dialogul dramatic Antonescu-Hitler din 5-6 august 1944. ■

UN GLADIATOR CELEBRU

(Monoverb: 4-9)

(Gheorghe **BRAȘOVEANU**)

„REGELE VALAH SPÎNZURAT..."

Revista noastră a prezentat de-a lungul anilor o bogată suită de articole, documente, mărturii memorialistice privind odiosul dictat de la Viena din 30 august 1940, în urma căruia nord-vestul Transilvaniei a fost cedat Ungariei horthyste, precum și referitoare la calvarul românilor rămași sub ocupația străină. Alături de români, grele suferințe au îndurat și alți locuitori nemaghiari din partea de țară răpită de horthyști.

Acestor mărturii li se adaugă și un document inedit, păstrat în colecțiile Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române — un raport al consulului român de la Cluj din acea perioadă, scriitorul și criticul literar Ion Chinezu (1894-1966), adresat Ministerului educației naționale din București, la 17 iunie 1941.

Îl reproducem în cele ce urmează. (Ioan Lăcustă)

Consulatul general al României
Cluj
nr. 3232/1941
Cluj la 17 iunie 1941
Copie

Domnule ministru,

1. În anexele (nr. 1-5 de la raportul de față se cuprinde o serie de cîntece care zilnic răsună pe străzile Clujului și ale altor orașe și sate din Ardealul cedat, de la începutul regimului unguresc și pînă azi. Nimic n-ar putea caracteriza mai just spiritul otrăvit de ură al noilor „stăpîni" decît aceste cîntece al căror fiecare cuvînt e o provocare și o jignire grosolană pentru noi, o aţîţare pe față la acte de teroare și o delirantă exaltare a virtuților ostășești ale honvezilor.

Soldații în marș. Polițiștii-elevi ieșind la deprinderi de armă, chiar studenții universitari și elevii de liceu, ba pînă și copiii de la școlile primare scoși în excursie trec pe străzi cîntînd aceste strofe imunde al căror conținut trivial întrece adeseori orice închipuire.

Cetățenii unguri le ascultă cu zîmbete încîntate, iar „poeții" ad-hoc se întrec în a născoci variante noi.

Trebuie să adaug că oficiul nostru se bucură de atenții speciale. Zilnic trec pe sub geamurile Consulatului coloane de polițiști, de soldați sau de studenți și ele își potrivesc în așa fel programul

Izgoniți de horthyști din vatra părintească...

încît invectivele la adresa M. S. Regelui României, a Conducătorului statului și a armatei române să le putem auzi din plin.

Dacă din conținutul acestor producții se pot trage interesante concluzii asupra felului primitiv în care poporul cu pretenții de a ne da mereu lecții de civilizație înțelege să-și manifeste bucuria la o cotitură însemnată a istoriei lui, nu e mai puțin important a constata că în cîntecele de care vorbim, decizia de la Viena e socotită ca un mizerabil petec de hîrtie și că, în totalitatea lor, ele nu fac altceva decît să creeze și să întrețină o permanentă stare sufletească colectivă de răzvrătire împotriva acestei decizii.

Alături de articolele zilnice de gazetă în care aspirațiile cele mai nesăbuite sînt încurajate pe față, alături de o literatură întinsă de calomnii și minciuni, servind aceleași scopuri de imperialism atît de ridicol în raport cu realitățile, alături de hărțile întrebuințate în școli și afișate pretutindeni, pînă la obsesie, imprimate pînă și pe batiste, în care Ungaria Mare e prezentată în hotarele de odinioară, cuprinzînd și Fiume, aceste cîntece sînt unul din mijloacele cele mai eficace pentru întreținerea spiritului anarhic care s-a înstăpînit în mintea mulțimilor ungurești.

Dar problema lor capătă o semnificație particulară mai ales dacă o punem în legătură cu atitudinea oficialității maghiare. Pe la începutul acestui an, Parlamentul din Budapesta a votat o lege privitoare la apărarea sentimentului național. Raportorul legii, dl. Huszoszky Lajos, a ți-

nut să accentueze că proiectul prezentat de el însemnează „o mînă frățească a poporului maghiar, întinsă naționalităților", iar deputatul dr. Mikó Imre, fost deputat și în Parlamentul român (pe timpul F.R.N-ului), reputat ca un specialist în problemele românești, a ținut un mare discurs despre proiectul pe care îl considera „epocal". Dl. Mikó n-a uitat, firește, să facă o comparație între regimul minorităților din România și acela al naționalităților din Ungaria, și această comparație, sprijinită, de altfel, pe un singur articolaș dintr-o mică gazetă românească de provincie, nu putea să fie, în logica maghiară, decît nimicitoare pentru noi.

Dar discursul lui Mikó abundă totuși în promisiuni generoase și cere, ritos, cele mai aspre sancțiuni împotriva acelor unguri care ar îndrăzni să jignească sentimentele naționale ale oricărui cetățean din imperiul Coroanei Sf. Ștefan, neuitînd să citeze celebrele cuvinte ale acestui rege ungur, „Regnum unius linguae imbecille est..." (v. nr. din 11 febr. 1941 al ziarului clujean *Ellenzék*).

Vizitîndu-mă la cîteva zile după discursul său, tînărul deputat Mikó mi-a vorbit cu mare satisfacție despre lege, spunîndu-mi între altele că de acum înainte nu numai că orice calificativ ofensator la adresa românilor va fi imediat sancționat, dar nu se va tolera nici măcar denumirea de oláh în loc de român.

Cîntecele pe care le prezint și în care la fiecare pas se vorbește de „regele valah spînzurat", de „mutrele murdare de opincari valahi" care „trebuie stîrpiți", arată ce înseamnă o lege adusă în „patria clasică a toleranței și a dreptului" — cum îi place Ungariei să se numească.

Mai mult decît prin orice, prin aceste cîntece se sapă o prăpastie fără fund între cetățenii de limbi deosebite ai acestui stat. Și aceasta în văzul și cu încurajarea conducătorilor: a ofițerilor și a profesorilor.

Și pentru a vădi sentimentele străzii ungurești și față de germani, adaugă o informație pe care o dețin de la profesorul universitar Karl Kurt Klein: la ziua eroilor, un grup de tineri unguri defilînd în fața tribunei pe care se găsea și consulul Germaniei, cînta următoarele cuvinte de insultă la adresa Führerului: „Un cal, doi cai, trei cai/ Zugravul ne-a tras pe sfoară".

Zugravul e Führerul, iar trăgerea pe sfoară este faptul că nu li s-a dat întreg Ardealul. Revendicările ungurești nu se opresc însă aici. Le trebuie și Bratislava și au pretenții și asupra unor părți din Austria, după cum arată ultimele strofe din *Vestea din Ardeal* [unul din textele anexate].

2. La secția românească a liceului de băieți din Cluj, în ziua de 25 aprilie a.c., a fost adus, la catedra de română, profesorul săcui Szöcs Géza. În lecția de deschidere ținută, în cls. VII, acest tînăr profesor a dat elevilor cîteva îndrumări sintetice asupra literaturii noastre mai noi, cam în felul următor:

Este recomandabil ca elevii să citească mai degrabă și cît mai mult din literatura maghiară sau din cea universală, căci o literatură românească propriu-zisă nu există — Eminescu e un poet obscur, incult, dușman al civilizației. Coșbuc îl întrece — și asta fiindcă imită poeții unguri. Duiliu Zamfirescu n-are cunoștințe suficiente și din această pricină romanele lui sînt slabe. Cîte o cărticică de-a lui are cîte cinci prefețe în care nu face altceva decît să se laude cu legăturile lui din lumea mare (regele Belgiei și alte personalități). Liviu Rebreanu are niște scrieri murdare care nu trebuie să figureze în programa analitică întocmită pentru tineretul școlar. Se vede treaba că Ministerul educației din București nu le cunoaște — nici un ministru român, de altfel, nu citește — căci altfel nu se poate explica cum de ele au ajuns obiect de studiu. Din tot ce a scris Rebreanu, nu rezistă decît imitațiile și plagiatele după autorii unguri. Cezar Petrescu scrie numai pentru bani și urmărește recorduri cantitative, dar nici în această privință nu reușește. În sfîrșit, Ionel Teodoreanu e pur și simplu stupid cu prea multele lui metafore.

Elevii români au ascultat înlemniți aceste valuri de insulte despre care mi-au vorbit apoi fremătînd de indignare.

Am ținut să relatez aceste două aspecte caracteristice din viața de azi a Ardealului și închei cu părerea exprimată în repetate rînduri: toate aceste lucruri ar fi bine să fie adunate sistematic, fiindcă în totalitatea lor se desprinde un tablou cît se poate de elocvent al unei organice incapacități de a întemeia o viață normală de stat.

Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurarea prea distinsei mele considerațiuni.
Consul general Ion Chinezu. ■

NU UITAȚI SĂ VĂ REÎNOIȚI ABONAMENTUL LA MAGAZIN ISTORIC!
Adresați-vă chiar astăzi factorului poștal sau oficiului P.T.T.R., de care aparțineți; trei luni = 225 lei.
Vă asigurați astfel primirea cărții dv. preferate de istorie, în paginile căreia găsiți o bogată, variată și inedită informație istorică, **din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.**
Deci, nu lăsați pentru mai tîrziu ceea ce puteți face chiar astăzi: **ASIGURAȚI-VĂ PRIMIREA CĂRȚII DV. PREFERATE DE ISTORIE, ABONÎNDU-VĂ LA** MAGAZIN ISTORIC!

Moscova: 11-12 septembrie 1944

O MINUTĂ ROMÂNEASCĂ A ŞEDINŢELOR CONFERINŢEI ARMISTIŢIULUI

Între numeroasele ei consecinţe, Revoluţia din decembrie 1989 (oricît de controversată la ora actuală, definiţia de revoluţie este strict necesară fie şi numai datorită faptului că ea a schimbat radical destinul României) a adus şi o abundenţă de documente. Ceea ce pentru istoriografie şi istorici este o adevărată mană cerească. În cursa pentru documente nu numai autentice, ci şi semnificative, revista noastră şi-a concentrat absolut toate eforturile. **Pînă în decembrie 1989, numărul documentelor — premieră pentru istoriografia românească, deci publicate pentru prima oară la noi în ţară, depăşea 500. De atunci şi pînă acum, li s-au adăugat încă peste 100 de piese grele de arhivă sau necunoscute în România. Să amintim doar documentele tatonărilor de pace la Stockholm, obţinute în exclusivitate din arhivele diplomatice de la Moscova, documentul preluării mareşalului Ion Antonescu de către comandamentul sovietic de la Bucureşti (pe care nu înţelegem** de ce **specialiştii în istorie contemporană nu-l analizează, el reprezentînd după părerea mea, cea de a doua şi fatala sa arestare, urmată de deportarea în U.R.S.S.), cel al evenimentelor de la 23 august 1944, scris de însuşi fostul conducător al statului, stenograma depoziţiei lui Iuliu Maniu în procesul Antonescu, ca şi punctele sale de vedere despre desfiinţarea Comintemului sau cele ale „cazului" grupului Pătrăşcanu, ca şi multe altele.**

Iată că după noile revelaţii despre 23 august 1944, publicate în numărul 8/1992, sîntem acum în posesia unui nou document revelator pentru începuturile istoriei postbelice a României. Ne-a parvenit o minută asupra şedinţelor din 11-12 septembrie de la Moscova ale Conferinţei reprezentanţilor U.R.S.S., S.U.A., Angliei şi României, pentru încheierea armistiţiului. Informaţii detaliate despre aceste şedinţe au mai fost publicate în volumul III al documentelor despre 23 august 1944 (stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri din 15 şi 16 septembrie 1944, parţial publicate şi în Magazin istoric, **nr. 9 şi 10/ 1990) şi în volumul editat de colegul Gh. Buzatu** (Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial) **care reproduce stenograma britanică a şedinţelor de la Moscova din 11-12 septembrie 1944, şi, în sfîrşit, relatarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu publicată în** Magazin istoric.

Documentul românesc ce urmează, prezintă însă particularitatea de a fi primul înscris, făcut de un participant român la acele şedinţe. Apoi el este esenţial deoarece a ajuns pînă la noi după 48 de ani. Şi, în sfîrşit în acest document sintetic cu caracter de minută sînt reţinute (chiar dacă nu întru totul coerent cum o face stenograma britanică publicată de Gh. Buzatu), uriaşele dificultăţi ale delegaţiei române, plecată la Moscova la 29 august 1944, sosită în capitala U.R.S.S. la 31 august, dar care a aşteptat pînă la 10 septembrie începerea discuţiilor cu puterile aliate: Uniunea Sovietică, Statele Unite şi Marea Britanie. Între timp, de la 23 august şi pînă la 12 septembrie, cînd s-a semnat armistiţiul (şi chiar cîteva zile după aceea), ţara noastră s-a aflat într-o situaţie politico-diplomatico-militară sui-generis: rupînd o alianţă cu consecinţele dezastruoase cunoscute şi ieşind dintr-un război pierdut, România se alătura coaliţiei Naţiunilor Unite şi începea războiul contra celui de-al treilea Reich, adoptînd şi alte decizii politice şi militare în acelaşi sens, dar nu avea un statut juridic precizat în raport cu noii aliaţi şi în primul rînd cu guvernul de la Moscova, ale cărui armate operau deja pe cea mai mare parte a teritoriului românesc. Orice analiză sau studiu al situaţiei istorice contemporane a României nu poate să ignore acest început tragic al perioadei postbelice. O dimensiune originară a acestui regim de ocupaţie militară, nenominală dar reală, începe odată cu evenimentele la care se referă documentul pe care Magazin istoric **îl publică acum pentru prima dată (sperăm că fiecare cititor va înţelege că am completat punctele de suspensie ale documentului cu cuvintele dintre paranteze drepte, iar conciziunea exprimării o va pune în seama tensiunii nervoase a celui ce redacta minuta şi a atmosferei în care s-au desfăşurat şedinţele).**

Cristian POPIŞTEANU

Moscova, 11 septembrie 1944

ŞEDINŢA 1

În sala de şedinţă sînt introduse delegaţia română, compusă din d-nii, Lucreţiu Pătrăşcanu, ministru de stat, general adjutant Dămceanu, subsecretar de stat al Afacerilor interne, principele Barbu Ştirbey, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri, domnul Gheorghe Pop, fost subsecretar de stat, dl. Gheorghe Cussi, consilier de legaţiune, secretar general al delegaţiunii. (Această primă şedinţă era numai o şedinţă de comunicare şi prezentare de texte, Comisariatul poporului al Uniunii Sovietice pentru Afacerile străine ceruse telefonic să nu ia parte decît o comisiune a delegaţiunii române.)

În sală se găseau: delegaţiunea sovietică, compusă din d-nii: Molotov, comisarul Afacerilor străine al Uniunii Sovietice, d-nii Vîşinski, Manuilski şi Maiski, comisari adj., generalul Vinogradov şi amiralul [V.L. Bogdenko]; comisiunea Marii Britanii, compusă din Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, 2 consilieri ai ambasadei, din care unul servea de interpret şi secretari stenografi; comisiunea Americii compusă din d. A. Harriman, ambasadorul Americii la Moscova, 2 consilieri din care unul servea de interpret şi secretari stenografi.

Se fac prezentările. Se ia loc la masă, care este prezidată de dl. Molotov, avînd în faţa lui pe dl. Pătrăşcanu.

Dl. Molotov deschide şedinţa. Dl Pătrăşcanu răspunde cu cîteva cuvinte. Dl. Molotov înmînează textul Convenţiei de armistiţiu, anunţînd că va conţine şi un protocol anexă care nu a fost încă redactat. Dl. Pătrăşcanu are 24 ore pentru a lua cunoştinţă de text. Dl. Molotov fixează în consecinţă a II-a şedinţă pentru a doua zi, 12 septembrie, ora 10 seara.

ŞEDINŢA 2

Iau parte dl. Molotov, comisarul pentru Afacerile străine al U.R.S.S., dl. Manuilski, preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru al Afacerilor străine al Ucrainei, dl. Vişinski, vicecomisar al Afacerilor străine; ambasadorul Statelor Unite, dl. Harriman, însoţit de delegaţia americană; ambasadorul Marii Britanii, Sir Archibald Clark, însoţit de delegaţia Marii Britanii şi delegaţia română.

Domnul Molotov declară şedinţa deschisă şi exprimă nădejdea că delegaţia română a luat cunoştinţă de textul armistiţiului.

Dl. Pătrăşcanu răspunde printr-o mică alocuţiune (vezi anexa 1), şi prezintă în scris obiecţiunile române la textul prezentat.

Dl. Molotov cere să se citească nota românească.

Dl. min[istru] Christu dă citire notei.

Dl. Molotov. În cursul discuţiunilor se va delibera asupra argumentelor prezentate de delegaţiunea României, dar declară de pe acum că o serie de argumente sînt inacceptabile. Este de la sine înţeles că nu trebuie să reamintim cum a început războiul şi cum românii au tratat teritoriile ocupate în Ucraina, Crimeea, bazinul Donetului şi Stalingradul. Nu putem uita că guvernul român a fost alături de Hitler şi armata germană şi pentru acest fapt România rămîne responsabilă. Din cele ce preced se vede că armistiţiul se resimte. Am dat atenţie trecutului, dar să încercăm să privim spre mîine şi mai departe. Trebuie să spun că condiţiile de astăzi nu uită ce a fost ieri, dar privesc spre viitor. Vreau să pun concluziuni generale. Dat fiind că delegaţiunea a cunoscut propoziţiunile prealabile - afirm că nu sînt înrăutăţite -, condiţiunile corespund, în spirit, declaraţiunilor prealabile. Vedeţi că documentul prezentat este scurt, precis şi definit. Nu conţine amănunte tehnice, care de altfel vor fi examinate de către tehnicieni militari. În afară de aceste condiţiuni se va face un protocol special (11 documente). Proiectul va fi remis mîine. N-a fost timp să fie redactat încă. Textul de astăzi fiind redactat pe puncte, vom examina fiecare punct în parte.

Ambasadorii aliaţi fiind întrebaţi, răspund că sînt de acord.

Dl. Molotov. Propun deci să începem discuţiunea pe puncte.

Se dă citire observaţiunilor delegaţiunii române, cu privire la preambul.

Dl. Molotov. Este dreptul legitim al Rusiei, ca ţară învingătoare, să menţină redacţiunea propusă.

Dl. Pătrăşcanu. România era gata să accepte armistiţiul cu cîteva luni mai înainte şi opoziţia de fapt l-a acceptat deja din 20 iunie, aşa că termenii „România recunoaşte că a pierdut războiul" ar putea fi săriţi din redacţiunea preambulului.

Dl. Molotov. De trei ani însă România a făcut război Rusiei şi ar fi bine să nu se susţină alt punct de vedere, căci Rusia are mai multe argumente decît România în această privinţă. De altfel, este suficient să se menţioneze că teritoriul român era în parte deja ocupat de trupele ruseşti şi România nu a cerut armistiţiul în acel moment, ci a aşteptat noua ofensivă din sud. Propun deci să nu se mai discute şi să se menţină textul propus, completîndu-se cu numele mareşalului Malinovski care va semna armistiţiul.

Dl. Pătrăşcanu. Dar armistiţiul s-a cerut de opoziţie la 20 iunie.

Dl. Molotov. Da, dar nu s-a realizat. Propun trecerea la art. 1.

Se dă citire art. 1, împreună cu observaţiile delegaţiei române.

Dl. Molotov. Cred că s-au ridicat mai multe chestiuni. Lucrul principal este însă sfîrşitul ostilităţilor cu U.R.S.S. Cred că militarii vor fi însărcinaţi să precizeze colaborarea militară şi nu cred că vor fi divergenţe. Ei vor discuta chestiunile militare. După cîte am înţeles este vorba de 12 divizii şi 2 blindate. Numărul de 12 divizii nu ridică obiecţiuni?

Dl. Pătrăşcanu. Nu.

Dl. Molotov. În orice caz baza discuţiunilor este formată de lupta comună contra Germaniei; recunosc, în principiu, necesitatea armării diviziilor române, dar nu este cazul să se precizeze acest lucru în armistiţiu. Tehnicienii vor preciza.

Dl. Pătrășcanu. Aș dori ca acest principiu, recunoscut, să fie confirmat în scris, ca să pot telegrafia la București pentru cele necesare.

Dl. Molotov. Este de la sine înțeles România este obligată a o face. Aceasta a fost ideea ei. Aliații sînt interesați ca armata română să participe activ în lupta contra Germaniei și Ungariei. Este de la sine înțeles că România trebuie să facă tot posibilul ca să-și armeze armata. Aliații și U.R.S.S., în primul rînd, vor face ce este în posibilitatea lor, pentru a ajuta România conform cererii sale.

Dl. gen. Dămăceanu. Nu avem decît o singură divizie armată. Celelalte sînt organizate pentru interior și fără armament, adică numai cu armament individual, iar diviziile retrase din Moldova, armamentul lor a fost capturat de U.R.S.S. Corpurile de armată 5, 6 și 7 au fost dezarmate după 24 august, adică după încetarea focului. Propun soluția de a se restitui armamentul acestor mari unități, pentru a se arma cele 12 divizii.

Dl. Molotov. Voi supune propunerea reprezentanților celor două armate.

Ambasadorii întrebați, nu au de făcut obiecțiuni.

Dl. Molotov. Cere să se citească art. 2 (se citește împreună cu observațiunile delegației române).

Cred că în ceea ce privește pe evreii unguri, nu încape nici o îndoială. Observațiunea se va trece însă în protocol ca amănunt.

Art. 3. trece fără obiecțiuni.

Se citește art. 4, împreună cu observațiunile delegației române.

Dl. Molotov. Acest lucru nici nu se poate discuta. A fost primită de la început și stă la baza armistițiului. Trecem la art. 5.

Se citește art. 5 împreună cu observațiunile delegației române.

Dl. Molotov. Cred că nu ar fi prudent să se atragă atențiunea asupra acestei chestiuni. Comandamentul sovietic și român vor examina în amănunt (concret) rolul pe care armata română îl va avea în război, se va cădea desigur de acord. Pentru moment, redacția art. 5 este suficientă. Propun să se supună celelalte chestiuni examinării unei comisiuni de militari.

Dl. Molotov propune să se mai citească odată [articolul 5].

(Se citește încă odată art.)[1].

Dl. gen. Dămăceanu. Dl. Molotov este deci de acord în principiu.

Dl. Molotov. Este greu să se soluționeze fără avizul militarilor. Trebuie cunoscută situațiunea exactă a cifrelor, pentru a decide, dar nu este nici momentul nici locul pentru a discuta chestiunea acum.

Ambasadorii Marii Britanii și Americii, fiind întrebați răspund că sînt de acord.

Dl. Molotov. Trecem deci la art. 6.

Se dă citire art. 6 și contrapropunerilor românești la acest art[icol].

Dl. Molotov. Cred că este de ajuns că trei mari puteri aliate au decis astfel.

Dl. Pătrășcanu. Dar legile discriminatorii au fost deja desființate.

Dl. Molotov. Insist asupra acestui punct. Timp de ani de zile România a activat împotriva acestui principiu. Numai de cîteva zile guvernul român acționează conform acestui principiu. De la 24 august sînt numai 2 săptămîni. Este cunoscut că bunele intențiuni sînt greu de realizat și, în mod practic, a fost pînă acum contra acestei bune intențiuni. Înțelegem că românii care au simpatizat mai mult de trei ani cu Națiunile Unite să fie protejați.

Dl. Pătrășcanu. Dar sînt liberi.

Dl. Molotov. Dl. Pătrășcanu a părăsit România de 2 săptămîni, poate că nu cunoaște exact situația de atunci, guvernele aliate nu au alte intențiuni decît de a ajuta guvernul român în această politică. Pentru aceasta este util să garantăm realizarea acestui principiu. În orice caz, luăm notă de declarațiunea dl. Pătrășcanu.

Dl. Pătrășcanu. Le-am executat chiar eu în cele 5 zile cît am stat în țară.

Dl. Molotov. Am vrea noi guvernele aliate să garantăm acest principiu și nu văd ce are guvernul român contra.

Dl. Christu. Din punct de vedere moral are totuși importanță.

Dl. Molotov. Cred că art[icolul] nu mai prezintă obiecțiuni; să se publice situația în România că s-au executat cele prevăzute de acest principiu. Propun trecerea la art. 7. ■

(Va urma)

[1] Pînă la intervenția generalului Dămăceanu, urmează un pasaj ce reia aproape identic un paragraf anterior. Din confruntările cu alte versiuni, această repetiție nu apare decît în minuta românească necunoscută pe care o publicăm acum. Ea se datorează fie unei reluări a problemei în cadrul general al discuției, fie, mai probabil, unei neglijențe în cursul descifrării și dactilografierii minutei pe care o prezentăm acum pentru prima oară cititorilor. Desigur că integralitatea documentului nu se alterează prin eliminarea acestei repetări — *n.r.*

NU VĂ GRĂBIȚI CU LECTURA ACESTUI NUMĂR!

A mai rămas destul timp pînă la apariția numărului următor, 10/1992.

Dar aceasta nu înseamnă să nu vă gîndiți de pe acum: CE VOM CITI ÎN CARTEA NOASTRĂ LUNARĂ DE ISTORIE DIN OCTOMBRIE? Vă desconspirăm cîteva subiecte: **• Martie 1945 — România amenințată să devină o provincie sovietică • O văduvă mai puțin veselă în Iașii secolelor XVI-XVII • Poporul Rusiei Kievene, spune Al.I. Soljenițîn, a creat statul moscovit • La Mayerling se făcea nu numai dragoste, dar și politică • Panică și deznădejde pe Wall Street**

ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMĂRULUI 10/1992. LA PUNCTUL NOSTRU DE DIFUZARE, STOCUL ESTE LIMITAT

„Totul se tulbură. Încep să cred că Hitler este hotărît, orice s-ar întîmpla, să declanşeze marele dezastru universal. Fără îndoială, va crăpa. Dar ciţi alţii înaintea lui! Şi ciţi după!" Aceasta este prima consemnare din Jurnalul pe care René de Weck a început să-l ţină în timpul misiunii sale în România şi ea poartă data de 30 iunie 1939. Ea relevă nu doar antitotalitarismul său de vînă democrată, dar are şi o funcţie vizionară. Pentru René de Weck, victoria Aliaţilor contra fascismului a fost tot timpul în afara oricărui dubiu, după cum motivaţiile politice pentru excesele sovieticilor n-au eliminat niciodată repulsia lui faţă de comunism ca o calamitate pentru omenire.

Prin rapoartele diplomatice din anii 1941-1944 publicate în paginile revistei (Magazin istoric, nr. 4-12/1990 şi 1-7/1991), cititorii au avut la dispoziţie „foile de observaţie" a evenimentelor politice; în fragmentele de Jurnal din anii 1944-1945 pe care le vom publica acum datele „clinice" sînt completate cu sinteze efective, în care soarta României, ajunsă în stare de laborator bolşevic, este judecată ca o demolare a democraţiei, ca o faptă infinit mai gravă decît o simplă cecitate diplomatică. Momentele de obidă pentru neputinţa românilor îl frămîntă pe diplomat, dar, în mod cu totul surprinzător, cauzele acestei neputinţe nu se mai profilează în judecata lui cu aceeaşi limpezime cu care ne obişnuise.

Poate şi datorită grelei încercări la care a fost supus în urma decesului soţiei sale, petrecut la 14 februarie 1944, René de Weck îşi prelungeşte existenţa într-o dedublare aproape maladivă a dezastrului României. O notă de pesimism şi o doză sporită de spirit critic la adresa românilor, cum vom vedea nu numai exagerat, dar chiar neintemeiat, datorită generalizărilor care depăşesc limitele posibilelor cazuri corect sesizate, tind să devină dominantele adnotărilor sale din primele luni ce au urmat evenimentelor de la 23 august 1944. În ansamblul rapoartelor sale diplomatice şi chiar în ansamblul Jurnalului redactat pentru sine, René de Weck se arată însă un fin observator şi un diplomat cu sentimente de apreciere şi prietenie pentru poporul nostru. El devine acum, prin numeroasele pagini publicate în Magazin istoric, o sursă istorică principală pentru ceea ce a însemnat căderea României în comunism. Treptat-treptat, Jurnalul ne face martorii unui complex proces de regîndiri şi aprecieri izvorîte dintr-o faptică doar aparent arbitrară, ea avînd determinări precise în intimitatea relaţiilor dintre cei trei mari aliaţi (U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie). Căci ce altceva se petrecea în România decît tot ceea ce fusese discutat şi acceptat de către aceste trei mari puteri?

„Nu se poate spune că prezenţa armatei roşii la Bucureşti contribuie să înveselească oraşul..."

În contextul gîndirii lui René de Weck, România era intrată deja într-un fel de avanpremieră a spectacolului deschis prin capitularea necondiționată a Germaniei la 9 mai 1945, încheiat curînd prin căderea „cortinei de fier" și intrarea în ceea ce istoria a înregistrat sub denumirea de „războiul rece". Să nu uităm că nici René de Weck, atunci cînd așternea pe hîrtie gîndurile și judecățile sale de valoare, nu cunoștea înțelegerile dintre Stalin și Churchill, în general înțelegerile privind sferele de influență, în care era inclusă și România.

Deși multe din aprecierile cu privire la situația României ca victimă a jocului de interese ale marilor puteri nu-și găsesc decît rar locul și nu în formulări clare cum ne-am fi așteptat din partea unui diplomat experimentat și lucid, cum ni l-au arătat rapoartele sale diplomatice, Jurnalul **lui de Weck conține numeroase și semnificative secvențe din perioada în care România făcea primii pași din ceea ce am putea numi căderea în comunism. Iată cîteva extrase referitoare la perioada celor două guvernări Sănătescu, timp în care presiunea exercitată de autoritățile de ocupație sovietice tinde să devină factorul hotărîtor în evoluția vieții politice interne în țara noastră. Este suficient să reamintim cititorilor faptul că mareșalul R.I. Malinovski și generalul V.P. Vinogradov, citați în** Jurnal **în contexte din cele mai relevante, erau președinte și, respectiv, vicepreședinte ai Comisiei aliate de control în România, în care S.U.A. și Marea Britanie nu aveau decît o reprezentare formală.**

Înainte de a reproduce fragmentele selectate, precizăm că întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte; versiunea românească, titlul episodului și completările cuprinse între paranteze drepte ne aparțin.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1944

Marți, 3 octombrie. După o ședere de aproape cinci luni la Mogoșoaia, m-am reinstalat în București, în Aleea Zoe. Mi-am instalat biroul în sufrageria din zilele fericite. Aici mă simt mai liniștit decît la parter, unde-mi aveam altă dată cabinetul, dar în același timp mă simt mai departe de colaboratori...

După lovitura de stat de la 23 august, care a salvat România de la un dezastru total, guvernul a înmulțit, vai!, probele slăbiciunii și neputinței sale! El îi acuză pe ruși. Întotdeauna aceeași greșeală: în loc să acționeze prin el înșuși, apelează la englezi și la americani, pe care îi acuză că nu fac nimic să-i ajute să se ferească de laba ursului moscovit. Pune carul înaintea boilor. În loc să ia de urgență măsurile care se impun ca să lichideze trecutul, să inspire încredere Aliaților și să ducă rapid războiul la un sfîrșit victorios, el elaborează programe asupra cărora se ajunge la dispute, se formează comitete, se face uz de libertatea acordată presei pentru a se înjura om cu om și partid cu partid. În acest timp, epurarea, care trebuia să fie rapidă și riguroasă, nu se face.

Miercuri, 4 octombrie. Da, nu se poate spune că prezența armatei roșii la București contribuie să înveselească orașul. Ea se face simțită, incontestabil, mai greu decît ocupația germană care a precedat-o. Dar e aceasta un motiv care să justifice văicărelile românești? Eu nu cred.

Mai înainte de orice, românii uită că rușii n-au sosit la ei în aceleași condiții ca nemții. Aceștia din urmă fuseseră rugați de regele Carol, în ultimul timp al domniei lui, să trimită aici o misiune militară ce trebuia să instruiască armata regală... Poziția rușilor este cu totul alta. În ciuda tuturor avertismentelor, românii au lăsat să scape ocaziile ce li s-au oferit să fi negociat un armistițiu atunci cînd țara lor era încă intactă și armata lor capabilă să se bată împotriva celei a lui Stalin. Tratînd cu Moscova la sfîrșitul lui martie-începutul lui aprilie, ar fi evitat toată seria de bombardamente americane, invadarea Moldovei și enormele pierderi suferite în cursul verii. Pe cînd intervenția Coroanei a salvat țara de la catastrofa totală în ultimul minut, Mihai I nu mai avea în mînă atuurile de care ar fi putut dispune în primăvară. Acum nu mai putea fi o chestiune de negociere. Tînărul suveran a trebuit să se mărginească la a spune că acceptă condițiile armistițiului formulate anterior de Națiunile Unite.

Ar fi fost surprinzător ca rușii, ajunși în inima României cu prețul unor bătălii dure, să se poarte din primul minut ca invitați curtenitori, preocupați să nu provoace gazdelor lor nici un deranj, oricît de mic. Ei mărșăluiseră timp de săptămîni și luni pe pămînturi devastate, văzuseră țara lor distrusă sistematic și transformată în deșert de nemții în retragere și, dintr-o dată, intrau în abundența Canaanului. Ce armată s-ar fi abținut de la orice prădăciuni în astfel de împrejurări?...

Joi, 5 octombrie. Pe de o parte, nu se putea spera nicicum ca, de la o oră la alta, soldații ruși să uite trecutul pînă într-atîta încît să trateze pe români ca prieteni de totdeauna; pe de altă parte, era greu ca oameni intoxicați timp de patru ani de propaganda hitleristă să arunce dintr-o dată otrava pe care o absorbiseră și să primească drept eliberatori pe dușmanii lor din ajun. Poate se va spune că opinia publică românească, în majoritatea ei, a fost întotdeauna favorabilă Națiunilor Unite. Eu cunosc bine oameni care, este adevărat, încă de la începutul războiului au dorit victoria coaliției antihitleriste, dar, trebuie să recunosc, victoriile germanilor din 1940 și 1941 le-au redus simțitor numărul. Acest număr a crescut din nou cînd lucrurile s-au pus în

mișcare mai puțin favorabil pentru Führer și, mai ales, cînd românii și-au dat seama că „Conducătorul" lor i-a aruncat într-o capcană fără ieșire. Or, în ajunul loviturii de stat, aproape toți își dădeau seama de asta. Dar rușii nu pot să uite că dorința cea mai arzătoare a noilor lor aliați fusese să vadă U.R.S.S.-ul „lichidat" de Germania. Cunoscînd această stare de spirit, și astăzi foarte răspîndită, soldații lui Stalin, chiar cei mai mari comandanți ai lor, nu prea au curajul să se arate încrezători și înfrățiți. Între români și ruși neîncrederea are o tradiție seculară, accentuată astăzi de diferența de regim politic. Incidentele erau deci inevitabile. Ele ar fi putut să fie mai numeroase și mai grave.

În loc să se lamenteze sau să se risipească în profeții sumbre, burghezii din București ar face mai bine să mediteze asupra cîtorva adevăruri primare: 1. Este o speranță vană, așa cum se încăpățînează ei, să poți să-i arunci pe anglo-saxoni împotriva U.R.S.S.; 2. În loc să aștepte salvarea de la alții, ar trebui să muncească ei înșiși pentru aceasta (regele și cei ce l-au ajutat să elibereze țara de Hitler și de Antonești au ascultat această poruncă, dar un act de curaj nu este suficient: salvarea publică este o creație continuă); 3. Pentru a salva un popor după ce a fost împiedicat în ultimul minut să se prăvălească într-o prăpastie fără fund, trebuie să-i dai un guvern puternic. Și acela care a urmat dictaturii pare că este neputincios. El recunoaște asta, dar în loc să ia totul asupra sa, acuză pe altul; 4. Acest guvern slab predică unirea, dar se dovedește incapabil să o realizeze. De ce? Pentru că are teamă de paralizie. Și această teamă de paralizie a cuprins națiunea întreagă; 5. Un singur remediu: să învingă această panică. Mijlocul de realizare este colaborarea loială și încrederea în armata roșie pentru a grăbi sfîrșitul războiului; abandonarea totală a metodelor folosite pînă nu de mult pentru a se furișa cu „șiretenii" la cererile Reichului; încredere în sine, fermitate și suplețe, dar fără nici un fel de îngenunchere; încetarea certurilor între partide și persoane, chemare adresată tuturor oamenilor capabili să „servească", indiferent de unde vin și oricare ar fi trecutul lor, cu condiția ca, în chestiunea esențială (care este: pentru sau contra lui Hitler), ei să nu fi fost niciodată alături de el...

Miercuri, 11 octombrie. Guvernul Sănătescu ar trebui să răspundă prin fapte nu prin vorbărie la manevrele extremei stîngi: se poate cîștiga timpul pierdut sau nu se va regăsi niciodată. Dînd satisfacție comuniștilor, și încă din ziua următoare loviturii de stat, cînd cererile lor se inspirau din adevăratele interese ale țării, Consiliul de Miniștri și-a consolidat autoritatea, ceea ce i-a permis să respingă toate celelalte revendicări de partid. A făcut o mare nedreptate și eu nu văd prea bine cum ar putea să repare astăzi această greșeală inițială.

În timpul manifestațiilor (de altfel slabe și rău organizate) la care au recurs duminica trecută aderenții Frontului Unic Muncitoresc, partizanii d-lui Pătrășcanu (comunist) și Titel Petrescu (social-democrat), au cerut demisia guvernului căruia aparțineau și șefii lor. Frumoasă ocazie pentru un prim-ministru energic de a-i face pe cei doi domni să înțeleagă că nu este posibil ca, în același timp, să fii și la putere și în opoziție. Dar viteazul Sănătescu, improvizat președinte al Consiliului la 23 august pentru răsturnarea mareșalului și care ar fi trebuit să se retragă imediat ce a îndeplinit această sarcină, nu mi se pare deloc capabil să mai țină această poziție cu toată fermitatea.

Eu nu-l cred la înălțimea de unde să poată folosi alt mijloc de apărare care ar consta din a se alia cu rușii împotriva „bolșevicilor" români, cei care, în realitate, sînt troțkiști întîrziați. Folosită cu adresă și decizie, metoda ar putea să fie excelentă. Da ca să joci o astfel de partidă este nevoie de mai mult simț politic și de abilitate în manevrare, ceea ce îi lipsește generalului.

Trebuie deci să continue cu palavrele, pînă în ziua cînd se va ciocni fie cu armata roșie, fie cu Pătrășcanu și consorții acestuia, fie chiar cu forțele lor reunite. Căci inactivitatea guvernamentală tinde să favorizeze o înțelegere a extremei stîngi române cu Kremlinul, pe cînd o acțiune hotărîtă n-ar trebui să nască teama că Moscova nu va respinge ajutorul celor slabi pentru a și-l asigura pe acela al puternicilor. „Arată-ți forța, ca să nu te subjuge nimeni", cum spunea [mareșalul francez Louis] Lyautey. Dar aceasta ar presupune aplicarea riguroasă și rapidă a programului formulat de mine joia trecută.

Marți, 17 octombrie. Care este omul de stat englez care, ca să caracterizeze politica externă a țării sale dintre cele două războaie mondiale, a spus (sau a scris): „Am avut teamă să-i tratăm pe francezi ca și cînd ar fi fost prusieni și pe germani ca și cînd ar fi fost englezi"?

Am pus această întrebare acum peste opt zile lui Archie Gibson, care n-a fost în măsură să-mi răspundă. Nici el, nici alți ziariști anglo-saxoni prezenți în ziua aceea la Mogoșoaia, n-au putut să-mi spună nici autorul și nici data aproximativă a acestei judecăți. Gibson mi-a promis că va consulta pe toți camarazii săi și-mi va spune rezultatul anchetei. Nici pînă în ziua de azi nu am primit răspuns...

Am dejunat la Ștefănescu, „omul de pe stradă", numai cu nevasta și cu el... Am avut o satisfacție, ascultîndu-l cum îmi aproba formula prin care încercam să rezum, la sfîrșitul conversației noastre, sentimentul meu despre pretinșii „șefi" ale căror certuri alimentează de mai multe săptămîni ziarele: „Ipocrizie în cuvinte și brutalitate în fapte". Fiindcă este vorba

despre Maniu, Brătianu, Titel Petrescu sau Pătrășcanu, lucrurile s-au petrecut după cum urmează: ei nu îndrăznesc să spună în față fondul gîndirii proprii, dar se joacă mutește cele mai urîte cărți, pentru a-l pune pe adversar în situație penibilă și în fața faptului împlinit. Care este rațiunea? În loc să se gîndească la țară și să se înțeleagă asupra unui program minimal de realizări imediate, ei pregătesc alegeri. Interesează deci cum să-l atragă la sine pe alegător, promițînd poporului, redevenit suveran, tot ceea ce cred că i-ar place. De altfel, chiar dacă cei patru „șefi" ar fi capabili să se înțeleagă și hotărîți a o face, ei ar fi împiedicați de către prieteni și partizani. Omul care înțelege „să facă carieră" în serviciu de stat nu se gîndește să „servească", ci să îmbrățișeze o profesie lucrativă. El nu se atașează de o idee, ci de un om pe care-l crede capabil să-i asigure avutul. Cînd îi ajunge patronul la putere, el nu-i cere să salveze patria, ci să-i facă rost de un post bun.

Miercuri, 25 octombrie. Gibson mi-a spus că fraza pe care doream s-o identific are ca autor pe lordul Tyrell, dar că nu este în măsură să-mi afle textul exact, nici să-mi precizeze la ce dată și în care circumstanțe a fost pronunțat. Poate aș avea mai multe șanse consultînd diplomați: Foreign Office-ul are uneori o memorie mai bună decît Fleet Street.

Dejun cu Martha Bibescu la Mon Jardin. Mi se pare că ne-au văzut o mulțime de oameni. Dacă ea nu ar fi de vîrstă canonică (vanitatea mea masculină nu-mi permite să scriu că eu aș fi la fel sau că, cel puțin, trebuie să par așa în ochii multora), n-ar lipsi să proclam că, văzut pe pămîntul îndrăgostiților dintr-o stea, îndrăznesc să-mi arunc ochii spre Alteța Sa. Zeii mă apără!...

Vineri, 27 octombrie. Dacă aș vrea să închei bilanțul ultimilor ani pentru interesul meu riguros personal, ce ar trebui să scriu?

Material, partea mea din suferințele impuse de război, la cel puțin jumătate din specia umană, este cu siguranță foarte mică: n-am dreptul să mă plîng. Nu mi-a lipsit niciodată nimic din ceea ce reprezintă, în ochii celei mai mari părți a oamenilor, „confortul" existenței: am mîncat după foame, am băut după sete, am dormit cît am vrut. Am avut întotdeauna un acoperiș deasupra capului; n-am fost niciodată constrîns, ca atîția alții, să rătăcesc pe drumuri fără ca să știu unde mă voi opri. Libertatea personală, pîinea mea cea de toate zilele nu mi-au fost niciodată în pericol. Socotesc la limita zero cele cîteva zile și nopți tulburate de bombardamente aeriene. Nici ultimele zile ale monstrului nemțesc, cînd s-a văzut constrîns să părăsească frumoasa lui pradă românească, nici armatele rusești rostogolindu-se peste țară nu mi-au adus o cît de mică pagubă.

Pentru ce sînt atît de plictisit?... Pentru ce meseria mea nu mă mai interesează de loc sau prea puțin? Interzicînd misiunilor diplomatice străine [aflate în România] folosirea cifrului și a valizei, mareșalul Malinovski mi-a dat timp liber. Pentru ce nu sînt capabil să mă consacru unor lucrări literare? Cui trebuie să-i atribui această mare dorință de fugă și în același timp resemnare, fatalismul, indiferența față de viitor pe care le simt că apasă pe toată viața mea? Ar trebui să doresc o misiune nouă, în altă țară? Dacă mi s-ar oferi, aș fi mai puțin nefericit? Nu-mi simt nici curajul de a răbda, nici acela de a acționa ca să-mi schimb destinul.

La toată această zăpăceală, cauza esențială este cu siguranță pierderea ireparabilă, brutală, ruptura pe care am suferit-o la 14 februarie [prin decesul soției]...

Miercuri, 1 noiembrie... Dejun la Titel Petrescu, ministru de stat „social-democrat" (cum spune el). Este un omuleț jovial, împăciuitor, asemănător cu toți ceilalți români despre care Robert de Flers [1872-1927, scriitor și diplomat francez, prieten al poporului român] zicea că n-a găsit niciodată măcar pe unul singur capabil să zică nu. Cu vestonul său negru și lavaliera cu puncte verzui, bărbia cu menton ieșit, obrazul căzut, părul gri dat pe spate, gura rotunjită de tenor sau de orator profesionist, își menține înfățișarea de student bătrîn și politician francez, tip a treia Republică. Locuiește în casa cumnatului său, Furnică-Minovici. Ea nu este deloc proletară. Este o vilă din cărămidă roșie, stil puțin Tudor, plină cu obiecte de colecție, tot ceea ce este mai „capitalist". Pe deasupra, Titel și soția sa îmi pare că au aspect complet burghez. Vizibil, șeful partidului socialist român deja regretă că s-a îmbarcat pe galera comunistă a prietenului său Pătrășcanu; cu prima ocazie se va alătura lui Maniu.

Ne anunță că mîine va fi format guvernul [al doilea cabinet Sănătescu]. Vinogradov, vorbind în numele lui Stalin, îi va face pe comuniștii români să înțeleagă că gluma a durat destul și că a venit momentul să renunțe a mai face dificultăți.

Luni, 6 noiembrie. Micul joc ar mai fi durat dacă rușii n-ar fi sfîrșit prin a se supăra. Alaltăieri, sîmbătă, toate jurnalele au publicat o notă adresată de Vinogradov generalului Sănătescu, președintele Consiliului. În termeni destul de vii, el acuză guvernul român că sabotează executarea armistițiului. Efectul a fost imediat. Încă de ieri a fost constituit un nou cabinet Sănătescu, cu participarea tuturor partidelor de stînga, partide ce nu fuseseră admise în guvernul anterior: „Frontul muncitorilor" [Frontul Unic Muncitoresc], „Apărarea patriotică" etc.

În această dimineață au apărut numeroase texte demonstrînd că se vor lua în serios obligațiile impuse României: internarea persoanelor inamice, restituirea bunurilor furate din Transnistria, epurarea personalului politic, militar, administrativ, din ma-

gistratură și din corpul profesoral. Din nefericire, timpul pierdut nu se mai poate întoarce niciodată. Aceste lungi săptămîni de tergiversări și de vorbării au demonstrat rușilor: 1. Că românii au teamă; 2. Că ei sînt incapabili să ia singuri și fără întîrziere măsurile impuse de situație; 3. Că slăbiciunea lui Sănătescu permite U.R.S.S.-ului să ia tot ce vrea.

Cantonat într-o defensivă inertă, bravul general a făcut jocul extremiștilor români și al prietenilor lor ruși. El cedează azi exigențelor pe care le putea prevedea și pe care ar fi trebuit să le satisfacă — în măsura în care acestea se bazau pe drept și pe rațiune — mai înainte ca ele să fie exprimate în stradă sub forma unor sloganе și strigăte răzvrătitoare.

Joi, 9 noiembrie. Ieri, la „Clubul miliardarilor", am dat un mare dejun de 24 tacîmuri, în onoarea misiunii britanice prezidată de vice-mareșalul aerului, Stevenson. Convivii au fost opt englezi, opt români și opt elvețieni. Am folosit această ocazie ca să țin un mic „speech", cu scopul de a explica rațiunile istorice ale „neutralității" noastre, de a arăta că ea nu este o politică de circumstanțe, ci că ne-a fost impusă de condițiile care determină existența noastră ca națiune.

Reflecțiile invitaților mei îmi permit să sper că ei m-au înțeles și, în special, că ei au descoperit greșeala comisă de U.R.S.S. cînd a respins, tratîndu-ne ca „pro-fasciști", cererea noastră — puțin tardivă, e drept — tinzînd a restabili, între cele două țări, relații diplomatice normale...

Luni, 18 decembrie. Cînd voi putea să scap odată din această țară a minciunii? Ea își zice eliberată, dar n-a schimbat decît stăpînii. În singurătatea în care mă aflu, cu „stingerea" la orele 10 seara, existența la București este total lipsită de farmec. Văd numai oameni care tremură, dacă nu pentru viitorul țării lor, cel puțin pentru averea proprie. Unii, în inconștiența lor, ajung pînă a invidia soarta francezilor „care pot, în sfîrșit, să respire liberi". Franța; de fapt, a redevenit stăpînă pe sine în chip magnific. Generalul de Gaulle o guvernează cu mînă fermă și-i redă locul printre marile națiuni ale lumii. Dar nu așa gîndesc oamenii noștri buni. Pentru Franța ei uită cei patru ani de ocupație inamică, umilința în înfrîngere, arestările, masacrele celor prinși, muncile silnice, prizonierii și miile de deportați. Pentru România, acești buni burghezi nu vor să recunoască nicicum că au acceptat de bună voie mai întîi dictatura lui Carol II, apoi pe aceea a lui Antonescu. Pe tiranii pe care-i blestemă astăzi nu ei i-au votat succesiv prin plebiscit? Au încercat ei să-i împiedice cu orice preț? Au roșit de rușine că au ars astăzi ceea ce au adorat ieri sau că au refuzat să se închine înaintea noului stăpîn, oricum s-ar fi chemat, cînd ar fi ridicat cravașa asupra lor? N-au vrut războiul acești buni apostoli. Ce au făcut ca să se opună? Sau mai mult, cît i-a costat? Numai țăranii au plătit cu sînge nebunia lui Antonescu. „Lumea bună" s-a arătat foarte econoamă cu ai săi, dar n-a disprețuit micile profituri pe care le aduce războiul celor care știu să dea buzna în timp util în locurile bune. De cè se plîng ei astăzi? De rușii care le cer oarecare dobîndă prăzilor făcute în Transnistria? De comuniștii lor, care la rîndul lor și cu aceleași mijloace folosite mai înainte de ciracii lui Codreanu, acum se amuză să-i îngrozească pe burghezi? Văicărelile lor sînt cu atît mai comice și sună cu atît mai fals, cu cît, pînă astăzi, nu le împiedică nimeni. Viața este scumpă, fără îndoială, dar pentru săraci. Vicleniile lor au știut să ridice cîștigurile la înălțimea imprejurărilor. Bucureștiul este și azi unul dintre orașele Europei în care se mănîncă cel mai bine, unde cei care vor să se distreze găsesc mijlocul cu orice preț...■

(Va urma)

1915: REGINA MARIA SCRIE ȚARULUI NICOLAE II

(Urmare din p. 30)

eu cred că principala cauză a acesteia este faptul că Rusia mai are încă suspiciuni în ceea ce privește intențiile și sentimentele celor care, în fond, sînt foarte hotărîți, dar care sînt totodată și singurii capabili să discearnă condițiile în care ar fi posibilă o acțiune a României. Tu știi că acțiunea noastră poate fi foarte eficientă pentru Antantă, dar, în același timp, poate însemna dezastru pentru scumpa noastră țară, ca acela pe care l-a evitat Belgia, dar nu și biata și mica Serbie.

Nu ne îndoim de sentimentele cu care priviți interesele noastre, dar soarta noastră trebuie să fie permanenta noastră grijă; căci pot fi situații ca aceea a Serbiei în prezent, cînd chiar și cea mai sinceră și puternică prietenie nu mai poate împiedica o catastrofă. De aceea, așa cum ți-am mai spus, să se renunțe la presiuni, de care ar fi trebuit să se facă uz la timpul potrivit, cu atît mai puțin cu cît ele nu fac decît să bată la porți deschise. Convingerea guvernului este în afară de orice dubiu, dar aceste presiuni nu fac decît să prejudicieze cauza comună, dînd aparența unui conflict care în realitate nu există și care nu face decît să-i încurajeze pe adversarii voștri. Ar fi mai bine să ajungeți la o înțelegere cu aliații voștri și, de comun acord cu noi, să lucrăm astfel încît să creăm astfel de condiții militare care să facă posibilă cooperarea noastră militară fără să împingem mica noastră țară la dezastrul pe care noi nu-l dorim. În rezumat — noi sîntem dornici și pregătiți să ne aducem contribuția, alături de tabăra voastră, dar nu într-un moment în care am risca să fim complet zdrobiți. ■

MĂRTURII RECENTE DIN ROMÂNIA ŞI ISRAEL

MANASE RADNEV

Evrei din comuna Poenii de Munte, Maramureş, aşteptînd ordinul jandarmilor horthyşti, pentru a pleca spre ghetou

Pe una din colinele Ierusalimului, de unde privirea îmbrăţişează largi spaţii, se află un ansamblu de construcţii, unic în lume, Institutul Yad Vashem. După cum îi indică şi numele, în ebraică, este monumentul închinat memoriei celor 6 milioane de evrei exterminaţi în timpul celui de-al doilea război mondial de către Germania nazistă şi acoliţii ei. Opere de artă, documente şi fotografii, imagini cinematografice şi mărturii sonore evocă marea crimă a secolului XX, tragedia denumită astăzi holocaust.

În grădina uriaşă care înconjură sobrele clădiri din piatră şi sculpturile monumentale există o inscripţie pe cît de neobişnuită pe atît de frumoasă: Aleea Drepţilor între popoare, de fapt o suită de drumuri înguste străjuite de pini.

De aici începe povestirea noastră despre o istorie puţin cunoscută, în care un grup de oameni, români şi evrei, au înscris o pagină demnă, luminoasă, în anii întunecaţi ai urgiei fasciste[1].

Primul nostru interlocutor este doamna *Mina Iancu*, directoare adjunctă a Departamentului celor drepţi între popoare al Institutului Yad Vashem:

„De data aceasta avem plăcerea să-l primim pe profesorul Raoul Şorban, care a fost recunoscut la Yad Vashem şi de departamentul nostru, fiind unul dintre acei creştini care şi-au pus viaţa în pericol pentru a salva vieţi omeneşti. Avem plantaţi aproape 2 000 de copaci cu numele acelor creştini care şi-au sacrificat viaţa pentru a apăra şi a salva evreii în timpul primejdiei naziste. Unul din copaci este cel al profesorului Raoul Şorban, pe care am avut onoarea să-l cunosc în urmă cu trei ani la Yad Vashem şi să-l întîlnesc acum. Departamentul nostru lucrează pe baza mărturiilor primite de la evrei din toate colţurile lumii. Primim declaraţii în toate limbile, le traducem şi aceste mărturii sînt depuse în faţa unei comisii speciale, o comisie compusă din jurişti şi avocaţi, profesionişti în domeniul istoriei. În conducerea acestei comisii este un judecător al Curţii Supreme şi atunci cînd această comisie ajunge la o concluzie, noi punem în aplicare hotărîrile ei. Fiecare creştin recunoscut ca «Drept între popoare» are dreptul de a primi o medalie, de a planta un copac. Asta a fost hotărîrea pînă acum; în prezent, întrucît nu mai avem locuri, am construit un nou zid, zidul de onoare şi numele celor drepţi este înscris pe acest zid".

---

[1] Revista *Magazin istoric* a prezentat în mai multe numere momente ale tragediei anilor 1940-1944, cînd autorităţile horthyste din nordul Transilvaniei, ocupat de Ungaria, au deportat populaţia evreiască în lagărele de exterminare naziste (nr. 6/1976, 3, 10/1989, 5, 12/1991).

După Marea Unire din 1918, în Transilvania și Banat trăiau în bună înțelegere milioane de români, alături de unguri și secui, sași și șvabi, sîrbi și slovaci; printre ei se aflau și aproximativ 200 000 de evrei, locuind în special în orașe. Era o lume pe care atît românii cît și reprezentanții minorităților naționale o evocă și astăzi ca o alcătuire firească, echilibrată: bucurii, necazuri, drame, aceleași în fond, indiferent de limbă, religie, obiceiuri sociale sau naționale.

Acest univers transilvan, pe care nu dorim să-l înfățișăm drept o lume idilică ci doar, accentuăm, normală, a primit cele dintîi unde de șoc odată cu venirea la putere în Germania a partidului hitlerist. Alarmați de legile și brutalitățile rasiste, intuind pericolele ce-i amenință, grupuri din ce în ce mai numeroase de evrei din Europa Centrală se refugiază în România, unde o mică parte a rămas, cei mai mulți îndreptîndu-se spre Palestina sau alte zări.

Valul refugiaților a devenit și mai puternic odată cu intrarea lui Hitler în Viena, în martie 1938, cu ocuparea de mai tîrziu a Cehoslovaciei, cu cotropirea Poloniei în septembrie 1939. În acel an, ia ființă în Cluj Comitetul din Ardeal de ajutorare a evreilor în trecere prin România, comitet ce avea strînse legături cu organismele similare din București și Istanbul și cu organizațiile sioniste.

Revenit pe meleagurile transilvănene în anul 1991, doctorul *Moshe Weinberger-Carmilly (Magazin istoric*, nr. 10/ 1989), fostul rabin șef al Clujului, profesor universitar emerit de studii iudaice la New York, își deapănă amintirile legate de clădirile martore ale exodului dramatic; numai în anul premergător dictatului de la Viena au tranzitat prin capitala Transilvaniei circa 20 000 de oameni. „Pe fețele lor se citea o frică de moarte. Nu vorbeau limba română, iar în multe cazuri îi trăda și îmbrăcămintea. Treceau prin iadul iadurilor pînă ajungeau în curtea Sinagogii din Cluj. Nu-mi amintesc, ne spune distinsul cărturar octogenar, care a avut un rol important în organizarea Comitetului de ajutorare — nici un caz — în care oficialitățile române să fi trimis înapoi pe cineva în întreaga perioadă 1933-1940".

În august 1940, sub presiunea Germaniei naziste și a Italiei fasciste, România se vede silită să cedeze Ungariei partea de nord-vest a Transilvaniei. Un act odios, cum a fost numit pe bună dreptate, fără nici o justificare istorică sau demografică.

Populația net precumpănitoare a acestui vast teritoriu — aproximativ două milioane de români — intră sub stăpînire străină. Odată cu ei, cad pradă intoleranței oficializate a Ungariei horthyste și majoritatea evreilor din Ardeal.

În aceste noi condiții, deosebit de grele, acțiunea de salvare începută în anii '30 continuă, de data aceasta trecînd pe primul plan curajul, ingeniozitatea, puterea de sacrificiu ale organizatorilor acțiunii. Sub salvele de tun și bombardamentele năprasnice, soseau neîncetat în Transilvania evrei din țările învecinate; în același timp, îngrozită de legile nemiloase ale fasciștilor unguri, o masă mare de evrei din teritoriul ocupat al Ardealului încearcă să se refugieze în România. În aceste momente dramatice, se evidențiază rolul jucat de principalele personaje ale istoriei noastre, pe care le-am întîlnit deopotrivă la noi în țară și în Israel. Iată ce ne-a spus profesorul *Moshe Carmilly* la Netanya, oraș pe țărmul Mediteranei, unde a locuit o vreme, după ce a părăsit România:

„Dictatul de la Viena a fost o decizie nenorocită, pentru că în anii 1940, cînd ungurii au venit în nordul Transilvaniei, ei au introdus și legile antiiudaice. Viața a fost schimbată ca de la zi la noapte, în toate domeniile — economic, cultural, religios. Înainte de 1940, evreii din Regatul României au avut libertate. Aceeași libertate am avut și noi, în Transilvania. Da, a fost o schimbare radicală. Dar noi nu cunoșteam atunci tragedia de la Auschwitz. Am fost pregătiți să înfruntăm nenorociri, dar nu bănuiam sfîrșitul, sfîrșitul tragic. Și așa s-a desfășurat viața noastră în nordul Transilvaniei. Activitatea cea mai importantă a fost salvarea refugiaților, pentru că refugiații au venit din tot centrul Europei. Cu profesorul Șorban am lucrat din 1940 pînă în 1944. Am avut o organizație foarte bine închegată. Profesorul Șorban a reușit să intre în legătură cu conducători români, cu intelectuali, care au ajutat să salveze refugiații, trecîndu-i frontiera ungaro-română.

În revista *Magazin istoric*, am dat un interviu în care vorbesc despre acest drum al salvării. Clujul a fost nu departe de graniță, la cîțiva kilometri. Satul cel mai aproape de graniță a fost Aiton și am reușit să găsesc oameni care, fără să ceară bani luau din Cluj grupuri de refugiați, de cîte 10-12 evrei. Și am reușit, socotesc din anul 1940 și pînă în 1944, să salvăm 4 000-5 000 de evrei. Datorită profesorului Șorban, printre refugiați au fost și cîțiva francezi, ofițeri, care au scăpat din lagărele germane. Putem să ajutăm, am spus, nu este nici o deosebire între evrei și neevrei. Erau oameni care încercau să scape din infern. Acest drum al vieții a fost unicul din Europa centrală și răsăriteană. A mai fost o cale de salvare a evreilor prin Spania. Am avut o mare bucurie că într-un timp în care viața nu avea nici o valoare, un evreu a putut să scape de moarte".

Cum s-au desfășurat în mod concret operațiunile de salvare? Cum au izbutit conducătorii acestor acțiuni și oamenii simpli care îi ajutau să înfrunte cerbicia autorităților maghiare și să înșele vigilența grănicerilor români? Pentru a afla răspunsurile, ne-am întors la

Cluj, centrul clandestin de atunci al temerarelor acțiuni.

Pe măsură ce în Ungaria creștea numărul celor deportați în lagărele morții, „drumul vieții" se amplifica; astfel, în 1944, existau mai multe locuri de trecere lîngă Cluj, precum și la Luduș, Sărmaș și Arad. O cifră globală precisă a celor salvați e greu de stabilit; organizațiile sioniste apreciază numărul lor la aproximativ 16 000, la care mai trebuie adăugate cîteva mii de oameni trecuți prin alte filiere decît cele amintite[1].

Din păcate, imensa majoritate a evreilor din teritoriul ocupat al Transilvaniei de nord-vest ca și din întregul Regat Ungar n-au putut fi salvați. În primăvara anului 1944, atunci cînd înfrîngerea Germaniei naziste era pe deplin evidentă, autoritățile fasciste maghiare, spre stupefacția lumii întregi, au dat curs presiunilor lui Hitler, organizînd trimiterea în lagărele de exterminare a zeci de mii de oameni.

La Cluj, cei sortiți morții erau înghesuiți într-o cărămidărie de la marginea orașului, transformată în ghetou. De aici un drum scurt îi ducea la gară, unde îi așteptau trenurile morții. Genocidul devenise o realitate cotidiană. În total, aproximativ 140 000 de evrei din teritoriul Transilvaniei, cedat Ungariei prin dictatul de la Viena, au pierit în cuptoarele de la Auschwitz și din alte lagăre.

Dar să ne întoarcem la cei rămași în viață, grație unor semeni de-ai noștri care au pus omenia mai presus decît naționalitatea sau religia.

La Cluj, mai exact spus într-un loc situat la marginea orașului, cu prilejul vizitei sus-amintite, profesorul *Carmilly* ne-a mărturisit: „După dictatul de la Viena, linia de frontieră, foarte lungă, trecea pe aici, la aproximativ 20 km. Acțiunea de salvare devenise mult mai importantă decît în prima perioadă, dintre anii 1936-1940, întrucît presiunile naziștilor i-au obligat pe evreii din Ungaria să se refugieze în România. Din zi în zi, situația se agrava. Trenul devenise foarte periculos, așa încît ei soseau pe alte căi. Între Kosice și București, Clujul ajunsese un punct central, crucial. Tinerii sioniști aveau un rol foarte important, întrucît ei îi ghidau pe evreii din diversele zone pînă ajungeau la frontiera cu România. Raoul Șorban i-a contactat pe episcopul Iuliu Hossu, pe Emil Hațieganu, fost ministru al sănătății, Aurel Socol și multe alte personalități românești, care au sprijinit acțiunea de salvare. Unul dintre drumurile de salvare se afla aici. Satul Aiton era punctul de sosire pe teritoriul României. Grupuri de 10-12 oameni porneau din Cluj, din aceste locuri, pînă la Aiton. Era foarte periculos, deoarece pe lîngă grăniceri existau numeroase garnizoane militare. O mare teamă ne inspirau și cîinii grănicerilor. În ciuda acestei paze severe, datorită călăuzelor românești excelente, nici un grup nu a putut fi capturat". ■

(Va urma)

[1] Trebuie semnalată, ca o importantă contribuție în publicistica românească referitoare la acțiunea de salvare a evreilor, discuția din paginile revistei *Almanahul Luceafărului* (1989), la care au participat dr. Moshe Carmilly, prof. Raoul Șorban, Adrian Riza, Mihai Ungheanu.

Președintele Congresului Mondial Evreiesc

EDGAR BROHFMAN:
„Atît evreii, cît și românii sînt două popoare foarte culte"

Domnul Edgar Brohfman este președintele Congresului Mondial Evreiesc. Domnia sa s-a aflat, la începutul lunii iulie acest an, la București, atît pentru faptul că iubește România — cum a declarat la conferința de presă — cît și pentru a participa la sărbătorirea Eminenței Sale Șef Rabin Dr. Moses Rosen, la împlinirea vîrstei de 80 ani.

La conferința de presă ținută în sala „Hora" a Hotelului Intercontinental, la 9 iulie, domnul Edgar Brohfman a avut amabilitatea să răspundă, pentru cititorii revistei Magazin istoric, **la următoarele întrebări:**

— Considerați că au existat deosebiri, în timpul celui de al doilea război mondial, între situația evreilor din România (mă refer la teritoriile românești aflate sub administrație românească) și cea a celor din, să zicem, Franța sau Ungaria, ca să nu mai vorbim de Germania ori Polonia ocupată? Cum apreciați contribuția evreilor plecați din România la făurirea și existența statului Israel?

— Am să vă răspund mai întîi la cea de a doua întrebare, pentru că este o problemă pe care o cunosc mai bine. Evreii din România au fost printre primii din Diasporă care au plecat spre Palestina atunci cînd s-a creat statul Israel. Contribuția lor a fost și este enormă, atît la apărarea statului, cît și pe plan cultural. Și aceasta pentru că ei veneau dintr-o țară cu o cultură deosebită. Atît evreii, cît și românii sînt două popoare foarte culte.

În ceea ce privește prima întrebare, nu cunosc foarte bine situația din România, dar știu că în Europa, în vremea celui de al doilea război mondial, s-a petrecut un holocaust pentru populația evreiască și mi-e teamă că nici în România lucrurile nu au stat mai bine.

D.M.

„În ziua de 18 iunie 1947 Eugen Cristescu, fostul director general al S.S.I.-ului, condamnat la muncă silnică pe viaţă de Tribunalul Poporului, a fost dus la Curtea Marţială din Bucureşti pentru a depune ca martor la revizuirea procesului rebeliunii legionare. Numitul a venit însoţit de soţie, avocatul său şi un gardian.

În timpul prînzului, Eugen Cristescu a mîncat pe sala Curţii Marţiale, consumînd alimente aduse de soţia sa, într-un geamantan (pîine, friptură, vin etc.). Gardianul care-l însoţea a fost, de asemenea, servit cu un sandwich, strecurîndu-i-se în acelaşi timp şi ceva în buzunar. Toate aceste fapte, desfăşurate în văzul celorlalţi martori şi implicaţi, au stîrnit numeroase comentarii, spunîndu-se între altele că Eugen Cristescu trăieşte mai bine decît cei care sunt liberi, în timp ce ceilalţi deţinuţi politici nu se pot folosi de pachete cu alimentele ce le sunt trimise de familie, deoarece sunt reţinute de administraţiile penitenciarelor pînă se degradează. Aceste comentarii au fost stîrnite şi de faptul că Eugen Cristescu arată foarte bine şi este destul de îngrijit îmbrăcat, s-ar putea spune chiar elegant. De asemenea, s-a spus că Eugen Cristescu fiind astăzi încă în viaţă este o dovadă că regimul intenţionează să-i folosească serviciile în anumite situaţii".

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU (IV)

CRISTIAN TRONCOTĂ

Sindromul arhivelor

Ofiţerii superiori şi şefii serviciilor operative din S.S.I. au fost convocaţi de Eugen Cristescu în ziua de 23 august 1944, pentru ora 18.00, la sediul serviciului. El a început şedinţa spunînd că situaţia era deosebit de gravă şi că se impunea evacuarea întregului aparat de stat şi deci şi a unităţilor S.S.I. care se mai aflau încă în Bucureşti. Cum a declarat ulterior un participant, în timpul expunerii a sunat telefonul. După încheierea convorbirii, Cristescu a plecat precipitat. Iată cum prezenta chiar el momentul respectiv într-o declaraţie dată la 1 octombrie 1944: „În după-amiaza zilei de 23 august, la ora 18.00, am primit la serviciu o informaţie telefonică că la Palat se petrece ceva deosebit. Am cerut precizări şi completări şi să fiu ţinut în curent, întrucît aveam indicaţiile principiale ale mareşalului de cursul politic al evenimentelor, mai ales că d-l Gh. Brătianu ceruse şi refacerea guvernului tot sub conducerea mareşalului Antonescu, lucru asupra căruia să se avizeze după proclamaţii. Fiind încredinţat pe toate informaţiile ce aveam că acesta este cursul evenimentelor, aşa cum îl ştiam, am trecut la conferinţa de serviciu cu subalternii mei. Peste o oră aproximativ am fost scos din conferinţă de generalul Tobescu şi chemat la Jandarmerie ca să-mi comunice ceva grav".

Fuga

Astăzi știm că în acele momente, Eugen Cristescu nu mai conducea de fapt S.S.I. Colaboratorul lui apropiat, locotenent-colonelul Traian Borcescu, șeful Secției contrainformații, fusese chemat cu cîteva luni înainte la Marele Stat Major, unde i se ceruse cooperarea, fără știrea lui Eugen Cristescu, la pregătirea întoarcerii armelor (*Magazin istoric*, nr. 8/ 1974). În dimineața zilei de 23 august 1944, Traian Borcescu — așa cum avea să declare ulterior — a fost informat despre cursul pe care urmau să îl ia evenimentele, dar nu și-a pus în gardă șeful, temîndu-se că acesta îl va anunța pe Antonescu, care va trece la măsuri represive. După plecarea lui Eugen Cristescu din sediu, Traian Borcescu a preluat temporar — pînă la 20 august 1944 — conducerea serviciului. El a furnizat Comandamentului Militar al Capitalei lista cu numerele de telefon ale generalilor, care au fost imediat decuplate din centrală. Tot el s-a prezentat la Palat și apoi la Iuliu Maniu pentru „noi ordine". A mers și la Marele Stat Major, unde i s-a ordonat să treacă la arestarea fruntașilor hitleriști și a iredentiștilor maghiari. Una dintre primele măsuri luate de noile autorități a fost să dizolve Frontul de Est, unitatea S.S.I. care se ocupa cu spionajul contra sovieticilor. Din ordinul generalului Sănătescu — președintele Consiliului de Miniștri — Traian Borcescu a organizat, în cel mai strict secret, o „grupă specială", destinată să îi urmărească pe comuniștii eliberați din închisori. Pentru constituirea „grupei speciale", el s-a consultat și cu reprezentantul spionajului american în România, care a contribuit cu suma de un milion lei la reușita operațiunii. Respectiva unitate nu funcționa, oficial, ca parte componentă a S.S.I., ci ca organ aparte. Membrii componenți au primit din partea americanilor, la cererea lui Traian Borcescu, documente care atestau că sînt funcționari ai serviciilor de informații aliate. În plus, ei trebuiau să furnizeze date și despre mișcările trupelor sovietice în România. „Jocul" a ținut pînă la 6 martie 1945, cînd, în urma preluării puterii de către guvernul dr. Petru Groza, impus de sovietici, „grupa specială" a fost desființată.

Dar să ne reîntoarcem la Eugen Cristescu. După ce a primit telefonul, a mers în biroul lui, a încărcat în patru valize lucruri pe care le păstra în casa de fier și a pornit spre sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei. Acolo a analizat cu generalul Tobescu situația. Variantele pe care le-au luat în calcul — potrivit declarației date la 1 octombrie 1944 de Eugen Cristescu — au fost: 1) o lovitură germană contra regelui și a lui Antonescu, în urma aflării intenției lui Mihai Antonescu de a merge la Cairo; 2) o lovitură a S.S.-ului, peste capul Legației germane, ca urmare a ultimatumului dat de Antonescu Berlinului de oprire în trei zile a ofensivei sovietice; 3) o lovitură a grupurilor de extrema stîngă din Blocul democratic, împreună cu ofițerii scoși din armată de Antonescu. „În judecarea situației, se excludea o lovitură dată de suveran și dl. Maniu, fără concursul d-lui mareșal Antonescu sau contra lui, cunoscînd relațiunile bune cu mareșalul, mai ales după întoarcerea din ultimul voiaj de la Führer, cum și tratativele de armistițiu duse în comun și cunoscute de M.S. Regele, Antonescu și opoziție, începînd de la plecarea prințului Știrbey, toate mesagiile primite și plecate, planul de plecare al lui Mihai Antonescu la Cairo cum și tratativele cu d-l Mihalache și Gh. Brătianu, combinația de guvern și armistițiu cu opoziția și soluția unitară la care se ajunsese ca armistițiul să fie făcut tot de dl. mareșal Antonescu, de acord cu toată opoziția și chiar cu sprijinul ei".

Telefonul primit în biroul generalului Tobescu l-a lămurit definitiv pe Eugen Cristescu. La capătul celălalt al firului se afla generalul Picky Vasiliu, care îl chema să vină la Palat. Cristescu a cerut să vorbească personal cu Antonescu, ceea ce evident nu s-a putut și Vasiliu i-a închis telefonul. Atunci, Eugen Cristescu s-a hotărît să plece la Legația germană. Ce a făcut el exact acolo nu ne spune. Greu de crezut că s-a dus doar ca să obțină vize de tranzit prin Germania. Chiar dacă, așa cum spune tot el, cu cîteva luni înainte Mihai Antonescu îl silise pe de Weck, reprezentantul diplomatic al Elveției la București (*Magazin istoric*, nr. 3/1990-7/1991, 8/1992) să aprobe o listă de 200 persoane — între care se găsea și Cristescu — care se puteau refugia în Elveția în cazul pătrunderii sovieticilor în România. Cert este că noaptea tîrziu, împreună cu soția și cu generalul Tobescu, s-a întîlnit cu N. Trohani, directorul Oficiului de studii și documentare din S.S.I. și un fel de secretar particular al său, la intersecția bulevardului Carol cu Moșilor. De acolo, Trohani i-a condus în casa socrilor lui, din Calea Victoriei 28, peste drum de palatul Știrbey. Deci Ivor Porter se înșală atunci cînd scrie în cartea sa că Eugen Cristescu „se mai afla acolo [la Legația germană — *C.T.*] cînd au pătruns soldații români patru zile mai tîrziu". În 24 august, în urma bombardamentului german, și-au schimbat ascunzătoarea în str. Gogu Constantinescu nr. 1. La 26 august au mers la Joița în apropiere de București, unde fusese dislocată o parte a S.S.I. și se mutase și Cristescu cu casa ca urmare a bombardamentelor din primăvara lui 1944. Dar n-a mers la el acasă, ci la o rudă a soției. Acolo Eugen Cristescu și-a scris demisia din funcția de director general al S.S.I. și a trimis-o la București. După ora 14.00, în 26 august, Eugen Cristescu și cu Tobescu au pornit spre Tîrgu Jiu. Au înnoptat în

casa sorei șoferului, Gheorghe Cojocaru, și a doua zi, 27 august, au pornit spre Rîmnicu Vîlcea. Jandarmii i-au întors din drum și au mers spre Cîmpulung, unde sperau să îl găsească pe ing. Bugheanu, cunoscut și fost subordonat al lui Cristescu. La 28 sau 29 august (Eugen Cristescu dă date diferite în două declarații) s-au întîlnit cu Ion Mihalache la Dobrești. Seara s-au reîntors la București și au dormit în casa lui Tobescu.

A doua zi, aflînd că trupele sovietice au început să intre în Capitală, Cristescu și Tobescu au părăsit Bucureștiul. Inginerul Bugheanu i-a adăpostit în comuna Voinești, unde au rămas pînă la 24 septembrie 1944, cînd au fost arestați și aduși la București.

Un premiu de 10 milioane lei

Dacă în primele zile — 24-26 august — Eugen Cristescu a mai ținut legătura direct cu serviciul, cu Traian Borcescu (care nu l-a denunțat, nici nu a încercat să îl aresteze), ulterior nu a mai avut decît informații disparate. Probabil deci că în intervalul scurt pînă la arestarea lui a știut puține lucruri despre soarta S.S.I.-ului. Acesta trecuse în subordinea directă a Ministerului de război, cu titulatura de Serviciul de informații al armatei. Se încerca astfel salvarea unei structuri utile statului, care începuse să fie atacată din toate părțile. Virulența atacurilor l-a determinat de altfel pe Traian Borcescu să înainteze un raport ministrului de război, la 27 septembrie 1944: „În legătură cu arestarea lui Eugen Cristescu s-au strecurat în ziare o serie de informațiuni false cu privire la caracterul și misiunile ce le-a avut Serviciul Special de Informații. În calitate de șef al contra-informațiilor, deși am avut multe neajunsuri pe tema indiferenței față de germani, suspectîndu-mă chiar la un moment dat că le urmăresc activitatea, fapt care era just, totuși sînt obligat a supune aprecierii Domniei Voastre adevărul asupra serviciului, în părțile în care am avut posibilitatea să cunosc". Și urmau cinci puncte în care se demonstra că S.S.I. n-a fost o sucursală a Gestapo-ului, n-a colaborat cu acesta, n-a comis crime de război, a fost un serviciu de informații ai statului român care a căutat să protejeze oamenii poli-

Fostul șef al S.S.I., cu puțin timp înaintea datei oficiale a decesului său

tici români de presiunile germane etc. Traian Borcescu încheia: „Aceasta fiind situația reală, am onoarea a vă ruga să binevoiți a aprecia dacă nu este cazul să fie adusă și la cunoștința Domnului Ministru de Război, pentru a interveni prin cenzura militară spre a se interzice în campania de presă formată acele pasagii care lovesc în prestigiul Serviciului Special de Informații și care totodată sînt de domeniul fanteziei". De altfel, situația nu era nouă. După arestarea lui Moruzov, S.S.I. fusese supus unei campanii similare, ceea ce l-a și determinat pe Eugen Cristescu să ia măsurile de conspirare a muncii de care am vorbit în primul episod.

Dar nu erau vînați doar oamenii. Erau vînate — poate în primul rînd — documentele, arhiva S.S.I. Se pare că toată lumea era interesată să pună mîna pe ea. Generalul Mihail, devenit după 23 august 1944 șeful Marelui Stat Major, a dat imediat ordin pentru prinderea lui Eugen Cristescu și „găsirea documentelor acestuia". Din actele vremii rezultă că de problemă „s-a interesat îndeaproape și M. S. Regele Mihai prin generalul Niculescu și mareșalul Palatului Octavian Ulea". La rîndul său, generalul Sănătescu, șeful guvernului, a oferit un premiu de 10 000 000 lei pentru „găsirea documentelor lui Eugen Cristescu". Pe lîngă cercetările oficiale întreprinse de echipe specializate din Ministerul de război și Ministerul de interne, au fost pornite și investigații de către detectivi particulari. Iar un raport din 28 august 1944 arăta: „Întreaga chestiune Eugen Cristescu este extrem de interesantă și urmărită îndeaproape de Intelligence Service. Investigațiile făcute de agenții britanici sînt foarte discrete. S-a vorbit foarte mult de documentele și sumele de bani, în valută forte, cu care ar fi plecat Eugen Cristescu". Iar un alt document spunea: „Două personalități ale Intelligence Service, una fiind faimosul col. Roos, au venit în România pentru a desfășura activități anticomuniste și pentru găsirea documentelor lui Eugen Cristescu". La fel de interesat era și marele industriaș Max Auschnit, care „a spus categoric că sînt necesare a fi găsite documentele lui Cristescu, arătînd ce avantaje mari se pot obține. A organizat și un plan de activitate, s-a interesat îndeaproape și de înființarea unui serviciu de informații în lumea muncitorească și pentru contracararea acțiunii P.C.R. Max Auschnit pune la dispoziție orice sumă". În continuare, lucrurile au devenit tot mai confuze. Rapoartele și notele informative ale agenților înregistrau aprecieri de genul: „Cercetările oficiale au ajuns la concluzia că documentele lui E. Cristescu nu există, deoarece acesta nu a plecat cu ele"; „minciună oficială, lansată din ordinul generalului Rădescu, de comun acord cu Misiunea Britanică, pentru inducerea în eroare". Pe unul dintre documente apare următoarea rezoluție: „Docu-

mentele în cauză și valuta forte de circa un miliard au existat și Eugen Cristescu a plecat cu ele". Într-un raport întocmit în anul următor, 1945, de un fost agent S.S.I., se spunea: „E. Cristescu a avut pînă la 23 august documente secrete aparținînd mareșalului și Serviciului Special de Informații, printre care se aflau: convenții secrete, note de agenți, informatori dubli, cunoscuți doar de mareșal și Eugen Cristescu, acțiuni germane, note de activitate politică și a informatorilor ce lucrau în zona comunistă și mari sume de bani în aur și valută. Parte din documentele secrete au fost fotocopiate în mai multe exemplare în zilele de 25-26 august... Telegramele schimbate, notele și rapoartele, precum și întregul material documentar al acestei chestiuni [tratativele cu Cairo — *C.T.]* îl avea Eugen Cristescu. A fost văzut de mine acest întreg material, însă el nu a fost găsit pînă în prezent, ceea ce înseamnă că a dispărut o dată cu Cristescu". Raportul se încheie astfel: „Cînd Eugen Cristescu a fost arestat, s-a dat ordin prin col. Teodorescu de la jandarmi și maiorul Tătaru de la Statul major să nu se facă nici o percheziție unde fusese adăpostit Cristescu și generalul Tobescu. În luna februarie 1945, din ordinul generalului Rădescu, am fost detașat pe lîngă Inspectoratul General al Jandarmeriei, în strict secret, pentru găsirea documentelor. Am făcut investigații și deplasări cu col. Teodorescu și ing. Bugheanu pentru găsirea documentelor. Arestarea mea a întrerupt cercetările".

„Dacă le aveam, le țineam"

Credem că starea de confuzie era întreținută. Un motiv ne-ar putea fi oferit de un pasaj din raportul întocmit de agentul „Basarab II", din rezidentura Frontului de Vest, la 10 octombrie 1945, care afirma că dacă s-ar studia documentele din servieta galbenă pe care mareșalul Ion Antonescu i-a dat-o spre păstrare lui Eugen Cristescu, „s-ar da naștere la destăinuirea unor secrete de stat ce ar complica situația legăturilor dintre Aliați". Evoluția reală a arhivei — atît cît poate fi reconstituită pe baza declarațiilor principalilor participanți la evenimente și a unor documente oficiale de epocă — ne va lămuri ceva mai bine.

Arhiva suferise o primă distrugere la începutul lunii septembrie 1940. Moruzov lăsase consemnul ca în cazul în care va fi arestat, principalele documente să fie arse, ceea ce s-a și întîmplat. În timpul rebeliunii legionare, în ianuarie 1941, a fost jefuită a doua oară, dispărînd mai ales dosarele cu sentințele penale de condamnare contra membrilor Gărzii de fier.

Am văzut deja că atunci cînd a plecat din sediul S.S.I., Eugen Cristescu a luat cu el o serie de documente. În aceeași zi de 23 august, seara, Eugen Cristescu l-a sunat pe Trohani, dîndu-i întîlnire în oraș. „În biroul meu de la serviciu se găsea o ladă în care erau împachetate pentru evacuare notele de informații și mapele cu acele note aflate în casa mea de fier de la serviciu. I-am dat cheia de la ladă și i-am spus: «Deschide lada, ia tot materialul de acolo și du-l fie la mine acasă fie undeva în siguranță pînă cînd eu voi putea să verific aceste note, să le triez și să restitui serviciului ce e bun și folositor și natural să distrug pe cele care între timp nu s-au verificat". Trohani avea să spună că lada respectivă fusese readusă, la dispoziția lui Eugen Cristescu, cu numai cîteva zile înainte, de la Geoagiu Băi unde fusese evacuată parte din arhiva S.S.I. Ce conținea lada, spune — măcar parțial — Eugen Cristescu tot în declarația din 14 aprilie 1946: „În nici un caz aceste chestiuni nu puteau intra în mîna funcționarilor regulați ai serviciului. Se găseau aici informațiuni despre personagiile Palatului, începînd cu regele, cu regina, cu Lupeasca, cu diferiți aghiotanți de la Palat, cu dl. Stârcea, diferite combinații politice, pentru că orcine din anturajul Palatului lua contact cu o persoană politică, în special cu Maniu și Brătianu, aceștia vorbeau în cercul lor intim și de acolo transpirau asemenea informații, informații asupra principelui Nicolae, conversații telefonice interceptate de Siguranța gen[erală — *C.T.]*, care priveau Palatul, pentru că mareșalul Antonescu se interesa de aceste lucruri și spunea că rolul lui este că el trebuie să păzească pe rege să nu facă greșeli. Mareșalul avea și alte legături din care afla și dacă tu nu știai îți dădea peste nas. Acele note care erau mai importante se raportau mareșalului și apoi îmi spunea «pune-le la mapă». După aceea erau o mulțime de mape cu informații politice, era o mapă cu discuțiile indirecte între mareșalul Antonescu și Maniu trecute prin mine; de la Maniu la mareșal, de la mareșal la Maniu". În sfîrșit mai erau „o serie de denunțuri între ofițeri, scrisori amoroase ale unor personalități politice — nu pentru șantaj, dar dacă le aveam, le țineam — o mapă cu «Dosarul verde» cu informații de la Legația germană și o mapă cu note de informație tot de la Legația germană cu date de la un informator al meu și prieten de la Legația germană. Mai era un dosar cu organizarea serviciului, cum și alte dosare cu alte lucruri". Într-o declarație dată la 8 septembrie 1944, Trohani relata și el că Eugen Cristescu i-a motivat astfel necesitatea adăpostirii documentelor din ladă: „din cauza evenimentelor nu se știe ce se poate întîmpla și nu este bine ca germanii să pună, eventual, mîna pe aceste documente". Trohani a ascuns documentele într-o casă sinistrată din București, pe strada Cometa nr. 60. La 5 septembrie 1944 Trohani a fost chemat la Prefectura Poliției Capitalei, unde a raportat și despre do-

cumentele puse la adăpost. A doua-zi, însoţit de un inspector de poliţie, a mers la locul unde adăpostise documentele, le-a ridicat şi le-a predat personal prefectului Cristea. La 13 octombrie 1944 colonelul N. Cristea întocmea un raport în care spunea: „Această arhivă a fost luată la Prefectura Poliţiei Capitalei unde se găseşte şi azi. Avînd în vedere că Eugen Cristescu, între timp a fost descoperit şi arestat [la 24 septembrie — *C.T.*] că o comisie specială îl cercetează, sunt de părere şi rog să aprobaţi ca mai sus menţionatele dosare să fie numerotate, sigilate şi parafate şi să fie vărsate Serviciului Secret, unde să fie cercetate, împreună cu restul arhivei Serviciului Secret de către comisia de anchetă". La 31 octombrie 1944 o adresă a Prefecturii Poliţiei Capitalei către Ministerul de război menţiona: „Conform dispoziţiilor date de d-l ministru de interne, comunicate prin adresa nr. 3587 din 15 octombrie 1944, am onoarea a vă trimite un număr de 83 dosare, parafate şi volumul *Pămîntul strămoşesc* de Mihai Antonescu care formează «Arhiva personală a lui Eugen Cristescu» cu rugămintea de a fi predată Comisiei de cercetare care funcţionează la Ministerul de război". În sfîrşit, un raport întocmit pentru noul director general, N.D. Stănescu, la 8 iunie 1945, confirma că cele 83 dosare ajunseseră la S.S.I. „cu adresa nr. 291 din 6 octombrie 1944. Fiind repartizate Secţiei de contrainformaţii, aceste dosare au fost împachetate în patru pachete şi sigilate, menţionîndu-se că ele nu se vor deschide decît la ordinul d-lui colonel magistrat Rudeanu sau lt. col. Borcescu Traian. În prezent, aceste pachete sigilate se găsesc la arhiva generală a serviciului".

Arhiva statului nu a unui regim

Din această arhivă personală lipseau documentele luate de Eugen Cristescu, la 23 august, la care el s-a referit în declaraţia dată la 14 aprilie 1946. Întrebat de anchetator cu ce bagaje a plecat la Joiţa, Cristescu menţiona două serviete, care, spunea el, „le aveam totdeauna la mine", negînd că ar fi avut şi vreun geamantan. Servietele le-a lăsat la Joiţa, unde „am revizuit aceste serviete care aveau o mulţime de note de informaţie". Anchetatorul insistă, căci avea date că „servietele cuprindeau acte de o importanţă covîrşitoare şi valută". Eugen Cristescu neagă: „În serviete erau note de informaţie pe o perioadă de vreme, note politice dar nici o valută. Multe din notele politice le-am ars. Nu era nimic important, nici un fel de document. Erau ceva mesagii în chestiunea armistiţiului, nişte comunicări făcute de Maniu mie pentru Mareşalul Antonescu. Una era plină cu rapoartele «Serviciului special german». Eu creiasem un serviciu pentru urmărirea germanilor. Mareşalul Antonescu mă însărcinase".

Deci, dacă dosarele încredinţate lui Trohani — sau oricum cea mai mare parte a lor — au ajuns în mîna autorităţilor, actele luate de Eugen Cristescu s-au pierdut, probabil pentru totdeauna. Documentele din cele două categorii formau doar o mică parte a arhivei S.S.I. Cea mai mare parte a ei fusese deja evacuată, în două puncte. Primul loc de evacuare fusese oraşul Turnu Severin, de fapt nişte vile pierdute printre viţa de vie de pe un deal din apropiere. După cum ştia Eugen Cristescu, la 6 octombrie 1944, „tot acest material, via şi toate lucrurile personale aflate acolo au fost devastate de ruşi". Grosul arhivei fusese evacuat la Geoagiu Băi. Să-i dăm cuvîntul lui Gheorghe Cristescu, care iată ce declara la 21 septembrie 1944: „La data de 6 mai am primit însărcinarea de a lua conducerea eşalonului concret pe care S.S.I. îl evacua în zona Orăştie, jud. Hunedoara... După evenimentele de la 23 august 1944, ca cel mai mare şi cel mai vechi în grad din tot personalul eşalonului evacuat, spre a nu lăsa nici un dubiu asupra căii pe care personalul de sub conducerea mea trebuia să o urmeze, am întrunit întregul personal al S.S.I. din zona de evacuare la o conferinţă generală cu care ocazie le-am adus la cunoştinţă schimbarea de regim survenită. Cu acea ocazie am explicat personalului că Serviciul de Informaţii este o instituţie de stat în serviciul ţării şi pentru servirea patriei. Patria este acolo unde se află Majestatea Sa Regele, guvernul, armata şi drapelul... Totodată, am atras în mod serios atenţia personalului eşalonului evacuat să ia măsuri de întărire a pazei arhivelor secrete şi a materialelor S.S.I. spre a nu se distruge nimic, spre a nu se ascunde nimic, scriptele S.S.I. constituind o arhivă secretă a statului român şi nu a unui regim... În ziua de 8 septembrie am primit dispoziţiuni să comunic ce mijloace de transport am şi de cîte vagoane aş avea nevoie pentru dirijarea arhivelor şi a personalului la Bucureşti. Comunicînd necesităţile, în ziua de 9 septembrie am primit dispoziţiuni de la Bucureşti să încep imediat îmbarcarea tuturor arhivelor şi a întregului eşalon evacuat într-un tren special pus la dispoziţie de Marele Stat Major în gara Orăştie. Trenul era compus din 29 vagoane şi a sosit la Bucureşti în ziua de miercuri 20 septembrie seara".

După instalarea guvernului dr. Petru Groza, de S.S.I. a început să se ocupe „inginerul Ceauşu", Emil Bodnaraş, care l-a instalat director general pe N.D. Stănescu *(Magazin istoric*, nr. 1-7/1991).

De arhivă s-au interesat intens ofiţerii sovietici veniţi anume. Ei n-au reuşit însă să găsească chiar toate dosa-

rele. Funcționarii S.S.I. au ratăcit o parte din arhivă prin case doar de ei știute, aducîndu-le la lumină numai după plecarea consilierilor sovietici din țară, la începutul deceniului șapte. După 1960, fosta arhivă S.S.I. a fost triată, cea mai mare parte a documentelor trecînd la arhiva fostului C.C. al fostului P.C.R., împărtășind, după decembrie 1989, soarta acesteia.

Epilog

După arestarea sa la 24 septembrie 1944, Eugen Cristescu a fost anchetat de autoritățile române. La 12 octombrie același an, el a fost preluat de sovietici și dus în U.R.S.S. unde, împreună cu Ion și Mihai Antonescu, generalii Picky Vasiliu și Constantin Pantazi au rămas pînă în primăvara lui 1946. În absența sa din țară, Eugen Cristescu a fost judecat și condamnat prin sentința nr. 1508 din 17 aprilie 1945 a Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei, Secția a II-a, la 3 ani închisoare corecțională și 5 000 lei amendă pentru fals în acte publice și abuz de putere. Procesul îi fusese intentat de Constantin Maimuca, care îl considera principalul responsabil pentru implicarea lui în rebeliunea legionară (vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1991; 6/1991). A urmat apoi „procesul marii trădări naționale", desfășurat între 6 și 17 mai 1946. Condamnat la pedeapsa capitală, Eugen Cristescu a beneficiat de comutarea pedepsei la muncă silnică pe viață, în condiții pe care le cunoaștem azi foarte bine (*Magazin istoric*, nr. 8/1991). În sfîrșit, prin ordonanța nr. 3 din 22 august 1946 a Parchetului general al Curții de apel București, Cabinetul III Criminali de război, Eugen Cristescu — împreună cu Constantin Tobescu — erau acuzați pentru infracțiunea de sabotaj al actului de la 23 august 1944. Procesul s-a prelungit trei ani și s-a judecat în lipsa lui Eugen Cristescu. Prin sentința nr. 1026 din 26 august 1949, Tribunalul Militar București, Secția II, i-a condamnat pe cei doi inculpați la cîte 5 ani închisoare pentru „crimă de instigare și lipsă de la serviciu fără învoire prealabilă".

Ce făcea în acest timp Eugen Cristescu, de ce nu s-a prezentat el la proces? Nu putem ști cu certitudine. Dar unele documente — chiar dacă afirmațiile lor conțin și exagerări — ne pot oferi totuși cadrul general al evoluției fostului șef al S.S.I. Astfel, în timpul cît s-a aflat la Moscova, soția lui a afișat o mare siguranță și, deplin liniștită, repeta în anturajul ei că soțul i se va reîntoarce teafăr. Apoi iată ce spune o notă întocmită de agentul „Ares", la 1 aprilie 1946: „Serviciul informativ din misiunea americană a dat dispoziții agenților săi să caute în jurul Bulevardului Carol unul din sediile N.K.V.D.-ului. Se arată că la acest sediu se află fostul șef al S.S.I., Eugen Cristescu. Acesta a acceptat să lucreze pentru N.K.V.D. Actualmente el lucrează la sediul numitului comandament cu colonelul Borisov și lt. col. Leontiev. Eugen Cristescu coordonează acțiunea N.K.V.D.-ului din România. Împreună cu colonelul Borisov s-a deplasat la Moscova și în urmă la Paris. Eugen Cristescu a acceptat să lucreze pentru a-și salva viața. El este prizonier, nu poate vedea pe nimeni și nu iese decît însoțit de cei doi șefi ai N.K.V.D.-ului. Agenții au dispoziții de a raporta despre posibilitățile de a lua contact cu Eugen Cristescu". În deschiderea acestui ultim episod am prezentat nota S.S.I.-ului din 20 iunie 1947. În sfîrșit reproducem dintr-un raport al Siguranței, din 7 iulie 1947: „Rezidența legionară este informată de mai bine de 10 zile că Eugen Cristescu ar fi fost pus în libertate condiționată. Ministrul de interne [Teohari Georgescu — *C.T.*] s-ar fi găsit la un moment dat într-o situație foarte dificilă în ce privește măsurile pe care ar trebui să le ia împotriva adversarilor regimului. Terenul fiind însă prea vast (țărăniștii, liberalii, titeliștii, legionarii), nu se putea hotărî asupra cărora trebuia îndreptat efortul principal. În această situație este chemat Eugen Cristescu, i s-a expus situația și este întrebat ce ar face dacă ar fi în măsură să decidă. Răspunsul nu putea fi altul decît legionarii". Începînd cu luna aprilie 1949, Eugen Cristescu a fost pus la dispoziția organelor de cercetare penală ale Securității. Ni s-a păstrat din această ultimă perioadă, actul de constatare a morții lui, cu nr. 607 din 13 iunie 1950, eliberat de Spitalul Central al Penitenciarului Văcărești. Protocolul de autopsie încheiat la 14 iunie 1950 de dr. Mihail Condurățeanu — medicul legist șef de la Tribunalul Ilfov — asistat de dr. H. Userson — directorul Spitalului Central Văcărești — menționa că „moartea lui Eugen Cristescu se datorește sclerozei cardio-vasculare (artrită cronică și coronarită cronică), iar cadavrul nu prezintă nici un semn de violență".

Epitaful și-l scrisese singur, în finalul lucrării despre organizarea și activitatea S.S.I.: „Serviciul de Informații are adesea reputația unui serviciu odios. El este însă impus și justificat de rațiunea de stat. Serviciile de informații au cerut multe jertfe generațiilor ce au precedat și vor mai cere încă. Ele însă nu au putut oferi, niciodată, vreo favoare a recunoștinței celor sortiți să poarte povara acestor grele misiuni. E lung șirag ul celor care au sacrificat zeci de ani de zile și nopți și au depus un imens capital de străduință pentru a duce cu un pas mai departe soarta acestor instituții. Sunt mulți eroi necunoscuți cari și-au jertfit viața în dosul gratiilor sau în fața plutoanelor de execuție. Căci serviciul de informații este ca Titanul din mitologie, care își mănîncă proprii săi copii". ■

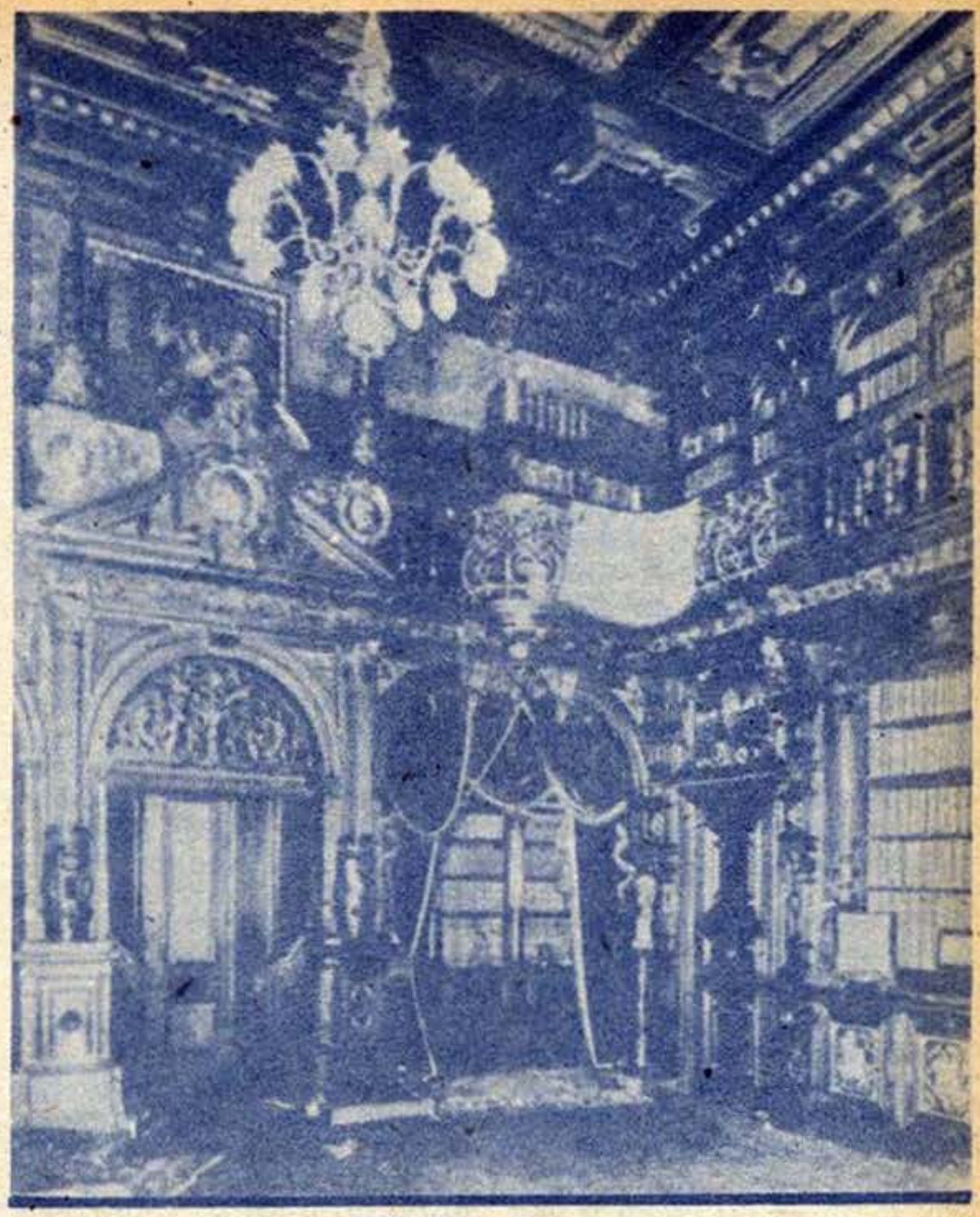

BIBLIOTECAR

LA PALATUL REGAL (IV)

G.T. KIRILEANU

La începutul anului 1921, la putere se afla un guvern condus de generalul Averescu, președintele Partidului Poporului, venit în fruntea țării la 13 martie 1920. Din cabinet făceau parte N. Titulescu, la finanțe, Victor Antonescu, la justiție, Take Ionescu, la externe, Ioan Petrovici, lucrări publice, P.P. Negulescu, instrucțiunea publică, Octavian Goga, culte, general I. Răşcanu, război ş.a.

În mai-iunie 1920, fuseseră organizate alegeri parlamentare, cîştigate de partidul de guvernămînt (224 mandate), urmat de Partidul Țărănesc (44 mandate), Partidul Național Român (34 mandate), Partidul Socialist din România (20 mandate), Partidul Național Liberal (9 mandate) etc.

Forțele de opoziție se constituiseră în Federația Democrației Naționale, sau, după cum o numea N. Iorga, „opoziția națională şi democratică".

Problemele care se aflau la ordinea zilei la începutul acelui an erau legate, pe de o parte, de stabilitatea guvernului (care suferise înfrîngeri în alegerile parțiale ce avuseseră loc şi, pe de alta, de situația matrimonială a prințului moştenitor Carol, care se hotărîse să se căsătorească cu principesa Elena a Greciei (căsătorie oficiată la 10 martie 1921). Mai erau însă unele complicații — nu numai sentimentale — provocate de despărțirea lui Carol de Zizi Lambrino, care, deşi primise o rentă de 100 000 franci francezi pe an şi încă alți 100 000 franci pentru o parte din corespondența adresată ei de Carol, nu se hotăra să renunțe la relațiile cu viitorul suveran al României (Magazin istoric, **nr. 6, 7/1972).**

Parcurgînd, în continuarea celor publicate în numerele anterioare, noi pagini din însemnările inedite **ale lui G.T. Kirileanu (1872-1960) păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, ne aflăm şi noi la primele file ale caietului anului 1921. Deci să vedem ce mai consemnează memorialistul, adevărat cronicar al vieții de la Palatul Regal, în perioada cît s-a aflat aici ca şef al Bibliotecii Palatului, între anii 1906-1930.**

Precizări privind transcrierea şi publicarea textului am făcut în introducerile la episoadele anterioare (nr. 6-8/1992). Cititorului dornic de a cunoaşte şi alte momente din viața de la Curtea României, în anii 1914-1919, în consemnările aceluiaşi neobosit memorialist, îi recomandăm serialul Din vremea cînd se pregătea Marea Unire, **publicat în revista noastră nr. 10-12/1990, 1-4/1991.**

1921

1 ianuarie. Sîmbătă. Prinţul Ştirbey la 8 dimineaţa plecase la Brătianu. La 9 1/2 întîlnire cu Mişu. La 10 1/2 cu Jean Duca. La 11 la Jacques Elias, bancherul. La 2 1/2 la Palatul Cotroceni, consiliu de familie, la care a fost poftit şi prinţul Ştirbey, nu de alta, dar ca să fie cineva care să facă şi opoziţie, căci d-l Mişu e gata a primi orice.

Şi, într-adevăr, că după consiliul de familie, care a ţinut peste 2 ceasuri, prinţul Ştirbey îmi spune că a avut de furcă (a şi răguşit) spre a putea apăra punctul său de vedere, că nunta prinţului Carol trebuie făcută în ţară. Dinastia are interes ca la toate serbările ei însemnate să ia parte naţia pentru ca să prindă rădăcini puternice în inima ei.

La Atena, ministrul Franciei n-ar lua parte (şi nici Take Ionescu nu vrea să se ducă). Regele a zis că asta n-are însemnătate, iar d-l Mişu ca să bată în struna regelui a adăugat: „tant pis pour la France" [cu atît mai rău pentru Franţa]. Atunci prinţul Ştirbey a zis că nu poate fi bănuit ca francofil, el care totdeauna a fost naţionalist îndîrjit, dar e de prisos să suferim o umilinţă ca asta.

Regina i-a dat dreptate, dar a întîmpinat că familia regală greacă doreşte o căsătorie la Atena. Prinţul Ştirbey răspunde: cei favorizaţi prin căsătoria asta sunt grecii şi prin urmare li se poate cere această concesiune.

Prinţul Carol părea că-i tot de ideea asta dar a tăcut.

Prinţul Ştirbey a şoptit că trebuie consultat guvernul. Regele a zis că g-ralul Averescu îşi ia răspunderea. Prinţul Ştirbey: G-ralul Averescu îşi ia toate răspunderile şi crede că toate merg minunat.

Dr. Mamulea crede că Mişu are un punct de vedere statornic şi hotărît în politica externă, după care orice îndepărtare de Franţa îi vine la socoteală.

2 ianuarie. Em. Panaitescu a fost ieri în audienţă la regină şi a aflat că Iorga i-a spus reginei despre neplata listei civile a regelui şi a militarilor din cauza golăciunii visteriei. I-o fi spus că de la mine a aflat ştirea asta? Omului acestuia nu-i chip să-i spui un cuvînt fără să-l întrebuinţeze pentru urile lui (de altfel chiar atunci cînd i-am făcut această comunicare m-a întrebat de ce nu spuneam şi regelui ca să ştie cine ne conduce).

Eu i-l spusesem ca să vadă unde au adus *cu toţii* biata ţară prin atîta vorbărie şi frămîntări sterpe. Însă partidomania ne roade adînc şi nu mai putem vedea interesele ţării în afară de partide. Prinţul Ştirbey încearcă să deschidă ochii reginei Maria în privinţa afacerilor pe seama ţării noastre, „Col. Boyle"[1].

Regina îi răspunde că cu Boyle este liniştită, ştiind că este cineva care s-o apere. Voi, prietenii de aici, n-aţi prea cetit englezeşte.

— Am cetit pe Romanovi şi vedem...

— Cînd doresc ceva cer prin Boyle şi îndată s-a făcut, fără a mai avea nevoie să conving. Vreau să fiu şi eu egoistă pentru sănătatea mea.

Trista realitate este că adeseori se observă la regina Maria absenţă de raţiune şi de voinţă pe de o parte, iar pe de alta constaţi qu'elle ne doute de rien [că nu se îndoieşte de nimic].

Prinţesa Mignon, Ileana, Nicolae, nu-l pot suferi pe Boyle, dar nu îndrăznesc a-l critica.

Miss Voodfield a fost concediată. Şi totuşi Doamne, fereşte de mai rău, încheie prinţul Ştirbey.

Prinţul Ştirbey a avut asară o convorbire de la 7-10 sara cu Vaida, fără a ajunge la o înţelegere. El [Vaida] cere ca Transilvania, ca şi Basarabia şi Bucovina, să se conducă singure prin oamenii săi, care ar primi să lucreze cu orice guvern din Regat. În felul acesta românii din provinciile alipite ar alcătui un singur partid şi ar face faţă mai bine minorităţilor, care acuma de cînd cu introducerea luptelor de partid din Vechiul Regat şi cu dezbinările ei, au prins a rădica îndrăzneţ capul.

Prinţul i-a răspuns că dacă se plînge de *impasibilitatea regelui*, trebuie să recunoască faptul că generalul Averescu are o majoritate însemnată în Vechiul Regat şi prin urmare Capul Statului nu poate să nu ţie seamă de acest lucru. Ardelenii urînd schimbarea guvernului cad în contrazicere cu neamestecul lor în politica Vechiului Regat.

Vaida: Apoi noi voim să lucrăm cu un guvern tare.

Prinţul Ştirbey: Un guvern tare nu poate fi decît...

Vaida:... un guvern liberal!

Prinţul Ştirbey: Eu nu-s înregimentat în nici un partid şi dacă se ivesc asemenea bănuieli eu nu mai pot discuta. Dar eu zic: un guvern X va fi tare dacă va avea cea mai slabă opoziţie. Eu [G.T.K]: După capul meu, logic ar fi ca partidul liberal, cel mai bine organizat şi mai numeros, să poată da guvernul cel mai tare.

Prinţul Ştirbey: Da, însă în contra unui guvern liberal s-ar face imediat cea mai formidabilă coaliţie.

Eu: Şi totuşi un guvern tare nu poate fi decît acela care se va alcătui din personalităţi energice şi pricepute.

Prinţul Ştirbey: Poate să ajungem şi la un astfel de guvern, dar pînă atunci tăria unui guvern este în legătură cu slăbiciunea opoziţiei.

22 decembrie 1920 [stil vechi]/*[3 ianuarie 1921,* stil nou].

Take Ionescu îşi dăduse demisia la vestea logodnei prinţului Carol, pentru că n-a fost înştiinţat. Regina scrisese primului ministru, iar prinţul Carol a trimis o scrisoare lui Zizi [Lambrino] (ceea ce nu trebuia să facă). Primul ministru n-a făcut comunicare în Consiliul de Mi-

---

[1] Colonel canadian, venit la 1 august 1918 la Curtea Regală (aflată atunci în refugiu la Iaşi); a rămas mai mulţi ani în ţară, că om de încredere al reginei (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 4/1990).

niştri iar scrisoarea prinţului Carol a dus-o el în persoană. Zizi a zis că răspunsul ei îl va da la sosirea prinţului, cînd îi va cere o întrevedere.

Acuma a venit Lulu Lambrino cel cu luleaua-n gură spre a cere socoteală prinţului Carol.

— Astea-s urmările relaţiilor prea intime cu oamenii de oriunde.

— Ca şi relaţiile cu Costescu în călătoria spre Japonia. Joaca de cărţi şi şampanie cu el. Cu asemenea alegere a oamenilor ca rege va fi foarte greu. Costescu trebuie îndepărtat.

23 decembrie 1920 / [4 ianuarie 1921].

D-l Meissner a venit la întrunirea marghilomaniştilor. El crede c-a venit din nou timpul să fie nevoie de serviciile lui Marghiloman, altfel n-ar fi fost chemat la masă cu prinţul Carol.

Întrezăreşte o colaborare cu ţărăniştii, care reprezintă şi ei ideea conservatoare sănătoasă.

Prinţul Ştirbey îmi spunea însă: Marghiloman iar îşi face iluzii.

5 ianuarie. Prinţul Ştirbey recunoaşte, în sfîrşit, şi el că sîntem în ajunul falimentului statului. Guvernul a convocat toate băncile, cerîndu-le imperios pe ziua de astăzi suma de 400 milioane, pentru că altfel funcţionarii şi cheltuielile urgente nu vor putea fi plătite. Cînd prinţul Ştirbey a spus regelui despre asta, el a zis că nu i s-a raportat nimic în această privinţă. D-l Basset zice că şi băncile sînt lipsite cu totul de numerar, ca la trei miliarde fiind în mîna ţăranilor.

S-a găsit atunci soluţia ca guvernul să facă un împrumut forţat asupra celor 40% datorate posesorilor de coroane, cărora li se va da rentă în loc de bani.

11 ianuarie. Mişu plecat la Sinaia cu Stamboliiski[1]. Brătianu a spus lui Mişu să comunice regelui că partidul liberal nu sfătuieşte mergerea regelui la Atena. Mişu a răspuns că guvernul îşi ia răspunderea şi că va merge cu regele. (G-ral Averescu iar nu ministrul de externe).

Stamboliiski a lăsat cartea [de vizită] la I. Brătianu şi cuvîntul că mîine doreşte o convorbire la hotel. Brătianu i-a lăsat bilet de vizită la hotel, iar prin Mişu i-a trimis cuvînt că-i stă la dispoziţie acasă la el.

13 ianuarie. Stamboliiski a plecat azi dimineaţă în Bulgaria. D-l Mişu îmi spune că la Sinaia la dejun Stamboliiski l-a întrebat asupra principesei Mărioara, dacă nu se măritä şi ea, căci i-ar plăcea pentru regele bulgar, care este un tînăr vrednic.

D-l Mişu dîndu-i lămuririle cerute, Stamboliiski l-a rugat să întrebe pe mama fetei ce zice. Regele şi regina au făcut mare haz. Apoi Stamboliiski a zis că vrea să aducă pe regele lor în România. Mişu a zis în glumă: să facem întîi pod peste Dunăre.

Stamboliiski a văzut pe Mihalache şi s-au înţeles pe deplin, punînd la cale o întrunire a ţărăniştilor bulgari, români şi cehi.

24 ianuarie. A sosit de la Paris Titulescu, ministru de finanţe, după o absenţă scan-

[1] Alexandăr Stamboliischi (1879-1923), om politic bulgar, lider al partidului Uniunea Populară Agrară; prim-ministru între 1919 şi 1923; a fost răsturnat de lovitura de stat militaro-fascistă la 9 iunie 1923 şi asasinat.

Calea Victoriei şi Piaţa Palatului, în anii '20; în p. 59
Biblioteca Palatului Regal

daloasă de jumătate de an și-mai bine, în cele mai grele timpuri pentru visteria țării[1].

Prințul Știrbey îmi spune că însuși Argetoianu recunoaște că a fost antrenat în cinism și nerușinare.

1 februarie. Asară mă întîlnesc pe stradă cu A. C. Cuza.

— Ai citit discursul meu la mesaj?

— Am citit și am rămas uimit de personalitățile [atac la persoană] d-lui Iorga.

— Vine timpul să-l cunoașteți cu toții și să vă încredințați cît de nul este în politică. O singură dată l-am pus să lucreze la ceva pozitiv (regulamentul Camerei) și rezultatul a fost dovada că nu e în stare a judeca și urmări în chip logic o chestiune. La dînsul memoria este totul, iar judecata zero. Și n-am să mă las pînă ce nu-l voi scoate din viața politică. Văzuta-i pretenția lui ca Vodă să-l ție la putere chiar atunci cînd interesele Țării și ale Dinastiei cer o schimbare de regim? Apoi credea el că o să ne supunem a fi conduși de Lupul d-sale?

— Ce ziceți de alegerea de senator de azi?

— Toți oamenii cu minte sănătoasă trebuie să voteze pe Vintilă Brătianu, căci numai Partidul Liberal va putea ține piept străinilor.

— Ați citit memoriile francezului elvețian Pierre Gillard, care a fost profesor al țareviciului, asupra asasinării țarului și familiei împărătești?

— Nu le-am citit.

— Acolo se arată că Sverdlof a fost capul, la Moscova, iar Iurovski brațul care și-a rezervat sie să împuște pe țar. Amîndoi sînt evrei *(L'Illustration,* din 18 decembrie 1920, p. 480).

— Fii bun și-mi adă aceste memorii, ca să iau însemnare asupra acestui fapt.

Cînd i-am dus numerele din *L'Illustration,* A.C. Cuza îmi spune că Brociner a fost mare pacoste pentru Curtea Regală. Păziți-vă de altul și mai rău. Aristide Blanc[2] s-a căsătorit cu Cella Delavrancea anume ca prin mijlocirea ei să ajungă a avea intrare la regină. Spunînd despre asta prințului Știrbey el a zis: regina mi-a povestit odată că are presimțirea cum că „Blanc va juca cîndva un rol în viața mea".

— Vedeți, Cuza are dreptate. Și mă întreb dacă nu cumva și Boyle este evreu.

— Nu cred. Și apoi Boyle e mai puțin primejdios ca Blanc. Boyle are și calități, el ține la regină cu mult devotament.

— Ce temei poate să aibă acest devotament în sufletul unui aventurier necunoscut, care nu vînează decît afaceri de milioane?

Uitasem Cuza zice: I. Brătianu a fost cuminte că n-a luat pe Iorga la Paris. Acolo se cerea un om răbdător care să urmărească firele ce se țeseau. Iorga ar fi stricat la spatele lui Brătianu, tot ce acesta ar fi pus la cale.

3 februarie. Asară prințul Știrbey a fost la Cotroceni și a aflat de unde venise supărarea regelui pentru descifrarea unei telegrame sosite de la Mișu din Atena. Regina a zis prințului Știrbei: Ai avut dreptate, cînd ai observat că mai sunt dicționare cifrate și că regele nu și le păzește sub cheie. Atunci regele a adăugat că Marghiloman i-a restituit dicționarul cifrat, chiar în ziua demisiei lui, pe cînd Brătianu l-a ținut mult timp după ieșirea lui din guvern. Prințul a apărat pe Brătianu zicînd că putea să restituie dicționarul imediat și totuși să-și fi reținut o copie. Chestia e să știi în cine poți avea încredere și în cine nu. Și prințul și-a arătat mirarea că regele a însărcinat pe Mișu (deși nu-l cunoaște decît de puțin timp și pe care l-a numit numai prin stăruința prințului Știrbey) să-i puie în rînduială niște sertare pline cu hîrtii secrete. Această rînduială trebuie s-o facă însuși regele. Căci Mișu a dat lui Brătianu o copie de pe un raport al lui Marghiloman și nu se știe dacă la o înfierbîntare a luptelor politice Brătianu nu va da la iveală cuprinsul acestui raport.

Prințul Știrbey despre Titulescu. Eu zic: E o nerușinare fără margini să poată rămînea ministru de finanțe dacă avea de gînd să stea în străinătate atîta timp. Dar cinismul sau inconștiența întrece orice închipuire dacă alcătuirea bugetului și mult trîmbițatele reforme financiare se vor amîna și acuma. Prințul Știrbey răspunde: Eu aș propune regelui să convoace un Consiliu de Miniștri sub președinția lui și să ceară discutarea și hotărîrile asupra chestiei noastre financiare, aruncînd astfel răspunderea numai asupra guvernului. Dar îți mărturisesc că de cînd văd cum sfaturile mele sînt considerate mai puțin ca acele ale unui aventurier (Boyle) m-am cam săturat a mai face pe dădaca.

4 februarie. Citesc prințului Știrbey articolul lui Gh. Pop. din *Patria* (Cluj) asupra păcii cu bolșevicii și-l întreb ce crede asupra lui Boyle — este cu bolșevicii, ori cu vechiul regim.

— Ar putea fi și cu unii și cu alții, dar cred că-i cu vechiul regim.

6 februarie. Costescu de la Siguranța generală aduce prințului Știrbey manifestul electoral al Federației în care-i vorba de afacerile colonelului Boyle. Se vede că prințul Știrbey vrea să arate un exemplar reginei.

---

[1] Nicolae Titulescu, ministru de finanțe, se aflase la Paris, unde lucrase la proiectul unei legi financiare *(Magazin istoric,* nr: 3/1975).

[2] Aristide Blank (București 1833-Paris 1961) a fost unul din marii bancheri ai României interbelice. El este, între altele, întemeietorul, în 1920, al Editurii „Cultura Națională", unde au apărut cărți fundamentale ale culturii românești, semnate de Tudor Arghezi, Ion Barbu, Al. A. Philippide, G. Călinescu, Tudor Vianu, Gh. Brătianu, Ion Minulescu, Perpessicius ș.a. unde Vasile Pârvan supraveghea colecțiile *Clasicii antici* și *Literatura universală,* iar Dimitrie Gusti colecțiile *Biblioteca politică* și *Biblioteca socială,* unde în 1930 Paul Zarifopol a început publicarea *Operelor* lui I.L. Caragiale. Datorită fondurilor puse la dispoziție de Aristide Blank, Nicolae Iorga a putut construi clădirea „Teatrului Popular" (actualul Teatru „Bulandra" de pe strada Schitu Măgureanu). Bancherul român a finanțat și tipărirea cîtorva lucrări de bază ale savantului, fapte menționate de N. Iorga în *O viață de om așa cum a fost* (Constantin Darie, în *Adevărul literar și artistic,* 31 mai 1992).

La masă la prințul Știrbey. Îi cetesc articolul din ziarul *Steagul* despre tractatul de la București și despre guvernul generalului Averescu și Al. Marghiloman. Îl găsește drept.

În privința întîlnirii regelui Ferdinand cu Czernin, prințul Știrbey îmi spune că regele a zis: Dacă guvernul hotărăște să fac această umilință în interesul țării, voi face-o.

Czernin s-a lăudat din gură că regele a plîns, dar în memorii n-a scris decît că era emoționat. Asta este de crezut, dar e sigur că regele a fost demn.

Generalul Berthelot primise condiția trecerii prin Germania a misiunii militare franceze din România. Dar Clemenceau furios a zis că mai bine să moară cu toții.

G-ralul Berthelot a cerut arestarea generalului Averescu. Din memoriile ce se publică acuma se vede cum ne-au tras pe sfoară Aliații. D-na Lahovary citește acum memoriile generalului Sarail și și-a adus aminte de o vorbă a colonelului englez Thomson: „Totdeauna voi avea remușcarea că am iscălit tractatul cu România, căci știam că nu va putea fi ajutată. Și Italia ne-a tras pe sfoară, căci România a rupt tractatul cu Germania, s-a înțeles cu Italia să intre odată cu Italia în război". Sonino n-a avut curajul să facă în scris această înțelegere, ci s-a folosit de noi ca să șantajeze Înțelegerea, zicînd că ne are în mînă, spre a căpăta condiții mai favorabile pentru Italia. Dar noi am cerut Înțelegerii să tratăm singuri despre noi, și de aceea n-am intrat în război odată cu Italia.

Eu: N-ar fi fost oare mai bine s-o scăldăm ca grecii și să nu intrăm în război nepregătiți și nesiguri de ajutorul Aliaților?

El: Nu cred, căci o țară trebuie să lupte și să facă jertfe pentru idealul său național.

— Da, însă ar fi fost bine să avem fapte de arme înălțătoare, ca sîrbii și din păcate n-am prea avut... Și-apoi chiar interesul aliaților ar fi fost să nu le dea nemților un succes ușor și o pradă așa de bogată ca România.

La masă, dr. I. Mamulea povestește cum Didina Cantacuzino știa cu două săptămîni înainte că la 15 august 1916 va fi declarația de război contra Austro-Ungariei și-i citea manifestul regal ce-i comunicase fiul Porcului (Al. Constantinescu) despre care spunea că-i autorul manifestului.

D-na Eliza I. Brătianu zice că fiul Porcului a venit în țară după război și că manifestul e făcut de altcineva. Iar prințul Știrbey a adăugat că, chiar în ziua Consiliului de Coroană pentru declararea războiului, nu se știa dacă nu va ieși de acolo un guvern Titu Maiorescu!

Federația[1] a avut azi o întrunire la care a luat parte și Iorga, care a zis că nu se teme de venirea lui I. Brătianu la guvern, pentru că e urît de toată lumea și imposibil în întreaga Europă, iar noi trebuie să avem un guvern bine văzut în străinătate.

Pr. Știrbey observă: Venizelos era bine văzut în străinătate și totuși a căzut de la guvern, fiindcă n-a avut încrederea țării sale. În realitate la noi nici un partid nu e tare pentru guvernare. G-ral Averescu are pentru sine faptul că posedă un parlament cu care o poate duce ca pînă acuma, nefăcînd nimic, dar altfel e slab și el.

Eu: „Guvernul Averescu a trimis emisari la Federație și Iorga înclină pentru o înțelegere cu Take Ionescu pentru că e mai puțin primejdios, avînd și încrederea străinătății.

Prințul Știrbey: Iorga înclină tocmai spre cel ce nu reprezintă nimic, nici în țară, nici în străinătate.■

Selecție și prezentare:
Gabriela DUMITRESCU

[1] La 25 noiembrie 1919, în urma alegerilor desfășurate la începutul aceleiași luni, s-a constituit Blocul parlamentar, alcătuit din Partidul Național Român, Partidul Democrat al Unirii, Partidul Țărănesc din vechea Românie, Partidul Țărănesc din Basarabia și Partidul Național-Democrat (al lui N. Iorga). Din sînul Blocului s-a format, la 5 decembrie 1919, un guvern prezidat de Al. Vaida-Voievod, care a fost schimbat la 13 martie 1920, urmat de dizolvarea Parlamentului la 25 ale aceleiași luni. Partidele din fostul Bloc parlamentar — după cum notează N. Iorga în volumul *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi* — s-au grupat în Federația Democrației Social-Naționale care, în alegerile din mai 1920 (organizate de guvernul Al. Averescu instalat la 13 martie același an) a obținut 20 locuri în Parlament.

ÎNSEMNĂRILE LUI G.T. KIRILEANU CONTINUĂ. În numărul viitor veți putea citi: Moartea regelui Carol I — sinucidere sau altă cauză? • De la cine au învățat carte basarabenii • Doctrina egoismului sacru • Nenorocirea cu Zizi • N. Iorga supărat pe Parlament • Cine-l sfătuia pe regele Ferdinand? • Cum să fie guvernul?

Imediat după apariția numărului 7/1992 al revistei Magazin istoric, **am primit numeroase semnale de la cititori, care ne reproșau inadvertențe în cronologia miniștrilor de externe ai României. Conștienți de importanța fiecărui rînd scris, de interesul cu care revista noastră este urmărită, dar și intrucît chiar în semnalările trimise redacției, ca și în diversele lucrări publicate apar diferențe de date, ne-am adresat specialiștilor din Ministerul Afacerilor Externe și autorului, care poartă integral răspunderea textului său, cu rugămintea de a reverifica datele respective, ca depozitari ai documentelor oficiale cele mai autorizate care pot atesta adevărul istoric în domeniul politicii externe. De îndată ce vom primi răspunsul lor, îl vom face cunoscut și cititorilor noștri, procedînd la îndreptările necesare. Oricum, ne bucură atenția sporită cu care este citită revista noastră și în mod special preocuparea pentru orice amănunt al istoriei politicii externe românești. Mulțumim deci încă o dată cititorilor noștri.**

„AMERICA, LUMEA CEA NOAO, O AU AFLAT CRISTOV COLUMBUL“

EUGEN DENIZE

Lumea Nouă a intrat în atenția culturii române mai devreme decît în cazul popoarelor din spațiul geografic înconjurător. Au contribuit la aceasta și tendința firească a românilor de a se raporta permanent la universal, de a i se integra, dar și condițiile incomparabil mai favorabile pentru dezvoltarea unei vieți culturale pe care le asigura existența unui stat propriu. Pentru că sîntem într-un an aniversar, credem că este utilă o prezentare a imaginii Lumii Noi, așa cum se desprinde ea din scrierile unor români din secolele XVI-XVIII.

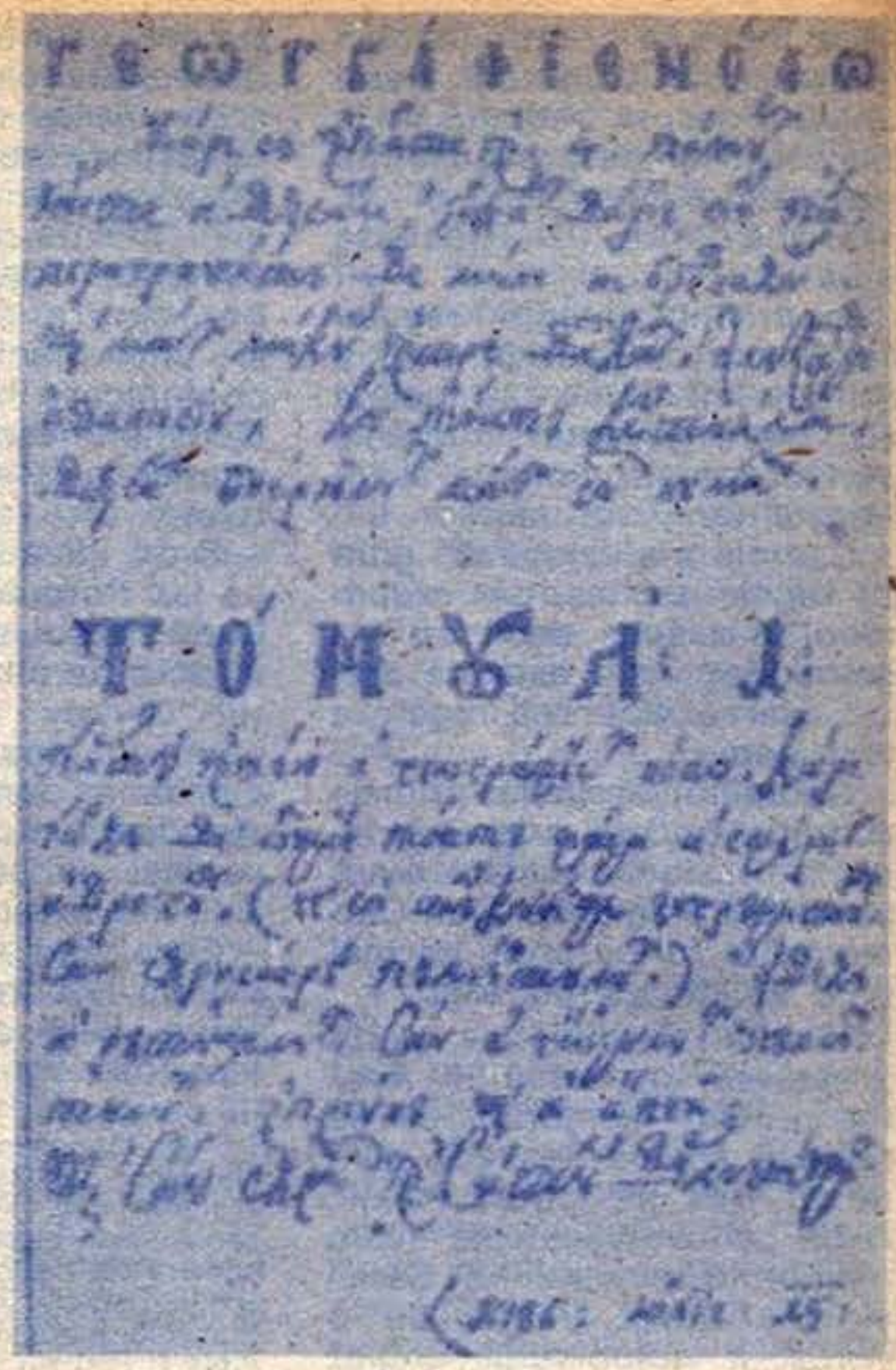

„Greșeala“ lui Despot Vodă

Primele mențiuni despre noile tărîmuri descoperite le întîlnim la cărturarul Maximilianus Transylvanus (1490–1538). Descendent din părinți transilvăneni, el a devenit secretar al împăratului Carol Quintul (*Magazin istoric*, nr. 4/1992). În anul 1523, a publicat lucrarea *De Moluccis insulis*, în care se oferă interesante informații despre expansiunea maritimă a Spaniei. După ce amintește de tratatul de la Tordesillas, din 1494, Maximilianus spune: „spaniolii navigînd către miazăzi și apoi către apus au găsit continente și insule mari și nenumărate cu belșug de aur și perle și alte bogății“. Deși publicată la Köln lucrarea lui a pătruns destul de repede și în bibliotecile din țările române, contribuind la formarea imaginii despre Lumea Nouă.

Un alt mare cărturar român din Transilvania, Nicolaus Olahus (1493–1568), amintește în treacăt descoperirile făcute de spanioli peste ocean într-o *Cuvîntare improvizată către Carol Quintul*, rostită la Augsburg, la 1 octombrie 1530: „Într-adevăr, împodobindu-l cu trofee, tu n-ai adăugat strălucitorului tău imperiu numai acea parte a lumii occidentale, care este foarte bine cunoscută, ci ai supus puterii tale și insula aceea maritimă, necunoscută înainte, pe care oamenii o numesc Lumea Nouă“.

În același an, 1530, apărea la Cracovia lucrarea învățatului brașovean Johannes Honterus (1498-1549), *Rudimenta cosmographica*, a cărei ediție definitivă a fost tipărită la Brașov, în 1542. Pe harta globului pămîntesc apar menționate „America“ (America de Sud), „Paria“ (America de Nord) și insulele „Isabella“ (Cuba) și „Spagnolla“ (Haiti). În textul versificat al cosmografiei – considerată ca primul *Atlas Minor* din Europa centrală și sud-estică – se fac două referiri la descoperirile de peste Atlantic. Astfel, versurile 851–854 spun că: „Necunoscută în vremuri apuse se află departe o /Insulă foarte bogată-n comori, cu cîmpii roditoare/ De căutători de-avuții, de noi lucruri, fu descoperită,/ Prima în drum se ivi la extremul soare-apune“. Iar versurile 912–918 adaugă: „Ce mai urmează aici? Fără număr sînt insule multe ce/ Zac ele-n mijloc de ape-n Oceanul cel Mare, profund./ Parte-s de om cultivate, iar parte-s deșertului pe unde/ Fiarele pasc în neștire în locuri închise de mare./ Unele, astăzi celebre, nici nume nu au celelalte./ Multe pierdutu-și-au faima și numele de odinioară./ Noi ancora-vom, aicea în port, obositele nave“.

Pentru a completa tabloul, să mai adăugăm că toți interlocutorii din țările române ai regilor Spaniei – și au fost destul de mulți în secolul XVI – știau că autoritatea acestora se întindea dincolo de ocean,

În imagine: foaia de titlu a tomului I din *Gheografie noao...*, alcătuită pentru paharnicul Iordache Darie, în 1786.

peste țări bogate în aur, argint și mirodenii. Iată-l, de exemplu, pe Despot Vodă - domn al Moldovei între 1561-1563 - care a publicat la Anvers *De Marini quod Terovanam vocant atque Hedini expignatione*. Era o lucrare în care își povestea aventurile din tinerețe, cînd luptase în armatele lui Carol Quintul. „Imperiul său se întinde mult în toate părțile pămîntului - scria Despot - și colosala sa putere e cunoscută nu numai în regatele Germaniei, Spaniei, Italiei, Belgiei, întregii Africi și în celelalte insule, al căror număr nu se mai știe, ci se lățește pînă la marginile Indiei occidentale, necunoscută veacurilor anterioare și aflată prin virtutea, curajul și norocul lui". Ținînd cont că lucrarea era dedicată viitorului rege al Spaniei Filip II *(Magazin istoric*, nr. 4/1978; 8,9/1983), îi putem ierta autorului atribuirea descoperirii noilor teritorii lui Carol Quintul.

O întîlnire între două civilizații

Iată deci că avem dovada că în sec. XVI, în spațiul românesc, se știa despre descoperirea, dincolo de Atlantic, a unor noi teritorii, intrate în stăpînirea Spaniei. În secolul următor, știrile sînt, evident, mult mai bogate. Astfel, Miron Costin (1633-1691) nota că „în patru părți împart istoricii lumea... A patra parte este America, care parte așa ieste depărtată și vine cum ar fi suptu noi, că cîndu ieste la noi zioă, la dînșii atuncea ieste noapte și cîndu la noi noapte, la dînșii zioă, că fiind pămîntul rotundu, cum ar fi împotriva noastră, suptu noi acea parte ieste".

Dimitrie Cantemir (1673-1723) amintește doar în treacăt de America. În schimb, în opera contemporanului său, stolnicul Cantacuzino (1640-1716), găsim informații mai numeroase. De altfel, acesta deținea în biblioteca sa - al cărei inventar îl cunoaștem - multe cărți despre Lumea Nouă. Iată ce scrie stolnicul, referindu-se la dificultățile pe care le avea de întîmpinat știința geografică a vremii: „Și adevărat așa iaste, că am ispitit aceasta și am văzut că și de acestea țăr(i) ce sînt spre noi și de a noastră, măcară cari-s mai aproape de acei scriitori, încă destule greșeli sînt în nume și în locuri. Și unele care nu sînt, zic că sînt și altele care sînt, le tac. Zic dar de d-acestea țări, povestesc gheografii așa, dară încă de cele Indii ale Răsăritului și ale Apusului și alte locuri ce-s într-acolo, ce de povești și de neadevăruri scriu și zic! Însă nici direpț aceasta a-i huli de tot trebuie, atît de mult ostenind și trudind a scrie multe și mai de toate, pentru folosul multora".

Prima mențiune a numelui lui Columb *(Magazin istoric*, nr. 11/1982; 2/1992) apare într-o traducere făcută de Stoica grămăticul, pe la mijlocul sec. XVII, după un cronograf rusesc din 1620, inspirat la rîndul său din cronica lui Martin Bielski, apărută la Cracovia, în 1551, și considerată drept cel mai important izvor pentru cunoașterea lui Columb în Europa răsăriteană. În *Cartea ce e numită hronograf...* Stoica nota: „... au trimis craiul Spaniei Ferdinant om den țara lui în laturile cele depărtate și în ostroavele mării cu numele Hristofor, după a lui cerere, de neam voloșanin [italian - *E.D.]*. Și iar de neam se chema Calimbos. Și au mers den pămîntul Spaniei pe trei corăbii și au luat cu sine de toate felurile de lucruri și povări... Și merse pe mare cinci săptămîni și jumătate și pămînt necăiri nu văzu. Și află doo ostrove, celui dentăiu ostrov îl chema Eganna pe numele crăiasei Spaniei... și de la acel ostrov către altul au mers și acelui ostrov numele i-au zis Ispanna". În continuare sînt prezentate următoarele călătorii ale lui Columb în America, descriindu-se oamenii pe care i-a găsit, bogățiile acelor locuri. Se sublinia totodată că numele noului continent provine pe nedrept de la navigatorul Amerigo Vespucci *(Magazin istoric*, nr. 3/1979).

Primul cronicar român care menționează numele lui Columb a fost Radu Popescu (1658-1729). „America, Lumea cea Noao, o au aflat Cristov Columbul, călugăr frîncesc, cu cheltuiala Spaniolului, care au fost neștiută de noi și lumea noastră de ei neștiută". Radu Popescu greșea plasînd descoperirea pe vremea domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521) și numindu-l pe Columb călugăr. Dar sesiza foarte bine o idee mult comentată în zilele noastre, că, de fapt, descoperirea Lumii Noi nu a fost doar o simplă descoperire, ci o întîlnire între două civilizații.

Multă pompă, dar și desfrînare

Examinînd evoluția imaginii Lumii Noi în cultura română din secolul XVIII, putem afirma că instaurarea regimului fanariot nu a adus o cezură în dezvoltarea ei firească, nici o înstrăinare de cultura europeană. Accesul la cultura scrisă se extinde, dovadă fiind numărul tot mai mare de dieci și grămătici, de școli, copierea și traducerea tot mai frecventă a unor opere importante și, nu în ultimul rînd, tot mai numeroșii știutori de carte care iscălesc în acte. Pe acest fundal se înscrie și sporirea cunoștințelor despre Lumea Nouă vehiculate în lumea românească atît prin traduceri, cît și prin scrieri originale. Din prima jumătate a secolului XVIII datează un manuscris din care s-au păstrat doar 11 file - aflate la Biblioteca Academiei Române - și care se referă la obiceiurile aztecilor. O altă traducere s-a făcut după un opuscul apărut în Occident, în 1740, cu titlul *Pentru descoperirea a multor împărății și locuri care s-au descoperit și s-au aflat de portugali.* S-a păstrat în două copii, una de pe la 1750, alta de la sfîrșitul secolului XVIII sau începutul celui următor. Se spune aici că navigatorul genovez a plecat de la început cu ideea că va descoperi un nou continent, „îndemnîndu-să din ispitirile și faptele portughezilor" și „prin cercetarea și luoarea aminte a unor harte de lumea noastră". Se amintește și cucerirea Mexicului de către Hernan Cortez,

(*Magazin istoric*, nr. 4/1978; 5/1979; 3/1982; 4/1983) și a Perului de Pizarro și Almagro. Nu lipsesc nici judecățile de valoare: „Nu știm de ce se cade a ne mira de îndrăzneața bărbăție a acelor carii au aflat și au supus atîtea locuri, sau să urîm mai mult sălbăticia lor". Iar răspunsul este: „Această amestecătură a mărimii și a cruzimii uimește și turbură pe fiește cine. Faptele cele mai mari ale biruitorilor Americăi să necinstesc de multele grozăvii, a cruzimii lor ce vede cineva citind istoria. Iară slava lui Columb se păzește de-a pururea strălucită".

O altă traducere, de asemenea anonimă și fragmentară, din prima jumătate a secolului XVIII, scoate în evidență scăderea populației Spaniei ca urmare a permanentelor războaie. „Și așe de aice iste că ceilalți oameni de abia pot apăra ostroavele și țările ce sînt pre țărmurile mării la Lumea Noao".

Dacă cele două cosmografii – una scrisă de Antim, ieromonah la Cozia, în 1767, cealaltă de Anatolie, ierodiacon în Rîmnic, la 1774 – amintesc doar în treacăt de Lumea Nouă, în schimb *Gheografie noao*, tradusă de dascălul Alexandru Atanasiu în 1786 pentru boierul Iordache Darie din Dărmănești descrie, cu amănunte importante, diferite părți ale Lumii Noi. Sînt menționate Mexicul, Noul Mexic, Florida, Peru, Brazilia, Chile, Paraguay, insistîndu-se asupra climei, a fertilității pămîntului, a comerțului, a aspectelor exotice, organizării administrative, a firii locuitorilor și limbii pe care o vorbesc.

Mai ales în Moldova a circulat o traducere anonimă, intitulată *A tot de opștii istorii a lumii*, după o ediție prescurtată a sintezei de istorie universală a unui german, Julius August Remer (1738-1803). În capitolul intitulat *Vîrsta vremii de al șesele* sînt cuprinse trei idei interesante referitoare la descoperirea și cucerirea Lumii Noi și la consecințele acestui fapt. Prima idee este cea a marilor avantaje economice aduse: „Numai cît de abia descoperise spaniolii Lume ce Noaă supt povățuirea Columbului, și au aflat întru dînsa multe și mari, frumoase, aducătoare de roduri și bogate țări și ostroave, mai vîrtos în aur, în argint, în pietre scumpe și în multe lucruri al firii folositoare însă păn acum necunoscute". A doua idee este că Spania nu avea nici un drept să cucerească și să stăpînească teritoriile găsite: „Deci după aceasta au socotit ei, nu numai cu negutitorie să se îmbogățească dintr-u-dînsa; că au socotit să se facă ei stăpîni preste dînsa. Ei nu au avut nici un feliu de dreptate la aceste stăpîniri al domnilor și al noroadelor cele streine; ce iubire de stăpînire, patima iubirii de dobînzi și iubire de argint, nu i-au lăsat pre ei ca să facă altă hotărîre". În sfîrșit, ultima idee se referă la consecințele pentru Lumea Veche ale cuceririi Lumii Noi: „Cele nenumărate bogății cari i-au venit de acolo au adus în Europa bani mai mulți și pompă, dar și preț mai mare la toate cele trebuincioase și desfrînare mai mare".

Singur Las Casas

Tot în manuscris ni s-a păstrat și tălmăcirea de la sfîrșitul secolului, a lui Gherasim Clipa Barbovschi, arhimandrit al mitropoliei din Iași, mai tîrziu, episcop de Roman. El a alcătuit *Istoria Americăi*, un rezumat „din deosăbite cărți a celor mai vrednici de credință istorici". Se vorbea despre împrejurările descoperirii Americii, de formarea imperiilor coloniale spaniol și portughez, erau descrise civilizațiile aztecă și incașă, amintindu-se și descoperirea Oceanului Pacific de către Vasco Núñez de Balboa.

La sfîrșitul secolului XVIII apar și primele tipărituri cu mențiuni despre Lumea Nouă. În 1795 se tipărea la Iași *De obște gheografie*, o prelucrare a lui Amfilohie Hotiniul după o lucrare a francezului Claude Buffier. Din acea carte, cititorul putea afla, spre exemplu, că Peru „este ca un izvor a bogății spanionenilor, căci pămîntul acesta este plin de mineri de aur și de argint și este și roditoriu de alte bunătăți".

Peste alți cîțiva ani, la 1800, apare la Viena o reprezentare cartografică aparținînd vornicului Iordache Golescu, cu titlul de *Atlas sau hartă cuprinzînd tabele geografice depline a sferei uscatului și apei*. Ea a fost realizată cu ajutorul lui Antim Gazi Meliotul executată de Karl Schindelmayer și oferă o imagine exactă a celor două Americi.

Cărturarul brașovean Nicola Nicolau este autorul a două prelucrări după scrieri străine. Prima, intitulată *Gheografia sau sosirea pămîntului*, este o versiune a lucrării francezului Claude Buffier. În tomul al doilea este descris „Cristofor Columbus, fiul unui Ghenuvez, lucrătoriu de mătase", care „pricinui cele mai mari schimbări în lume. Căutînd el numai pre o hartă a pămîntului, socoti că trebuie să mai fie încă o parte de lume și îi urlă în cap această parte a o căuta". Sînt prezentate și nedreptățile la care a fost supus navigatorul: „Lumea cea noao nu să numi după al său, dară după numele unui florentin Americus Vespuțius, care spre această cinste nu prea încuviințată pricină avu". Cea de a doua traducere – *Plutarh nou sau pe scurt scrierea vieților celor mai vestiți bărbați* – s-a făcut după cartea altui francez, Pierre Blanchard. În cel de al patrulea volum, rămas în manuscris, este prezentată și viața lui Bartolomé de Las Casas (*Magazin istoric*, nr. 4/1985). Pe acesta „sufletul său cel simțitoriu îl făcu spre apărătoriul celor nenorociți, carii să întîmpina de Spania foarte fără milă... În mijlocul acestor fără de milă oameni, singur Las Casas rămase cu omenire".

Iată deci care erau principalele informații ce au circulat în cultura română a secolelor XVI-XVIII despre Lumea Nouă și descoperitorii ei. Erau prețuiți mai ales oameni precum Columb și Las Casas, în vreme ce jaful și distrugerile săvîrșite în colonii erau prezentate în mod critic. Un lucru este sigur: și din punct de vedere al cunoștințelor despre Lumea Nouă, cultura română era conectată la Europa. ■

Motto

Rădăcinile
Comunității
-sînt puternice
și acum ele
sînt implîntate
adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supraviețuit
momentelor grele,
ele mai pot
suporta
încă și altele.
Cînd constați
persistența
sentimentului european
în acest decor
în plină transformare
și stabilitatea
instituțiilor comunitare,
nu te mai poți îndoi
că este vorba
despre o mișcare
puternică
din adîncuri
la înălțimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

și destinul contemporan al Europei (III)

Eram la dineu la Murnane, în Long Island, într-o zi de septembrie a anului 1935, cînd Foster Dulles a venit cu vestea decretelor împotriva evreilor, emise în Germania de Hitler — scrie în continuare Jean Monnet, în primul volum al memoriilor sale. „Omul care este în stare să facă asta va face război, am spus atunci prietenilor. Spiritul de discriminare și de dominație nu cunoaște limite". Dacă acest episod, între altele, mi-a rămas în memorie, este pentru că el fixează clipa cînd am știut că nazismul purta în mod irezistibil în el războiul, așa cum uraganul poartă ruina. Mai tîrziu, un alt episod mi s-a părut la fel de plin de o semnificație sinistră. Mă aflam la New York cu fostul cancelar Brüning. Era martie 1936. Citisem în *New York Times* că Hitler ocupase malul stîng al Rhinului. Fostul om de stat german reacționase imediat: „Trebuie ca Aliații să intre în Germania. Dacă nu o vor face, mai devreme sau mai tîrziu va fi război". Și se explicase: „Dacă nu reacționați, Hitler se va crede invincibil și armata germană va fi convinsă că ea are întotdeauna dreptate". Avertismentul era înțelept, dar lucrurile au evoluat altfel. Englezii nu au vrut să acționeze, iar francezii nu au acționat fără englezi.

Eu nu lucram în afacerile publice, dar, prin călătoriile și contactele mele felurite, eram mai bine plasat decît mulți dintre guvernanți, pentru a vedea ce le era ascuns de serviciile lor sau de propriul lor optimism, sau dimpotrivă, de teama lor de o responsabilitate copleșitoare. Era suficient numai să deschizi ochii, pentru a măsura starea de nepregătire materială și morală a Aliaților. Din păcate, n-aveam vreme să stabilesc, cum o făcusem în tinerețe, în 1914, unde era slăbiciunea democrațiilor și unde trebuia acționat de data aceasta. S-au încins numeroase controverse între partizanii unei forme sau alteia de

În 1936, în timpul reocupării malului stîng al Rhinului de către Wehrmacht, Franța nu a reacționat din punct de vedere militar

apărare națională. Unele, ca cele privind rolul tancurilor în războiul modern, erau de ordin strategic și, așa cum avea să arate viitorul, noi nu duceam lipsă de tancuri. Dar nu știam să le utilizăm, așa cum preconizase, cu luciditate, Charles de Gaulle. În schimb inferioritatea noastră cantitativă în domeniul avioanelor era reală și gravă. Un văl de tăcere mai plutea încă asupra acestei situații, chiar atunci cînd Hitler și Goering anunțau, cu orgoliu, nașterea Luftwaffei. În 1937, ei dețineau deja mii de aparate de vînătoare Messerschmitt mai rapide decît oricare alt aparat francez și englez. În același an, la Paris, raportorul comisiei pentru Apărare națională în Senat declara: „Aviația germană poate survola cerul francez în afara oricărei pedepse".

La începutul lui 1938, l-am întîlnit pe Daladier, ministrul Apărării, la niște prieteni comuni, unde mă dusesem cu Pierre Comert. Era un om demn de toată stima, omenos, căruia îi purtam prietenie. Că nu a fost la înălțimea evenimentelor ce se pregăteau, n-aș îndrăzni să-i reproșez. Cine spune că a fost la înălțimea unui cataclism vrut, condus împotriva tuturor, de bruta nazistă, ieșită în față, gata de orice? Singura deficiență a lui Daladier, și a marii majorități a guvernelor occidentale, este de a fi înțeles prea tîrziu că Hitler nu se va opri niciodată. Dar din ziua cînd s-a convins de asta, el și-a concentrat toate eforturile pentru a pregăti apărarea. Începînd din ianuarie 1938, am fost martor al acestor sforțări disperate, pentru a recîștiga superioritatea noastră aeriană, ajutat în acest sens de Guy La Chambre, tînărul său ministru al Aerului, discret și nu mai puțin tenace. Ambasadorul american la Paris, Bullitt, urmărea cu neliniște evenimentele ce amenințau libertatea nu numai în Franța, ci și în întregul Occident. El își amintea de acțiunea mea în timpul războiului din 1914-1918, și mai ales de redresarea pe care o operasem în timpul dezechilibrului de forțe pe mare. De aceea m-a consultat în problema dezechilibrului actual în aer, ce ni se părea — și unuia și altuia — în mod cert, la fel de hotărîtor.

Perfect conștient de situație și de dificultățile ce trebuiau învinse, Bullitt m-a convins că experiența mea trebuia folosită și m-a introdus în grupul de oameni ce urma să se pună pe treabă. În primăvară a fost redactată o „Notă privind crearea unui potențial industrial aeronautic în străinătate, dincolo de raza de acțiune a atacurilor dușmane". Totuși, în cursul acestor luni nu s-a reușit nimic. A fost nevoie de criza de la München, în septembrie, pentru a fi declanșată acțiunea. Abia întors de la această conferință, la care a suportat o totală umilire și care, pentru el, nu a fost acea ușurare resimțită de concetățenii săi, Daladier a luat un dejun cu mine, cu Guy La Chambre și cu Bullitt: „Dacă aș fi avut trei sau patru mii de avioane, n-ar mai fi fost Münchenul", ne-a spus atunci. Am aflat, de asemenea, că generalul Vuillemin îi scrisese la 26 septembrie ministrului Aerului că Franța dispunea de șase sute de avioane de luptă, inferioare ca performanță Messerschmitturilor germane, și din care numai șaptesprezece aveau parametri moderni. Daladier plecase la München cu această certitudine: „Germanii pot bombarda Parisul după bunul lor plac". La 3 octombrie 1938, președintele Consiliului de Miniștri a hotărît să mă trimită să vorbesc de urgență cu Roosevelt.

Bullitt a telegrafiat îndată șefului Casei Albe: „Situația este atît de gravă, încît trebuie să v-o descriu pe viu. Omul calificat pentru a trata această chestiune a avioanelor este Jean Monnet, un prieten intim de multă vreme, în care am încredere ca într-un frate". Pe 13 octombrie se afla la Washington și m-a chemat de acolo: „Președintele vă așteaptă. Veniți în mod discret". Pe 19 octombrie am ajuns la New York și am luat direct trenul pentru Hyde Park, casa familiei Roosevelt, pe malul Hudsonului, unde președintele își petrecea cîteva zile de vacanță. Era un vechi domeniu nobiliar, unde domnea cea mai desăvîrșită simplitate. Copiii erau foarte numeroși, iar masa permanent la dispoziția oaspeților aflați în trecere. Am fost impresionat încă de la prima întîlnire cu Roosevelt că acolo protocolul nu-și avea locul. Președintele m-a primit în biroul său, una dintre camerele mici ale casei, cea în care lucrase de copil. Din spatele unei mese mari, Roosevelt a întins ambele mîini vizitatorului său, cu un surîs de întîmpinare, și s-a scuzat că nu se ridică. Stătea într-un fotoliu cu rotile, cu picioarele fixate într-un aparat. Boala nu-i afecta deloc inteligența, de o rară anvergură, deschisă la toate problemele marii sale țări, privite

întotdeauna însă în perspectivă mondială. Roosevelt vedea Statele Unite în raport cu lumea şi, în ochii săi, pericolele ce se adunau deasupra Europei puneau în pericol democraţia, atît de pe noul, cît şi de pe vechiul continent. Tocmai de aceea primea un francez, despre care ştia puţine lucruri, între ele unul singur însă decisiv: acest străin venea cu idei despre maniera de a rezista împreună adversarului comun.

Hitler nu era încă adversarul declarat al poporului american — asta n-avea să vină decît trei ani mai tîrziu —, dar Roosevelt îl considera deja cel mai mare duşman al libertăţii, deci şi al Statelor Unite. Cîteva zile înaintea vizitei mele, fusese îngrozit — mi-a mărturisit — de violentul discurs de la Nürnberg. După părerea lui, Münchenul deschidea calea spre război. Era decis să evite ca ţara sa să cedeze vreodată în faţa ameninţării, cum o făcuseră Franţa şi Anglia. Pentru asta, trebuia să obţină o superioritate militară zdrobitoare. Pusese deja la muncă pe toată lumea din jurul lui. Dar, în acel moment, cheia situaţiei era puterea aeriană. Era convins că dacă Statele Unite ar fi avut cinci mii de avioane în acea vară a anului 1938 şi capacitatea de a produce zece mii pe an, Hitler n-ar fi îndrăznit să acţioneze cum o făcuse. Fără îndoială — recunoştea el — trebuia să se ţină seama cu atenţie de curentul izolaţionist din Statele Unite, iar în caz de conflict, *Neutrality Act* (ansamblul de legi americane emise între august 1935 şi mai 1937, fixînd embargoul pe transporturile de arme spre toate ţările aflate în stare de război) ar fi jenat serios decizia sa de a furniza avioane Franţei şi Angliei. Dar sîntem aici — mi-a spus el — tocmai pentru a găsi mijloacele de depăşire a acestui obstacol.

„Estimăm — a adăugat el — că germanii pot scoate 40 de mii aparate pe an, Marea Britanie şi Canada 25 mii, iar Franţa 15 mii. Cele 20-30 de mii de avioane suplimentare, ce vor asigura superioritatea decisivă asupra Germaniei şi Italiei, trebuie să fie găsite aici, în Statele Unite". În vreme ce spunea aceste cifre, Roosevelt le nota pe o foaie cu antet de Casa Albă. La sfîrşitul întrevederii, l-am rugat, dacă ar vrea, să-mi lase ca amintire această foaie. Fără nici cea mai mică ezitare, fără să fie preocupat de ce aş putea face eu cu ea mi-a întins-o. Din nefericire, această dovadă a unei atît de excepţionale încrederi, acordate unui vizitator pe care îl vedea pentru prima oară, a dispărut odată cu toate arhivele mele de epocă, arse de familia mea la Cognac, în timpul ocupaţiei germane.

Am examinat apoi mijloacele de fabricare a avioanelor destinate a fi vîndute europenilor, în ipoteza probabilă a unui război declarat, ce ar fi obligat Statele Unite să pună embargo pe ieşirile de arme. Preşedintele a adus aceste precizări: „Ar putea fi construite trei uzine, lucrînd fiecare în trei schimburi de opt ore, ceea ce ar permite o producţie de cinci mii aparate pe an. În ce priveşte embargoul, există o manieră de a-l ocoli: uzinele de montaj să se afle în Canada".

Roosevelt a desenat apoi o hartă a frontierei nord-estice şi mi-a arătat punctul unde localiza aceste uzine, aproape de Montreal. Atîta exactitate dovedea importanţa pe care o acorda el problemei, iar pe mine personal m-a convins asupra unui fapt: cu un asemenea interlocutor, vorbim şi vom vorbi bine întotdeauna despre acelaşi lucru, ceea ce este prima şi poate singura regulă pentru a te înţelege unul cu altul.

Înainte de a ne despărţi, Roosevelt a telefonat lui Morgenthau, secretarul la Trezorerie, pentru ca acesta să ne primească de îndată, pe Bullitt şi pe mine. Am revenit la Washington cu trenul şi, sîmbătă 22 octombrie, am luat masa la Morgenthau. Era un tip robust, muncitor şi întrucîtva dificil. Calitatea sa principală, ce avea să îi asigure un loc în istoria acestei vremi, era devotamentul său absolut faţă de Roosevelt, ale cărui instrucţiuni le executa cu loialitate, într-o funcţie de mare importanţă, în care a rămas doisprezece ani. Mai mult, era într-atît de angajat, cu toată fiinţa lui, în lupta împotriva nazismului, căruia vroia să-i stîrpească rădăcinile, încît a propus ca, după victorie, Germania să fie o mare ţară agricolă inofensivă.

Morgenthau era dispus să ajute democraţiile europene, dar a tresărit cînd i-am explicat ce venisem să caut: „Guvernul francez vrea să facă o primă comandă de 1 700 avioane, pentru o sumă totală pe care eu o evaluez la 85 milioane de dolari". „Din ceea ce ştiu eu, a replicat Morgenthau, este absolut imposibil pentru guvernul dv. să găsească aceste devize în conturile sale externe, în termen de un an". Dar Bullitt

„Mai marii" Apărării naţionale franceze, în 1939: amiralul Darlan, Daladier, generalul Gamelin (de la stînga la dreapta) şi în extrema dreaptă Guy La Chambre, ministrul Aerului

avea o idee: „Patru miliarde dolari în aur au părăsit Franța de patru ani. O parte trebuie să fie în Statele Unite, și guvernul american ar putea să ne ajute să regăsim aceste fonduri, în cadrul acordului tripartit din 1936, dacă dv. decretați controlul schimburilor și declarația obligatorie făcută străinătății". „Excelentă sugestie", a răspuns Morgenthau. Apoi mi s-a adresat: „Dar nu trebuie să vă temeți că aveți de trimis mii de persoane la închisoare. Dacă aveți curajul să faceți cîteva lucruri ca acesta, țara dv. este la adăpost. Dacă nu, la ce bun să mai vorbim despre investiții în avioane sau în altceva?"

În zilele următoare, Trezoreria americană a trecut la evaluări. Exista circa un miliard de dolari de capitaluri franceze în Statele Unite, din care cinci sute de milioane „flotante" puteau fi mobilizate. Devizele nu ar mai fi lipsit deci pentru această operație, de care depindea poate supraviețuirea Franței. În același timp, m-am informat despre tipurile de aparate disponibile și despre posibilitățile de plasare a comenzilor. O dată în plus, Morgenthau mi-a deschis ușile cele mai confidențiale, mi-a pus la dispoziție ofițeri de marină — căci, la epoca aceea, aviația de război era o anexă slabă a forței navale americane. Concluziile anchetei mele, pe care i-am comunicat-o lui Daladier la întoarcerea la Paris, la 4 noiembrie, erau relativ încurajatoare. Cu condiția să se limiteze la unul sau două tipuri de avioane existente, industria americană putea să ne livreze în 1939 numărul de bombardiere și de avioane de vînătoare cerut, primele sosind în aprilie, dacă comenzile erau transmise înainte de sfîrșitul anului în curs. Daladier, reconfortat de această perspectivă, era gata să rechiziționeze capitalurile flotante. Dar situația nu era aceeași cu cea de la plecarea mea: de trei zile la Finanțe fusese instalat Reynaud.

Întotdeauna mi-a fost greu să înțeleg natura lui Reynaud, pe care l-am cunoscut sub diverse fațete ale personalității lui: îndrăzneț sau șovăitor, responsabil sau ușuratic, imaginativ sau conservator. Probabil, esența temperamentului său activ se exprima în elocvența lui: limpede, viguroasă, prin care el credea că supune evenimentul. Mare patriot, nu ar fi menajat apelurile la rezistență și la conștiința universală cé ar fi găsit audiență în Franța și poate, la aliații noștri. Dar cînd se punea problema de a se da concret mijloacele de rezistență și, în caz particular, de a sesiza ocazia pe care ne-ar fi oferit-o America, devenea ezitant, pretexta că rezervele noastre nu o permiteau și că aurul nostru nu trebuia delapidat. Cuvîntul lui de ordine era: „A apăra francul înseamnă a apăra Franța". În ce privește mobilizarea capitalurilor evazioniste, concepțiile sale liberale erau respingătoare. În ceea ce îi privea, militarii afirmau că modelele franceze erau superioare celor americane, iar partidele de stînga că trebuia pusă la treabă industria națională. Dar Daladier nu dădea drumul la strînsoare. La 9 decembrie, m-a convocat la el și, în prezența lui Guy La Chambre și a lui Reynaud, mi-a cerut să plec din nou la Washington cu un specialist, colonelul Jacquin, pentru a comanda o mie de avioane cu termen de livrare înainte de luna iulie 1939. Ca plată, se descurca. Eu trebuia să cer calități tehnice foarte ridicate, definite de militarii noștri.

Din nefericire, aparatele corespunzătoare erau prototipuri deocamdată secrete, pe care șeful statului major al Aerului, generalul Arnold, a refuzat să ni le arate. L-am alertat pe Morgenthau, recent însărcinat de președinte să urmărească problema furnizărilor de arme în străinătate. El ar fi tratat în fugă această misiune delicată, dar știa ce importanță avea ea în planurile pe termen lung ale lui Roosevelt, căruia i-au fost aduse la cunoștință cele mai mărunte aspecte ale misiunii mele. Într-o asemenea stare l-a găsit Morgenthau și i-a spus: „Dacă este teoria dv. că Anglia și Franța sînt prima noastră linie de apărare, acordați-i lui Monnet material convenabil. Dacă nu, spuneți-i că se poate întoarce acasă la el. Dați-i ordin lui Arnold să-i arate avioanele și invocați rațiunea de stat".

Eram în 21 decembrie. La mijlocul lui ianuarie, generalul nu cedase. „Dacă președintele Statelor Unite vrea ca aceste prototipuri să fie văzute de francezi, i-a spus lui Morgenthau, ei bine, președintele să nu mai conteze pe devotamentul absolut al șefului aviației sale". Dar Roosevelt era „ferm decis" să cîștige. I se părea normal ca fiecare să se exprime în cunoștință de cauză, dar știa că el avea ultimul cuvînt. Astfel funcționează sistemul de guvernare american, cu care el convietuia în perfectă armonie. Există un timp pentru discuții, apoi vine momentul hotărîrii, ce găsește toată lumea reunită. La 16 ianuarie 1939 Roosevelt estima că în problema noastră, acest moment sosise, așa că a comunicat în scris ordinele sale generalului Arnold, care s-a supus.

Dificultățile noastre nu se sfîrșiseră. La 23 ianuarie, presa anunța că un prototip al armatei, un D.B.7, s-a prăbușit la Los Angeles, într-un zbor de încercare. La bordul aparatului fusese un francez. De fapt, Jacquin și adjunctul lui, căpitanul Chemidlin, se întorseseră la uzinele Douglas, deîndată ce se primise autorizația de a inspecta faimosul bombardier secret. Chemidlin urcase la bord și, se pare, pilotul american, „înțepat" de remarcile sale, accelerase prea tare aparatul, care intrase în vrie. Printr-un miracol, Chemidlin nu avea decît un genunchi rănit și, între cei care s-au grăbit să-i dea ajutor, Jacquin, sub șocul emoției, i s-a adresat în franceză.

Izolaționiștii au aflat imediat, apoi au declanșat o fur-

tună în Senat și în țară. Roosevelt a trebuit să se explice în fața Congresului și a presei. El a ales linia lui de apărare: „Da, vindem avioane francezilor. Este o afacere excelentă pentru industria noastră aeronautică, care somnolează și care va fi stimulată prin aceste comenzi". În realitate, el dădea astfel o rațiune fundamentală a interesului ce îl purta obiectului misiunii mele. Dincolo de ajutorul imediat pe care guvernul american consimțea să-l acorde democrațiilor, amenințate în prima linie, numai comenzile europene puteau repune pe picioare o producție militară americană greu de deșteptat, în climatul de falsă securitate întreținut de izolaționiști.

Acesta era obiectivul pe termen lung al lui Roosevelt: să utilizeze în public argumentul solidarității popoarelor libere, dar și cel al interesului american, și să facă așa încît în realitate, în mod progresiv, solidaritatea să devină totală, iar interesul comun. De aceea muncea el fără odihnă, prudent dar cu obstinație, într-o țară prost pregătită pentru o acțiune istorică de această amploare. Și tot de aceea nu fuseserăm noi înțeleși din prima clipă. Comenzile pe care am putut pînă la urmă să le închei prevedeau aproape șase sute aparate moderne, cu o opțiune fermă pentru 50 la sută, iar altele, la începutul lui 1940. . Potențialul aeronautic american, care era pus astfel în mișcare în tăcere, fără dezbateri premature în Congres, nu a încetat să progreseze și avea să devină într-o zi formidabilul arsenal al Aliaților. Dar Roosevelt nu putea exprima încă în mod public acest lucru. Mai întîi el avea de depășit în Senat obstacolul lui *Neutrality Act*, apoi de pregătit, printr-o pedagogie răbdătoare, un popor întreg. Avea să-și dea seama, o dată mai mult, cît de grea era această sarcină, cînd, la 31 ianuarie, primind comisia senatorială a Apărării, în această afacere a avioanelor, a pronunțat faimoasa frază: „Frontierele Statelor Unite sînt pe Rhin". În fața reacțiilor senatorilor, care au alertat opinia publică, el a trebuit să dezmintă că a folosit o asemenea formulă, pe care — totuși — martori demni de încredere o auziseră bine. ■

Versiune românească:
Florentina DOLGHIN

În loc de un simplu va urma, **vă prezentăm cîteva din cele relatate de J. Monnet în episodul următor:** Tratative la Londra și New York care decid soarta războiului • Ceașca de ceai sub bombardamente • Churchill își modifică ordinele.

DIN NUMĂRUL VIITOR — O PAGINĂ A ȘCOLII

După cum am anunțat și în numărul trecut, pornind de la sugestiile exprimate de numeroși cititori ai revistei noastre din școlile țării, elevi sau cadre didactice, atît cu prilejul Anchetei **Magazin istoric** 1992, cît și prin scrisori sau vizite la redacție, de a acorda în paginile revistei mai mult spațiu istoriei în școală, **redacția noastră inaugurează, începînd cu luna octombrie a.c., o rubrică la dispoziția școlii.**

În cuprinsul ei ne propunem să oferim posibilitatea cititorilor și colaboratorilor noștri din școli să-și poată exprima punctele de vedere privind studiul istoriei, manualele și programa școlară, structura anului școlar, cursurile de perfecționare ale cadrelor didactice etc. În cadrul acestei rubrici, oferim elevilor posibilitatea de a împărtăși colegilor momente din activitatea cercurilor de istorie, de a face schimb de reviste sau de cărți de istorie, de a relata despre acțiuni cu tematică istorică, muzee școlare etc.

Dorim, de asemenea, să popularizăm prin intermediul acestei rubrici activitatea inspectoratelor școlare în domeniul istoriei (sesiuni științifice, schimburi de experiență, alte manifestări) precum și a unor cadre didactice care predau istoria și care s-au remarcat prin activitatea lor. Vom prezenta, desigur, și istoricul unor școli și licee din țară, evocări ale unor personalități care au urmat cursurile acestor instituții de învățămînt ș.a.

Pentru a vă putea ține la curent cu tot ceea ce vom publica în această rubrică a școlii, asigurați-vă din timp procurarea revistei noastre — singura publicație de cultură istorică de la noi cu o largă răspîndire în lumea științifică (în mari biblioteci, la instituții de cultură și știință, institute de cercetare, muzee, colecții particulare din S.U.A., Franța, Italia, Austria, Germania, Rusia etc. etc.).

Pentru a facilita procurarea revistei noastre de către un număr cît mai mare de elevi și de cadre didactice, redacția intenționează — cu sprijinul dv. dragi prieteni și colaboratori din școli — să aplice un sistem avantajos de abonamente în școli, cu reduceri ale taxelor față de vînzarea liberă și, de asemenea, cu avantaje pentru difuzorii **Magazinului istoric.**

Mai precizăm că redacția noastră își propune să acorde ajutor prietenilor din școli și în legătură cu alte probleme privind istoria.

Așteptăm deci stimați cititori și prieteni din școli, colaborările dv. pentru această pagină pe care v-o punem la dispoziție începînd cu numărul viitor al revistei.

În nr. 10/1992, o pagină a școlii, sub semnul Muzei Clio!

fundația culturală magazin istoric

PRIMELE BURSE „ARMAND CĂLINESCU“

Iată, stimați cititori și iubitori ai istoriei, o veste care sîntem siguri că vă va bucura. În baza Art. 7 din Statut și în conformitate cu hotărîrea Comitetului Director al Fundației Culturale Magazin Istoric din 28 iunie 1992, a fost întocmit, și sîntem în măsură să vă aducem la cunoștință, Regulamentul pe baza căruia vor putea fi acordate burse pentru tinerii pasionați de studiul istoriei. Pentru a fi mai expliciți vom reproduce în cadrul acestei rubrici principalele puncte ale Regulamentului:

Dispoziţiuni generale

1. În vederea realizării obiectului său de activitate și în limita posibilităților sale financiare, Fundația Culturală Magazin Istoric poate acorda burse.
2. Bursele se instituie la propunerea membrilor Fundației sau a oricărei persoane interesate, care dorește să contribuie la acordarea unor astfel de burse anuale pentru elevi și studenți; bursele anuale pot fi acordate în beneficiul elevilor, studenților dintr-o anumită zonă geografică, localitate, centru universitar etc.
3. Fundația Culturală Magazin Istoric acordă burse anuale elevilor și studenților fără deosebire de naționalitate, religie, sex, apartenență politică, categorie socială și indiferent de forma de învățămînt urmată (de zi, seral, fără frecvență, de stat sau particular).
4. Bursele se suportă de către Fundația Culturală Magazin Istoric din venituri proprii și/sau de către donatori persoane fizice sau juridice din țară și/sau din străinătate prin Fundația Culturală Magazin Istoric.
4.1. Donatorul bursei care poartă numele unei personalități române are dreptul de a solicita Fundației Culturale Magazin Istoric neacordarea acestei burse în cazul în care candidatul sau bursierul proferă atacuri personale la adresa respectivei personalități.
4.2. Cuantumul burselor anuale diferă în funcție de: donația acordată sau de posibilitățile Fundației Culturale Magazin Istoric.
4.3. Bursele se vor acorda într-o sumă anuală. Ele vor fi stabilite în funcție de donațiile primite și de alte posibilități materiale ale Fundației Culturale Magazin Istoric.
5. Bursele de studii se acordă în condițiile criteriilor stabilite de către Comitetul Director. Bursele se plătesc anual la sediul Fundației pe baza unor state de burse, avînd aceeași natură juridică ca bursele școlare, fiind neimpozabile.
6. **Reguli generale**
6.1. Comitetul Director stabilește: natura, domeniul, perioada de acordare, categoria căreia i se adresează (elevi, studenți); elaborează criteriile și condițiile de acordare a bursei; dă publicității, prin intermediul revistei **Magazin Istoric**, lista bursierilor.
6.2. Condițiile și criteriile de acordare a burselor vor fi precizate prin intermediul revistei **Magazin istoric.**
7. Bursierul are drepturi și obligații față de Fundația Culturală Magazin Istoric.
7.1. **Drepturile bursierului:** să devină, de drept, membru al Fundației Culturale Magazin Istoric; să participe la activitatea acesteia.
7.2. **Obligațiile bursierului:** să folosească sumele primite în scopul pentru care i-au fost acordate; să frecventeze cursurile; elevii să nu aibă media generală mai mică de **8** și minimum **9,50** la istorie, iar studenții de la facultățile de istorie media generală peste **9;** să anunțe conducerii Fundației orice situație care face imposibilă respectarea obligațiilor sale; să comunice Fundației orice modificare a situației care a stat la baza acordării bursei; să nu aducă prejudicii Fundației sau membrilor acesteia prin atitudinea sa; să nu încalce Statutul Fundației în raporturile sale cu aceasta pe perioada cît primește bursa.
8. **Acordarea bursei încetează:**
- la expirarea perioadei pentru care a fost acordată;
- dacă nu mai sînt îndeplinite condițiile care au stat la baza acordării ei;
- cînd se constată că beneficiarul folosește bursa primită în alte scopuri.

Acestea sînt principalele puncte ale Regulamentului de acordare a burselor Fundației Culturale Magazin Istoric.

Deocamdată, precizăm că, din inițiativa și prin donația domnului arhitect Barbu Călinescu, din Cambridge (Anglia), s-au constituit primele două burse ale Fundației Culturale Magazin Istoric ce se vor numi „Armand Călinescu“. Ele vor fi atribuite unor tineri din Curtea de Argeș și Pitești.

AŞI GERMANI AI AERULUI PE FRONTUL DE RĂSĂRIT

DMITRI HAZANOV

Pînă cînd în revista Soverşenno sekretno, **ce apare la Moscova, s-a publicat articolul pe care îl reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, deci pînă în toamna anului 1991, cititorului rus nu i s-a explicat niciodată marea, enorma diferenţă — cum scrie Dmitri Hazanov — între „numărul avioanelor pe care susţinem noi că le-am pierdut în al doilea război mondial şi numărul celor pe care susţin ei, nemţii, că ni le-au prăbuşit".**

Cercetînd acţiunile aviaţiei de vînătoare germane în timpul războiului, istoricii militari americani, au ajuns la o concluzie senzaţională: „cei mai buni zece piloţi de vînătoare germani — între care Werner Möiders, Erich Hartman, Gerhardt Barkhorn, Otto Kitell — au doborît 2 588 aparate aliate. Aşa să fie? Istoriografia sovietică avansează o cifră mult mai mică. După 50 de ani, adversarii se privesc unii pe alţii cu ochii aproape reci, fără patima încăierării imediate. Deci am putea spera la o autoanaliză cvasi-obiectivă.

Ce a constatat deci istoriografia ex-sovietică, în lumina ultimelor cercetări? Să dăm cuvîntul lui Dmitri Hazanov, care şi-a alcătuit articolul din nr. 11/1991 al revistei Soverşenno sekretno **din documente de arhivă, mărturii ale participanţilor şi studii apărute în presa străină a vremii.**

După război, mulțiași germani ai aerului au fost luați prizonieri. Ca persoane, ei au interesat însă prea puțin conducerile statelor din coaliția antihitleristă. În centrul atenției s-au aflat tehnica și tehnologia aparatelor lor de zbor. Prima dată s-a pus problema aviatorilor germani la mijlocul anilor '50, în S.U.A. De atunci pînă azi în Apus au apărut numeroase cărți consacrate lor. În tot acest timp, unii autori sovietici „i-au demascat pe falsificatorii burghezi", negînd total sistemul german de conferire a victoriilor. Ei au afirmat că dacă *o grupare* de piloți de vînătoare germană dobora un avion inamic, germanii marcau o victorie (adică un aparat prăbușit) în palmaresul *fiecărui* pilot din grupare. Sau: nemții marcau două victorii pentru un bombardier bimotor prăbușit. Așa au învățat generații întregi de sovietici...

Un lucru este însă cert: germanii știau să numere. Nu-și înregistrau o victorie decît dacă ea fusese reținută pe aparatul de fotografiat aflat la mitralieră sau confirmată de două mărturii. În Luftwaffe nu au existat aparate „doborîte în comun", ca la forțele militare aeriene americane, sau „victorii în grup", ca la cele sovietice. Și nici victorii pe jumătate sau pe sfert, ca la britanici. Piloții germani și comandanții lor hotărau, de obicei, ei înșiși care dintre ei doborîse aparatul inamic, deci „la activul" cui era trecut acesta. Germanii au respectat în tot cursul războiului regula: un pilot — o victorie.

Avioanele de vînătoare germane au provocat mari pierderi aviațiilor poloneză, franceză, engleză, apoi sovietică. Supremația asupra celei sovietice a constat în tactică și în buna pregătire a piloților. Cînd Hitler a venit la putere în Germania și a început construirea Luftwaffei, în fruntea escadrilelor au fost numițiași ai primului război mondial sau ai războiului civil din Spania. Din păcate, prețioasa experiență cîștigată de piloții sovietici înaintea Marelui război pentru apărarea patriei, în Spania, Mongolia, China, Finlanda a intrat degeaba în „tezaurul" lor de instruire. Măsurile represive staliniste, dintre cele mai absurde, i-au lovit exact pe cei mai curajoși și pe cei mai experimentați dintre ei.

În același timp, hitleriștii și-au ținut la mare preț proprii piloți. W. Mölders, unul dintre viitoriiași ai războiului, fusese prizonier două săptămîni la francezi, în mai 1940, ceea ce nu l-a împiedicat deloc ca, după capitularea Franței, să se întoarcă imediat în formație, în calitate de... comandant de escadrilă de vînătoare.

Și mai neclară apare evadarea din prizonieratul canadian a locotenentului-major F. von Werra, doborît deasupra Marii Britanii. El nu a fost supus unor verificări, ci a primit o decorație, „Crucea de cavaler", și o avansare în grad. În vara anului 1941, von Werra conducea o grupare de avioane germane pe Frontul de răsărit. În același timp, efectivele de piloți ai Uniunii Sovietice au sporit cu... novici. În plus, în regiunile de la frontiera apuseană a țării au fost dispuse, în ajunul imediat al războiului, aparate defecte, uzate moral și fizic. În primul an și jumătate de război, la fiecare avion sovietic doborît a revenit 0,28 avioane germane definitiv pierdute sau 0,36 serios avariate.

Dar războiul a durat patru ani și, în toată această perioadă, raportul de forțe s-a „mișcat". În toamna lui 1942, cînd pe cerul U.R.S.S. au apărut aparatele Iak-9 și La-5, inamicul a pierdut supremația la înălțimi mici și mijlocii, ceea ce a dus la înfrîngerile germane de la Stalingrad, Kuban, Kursk.

Războiul însă a lăsat generațiilor viitoare o mulțime de nedumeriri. Germanii afirmă că într-o singură lună, martie 1943, au prăbușit 357 aparate sovietice. Rușii că au avut, în aceeași lună, pierderi de 44 aparate. Sau: germanii pretind că au doborît aparate sovietice de proveniență americană, „Bruster Buffallo", „North-American-Mustang", dar documentele sovietice nu confirmă existența atunci, în dotarea sovieticilor, a acestor aparate. Și, „inadvertențele" continuă: 5 iulie 1943, prima zi a ofensivei germane de la Kursk, a fost înregistrată de germani cu 303 aparate sovietice doborîte, iar de ruși cu... 100. În cărți apărute în Occident sînt, în general, vehiculate, mai ales pentru perioada cînd soarta războiului devenise potrivnică nemților, cifre de două sau trei ori „umflate". Deseori, și din considerente obiective. Noi am avut avioane ce au fost doborîte de 5-6 ori, dar revenite pe aerodromuri și reparate, au zburat din nou.

Dincolo de aceste nepotriviri de date, două lucruri nu pot fi contestate: piloții germani de vînătoare au avut o înaltă pregătire profesională, o mare experiență de luptă și sute de zboruri înregistrate; unii istorici apuseni afirmă că aviatorii sovietici au învins „fără să știe să lupte". Or nimeni altul decît Hitler declara în 1942: „Istoria nu cunoaște nici un caz în care victoria a revenit celui mai slab". ■

În p. 73: Werner Mölders, pilotul german cu peste 100 aparate inamice doborîte.

ARC — LITERE, ARTE

Numărul 2/1992 al publicației, apărut în Editura Fundației Culturale Române, București, se deschide cu un grupaj intitulat Puncte de vedere — **din care reținem afirmația criticului literar Nicolae Manolescu: „După știința mea, nu s-a publicat nici un roman și nici un volum de poezie scrise după '89", părerea doctorului Constantin Băläceanu-Stoinici că nu este firească „pornirea de a interpreta totul și care conduce unele minți să suspecteze orice fapt ca parte dintr-un complot secret" —, acest al doilea număr continuă cu texte semnate de Ovid S. Crohmălniceanu, Octavio Paz, Adam Michnik, Radu Gheciu, Bohumil Hrabal, Truman Capote, George Bălăiță, Ștefan Zweig, Georgeta Horodincă, Elia Kazan, G.R. Chesterton, John Le Carré, Ileana Mălăncioiu, Ștefan Augustin Doinaș, Mario Vargas Llosa și se încheie, pentru relaxarea noastră, cu rubrica „Risul fără frontiere".**

HOLOCAUSTUL ROMILOR:

STERILIZĂRI LA AUSCHWITZ

CHRISTIAN BERNADAC

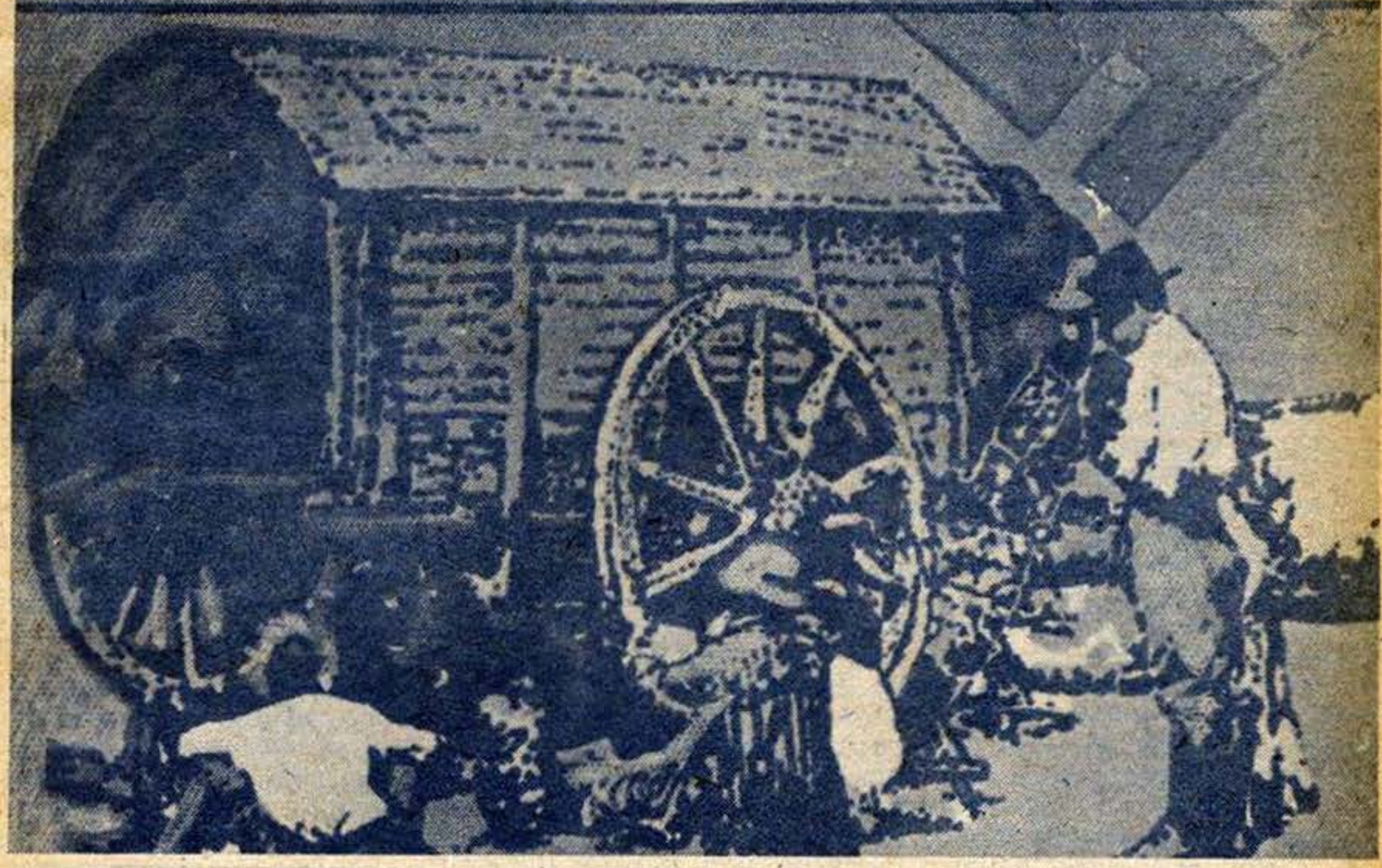

— Într-o zi[1], o gitană sosi la Auschwitz cu pruncul ei[2]. Nu știu într-adevăr cum a reușit să-și ascundă copilul, căci la Auschwitz nu existau nici un fel de scrupule față de copii. Copilul s-a îmbolnăvit și mama nu știa ce să facă. Cînd Mengele apăru într-o zi în blocul ei, ea luă repede hotărîrea și se apropie de el.

— Domnule doctor, soțul meu poartă aceeași uniformă ca și dv. și copilul meu o să piară aici.

Mengele a întrebat-o în ce unitate servea soțul ei și alte amănunte. După care îl îngriji pe copil.

Peste cîteva zile, veni din nou în bloc, examină copilul și spuse femeii că a verificat spusele sale și că erau adevărate. Va putea fi eliberată împreună cu copilul ei, dacă consimțea să fie sterilizată. Femeia acceptă și așa se salvă ea și copilul.

Am arătat într-un alt capitol, că în urma experiențelor lui Mengele, Himmler, și Ahnenrebe doreau să descopere secretul gemenității, spre a repopula de două ori mai repede teritoriile cucerite, ale căror populații inferioare urmau a fi exterminate. Hitler care impusese euthanasia debililor, a incurabililor și a tuberculoșilor polonezi (printre care foarte numeroși țigani), pusese să se pregătească, încă din 1935, o lege a sterilizării. El nu făcea altceva decît să reia o idee dezvoltată pe larg în *Mein Kampf:* „Statul trebuie să declare nevrednică de a procrea și să împiedice materialmente orice persoană aparent bolnavă și împovărată de o ereditate care riscă să apese asupra urmașilor".

Victor Brack, prietenul lui Himmler, organizatorul și administratorul programului de euthanasie în Germania — care a mers pînă acolo, spre „ a servi de exemplu" și „din omenie", încît și-a ucis cu mîna sa soția pe care o iubea, bolnavă de cancer — era omul cel mai potrivit spre a conduce experimentele. Fiindu-i teamă că nu va fi el cel ales, o luă înainte, scriindu-i

---

[1] Mărturia lui Hermann Langbein, înregistrată de Inge Deutschkon, în cartea sa *Tel était leur enfer* (Așa era infernul lor), 1968.

[2] Publicăm un nou episod din lucrarea publicistului francez C. Bernadac *L'Holocauste oublié*. Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

lui Himmler.

„Sterilizarea, așa cum e practicată în mod normal asupra persoanelor suferind de boli ereditare, nu poate fi aplicată aici, căci ea reclamă mult timp și e prea costisitoare. Castrarea cu raze X e nu numai relativ ieftină, dar poate fi practicată asupra a mii de subiecte și în foarte scurt timp.

Un procedeu practic ar consta din a face să se apropie de un ghișeu persoanele care urmează a fi tratate sau a le cere să răspundă la cîteva întrebări, sau să completeze niște formulare, timp de două sau trei minute. Persoana aflată în spatele ghișeului ar manevra aparatul și ar pune în funcțiune două ampule în mod simultan, căci radiațiile trebuie emise în fiecare parte. Cu o instalație cu două ampule, vor putea fi sterilizate în fiecare zi cam 150 pînă la 200 persoane. În consecință, cu 20 instalații de acest tip, 3 000 pînă la 4 000 de persoane vor putea fi sterilizate în fiecare zi. Nu se va putea atinge un număr mai important pe zi. Pot da doar o cifră aproximativă a cheltuielilor unui aparat cu două lămpi. Cam 20 000 pînă la 30 000 de Reutenmark, cărora trebuie să li se adauge în plus prețul construirii unei noi clădiri, căci instalațiile vor trebui să fie pregătite pentru protecția desăvîrșită a manipulatorilor".

Doctorul Strassburghez Robert Lévy, deportat, conducea blocul chirurgical de la Birkenau.

— Rănile lor se transformau deseori în cancer, din cauza radiațiilor. Presupun că testiculele erau înlăturate, spre a permite un examen microscopic, avînd drept scop controlul rezultatului cu raze. Presupun că ei supuneau subiecții unor raze cu densitate variabilă, spre a descoperi doza convenabilă. Acești tineri sterilizați erau atinși fizic și mintal. Ei sufereau enorm, căci radiotermita este o afecțiune extrem de dureroasă. Erau diminuați și din punct de vedere mintal. Nu mai erau oameni, ci epave omenești.

O doctoriță franceză, doamna Hautval, a îngrijit mai multe victime ale sterilizărilor.

— Una dintre cele mai lamentabile experiențe cu sterilizarea cu raze X fu aceea a tinerelor fete între 16 și 18 ani. Ele erau în cea mai mare parte grecoaice, creaturi gingașe și delicate, pe care le revoltau suferințele... cele mai mici reveneau seara într-o stare înspăimîntătoare. Vomau mereu și se plîngeau de dureri abdominale cumplite. Multe dintre ele au trebuit să rămînă țintuite în pat săptămîni întregi și chiar luni. Numeroase au fost acelea care avînd arsuri radiologice foarte întinse au necesitat pansamente multă vreme.

Doctorul Lettich fu vizitat de unul dintre experimentatori, doctorul Schumann.

— Am avut favoarea deosebită de a-i fi prezentat, și el ne-a declarat că vrea să aducă în serviciul nostru (la blocul 12), 40 de deținute care erau tratate la el, fără să ne spună despre ce-i vorba. Ne-a cerut să facem pentru fiecare dintre ele o foaie de observație, să le luăm temperatura și pulsul de două ori pe zi și să observăm modificările pe care ar putea să le prezinte.

Noi n-am putut observa decît ușoare eriteme la nivelul scrotului. Acești deținuți declarau că au fost aduși în lagărul femeilor. Acolo, testiculele lor au fost expuse pe un aparat, prin care trecea un curent electric. După descriere, recunoșteai că-i vorba de aparatul cu raze X.

Din opt în opt zile, veneau să ia mai mulți deportați care erau duși la lagărul din Auschwitz. Cînd se întorceau, ne povestea că li s-a prelevat sperma, făcîndu-li-se, cu o brutalitate indescriptibilă, un masaj.

Peste două luni, erau duși din nou la lagărul din Auschwitz și cînd se înapoiau, după opt sau cincisprezece zile, ne arătau că li s-au înlăturat un testicul.

Lord Gardiner întreabă, dr. Dering răspunde

Mulți dintre ei mureau repede. Slăbiți moralmente și fizic, erau siliți să se întoarcă la lucru, care îi lichida. Cei care supraviețuiau erau duși, după cîteva luni, la Auschwitz ca să li se înlăture al doilea testicul. Aceste operațiuni au fost practicate în prezența profesorului Schumann și a unui medic SS, doctorul Entress, de un chirurg polonez internat și el, doctorul Dering. Acest chirurg opera cu o destul de mare brutalitate. Pacienții erau anesteziați local în mod sumar. Era groaznic să auzi țipetele lor înspăimîntătoare. Deseori li s-au înlăturat dintr-o dată cele două testicule. Urmările operatorii au fost catastrofale: hemoragii, septicemie, atonie a rănilor, care nu mai reușeau să se închidă. Mulți dintre acești nenorociți mureau repede în urma operațiilor. Moartea lor nu interesa deloc, căci cobaii își îndepliniseră serviciul ce li se ceruse.

Mărturia doctorului Lettich — publicată în 1946 — nu figurează printre „dovezile de culpabilitate" din procesul doctorului Dering, iar doctorul Lettich n-a fost citat ca martor. Căci Dering a intentat în 1964 un proces de defăimare scriitorului american Léon Uris, pentru că el se referise, în romanul său *Exodus*[1], la experiențele medicale practicate pe evrei și țigani de diferiți medici germani la Auschwitz, ajutați în operațiile lor de chirurgul „Dehering". Această ortografiere a numelui este de altfel aceea folosită de Lettich în teza sa, pe care poate Uris a cunoscut-o.

Din acest proces, desfășurat în 1964, aș reține acest contra-interogatoriu[2].

[1] Născut în 1924, scriitorul s-a făcut îndeosebi cunoscut prin romanul mai sus-citat, devenit un best-seller mondial, ce i-a inspirat lui Otto Preninger un film celebru *(n.tr.)*

[2] Mavis Hill și Norman Williams, *Auschwitz en Angleterre* (Auschwitz în Anglia), Editura Calman Levy, Paris, 1971.

Lordul Gardiner: Aţi depus jurămîntul lui Hipocrat cînd aţi devenit medic?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Şi vi s-a cerut să castraţi împotriva voinţei lui un om dotat cu facultăţile sale sexuale?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Aceasta cere, nu este aşa, ca medicul să aibă o scuză care să-i justifice fapta?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Vă întreb dacă, în mintea dv., există o scuză care să vă absolve de faptele dv., în afară de aceea care consistă în a spune că aţi fi fost omorît dacă nu v-aţi fi supus ordinelor?

Dr. Dering: Aş dori să răspund în mod exact la întrebarea dv. De cînd am intrat la Auschwitz, toate legile normale, umane şi divine, erau abolite. Nu exista decît legea germanilor. Întrebările pe care mi le puneţi, domnule lord Gardiner, privesc chestiunile normale. E greu de imaginat condiţiile de viaţă ale lagărului. De aceea îmi este greu să răspund întrebărilor dv. printr-un scurt „da" sau „nu".

Lord Gardiner: Ţin, firește, ca dv. să spuneţi tot ce doriţi să spuneţi. În ce privește experienţele doctorului Schumann, am motive să cred că dv. vă spuneţi: „în primul rînd, că aţi discutat cu alţi medici polonezi, în al doilea rînd, că oricum, era bine pentru pacienţi că se proceda la ablaţiunea organelor lor iradiate, deoarece erau astfel cruţaţi de cancer şi moarte, în al treilea rînd, dacă n-aţi fi făcut-o, ar fi fost trimişi la camera de gazare şi, în al patrulea rînd, dacă n-aţi fi făcut-o dv., ar fi făcut-o un altul. Vreau doar să ştiu, în legătură cu aceste castrări, care dintre aceste scuze justificate se aplică. Dv. spuneţi că n-aţi discutat cu medicii şi nici nu afirmaţi că a înlătura, împotriva voinţei lui, testiculele unui bărbat normal, îi poţi face bine. Spuneţi, în realitate „Am făcut-o pentru că aş fi fost omorît, dacă n-o făceam".

Dr. Dering: Nu puteam refuza. Acesta e un punct de vedere. Al doilea: dacă n-o făceam eu, ar fi făcut-o un caporal SS incompetent şi neîndemînatec.

Lordul Gardiner: Daţi-mi voie să analizez separat aceste două puncte de vedere. Să ne oprim la primul: „Nu puteam refuza fiindcă era un ordin". Căpitanul Rodhe a fost spînzurat pentru ceea ce a făcut, or, nu spunea el în apărarea sa: „Dacă n-aş fi făcut ce am făcut, superiorii mei m-ar fi împuşcat?" Dv. nu ştiaţi asta?

Dr. Dering: Nu.

Lordul Gardiner: Cît priveşte al doilea punct de vedere: dacă n-aţi fi făcut-o, ar fi făcut-o un altul. Nu-i aşa că e îngrozitor să foloseşti stupefiante?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Cînd sînt arestaţi, traficanţii de stupefiante spun în general: „dacă nu le-aş fi vîndut eu drogaţilor, le-ar fi vîndut un altul". Dar dv. credeţi că aceasta vă scuză faptele?

Dr. Dering: Ar fi făcut-o persoane necalificate, iar pacientul ar fi suferit mult mai mult decît dacă operaţia ar fi fost efectuată în mod corect.

Lordul Gardiner: Numai, firește, dacă ar fi fost vorba de medici. Vă atrag atenţia că la Auschwitz unii, pe care îmi propun să-i citez, au refuzat să execute ordinele germanilor.

Dr. Dering: Nu-mi amintesc de nici unul dintre ei.

Dering recunoscu că în cazul „nr. 2" ce figura pe listă, în ziua de 12 aprilie 1943, era vorba de sterilizarea unui ţigan, operaţia fiind efectuată de medicul SS Entress, asistat de Dering.

Lordul Gardiner: Era un bărbat care n-a fost iradiat, un bărbat dotat cu facultăţile sale sexuale?

Dr. Dering: Nu. Avea o boală ereditară, pe care n-o pot preciza acum.

Lordul Gardiner: Operaţia a fost efectuată cu sau fără consimţămîntul lui?

Dr. Dering: În urma unui ordin al unui tribunal.

Lordul Gardiner: Cu sau fără consimţămîntul lui?

Dr. Dering: Nu i s-a cerut consimţămîntul.

Lordul Gardiner: Exista vreun motiv medical?

Dr. Dering: Diagnosticul şi sentinţa erau fondate pe debilitate mintală.

Lordul Gardiner: Unde vedeţi dv. în registru o indicaţie despre starea lui mintală? În el nu figurează nimic cu privire la un ordin al tribunalului?

Dr. Dering: Nu, nimic.

Lordul Gardiner: În cazul „nr. 1", dv. aţi trecut în coloana „observaţii" că operaţia a fost făcută în prezenţa doctorului Rodhe, dar nu s-a întîmplat aşa în cazul „nr.2"?

Dr. Dering: Nu, dar el a organizat operaţia.

Lordul Gardiner: De ce aţi acordat asistenţă acestei operaţii?

Dr. Dering: Ca deţinut aparţinînd serviciului chirurgical, aveam obligaţia să pregătesc cu o zi înainte orice operaţie de la sală şi să particip la operaţia efectuată de un medic SS.

Lordul Gardiner: Dacă doctorul Entress ţi-ar fi spus: „Vreau să sterilizezi pe omul acesta. Nu există nici un ordin al tribunalului, dar vreau să efectuez această operaţie şi dumneata ai să mă asişti", ce-ai fi făcut?

Dr. Dering: L-aş fi asistat, chiar dacă exista sau nu un ordin al tribunalului.

Lordul Gardiner: Aceasta pentru că dv. încercaţi să vă negociaţi situaţia cu germanii?

Dr. Dering: Domnule lord Gardiner, eram deportat şi trebuia să execut ce mi se cerea să fac; ca medic, am încercat pe cît mi-a fost cu putinţă, să salvez un număr cît mai mare de persoane. În primul caz, l-am ajutat pe pacient, supraveghind ca operaţia să fie efectuată în mod corect. Am acordat ajutorul, nu doar ca o datorie omenească, dar am făcut tot ce îmi stătea în putinţă pentru aceste victime.

Judecătorul: Doctore Dering, n-aţi răspuns la întrebarea lordului Gardiner. Poate pentru că a pus-o, folosind o turnură de frază specială. Aţi

înțeles bine ce a vrut să spună prin „a-ți negocia situația"?

Lordul Gardiner recapitulă. Doctorul Dering recunoscu că la început a lucrat în lagăr ca muncitor, fiind bătut ca și ceilalți deportați, că apoi a devenit asistent medical, după aceea deportat chirurg, însărcinat cu tot spitalul, apoi chirurg șef al spitalului.

Lordul Gardiner: Germanii trebuie să fi avut o mare încredere în dv., oferindu-vă această situație, nu-i așa?

Dr. Dering: N-am discutat problema cu germanii; am fost pur și simplu numit și a trebuit să accept postul acesta împotriva voinței și dorinței mele.

Lordul Gardiner: Ai fost răsplătit, dumneata și doctorul Grabczynski, de ajutorul pe care l-ați acordat experiențelor, ați fost eliberați de la Auschwitz.

Dr. Dering: Nu.

Lordul Gardiner: Ai fost la cinema după ce ai fost eliberat? Doctorul Dering răspunse că a fost la spitalul civil ca deportat și n-a avut voie să iasă în primele șase săptămîni. Abia mult mai tîrziu a avut autorizația să meargă la biserică și ocazional la cinema.

Lordul Gardiner, după ce examină din nou registrul: iată ce este notat în ziua de 6 mai. În ziua aceea, s-a efectuat ablațiunea testiculului stîng la 15 bărbați, șapte de dumneata și opt de doctorul Grabczynski.

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Aceste operații n-au fost practicate din motive medicale, nu-i așa?

Dr. Dering: Toți acești oameni fuseseră iradiați.

Lordul Gardiner: Aceste operațiuni n-au fost practicate din motive medicale, nu-i așa?

Dr. Dering: Depinde. Ele puteau fi efectuate în circumstanțe normale.

Judecătorul: Dar, doctore Dering, cine voiați să efectueze aceste operații, doctorul Schumann sau pacientul?

Dr. Dering: Doctorul Schumann.

Lordul Gardiner: Și dv. știați, nu-i așa, că doctorul Schumann avea nevoie de aceste experiențe?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Atunci, dacă știați că doctorul Schumann avea nevoie de aceste experiențe, înseamnă că era vorba de operații experimentale?

Dr. Dering: Experiențele fuseseră făcute înainte cu razele X. Prima fază, iar aceasta era, ca să spun așa, faza a doua a experiențelor.

Lordul Gardiner: Prin urmare, era o operație experimentală?

Dr. Dering: În acest sens, da.

„Metoda este pusă la punct"

O noapte de speranță, o dimineață de angoasă, căci tuturor deportatelor li se spune să fie „pregătite" pentru operație[1].

Clauberg își plimbă statura lui scundă de 1,50 m. Un taur orbit de soarele arenei.

— Tu, vino încoace.

I...G... își încearcă norocul.

— Domnule doctor, ieri un medic a spus că nu sînt bună pentru experiență.

— Ei bine, eu cred contrariul. Mă interesezi.

Asistenții o instalează pe deportată pe uriașa masă ginecologică. Curele de piele îi blochează mîinile, gleznele. Un infirmier o prinde de cap.

— Te-ai înșelat. Lui nu-i plac astea. Nu ți s-a spus niciodată că nu trebuie să le vorbești înainte de a fi întrebată?

Clauberg se apropie. Flutură seringa în aer.

Ea închide ochii, repetîndu-și: „Să nu mă mișc, ca să nu mă rănească, să nu mă mișc!"

Lichidul vîscos pătrunzîndu-i în corp iritä mai întîi, apoi carnea ia foc, arde, se carbonizează, înainte de a se topi.

Cureaua mîinii stîngi a alunecat. I... G... își mușcă degetul ca să nu urle... o secționează pînă la os. Trupul ei violat, sfîșiat, se scaldă într-un lac de sudoare.

Infirmierul o desprinde.

— Pleacă. Ai tot interesul să stai liniștită.

Îndărătul ușii o așteaptă camaradele ca s-o ducă la patul ei.

Clauberg se va înverșuna împotriva tinerei deportate, care a avut îndrăzneala să-i vorbească. El va organiza cu ea o nouă „ședință".

— De ce eu, de ce eu iarăși? Celelalte n-au fost decît o dată, cel mult de două ori...

Șefa blocului îi va răspunde:

— Ți-ai făcut-o singură. Te credeai într-un salon. Nu trebuie să te faci remarcată.

Clauberg a făcut experiențe mult timp cu femeile evreice și țigănci. Fusese însărcinat de Himmler să descopere o „metodă" mai rapidă, mai eficace și îndeosebi mai puțin costisitoare ca cele practicate de echipa Brack-Schumann.

În ziua de 7 iunie 1943, Clauberg putea scrie Reichsführerului său:

„Metoda este pusă la punct. Ea poate fi practicată printr-o singură injecție la intrarea în uter, în cursul unui examen ginecologic obișnuit. Cu un medic bine antrenat, într-un laborator bine echipat, poate, cu zece asistenți, va fi posibil să se sterilizeze mai multe sute, chiar mii de persoane pe zi". ■

În românește de Paul B. MARIAN

[1] Mărturie înregistrată la Paris, în februarie 1967.

Sterilizare la Ravensbrück ● „Îmi plac franțuzoaicele..." ● Seringa de oțel ● **În episodul următor — noi pagini cutremurătoare din calvarul osîndiților din lagărele de exterminare naziste.**

ATENTATE DE-A LUNGUL ISTORIEI

ORIZONTAL: 1) Vestit om politic, orator şi scriitor roman, asasinat în Senat, la idele lui Marte ale anului 44 î.e.n., de către o conjuraţie condusă de Brutus şi Cassius - Inginer german refugiat în Cehoslovacia, ucis la Hotelul „Zahori" din apropierea Pragăi, din ordinul Gestapoului, la 23 ianuarie 1935, pentru vina de a fi construit şi dirijat un post clandestin de radio antinazist. 2) Ţar al Rusiei supranumit „nemuritorul" datorită multelor atentate nereuşite, asasinat în cele din urmă de complotistul Grinevitki la 1 martie 1881, pe cînd se îndrepta spre locul unde urma să se desfăşoare o paradă militară - Olga Anton. 3) Notă muzicală - Capitală europeană în care complotistul Louis de Condé intenţiona să-l asasineze pe generalul de Gaulle cu prilejul unei vizite oficiale, dacă nu s-ar fi îmbătat şi nu şi-ar fi pierdut toate actele într-un restaurant - Stop hipic. 4) Inima Ligiei! - Soţia regelui Serbiei Alexandru I, asasinată împreună cu soţul ei în palatul regal din Belgrad de o mînă de complotişti, condusă de conspiratorul Dragulin Dimitrievici-Apis, în ziua de 11 iunie 1903. 5) Acuzat printre altele de atentat împotriva bunelor moravuri, acest mare poet latin a fost relegat de împăratul August la Tomis, pe ţărmul Pontului Euxin - Olga Ionescu - Folosinţă. 6) Schiţa unei opere de artă - Calitate provenită dintr-o legătură de sînge, care nu i-a împiedicat pe unii atentatori să-şi lichideze adversarii politici din aceeaşi familie. 7) Localitate în judeţul Bacău - Duca Ion - Sofia Vicoveanca. 8) Primele la clasă! - Contele Anton von... - Valley, atentatorul care l-a împuşcat în stradă pe Kurt Eisner, preşedintele guvernului Republicii Bavaria, la 11 ianuarie 1919, la München - Rege german asasinat la Roma în anul 982, cu ajutorul unei mănuşi îmbibate cu o otravă puternică. 9) În centrul Careiului! - Între cal şi călăreţ - Notă muzicală. 10) Din puţin, puţin! - Atentatorul de origine italiană care la 9 septembrie 1898 a înjunghiat-o pe străzile Genevei pe împărăteasa Elisabeta a Austriei, soţia rigidului împărat Franz Joseph. 11) A hotărî cu exactitate ora şi locul unui atentat - Sultan al Turciei, asasinat la 4 iunie 1876 în cursul unei lovituri de stat, deşi abdicase cu puţin timp în urmă. 12) Atentatoare la viaţa lui Jean Paul Marat, pe care l-a înjunghiat în baie la 13 iulie 1793, pentru a răzbuna înfrîngerea prietenilor ei girondini - „... poporului", ziar iacobin editat de Marat în timpul Revoluţiei Franceze (pl; neart.)

VERTICAL: 1) Om politic român asasinat de membrii organizaţiei „Garda de Fier" în septembrie 1939 - Paul Cernovodeanu. 2) Împărat roman de o imoralitate notorie, ucis împreună cu mama sa în anul 222, după care conspiratorii le-au aruncat în Tibru cadavrele - Pentru. 3) Zaharia Enescu - Fiul nelegitim al lui Priam, ucis de Agamemnon, după spusele lui Homer - Ministru bavarez asasinat în momentul cînd îşi încheia discursul în Parlament, de către măcelarul Alois Linder, la numai cîteva clipe după atentatul comis de altcineva împotriva adversarului său politic Kurt Eisner. 4) Alianţă politică şi militară Roma-Tokio-Berlin - Denumirea operaţiunii cuprinzînd planul (nereuşit) de atentat la viaţa generalului Charles de Gaulle - Constantin Dima. 5) Consilierul Ambasadei germane la Paris, împuşcat în ziua de 7 noiembrie 1938 de către tînărul evreu Herschel Grynszpan, pentru a-şi răzbuna coreligionarii masacraţi de nazişti la graniţa cu Polonia - Mama lui Cezar. 6) Împărat roman care a ordonat uciderea propriei sale mame Agripina, pentru a scăpa de tutela politică a acesteia - Tudor Constantin - Localitate în Franţa. 7) Frontul Democrat Naţional - Alifie - Oraş iberic la poalele Pirineilor. 8) Oficiul Regional de Aprovizionare şi Desfacere (od.) - Ieşit din baie - Otrăvit şi plasat în vîrful unei umbrele, a cauzat moartea scriitorului bulgar Gheorghi Markov, asasinat pe străzile Londrei, de guvernul comunist de la Sofia, cu complicitatea Moscovei, în anul 1978. 9) Intrarea în Rucăr! - Unul dintre cei şase conspiratori din grupul italianului Felice Orsini, care în ziua de 14 ianuarie 1858 a încercat să-l asasineze pe împăratul Napoleon al III-lea al Franţei, în timp ce acesta se îndrepta spre Opera din Paris - Localitate pe Somme, în închisoarea căreia au stat atît Ioana d'Arc, cît şi prinţul Charles Louis Bonaparte, viitorul împărat Napoleon al III-lea al Franţei. 10) Organizată din timp în jurul unei personalităţi importante, pentru a se evita riscurile unui eventual atentat - A deştepta din somn. 11) Marele nostru istoric, victimă a unui odios atentat comis de legionari lîngă comuna Strejnic, în noaptea de 27 spre 28 noiembrie 1940 - Întăritor. 12) Localitate de tristă faimă din Bosnia, unde la 28 iunie 1914 tînărul Gavrilo Prinkip i-a asasinat pe arhiducele Franz-Ferdinand şi pe soţia acestuia, ducesa Sofia, atentat care a avut ca urmare declanşarea peste puţin timp a primului război mondial - Centru fizic!

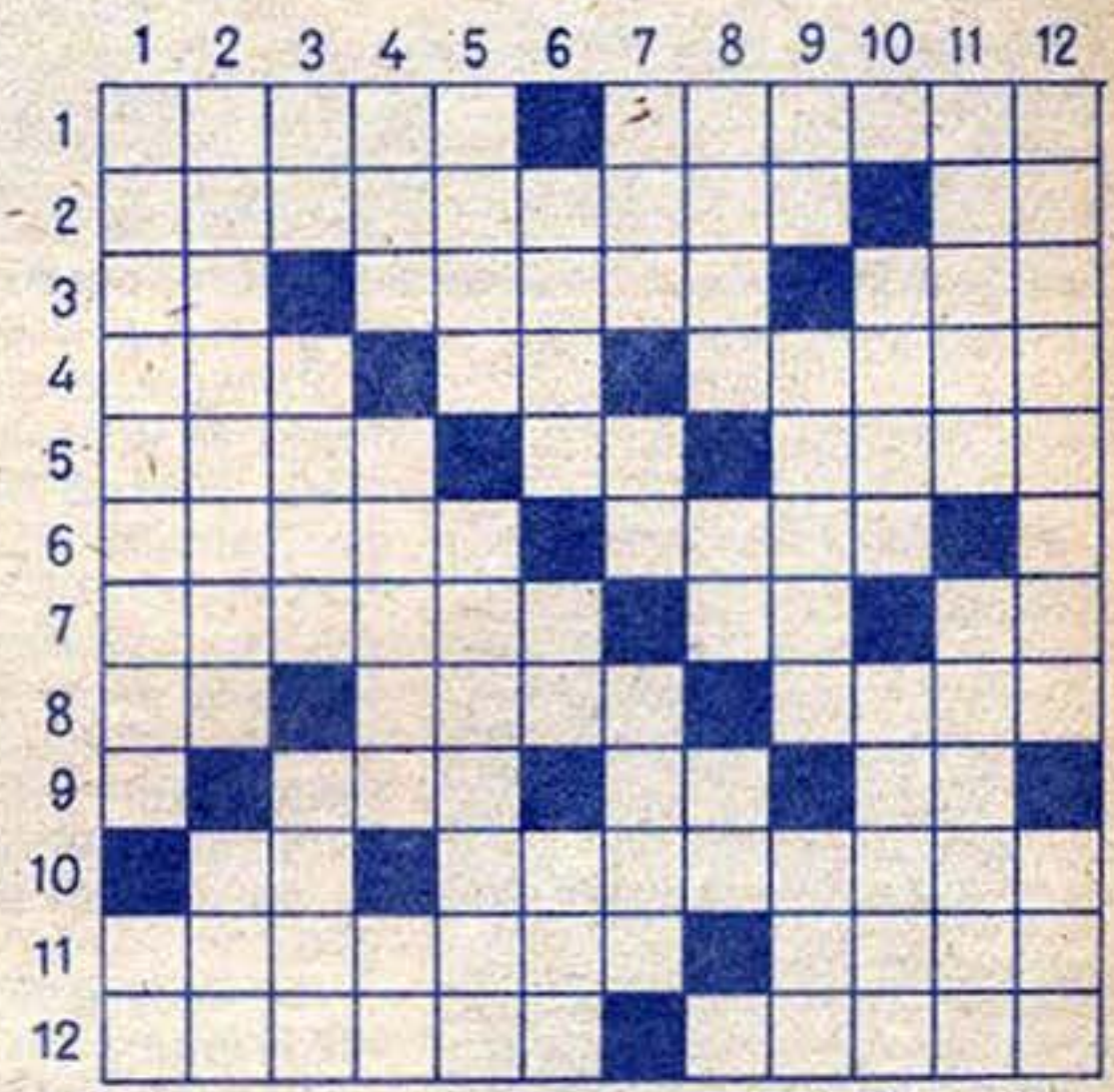

Dicţionar: UZY, OSCA

Andrei CIURUNGA

Soluţia careului *Braşovul medieval:* ŢESĂTOR - ALB - ACUM - CORONA - RĂDĂCINA - GS - ATA - IN - UN - T - BENKNER - OSI - IRE - A - CANTO - RIZA - MARTIN - SN - NOI - SEC - EAT - GHE - RLD - I - ŞCOALĂ - AA - NEGRI - TURC

Soluţia jocurilor din nr. trecut:
p. 67 minotaur (M - ÎN- O/T - AU - R)
p. 53 Cezar (CE - ZAR)

SEPTEMBRIE 1942

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• O anchetă **organizată în lumea scriitoricească bucureșteană în legătură cu întrebarea:** Poate fi adus Eminescu pe scena Teatrului Național? **se soldează, printre altele, cu următoarele răspunsuri contrastante:** Tudor Arghezi: **„Este inutil și abuziv de a recurge la figura lui Eminescu, cînd aveam atîtea subiecte banale care pot deveni frumoase prin transformarea scriitorului".** Al. O. Teodoreanu: **„În conștiința populară, Eminescu este și trebuie să rămînă un simbol și o figură de legendă. Pe scenă se aduc oameni nu eroi, nici zei, măcar că personajul principal se numește impropriu «eroul»".** Tudor Musatescu: **„Orice personaj din patrimoniul național și spiritual al unui neam poate fi adus pe scenă, dacă autorul a putut găsi, în viața sau legenda acestui personaj, elementele unui conflict dramatic susceptibil să suporte examenul rampei, tot așa cum — într-o carte — aceeași viață se poate constitui în materialul literar al unei «vieți romanțate»".**

• Legăturile **cu trupele aflate departe de țară, între Don și Volga, devin tot mai anevoioase. De aceea, la 2 septembrie 1942, Direcțiunea Generală P.T.T. aduce la cunoștința publicului că „pînă la noi dispoziții nu se mai admit la expediere nici un fel de colete destinate ostașilor de pe front".**

• Privațiunile **legate de mersul războiului pe frontul de răsărit se fac tot mai puternic simțite. Un comunicat al Subsecretariatului de stat al aprovizionării transmis tuturor ziarelor, tot la 2 septembrie, anunță: „Art. I. Cu începere de la data publicării prezentei decizii în** Monitorul oficial **consumul de carne proaspătă de bovine și porcine este permis în toată țara numai în zilele de joi, simbătă și duminică. În celelalte zile ale săptămînii, restaurantele,**

În plină desfășurare a operațiilor militare, semnalate continuu în presa bucureșteană, economistul dr. N.C. Angelescu, în articolul *Urmările financiare ale războiului*, apărut în revista *Vremea* din 27 septembrie, atrage atenția asupra unui aspect al conflagrației mai puțin discutat: „Actualul război mondial constituie un eveniment fără precedent — nu numai prin spectaculoasa desfășurare a ostilităților și prin incalculabilele efecte ce va avea asupra soartei noastre, a tuturor — dar mai ales prin uriașele cheltuieli necesitate de finanțarea lui. Sumele cheltuite pînă acum — în cei trei ani care au trecut din septembrie 1939, cînd cel de-al doilea război mondial și-a început cariera-i nefastă — au depășit cu mult pe acelea angajate în primul război mondial.

Cu fiecare zi care trece — chiar atunci cînd comunicatele oficiale anunță o stagnare a operațiilor militare pe toate fronturile — sarcina financiară a statelor beligerante crește în proporții nemaiatinse pînă acum. Menținerea a milioane de oameni sub arme, înzestrarea armatei cu material de război de toate categoriile, întreținerea unui sistem de transporturi cît mai perfect — iată cîteva numai din capitolele care absorb sume considerabile. După cum atît de just scria de curînd Claude Farrère «pentru a ucide odinioară un om, era nevoie de greutatea lui în plumb materializată în gloanțe, astăzi este însă nevoie de greutatea lui în aur fin exprimată în bomba de avion, torpile și rachete».

Venitul național al tuturor țărilor — chiar al celor zise neutre — care se mîngîie la gîndul că nu participă direct la ostilități este absorbit aproape în întregime de nevoile financiare ale statului. Standardul de viață al populației civile este redus tot mai mult în folosul exclusiv al conducerii războiului.

Fondurile rezultate din impozite nu sînt însă nici pe departe suficiente pentru a procura statului sumele de care are nevoie. De aceea se recurge la oficiul creditului, care duce tot greul laturii financiare a războiului"[1]. În concluzie, ca exemplu, N.C. Angelescu ia Anglia: „După cum reiese din cifrele publicate de tezaurul britanic, războiul a costat pînă acum pe Anglia suma fantastică de 8,6 miliarde de lire sterline; costul lui zilnic este de 12 milioane de lire, dintre care aproape 10 milioane sînt consacrate cheltuielilor de înarmare. Acesta este, după cum a declarat dl. Kingsley Wood, *cel mai scump război din întreaga istorie a Angliei*".

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Mareşalul Ion Antonescu şi prof. Mihai Antonescu la Expoziţia Agricolă

Semnalînd apariţia volumului de corespondenţă a economistului transilvănean Visarion Roman cu Gheorghe Barit şi Iosif Hodoş, ediţie prevăzută cu un amplu comentariu de Vasile Netea, *Revista Fundaţiilor Regale*, din septembrie 1942, subliniază aportul editorului la lămurirea unor aspecte mai puţin cunoscute ale luptei de eliberare naţională a românilor din Transilvania: „Interesul deosebit al corespondenţei de faţă — remarcă Ion Ştefan, autorul recenziei — constă în accentuarea importantei contribuţii a economiştilor transilvani, fie ei întemeietori de bănci, de asociaţii meşteşugăreşti, fie teoreticieni, la menţinerea elementului românesc din Ardeal, pentru că prin intermediul instituţiilor bancare, întemeiate de economişti, au putut foştii iobagi români, cu care se putea face o revoluţie, dar nu se putea înjgheba o alcătuire politică, cum remarca Iorga, să redevină treptat proprietari de pămînt. Într-adevăr, subliniază V.Netea, «abia după apariţia băncii *Albina* în 1872 şi a zecilor de institute financiare ce i-au urmat, ţărănimea română din Transilvania a pornit acea cutezătoare ofensivă pentru cucerirea de drept a pămîntului strămoşesc, despoind, cu banii în mînă, pe risipitorii latifundiari. Odată cu aceste institute a apărut apoi şi acea susţinută ajutorare financiară a tuturor asociaţiilor noastre culturale, precum şi a bisericilor şi a şcolilor de tot felul, dînd astfel naştere acelei vertiginoase afirmări culturale ce caracterizează viaţa Transilvaniei în ultimele trei pătrare de veac»".

În acelaşi număr al revistei se găseşte şi o admirabilă confesiune a lui Gala Galaction despre anii copilăriei şi ai primei lui tinereţi, din care extragem: „Eram în clasa a şasea de liceu! Pe lîngă prieteniile făcute în internat, am închegat noi prietenii. Cu N.D.Cocea fusesem coleg în clasa a treia. Era şi el intern, dar a stat puţin; ne-am reîntîlnit, încă o dată, tot la liceul Sf.Sava, în clasa a şaptea. M-am întîlnit în cercul extraordinarului Alexandru Macedonschi, cu Tudor Arghezi. Ceva mai tîrziu, ne-am legat, cîte trei, prieteni cu Vasile Demetrius.

Arghezi, Cocea şi Demetrius, toţi laolaltă şi fiecare în parte, cu prietenia lor inalterabilă, au făcut, în largă măsură, podoaba şi mîngîierea vieţii mele de scriitor. Timp de patruzeci şi mai bine de ani n-am avut cu nici unul dintre ei nici o ceartă, nici o înstrăinare. Ceasurile grele n-au lipsit, ispitele şi durerile vieţii nu ne-au cruţat. Dar am păstrat prietenia mea faţă de ei cu o vigilenţă adevărat sacerdotală. Era, pentru noi, un fel de capital comun, un fel de energie folositoare fiecăruia.

Contractul nescris al acestei prietenii ne-a dat puterea să rămînem independenţi şi să nu căutăm adăpost în nici un cenaclu literar. Directorii revistelor care ne-au găzduit vremelnic au văzut

Cronică măruntă

berările şi orice alte localuri de consum, precum şi magazinele de desfacere, nu pot servi decît carne afumată, slănină afumată sau sărată şi mezeluri". Începînd cu data de 19 septembrie, fabricarea şi consumarea prăjiturilor preparate din făină de grîu sau de orz este permisă, în cofetării şi patiserii, numai două zile pe săptămînă: sîmbăta şi duminica.

• Un puternic incendiu alertează toată Calea Victoriei. Restaurantul-berărie „Royal", situat pe Calea Victoriei, colţ cu strada Sărindar, este complet mistuit de flăcări. Focul se extinde şi asupra etajului întîi, unde se află „Cafeul Cuban". Proprietarul acestuia scapă cu viaţă numai datorită faptului că sare în stradă. În schimb, un rîndaş, de 24 ani, este complet carbonizat. Pagubele materiale sînt evaluate la peste cinci milioane lei.

• Un număr de 77 lăptari găsiţi că vînd în pieţele Bucureştiului lapte falsificat sînt internaţi în lagăr pe timp de un an. Ziarele din 6 septembrie 1942 publică numele celor pedepsiţi.

• La rubrica De pretutindeni din ziarul Timpul, cu data de 6 septembrie 1942, citim următoarea ştire valabilă şi astăzi: „De ce este mai sănătoasă pîinea rece". Iar argumentele invocate sunau astfel: „În timp ce pîinea proaspătă formează, cînd este mestecată, bucăţi tari, sărace în aer, care lasă să pătrundă încet pepsina în stomac, pîinea rece ajunge la digestie în particule mult mai fine, amidonul se descompune şi astfel alimentarea este superioară calitativ".

• Şi tot în aceeaşi zi, dar în ultima pagină, de ştiri externe, ziarul Timpul anunţă: „Trupele germane au intrat în periferia de vest a oraşului Stalingrad".

• Comandamentul Militar al Capitalei anunţă că în perioada 7-20 septembrie 1942 va fi organi-

SEPTEMBRIE 1942

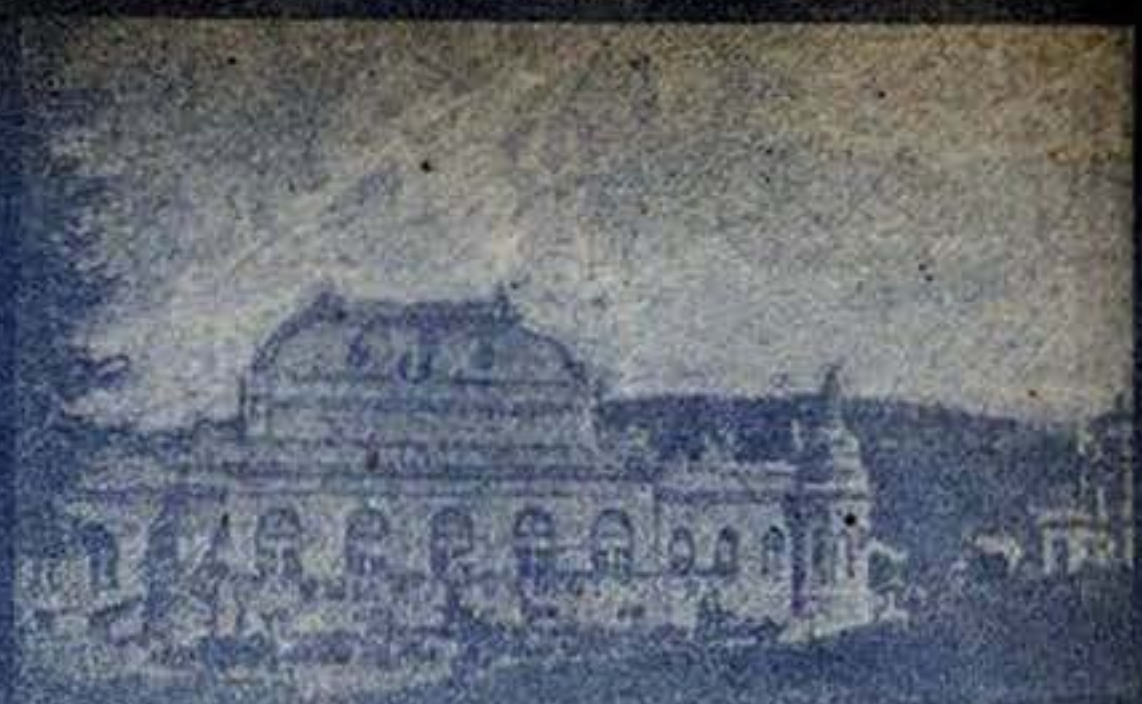

Pavilionul Bailor din Vatra Dornei

Cronică măruntă

zat un sever control de verificare a măsurilor de camuflare a luminilor la imobile şi vehicule.

Publicul şi instituţiile publice sînt prevenite să verifice „materialul de camuflare", întrucît organele de control sînt investite cu dreptul de a-i ridica imediat pe cei găsiţi în culpă; ei vor fi deci judecaţi în stare de arest.

Cu acelaşi prilej sînt reamintite şi sancţiunile de care sînt pasibili vinovaţii: închisoare corecţională de la 6 luni la 4 ani.

• La 19 septembrie 1942, scriitorul Ion Agîrbiceanu declară revistei Vremea: **„Cît mă priveşte pe mine, cei şaizeci de ani nu-s încă o povară, mulţumită lui Dumnezeu. Ba mi se pare uneori că am încă mult de lucru în viaţă. Văd parcă de la mari înălţimi şi pătrund şi înţeleg mai adînc tragedia omenească ce, în această vreme, e lupta cea mai măreaţă ce se dă în Univers... E vreunul care scrie mai bine decît mine? Cu atît mai bine Ţării şi lui, cu atît mai bine. Şi apoi mai ştiu că «eternitatea» e una singură — în spiritul nemuritor".**

• Anunţînd că **Mahatma Gandhi se află din nou închis de autorităţile coloniale engleze din cauza luptei sale pentru independenţa Indiei, ziarul** Curentul **relatează, sub titlul** Omul care n-are nevoie de cartelă, **regimul de viaţă pe care înţelegea să-l ducă el, la vîrsta de şaptezeci şi trei ani împliniţi: „Dimineaţa zece minute rugăciune, o jumătate de litru lapte de capră şi patru portocale. La prînz, zece minute rugăciune, o jumătate litru lapte de capră, 250 gr. struguri şi două pere. Seara treizeci de curmale, o linguriţă de pastă de migdale, o lăptucă şi patru păstăgele roşii".**

• Printr-un comunicat **datat 17 septembrie 1942, Ministerul apărării naţionale, prin Marele Stat Major, face cunoscut următoarele: „1. Toţi evreii care în cursul anului 1942 au împlinit sau vor împlini 18 ani se vor prezenta pînă**

în noi, întotdeauna, colaboratori liberi, nesolidari cu bisericuţele lor. Ne ştiam legaţi noi între noi, ne preţuiam şi eram imens încredinţaţi că vom cuceri, într-o zi, cununile notorietăţii. Dar credinţele noastre intime, gusturile noastre, simpatiile noastre, planurile noastre de viaţă, peripeţiile şi durerile prin care era să trecem fiecare... ne despărţeau şi ne-au despărţit de-a pururi.

În fresca mea literară *La răspîntie de veacuri* am căutat să rechem, dar şi să transfigurez zilele, preocupările, figurile şi contractul prieteniei noastre, încheiat în cei din urmă ani ai secolului trecut".

Puţini sînt, fără îndoială, aceia care mai ştiu astăzi că delicatul poet şi atît de redutabilul şi spiritualul epigramist Cincinat Pavelescu a fost martor al revoluţiei ruse din 1917.

Împrejurările care l-au dus în Petrogradul revoluţionar au fost povestite chiar de poet prietenului său Basil Cléry care, la rîndul lui, le-a relatat în ziarul *Curentul* din 22 septembrie 1942. Iată-le, deci, în versiunea acestuia: „Prin mijlocirea lui Take Ionescu şi Mişu Cantacuzino, miniştri în cabinetul de concentrare, aflaţi la Iaşi în timpul refugiului, Cincinat obţinuse autorizaţia să meargă la Paris, spre a se ralia grupului de intelectuali aflaţi acolo în vederea unei intense propagande naţionale şi pregătirii terenului pentru conferinţa păcii.

Acolo se aflau Octavian Goga, Alexandru Vaida-Voevod, Jean Th.Florescu, dr. Demetrescu-Brăila, Constantin Mille, Pavel Brătăşanu şi mulţi alţii.

Nu era altă cale de mers la Paris decît drumul destul de lung şi de ocol prin partea de nord a Rusiei. Aşa se făcu că în ajunul revoluţiei găsim pe maestrul Cincinat rătăcind hoinar pe străzile Petrogradului. Cît timp a stat la Petrograd, toate dimineţile le petrecea în vastele săli ale muzeului [Ermitaj], iar după-amiezile, în mod obişnuit, se preumbla pe neîntrecuta în frumuseţe «Perspectiva Nevsky», artera cea mai umblată din capitala Rusiei ţariste. Dar întîrzierea aceasta a fost cu ghinion, deoarece într-o dimineaţă a constatat cu stupefacţie că ghetele şi costumul de haine lăsate în ajun în faţa uşii camerei de la hotel, spre a fi curăţate potrivit obiceiului, au dispărut fără urmă.

Zadarnic s-a plîns direcţiei hotelului Astoria — unde era găzduit — unul din cele mai elegante şi moderne din Petrograd. Direcţia amabilă şi prevenitoare a dat explicaţii, a promis, dar nu a fost în stare să restituie nici efectele pierdute, nici costul lor, atît de multe reclamaţii avea de satisfăcut.

Şi nefericitul trubadur a fost silit să poarte smochingul şi să circule ziua, astfel îmbrăcat, întocmai ca chelnerii şi lăutarii".

Consemnăm, în continuare, alte cîteva evenimente aflate în paginile presei de acum 50 ani:

• Toate ziarele din 10 septembrie primesc spre publicare ur-

Magdalena Rădulescu: Portret și...

Compoziție

mătorul comunicat, din care spicuim: „Domnul mareșal Antonescu a dispus a se face cercetări în legătură cu articolul *Un caz de speculă dublat de o neobrăzată îndrăzneală*, apărut în ziarul *Timpul* din 2 august 1942.

În cuprinsul acestui articol se aduceau grave învinuiri patronului bodegii Istru din blocul Bavaria din Capitală.

Făcîndu-se cercetări de către un organ de control al Președinției Consiliului de Miniștri, s-a constatat că cele scrise în ziar nu corespund adevărului. Articolul a fost scris din răzbunare de ziaristul V. Făgărășanu, care a provocat scandal la bodegă, fapt pentru care a fost reclamat la prefectura poliției.

Pentru faptul de a fi scris neadevăruri, abuzînd de situația sa de gazetar, fapt pedepsit de lege, din ordinul domnului mareșal Antonescu ziaristul V. Făgărășanu este internat în lagăr.

Se atrage în același timp atenția ziarelor și ziariștilor că din ordinul conducătorului statului, scrisul lor este urmărit de aproape de Serviciul presei din Președinția Consiliului de Miniștri".

● La împlinirea a 80 de ani de la înființarea Înaltei Curți de Casație, un amplu studiu semnat de Ion V.Gruia, în ziarul *Curentul*, semnalează profunda semnificație a acestei aniversări: „La răgazul istoric al sărbătorii de azi se cuvine să privim lucrarea dăruită țării de truda celor opt decenii în care s-a jertfit de atîtea ori în tăcută și mîndră contribuție personală viața atîtor mari jurisconsulți și cărturari, să cercetăm monumentul ei jurisprudențial, doctrina vie statornicită în interpretarea legii și a dreptului".

● La 10 septembrie se stinge din viață Constantin Meissner, pedagog de mare valoare, dascăl al multor generații, de mai multe ori ministru (al industriei și comerțului, lucrărilor publice și comunicațiilor), președinte al Camerei Deputaților, membru al *Junimei* și frecvent colaborator al *Convorbirilor literare*.

Într-un articol din *Timpul*, publicistul George Ivașcu, care l-a cunoscut personal pe profesorul ieșean, îl evocă astfel: „O mare pildă de echilibru interior îți inspira orice prilej de întîlnire cu prietenul atît de prețuit al lui Titu Maiorescu. Acest echilibru părea acela al unui filosof stoic și poate așa se explică, între altele, și apropierea lui — în politică — de structura rece, închisă în sine, a lui Averescu.

Dragostea de oameni a lui Constantin Meissner se concentrase după trecutul război într-o școală de îndreptare a minorilor, la Copou. Vocația de pedagog a lui Meissner era dublată de o minuțioasă pregătire științifică. Mai presus de orice însă, omenia era factorul cel mai fecund al pedagogiei lui, după cum ea constituia elementul fundamental al caracterului său". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTA

Cronică măruntă

la 15 octombrie a.c. la cercurile de recrutare respective spre a fi înscriși și repartizați pentru muncă obligatorie; 2. De asemenea, se vor prezenta tot pînă la aceeași dată, pentru recensămînt, toți evreii care vor împlini vîrsta de 18 ani în cursul anului 1943, cunoscînd că obligațiunile de muncă pentru aceștia încep cu data de 1 aprilie 1943; 3. Cei care nu se vor prezenta pînă la data susmenționată vor fi sancționați cu trimiterea în Transnistria, împreună cu familiile lor".

● Începutul toamnei aduce, ca în fiecare an, reluarea stagiunii teatrale. Și deși țara se află încleștată într-un război care-i impune sacrificii tot mai grele — ori poate tocmai de asta — bucureștenii apreciau, se pare, foarte mult spectacolele de comedie și revistă. Astfel, Teatrul Savoy, de sub conducerea lui C. Tănase, anunță prelungirea reprezentațiilor cu Apartamentul 54, „excelenta comedie muzicală a d-lor St. Cristodulo și V. Vasilache". Teatrul Comedia, director Sică Alexandrescu, sărbătorea „un mare triumf" cu cea „mai bună comedie din stagiune", Stăpînul sînt eu — interpretată de G. Timică, R. Bulfinski, Silvia Dumitrescu, Angela Mateescu ș.a. Trupa „Alhambra — N. Vlădoianu" juca „celebra comedie de uriașă montare Vînzătorul de păsări". În fine, Teatrul Nostru juca seară de seară Bărbatul — comedie dramatică de Deny Amiel — cu Dina Cocea, Al. Critico și Tanți Cocea.

● Comisia de control pentru literatura de aventuri decide, în ședința din 15 septembrie 1942, suprimarea următoarelor colecții de romane polițiste și detective: Fama, Colecția romanelor de dragoste, Femei extraordinare, Colecția As de pică și Colecția Vampir. În vederea lichidării stocurilor existente, comisia de control acordă editorilor un termen de 60 zile de la data luării hotărîrii.

DRESDA

SAU MAREA CONSPIRAŢIE A TĂCERII

DAVID J. IRVING

Pînă în ziua de azi nu există o singură declaraţie oficială a guvernului britanic privind distrugerea Dresdei[1]. A fost transmisă la BBC, la 14 februarie 1945, în buletinul de ştiri de la ora 18.00. În ea se spunea:

„În cursul nopţii precedente şi în această dimineaţă, bombardiere britanice şi americane au aplicat lovituri puternice, în centrul Germaniei, lovituri promise de conducătorii aliaţi ruşilor, la Ialta. În timpul nopţii, R.A.F.-ul a trimis 800 de aparate asupra Dresdei, capitală a Saxei, ce se află în afara sectorului de atac al trupelor sovietice ale mareşalului Konev. Acesta a fost primul mare atac întreprins de Bomber Command asupra acestui oraş industrial. Incendii de o intensă concentrare s-au aprins în centrul aglomerării urbane".

Buletinul de ştiri descria apoi Dresda ca „un mare oraş industrial", comparabil, ca importanţă, cu Scheffield, centru al industriei oţelului britanic. Pentru prima oară, guvernul declara deci că acest atac fusese promis ruşilor la Ialta. Dar şi pentru ultima oară. Această precizare a dispărut din toate buletinele ulterioare.

Tăcerea autorităţilor a dat naştere la nenumărate zvonuri privind motivele acestui atac misterios asupra unui oraş de artă de pe Elba, atac ce a costat viaţa a peste o sută de mii de persoane: refugiaţi, femei, copii, prizonieri de război, civili, soldaţi, răniţi şi bolnavi din foarte multe spitale.

Pe fondul acestei tăceri, responsabilitatea îngrozitorului masacru a fost imputată poporului britanic, dar, în realitate, acesta nu a vrut niciodată să comită un asemenea act barbar împotriva umanităţii.

Vestea despre inimaginabilele distrugeri de la Dresda a provocat un veritabil şoc în rîndul numeroşilor şi influenţilor prieteni din lumea întreagă a acestui oraş, de o excepţională frumuseţe. Revistele britanice şi americane au protestat, în cercuri foarte înalte. Presa din ţările neutre a publicat, indignată, lungi şi emoţionante relatări ale unor martori oculari. Winston Churchill, furios, a scris o notă şefilor săi de stat major, în care se distanţa de această acţiune nesăbuită a bombardierelor sale.

„Se pare că a venit momentul să ne întrebăm dacă trebuie să bombardăm oraşele germane pentru a spori efectul de teroare, chiar dacă există alte motive pentru aceste atacuri. Distrugerea Dresdei conduce la grave întrebări privind ducerea războiului cu bombe de către Aliaţi. Consider necesar să concentrăm puternic aceste atacuri asupra unor obiective

[1] Reproducem acest fragment din lucrarea *La Destruction des villes allemandes* (traducerea franceză a volumului *Und Deutschlands Städte starben nicht*, apărut la Zürich), semnată de cunoscutul istoric militar britanic David J. Irving, autor al multor studii — în limba engleză şi germană — privind al doilea război mondial, titluri între care amintim: *Die Geheimwaffen des Dritten Reichs; Accident. The Death of General Sikorski; The Destruction of Convoy PQ 17; Die Tragödie der Luftwaffe. Aus den Akten und Erinnerungen von Feldmarschall Milch; Hitler's War; Hitler und seine Feldherren.* Subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

În pp. 84 şi 85: acelaşi cartier după bombardarea oraşului, respectiv după înlăturarea ruinelor. Între ele o statuie supravieţuitoare — îngerul de la Primăria oraşului.

militare ca industria petrolieră şi căile de comunicaţie situate imediat în spatele fronturilor, în loc să efectuăm bombardamente de teroare nesăbuite, oricît de impresionante ar putea fi ele".

Înţelesese astfel să proclame în faţa istoriei că nu avea nimic de-a face cu această distrugere a Dresdei şi chiar o dezaprobase categoric. Totuşi, cîteva lucruri extraordinare s-au produs: mareşalul aerului Portal, şeful de stat major al Aerului, l-a constrîns pe primul ministru să retragă această notă.

Marii comandanţi ai R.A.F.-ului au încercat o vie

indignare, căci Churchill părea a vrea să arunce în întregime asupra lor răspunderea acestui război al bombelor, al cărui adevărat iniţiator era el.

Ordin de la Churchill

De la începutul ofensivei sovietice, în ianuarie 1945, milioane de refugiaţi au părăsit provinciile răsăritene ale Germaniei ca să ajungă în centrul ţării. În cîteva zile, numai în Dresda se numărau peste 500 000 persoane, găzduite pe străzi sau dormind pe paie în imensele centre de ajutorare. Autorităţile municipale le-au limitat sejurul la 72 ore, dar încet-încet aproape nimeni nu respecta acest ordin. Dresda constituia un fel de paradis pentru aceşti refugiaţi: rămăsese total neatinsă, cu buticurile şi magazinele sale încă impresionant de divers aprovizionate şi cu toate geamurile păstrate la ferestre. Dar Drésda, această Florenţă a Elbei, ce atrăgea ca un amant, avea să le provoace moartea, căci ea constituia un obiectiv real pentru un mare atac.

În seara de 25 ianuarie 1945, telefonul a sunat pe biroul ministrului britanic al Aerului, Sir Archibald Sinclair. Winston Churchill, care se pregătea să plece la Ialta, s-a prezentat. Dorea să-i oblige pe ruşi să facă concesii, uşurîndu-le, printr-un ajutor militar, rapiditatea înaintării.

— Ce aveţi ca planuri pentru a-i distruge pe germani în timpul retragerii lor din Breslau? a întrebat el.

— Nu sînt foarte bine informat despre acest subiect, s-a eschivat ministrul.

Bineînţeles că el ştia foarte bine că nimeni la statul major al R.A.F.-ului nu se gîndea să-i ajute pe ruşi, căci străpungerea pe frontul occidental nu fusese încă realizată. Dar ştia la fel de bine, din experienţă, plăcerea pe care o avea Churchill să se amestece în planurile militare... cînd nu se desfăşura totul cu viteza cu care ar fi vrut el. Sir Archibald Sinclair vroia deci să cîştige timp.

— Statul major al Aerului vă va trimite un răspuns detaliat, a spus el.

Acest stat major nu aştepta nimic bun de la atacurile efectuate pe îndepărtatul front oriental. El propusese „un mare atac asupra Berlinului, altele asupra Dresdei, Chemnitzului şi Leipzigului, acolo unde se putea perturba serios evacuarea din regiunile de est", dar numai cînd n-ar mai fi rămas de distrus o rafinărie de petrol, o fabrică de avioane de vînătoare cu reacţie, un şantier de submarine, acestea avînd prioritate absolută pe lista obiectivelor. Era un refuz politicos. Churchill nu era satisfăcut de el. I-a spus, atunci, ministrului Aerului, pe un ton sarcastic:

— Nu vă întreb cum s-ar putea accelera retragerea germanilor din Breslau. Aş vrea să ştiu dacă Berlinul şi alte mari oraşe din Germania orientală nu pot fi considerate la ora asta obiective interesante în mod deosebit. Aş fi fericit dacă s-ar studia această posibilitate. Vă rog să-mi aduceţi la cunoştinţă mîine ce se are în vedere să se întreprindă.

Era un ordin. Statul major va rămîne totuşi pe poziţiile sale. El i-a spus lui Sir Arthur Harris să bombardeze Berlinul, Dresda, Leipzig şi alte oraşe ale Germaniei centrale... în condiţiile cînd ar fi avut de distrus toate obiecti-

vele mai importante.

La Cartierul General al lui Bomber Command se vor găsi cu febrilitate informații despre Dresda. Era prima oară cînd se vorbea despre ea ca obiectiv. Pînă și zborurile de hărțuire ale Mosquito-urilor o cruțaseră. Nu exista nici o hartă detaliată.

În 1943, cîteva aparate Mosquito luaseră fotografii de la mare altitudine. Nu se făcuseră probe pentru a servi la studii. Atacul contra Dresdei părea undeva foarte departe.

Dar în acele zile, Roosevelt și Churchill s-au întîlnit la Malta, pentru a-și pune de acord politica înaintea conferinței cu Stalin[1]. În același timp, șefii de stat major s-au întreținut între ei despre ultimele eforturi ce erau de făcut pentru a îngenunchea Germania. Aveau de discutat cereri cu caracter politic, formulate de șefii de stat pentru a ușura negocierile cu sovieticii, care se dovedeau tot mai dificili și intransigenți. Șefii de stat major ai Aerului s-au înțeles să dea noi instrucțiuni aviatorilor lor. Uzinele de hidrogen și rafinăriile își păstrau prioritatea, dar, cum timpul nefavorabil nu permitea să fie lovite aceste obiective de dimensiuni relativ reduse, bombardierele britanice și americane au atacat Berlinul, Dresda, Leipzig și Chemnitz. Conform acestor instrucțiuni, peste o mie de Fortărețe zburătoare au bombardat Berlinul pe 3 februarie 1945. Cîteva zile mai tîrziu, mareșalul Aerului Harris a primit ordinul formal de a ataca Dresda. El i-a spus de îndată adjunctului său, Sir Robert Saundby:

— Încercați să aflați de ce a căpătat acest oraș o asemenea importanță. Trebuie cel puțin să știm unde urmează să cadă bombele noastre.

Mareșalul Aerului Saundby nu i-a dat explicația cerută.

— Serviciul nostru de informații nu știe nimic despre Dresda, i-a spus șefului său. Din cîte am putut afla, orașul nu pare a servi drept centru de concentrare pentru trupe. Acum este încărcat cu sute de mii de refugiați, venind dinspre est.

Harris și-a mușcat buzele, a ezitat o clipă, apoi a ridicat receptorul și l-a sunat pe ministrul Aerului. Pe un ton iritat, a întrebat pentru ce era absolut necesar să fie bombardată Dresda. Un înalt funcționar i-a răspuns, după unele ezitări, că ar trebui să transmită această întrebare unei autorități competente.

— Inutil, a spus Harris. Spuneți-mi numai cine a dat ordinul acestui atac. O să mă adresez lui direct.

După cîteva secunde, a pus receptorul jos, încet, apoi i-a spus adjunctului său:

— Churchill personal a dat ordinul.

Meteorologii amînă

Mareșalul Saundby, actualmente în retragere, într-un mic sat din Berkshire, mi-a declarat:

— Nici Harris, nici eu n-am fi vrut acest atac. Harris l-a contactat imediat pe Churchill. El i-a spus foarte franc că acest atac contra Dresdei era departe de a ne place și l-a întrebat care îi era scopul. Trebuie să îl cunoaștem, i-a precizat el, pentru a găsi punctul vizat. Primul ministru i-a răspuns că ar vrea să dea rușilor o dovadă a dorinței noastre de a-i ajuta și, în același timp, să le facă o demonstrație de forță. Nu am aflat nimic mai mult despre obiectul atacului, dar ordinul formal ne-a fost reiterat. Fronda noastră n-ar servi la nimic. Cu inima grea, am înscris Dresda pe lista de obiective...

Dresda a beneficiat de o amînare, pentru că nori groși de iarnă au acoperit întreaga Europă. Ultimele pregătiri au fost însă efectuate. La Moscova, generalul de aviație american Edmund B. Hill, din misiunea militară, a informat oficial armata roșie că Flotila 8 de bombardiere americane urma să atace instalațiile feroviare din Dresda la 13 februarie în zori. Dar, la această dată, stratul de nori păstra unul sau doi km grosime. Generalul Hill a primit un mesaj: „Atacul replanificat pe 14. Informați-i pe sovietici".

17 ani mai tîrziu, directorul Institutului de economie de război din Moscova a încheiat prin a răspunde la întrebările mele insistente. „Este exact. Americanii ne-au prevenit în două rînduri că vor bombarda Dresda".

Nici armata roșie, nici guvernul sovietic nu au protestat pe lîngă generalul Hill. Cea mai mică obiecție venită din partea lor i-ar fi făcut pe comandanții bombardierelor să-și retragă un ordin dat de ei împotriva voinței lor. Cu acest fapt, ei au pierdut orice drept să se prezinte, în consecință, ca adversari hotărîți ai războiului cu bombe.

Deasupra Germaniei centrale norii au început să se împrăștie în după-amiaza de 13 februarie. „Începînd de la ora 21, cerul va fi degajat mai multe ore deasupra Dresdei", a anunțat meteorologul. Mareșalul Aerului Harris a mai ezitat încă o clipă, apoi s-a ridicat de la bătrînul lui birou.

— Domnilor, a spus el, vom ataca Dresda în această noapte. Nu văd nici o rațiune a acestui atac, dar mi s-a ordonat de la instanțe superioare.

Nimeni nu-și amintește să-l fi auzit pe mareșalul Harris făcînd un asemenea comentariu într-o altă ocazie. În Memoriile sale, el se mărginește să spună: „Oameni mult mai importanți decît mine au considerat la acea epocă atacul contra Dresdei o necesitate militară".

El a explicat tactica de urmat. Atacau două formațiuni. Prima se compunea din faimoasa Flotilă 6, ale cărei lansări concentrate aduseseră deja moarte unei întregi serii de orașe germane. Ea urma să lovească la 2.15, care era ora H. După o pauză de trei ore, a doua formațiune, cu un efectiv dublu, își făcea și ea apariția. De cîteva luni,

---

[1] Este vorba despre 30 ianuarie-2 februarie 1945, cînd, în drum spre Ialta, cei doi se opriseră la așa-numita întîlnire „Cricket".

această tactică a atacurilor duble nocturne adusese succese frumoase lui Bomber Command.

Totuși, nimeni, la cartierul general, nu își imagina rezultatul îngrozitor pe care avea să-l obțină aceasta, căci mareșalul Harris nu și-a angajat toate mijloacele. O flotilă întreagă și-a destinat-o atacării rafinăriilor de la Böhlau.

Măsurată la scara efectivelor, operațiunea se clasa la capitolul „mare atac normal". Kölnul, de pildă, suferise zeci de atacuri de forța celui de la Dresda. Dar aceste atacuri îi învățaseră pe locuitorii Kölnului ce trebuiau să facă pentru a supraviețui. Această experiență le lipsea total celor de fel din Dresda, ca și miilor de refugiați care se îmbulzeau în oraș.

La aerodromul Conningsby tînărul locotenent-colonel Maurice A. Smith, pilot pe un Mosquito, a primit instrucțiuni de la comandantul Flotilei 5, care i-a spus că ei nu cunosc practic nimic despre apărarea antiaeriană.

— Misiunea noastră constă în distrugerea căilor de comunicații ale orașului, a spus generalul.

— Dacă aceasta este misiunea noastră, a observat apoi Maurice A. Smith, de ce Gara principală nu se află în sectorul nostru? De ce nu se vede măcar o cale ferată?

Generalul și-a dres glasul. Nu cunoștea — mai mult decît subordonatul său — rațiunea acestui atac și căuta doar să-i dea o explicație plauzibilă.

— Americanii vor ataca ziua instalațiile feroviare. Mare grijă ca un covor de bombe de o densitate egală să fie întins pe tot sectorul nostru. Veți avea 15 minute pentru asta.

La ora 17.00, cele 244 Lancastere ale Flotilei 5 au decolat din Anglia și au survolat Franța în formație strînsă, îndreptîndu-se spre Dresda. La 19.57 un aparat Mosquito KB-401, pilotat de lt. colonelul Smith, a plecat la rîndul său, urmat, două minute mai tîrziu, de celelalte șase Mosquito ale escadrilei sale.

A 173-a alarmă

Între timp, se găsise o nouă motivare pentru atacarea Dresdei. De exemplu, directorul operațiunilor de pe terenul Oulton a declarat:

— Obiectivul nostru comportă toată suprafața construită a Dresdei. Cei care ar putea avea scrupule morale să știe asta: după informațiile primite de la Ministerul Aerului, la Dresda s-ar afla pe lîngă o uzină de gaze de luptă, o întreagă serie de mari fabrici de muniție.

După o asemenea declarație, nici unul dintre cei 4 000 oameni care au urcat în aparate nu putea bănui adevărul, și anume că la Dresda nu exista nici o fabrică de muniție, în schimb se găseau acolo foarte multe spitale și clinici.

În aceeași zi, orașul avea peste 1 milion de persoane. Coloane interminabile de mașini se grăbeau pe străzi, bară la bară. Oamenii mergeau pe jos, pe lîngă cai costelivi. Femei și copii se înghesuiau sub prelate. Spectacolul unei imense fugi, unui imens exod. Nenumărați oameni se instalaseră în oraș. Nu era casă care să nu ofere adăpost refugiaților. Pretutindeni posturile de radio funcționau.

Deodată muzica a încetat. S-a auzit un tic-tac de deșteptător. Avioane inamice se apropiau de Germania centrală. Toate posturile au fost racordate pe unda de alarmă.

— Atenție! Atenție! a anunțat crainicul. Cîteva avioane de hărțuire, semnalate înainte în regiunea Hanovra-Brunswick, se găsesc deasupra orașului Magdeburg-Dessau. O mare formațiune de luptă se apropie de Germania de sud-vest.

La Gara principală, domnea o dezordine indescriptibilă. Refugiați, soldați în permisie, femei, copii, funcționari se precipitau pe peroane. Trenuri se goleau de oameni și plecau din nou, fără oameni, pentru că nimeni nu voia să se întoarcă în est.

Printre refugiații din Silezia se afla și Frau Hanne Kessler, al cărei soț era soldat la Dresda. În ianuarie, el îi scrisese:

— Vino aici cît mai repede posibil pentru că există o convenție conform căreia Dresda, ca oraș al artei, trebuie să fie cruțată.

Frau Kessler s-a înghesuit împreună cu cei doi copii mici ai ei, în lunga coadă formată în fața cabinelor telefonice. A reușit, în sfîrșit, să comunice cu soțul ei.

— Rămîi cu cei doi micuți în adăpostul gării. Într-o oră voi fi lîngă voi.

Hanne Kessler și-a privit ceasul. Era 21.30. Se simțea salvată.

Liselotte Seifert și-a ocupat postul la Centrala prefecturii, în fața microfonului, prin care informa posturi de poliție din Saxa despre situația aeriană. Nervoasă, a consultat pendula! 21.40. De zece minute nu mai primise nimic. Deodată a izbit-o un trosnet în cască. „Atenție! Atenție! Marta Heinrich!" Liselotte Seifert a trebuit să-și înghită de două ori saliva, înainte să transmită informația, pentru că Marta Heinrich desemna careul în care se găsea Dresda pe marea hartă a sistemului de pază.

Eva Miersch, în vîrstă de 19 ani, era telefonistă la centrala mare telefonică, situată în inima bătrînului oraș. Lucrînd, colegele ei și ea, ascultau distrate radioul.

— Atenție! Atenție!... O mare formațiune inamică deasupra Germaniei.

Tinerele fete s-au uitat una la alta. Serviciul lor lua sfîrșit la ora 22.00, în 20 minute. Eva Miersch era deja cu gîndul la mica serată la care era invitată. Deodată sirenele au început să urle. Alarmă plină, fără avertisment.

Era a 173-a de la începutul războiului și Eva nu s-a îndoit un singur moment că n-ar fi falsă, ca și precedentele.

Și-a luat paltonul pentru a putea să se întoarcă direct acasă, apoi a coborît în centrala de siguranță, amenajată în aripa cea mai sigură a marii clădiri. 10 pînă la 12 fete

aveau acolo posturi, ca și ea. Pălăvrăgeau, animate, și rîdeau. De curiozitate, Eva și-a potrivit casca de ascultare pe circuitul comandamentului DCA. Toate bateriile fuseseră trimise pe frontul oriental, dar organizarea încă rezista.

La început, ea nu a auzit nimic. Apoi, deodată, o voce de bărbat, foarte agitată, a țipat: „Bombardierele își schimbă drumul... Se îndreaptă acum spre Dresda!" Îngrozită, cu o nuanță de neîncredere în voce, Eva a spus încet: „Iată-le! Apar!" Și-a privit colegele fără să se îndoiască că va fi singura supraviețuitoare.

Simbol al insanității militare

Din punct de vedere militar, atacul asupra Dresdei a constituit un veritabil non-sens. Aceasta a fost concluzia pe care a tras-o generalul german Erich Hampe în dimineața de 14 februarie. El comanda 40 000 oameni din unitățile tehnice și era însărcinat, de mai mulți ani, să mențină deschise căile de comunicații vitale de-a lungul și latul Reichului, în ciuda bombardamentelor fără număr, sarcină de care s-a achitat atît de bine, încît marii comandanți aliați, după război, l-au calificat drept „autor al miracolului transporturilor germane".

El a plecat din Berlin, cu mașina, în aceeași noapte. Cînd a reușit să ajungă la Gara principală din Dresda, în ciuda dărîmăturilor, echipaje de salvare ale Wehrmachtului se aflau deja la lucru. Dar, la momentul acela, ele nu mai puteau salva decît morți. Un soldat a spus unui general că erau între 7 000 și 10 000 morți în adăposturile de la gară. Generalul a văzut personal oameni ridicînd cu lopata, într-un tren incendiat, cadavre de tinere din Hitlersjugend, pentru a le încărca în vagoane descoperite.

Oriunde te uitai, nu vedeai decît cadavre și iar cadavre. Gara din Dresda avea două niveluri, pentru trenurile de mare circulație sus, pentru cele din regiune jos. Vagoanele gemînd de refugiați se găseau jos. Toate au fost lovite de al doilea atac și puțini dintre ocupanții lor au reușit să scape de moarte.

Generalul Hampe nu a crezut niciodată că atacul fusese dirijat contra rețelei ferate. Vederea căilor distruse, la Gara principală, nu l-a emoționat deloc. Specialiștii puteau să le repare într-un timp extrem de scurt. Dar el s-a neliniștit pentru podul feroviar de pe Elba. Distrugerea sa ar fi putut paraliza traficul prin Dresda vreme de cîteva luni. El s-a grăbit să trimită un ofițer pentru a-l recunoaște și a aflat, o jumătate de oră mai tîrziu, că singurul obiectiv militar important al orașului rămăsese neatins. Trei zile după atac, traficul funcționa la fel de bine ca înainte.

Dar cetatea barocă a Elbei, această comoară de arhitectură, era distrusă. Patru zile după atac, un locuitor al Dresdei scria familiei sale:

„M-am dus în Postplatz, în cartierul frumoaselor edificii baroce. Zwinger a ars, bineînțeles, dar îl califlc reparabil. Bisericii Sofia gotică îi lipsește un turn. Palatul, castelul, Opera, satul italian, marele hotel Bellevue, Biserica catolică sînt arse și distruse. Marea cupolă de la Frauenkirche, cel mai caracteristic dintre monumentele Dresdei, este prăbușită. Noua Primărie arde și ea. Din turn nu au mai rămas decît scheletul de oțel, cu personajul ce ține mîna întinsă, salutînd sau binecuvîntînd orașul".

Nimeni nu știe cîte victime au făcut aceste trei atacuri efectuate în mai puțin de 24 ore. Biroul de statistică al Reichului nu a funcționat decît pînă la 31 ianuarie 1945, apoi haosul ce s-a instalat în Germania l-a împiedicat să mai lucreze. Acest haos a avut asemenea proporții, încît a fost imposibil de stabilit numărul morților. Ruinele au fost atît de numeroase, încît multe pivnițe nu fuseseră deschise nici la sfîrșitul războiului. Căldura neobișnuită din acea lună februarie 1945 a complicat și mai mult lucrurile.

Profesorul Hanns Voigt, care a creat un birou al dispăruților la Dresda, pe care l-a condus pînă la 7 iunie 1945, este una dintre puținele persoane capabile să-și facă o idee mai apropiată de numărul real al victimelor. Cu cei 70 colaboratori ai săi, el a putut identifica în mod cert 40 000. Un număr considerabil de morți nu a putut fi identificat, alte mii nu au putut fi numărate: este vorba despre ocupanții pivnițelor, unde, după săptămîni întregi de muncă, echipajele de salvare nu au descoperit decît un pat de cenușă.

„N-aș fi crezut niciodată, a scris el, că moartea poate lua forme atît de diverse, că niște cadavre pot fi coborîte în mormînt în stări atît de feluri te: arse, carbonizate, ciopîrțite, aparent adormite, schimonosite de durere, chircite, îmbrăcate, goale sau un simplu morman de cenușă...

Este în mod natural imposibil de a indica fie și o cifră aproximativă. Numărul morților, cunoscuți sau necunoscuți, care au fost înregistrați, s-a ridicat, dacă memoria mea este bună, la 80 000 - 90 000. Evaluînd numărul total la 135 000, am putea fi aproape de realitate".

Acesta a fost rezultatul celui mai atroce atac aerian pe care l-a cunoscut Germania în timpul războiului. Atacul asupra Dresdei a devenit, pe bună dreptate, simbolul insanității militare, în care a degenerat războiul bombelor. Conform statisticilor cele mai prudente ale oficiului statistic de la Wiesbaden, bombardamentele au ucis 593 000 civili în rîndul populației germane.

Cenzura a vegheat

Cine poartă răspunderea? În timpul ostilităților, Ministerul german al Propagandei nu a încetat să afirme: „Aviația engleză a început la 10 mai 1940 să atace metodic orașele și aglomerările deschise. Pe 10 mai 1940, cîteva

bombe au căzut deasupra Fribourgului, bombe germane, destinate unui oraș francez. Căpeteniile naziste au știut-o; dar asta nu i-a împiedicat să ia „atacul de la Fribourg" drept pretext pentru a bombarda orașe engleze, între care Londra, fără menajarea populației civile. R.A.F.-ul a ripostat. În ambele tabere s-a instalat o periculoasă psihoză a „represaliilor".

În 1940, pe toate hărțile cu obiective ale Bomber Command, spitalele din orașele germane erau marcate cu o cruce roșie. În februarie 1942, cînd mareșalul Aerului Harris a luat comanda lui Bomber Command, toate aceste cruci au dispărut. Harris era el însuși un aviator experimentat. Era și este — pentru totdeauna — un dușman al ipocriziei. El știa că, în bombardamentele nocturne, echipajele sale nu erau în măsură să atingă obiectivele militare lansînd bombe de la mare altitudine, deci spitalele nu puteau fi cruțate.

Noul șef al lui Bomber Command nu a inventat el „atacul asupra orașelor". El a găsit pe biroul său ordinul de a bombarda cartierele locuite. Dar, cu încăpățînarea demonică de care era capabil acest om, a făcut din această distrugere a orașelor propria sa strategie. Mareșalul Aerului Harris nutrea convingerea că va reuși să facă Germania să capituleze distrugîndu-i toate orașele mari. Și-a pus în practică această convingere prin atacul a mii de bombardiere deasupra Kölnului, în 1942.

În timpul războiului, guvernul britanic a ascuns în mod deliberat poporului său atrocitățile acestor bombardamente. Cînd oameni bine informați, ca episcopul din Chichester, sau deputatul socialist Richard Stokes au vrut să lămurească opinia publică, ministrul Aerului, Sir Archibald Sinclair, a dat false asigurări Parlamentului, iar cenzura a veghеat astfel încît cuvintele emoționante ale acestor adevărați apărători ai umanității să nu fie publicate.

Am vorbit despre războiul bombelor cu un număr de mareșali britanici ai aerului. Cu o singură excepție, care nu a fost Sir Arthur Harris, toți s-au arătat foarte afectați de volumul devastărilor și al pierderilor de vieți omenești survenite în Germania. Sir Robert Saundby, adjunctul lui Harris, mi-a declarat deschis că el înclinase să considere, la epoca dată, marile atacuri de deasupra Hamburgului ca o necesitate militară. Dar, doi ani mai tîrziu, în timpul bombardării Dresdei, el a recunoscut ineficacitatea distrugerii orașelor asupra purtării războiului de către germani. Atunci însă oamenii politici nu au luat în seamă obiecțiile militarilor.

Sir Robert Saundby rămîne convins că distrugerea Dresdei a fost cerută de ruși lui Churchill. Dar *Istoria ofensivei aeriene strategice împotriva Germaniei*, lucrare oficială, dezminte această teză. „Nu se cunoaște nici o probă că rușii au cerut în mod expres bombardarea Dresdei", a spus el. Singurul lucru cert este că ordinul a fost dat de Churchill și că, din prima zi cînd a ocupat funcția de prim-ministru, el a ordonat să fie intensificată ofensiva împotriva orașelor germane. Cine dă un ordin trebuie să-și asume responsabilitatea consecințelor sale, oricît de grele ar putea fi ele, în cazul unor bombardări de întregi orașe. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Dan Berindei — ROMÂNII ȘI EUROPA. ISTORIE, SOCIETATE, CULTURĂ. VOL. I. Secolele XVIII-XIX.**

Editura Museion, București, 1991, 96 pp., 115 lei: o carte care demonstrează că românii au fost totdeauna în Europa, deși la marginea continentului, dar înăuntrul lui, și doar că Occidentul a uitat, din cînd în cînd, acest lucru.

● **MAREȘALUL ION ANTONESCU. SECRETELE GUVERNĂRII** (cuvînt înainte, selecție, note și indice de **Vasile Arimia** și **Ion Ardeleanu**).

Editura Românul, București, 1992, 288 pp., 180 lei: rezoluții puse de conducătorul statului, între septembrie 1940 - august 1944, pe documente păstrate la Ahivele Statului.

● **Kurt W. Treptow — DRACULA. ESSAYS ON THE LIFE AND TIMES OF VLAD ȚEPEȘ.**

Iași, 1991, 334 pp.: texte despre Vlad Țepeș semnate de C.C. Giurescu, Veniamin Ciobanu, Matei Cazacu, K.W. Treptow, Nicolae Stoicescu, Radu R. Florescu, Eric D. Tappe, Ștefan Andreescu, Anton Balotă, P.P. Panaitescu, Raymond T. McNally, Grigore Nandriș, Alexandru Duțu, George D. Florescu, Constantin Rezachevici, apărute în seria **Românii în istoria universală**, coordonată de Gh. Buzatu.

● **TEMPS ET CHANGEMENT DANS L'ESPACE ROUMAIN; FRAGMENTS D'UNE HISTOIRE DES CONDUITES TEMPORELLES** (culegere îngrijită de **Al. Zub**).

Editura Academiei Române, Iași, 1991, VIII - 262 pp.: volum editat sub egida Institutului de istorie „A.D. Xenopol", cu ocazia celui de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, care a avut loc la Madrid, în august 1990.

● **ASOCIAȚIA TINERETULUI SIONIST.**

40 pp.: publicație editată de Comitetul pentru activitatea culturală-iudaică în rîndurile originarilor din România, în seria **Documente mărturii** (colecția A.C.M.E.O.R.) și consacrată istoriei „Asociației Tineretului Sionist". Publicațiile viitoare ale seriei vor cuprinde mărturii orale și memorialistică referitoare la alte aspecte ale istoriei evreilor din România.

● **Petre Țuțea, ÎNTRE DUMNEZEU ȘI NEAMUL MEU** (ediție patronată de Fundația Anastasia și îngrijită de **Gabriel Klimowicz**, cuprinzînd interviuri, eseuri și alte texte apărute în diverse publicații în anii 1990-1992, difuzate în emisiuni ale Televiziunii sau publicate acum pentru prima oară; **Cuvînt înainte** și **În loc de post-față** de **Marian Munteanu**).

Editura Arta Grafică, București, 1992, 399 pp., 450 lei.

ASA VA PLACE ISTORIA?

Soarta unui favorit imperial:

LUCIUS AELIO SEIANUS

GREGORIO MARAÑON

Numele împăratului roman Tiberius (14-37) a rămas în istorie strîns legat de cel al favoritului său Seianus, considerat — aproape fără excepţie — un monstru de răutate. Atît partizanii, cît şi duşmanii lui Tiberius au acceptat perfidia lui Seianus. Primii sperau ca în felul acesta să arunce pe umerii sfetnicului răspunderea pentru faptele comise de împărat. Cellalţi, amplificînd perfidia favoritului, sperau să lovească şi mai tare în stăpînul său. Sigur este că Seianus a fost un om foarte ambiţios, care s-a ridicat la o mare putere, dar a sfîrşit în mod tragic, doborît de mînia fostului său protector[1].

„Toţi priveau cu băgare de seamă"

Lucius Aelio Seianus s-a născut în anul 20 î.e.n., într-o familie de cavaleri din Volsinii, Etruria. Tatăl său, Seius Strabonus — ajuns prefect al pretoriului şi mai apoi guvernator al Egiptului —, s-a căsătorit din interes cu o membră a castei Iulia. Fiul său i-a urmat exemplul şi, hotărît să parvină cît mai repede s-a căsătorit de tînăr cu Apicata, fiica bogatului Apicius. Tacitus l-a taxat cu promptitudine, spunînd că s-a prostituat pentru banii lui Apicius.

Abil jucător, Seianus a intuit că viitorul împărat va fi Tiberius. Cînd Tiberius a urcat pe tronul imperial, în anul 14 e.n., nu l-a uitat pe Seianus, numindu-l locţiitor al prefectului pretoriului — care nu era altul decît tatăl său. De altfel, el i-a şi succedat în această magistratură, cîţiva ani mai tîrziu. De atunci, puterea lui Seianus a sporit necontenit.

Mai întîi, l-a convins pe Tiberius să adune toate cohortele pretoriene — pînă atunci împrăştiate prin Roma şi în împrejurimile ei — într-un singur campament. Tiberius, care avea o încredere nemărginită în favoritul său, l-a trimis să îl însoţească pe propriul lui fiu Drusus[2], în expediţia de potolire a legiunilor din Pannonia. În scurtă vreme, imaginea lui Seianus a putut fi întîlnită alături de busturile împăratului, în locurile publice cele mai importante, pe insignele legiunilor şi pe monede.

Un pas mai departe pe calea care ar fi trebuit să îl ducă spre tronul imperial l-a constituit încercarea lui Seianus de a se căsători cu Livilla, văduva lui Drusus. Autori antici i-au acuzat pe cei doi că ar fi complotat împreună pentru a-l asasina pe moştenitorul imperial. Nu putem stabili cu exactitate cît adevăr este în această afirmaţie. Dar atunci cînd Seianus i-a cerut împăratului aprobarea pentru a se căsători cu tînăra văduvă, acesta i-a dat un răspuns evaziv, solicitîndu-i un răgaz pentru... a-i propune ceva mai bun!

Cu toate acestea, influenţa lui Seianus era, în continuare, foarte mare. Mai mult chiar, împăratul a acceptat propunerea lui şi s-a retras, în anul 27, în insula Capri, lăsîndu-i favoritului său puteri depline. Seianus a ajuns astfel adevăratul stăpîn al imperiului.

Aşa cum rezultă din izvoarele antice — şi mai ales din *Analele* lui Tacitus — el a instaurat la Roma o adevărată teroare, încurajînd delaţiunea şi executînd fără milă pe cei bănuiţi că i s-ar opune. Cazul cel mai tipic îl constituie procesul intentat lui Sabinus, prieten al lui Germanicus, nepotul lui Tiberius. Patru pretori care aspirau la consulat, conştienţi că drumul către această magistratură trecea prin anticamera favoritului imperial, i-au promis că îi

---

[1] Reproducem în continuare un capitol din biografia pe care academicianul spaniol — cunoscut cititorilor români din volumul *El Greco şi Toledo* apărut în traducere la Editura Meridiane — a consacrat-o împăratului roman Tiberius. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

În imagine: împăratul Tiberius (14-37).

[2] Au existat trei personaje cu acest nume în perioada respectivă, în afară de fiul său — căsătorit cu Lavilla — Tiberius a mai avut un frate cu acest nume, căsătorit cu Antonia. Fiul lor Germanicus — căsătorit cu Agrippina — a avut trei fii: Nero, Drusus şi Caligula.

vor oferi capul lui Sabinus, căci știau cît de tare îl ura Seianus pe acesta. Unul dintre cei patru pretori, prefăcîndu-se a-i fi prieten și confident, l-a aţîţat mereu pe Sabinus prin criticile sale la adresa împăratului și a favoritului său. Treptat, bietul om a căpătat încredere în acest trădător și a început să îi destăinuiască toate gîndurile sale. Într-una din zile, falsul prieten și-a condus victima la el acasă și a provocat o nouă discuție, cu asemenea talent, încît Sabinus i-a destăinuit, în cuvinte mai dure ca oricînd, durerea pe care o resimțise în urma morții lui Germanicus și indignarea pe care i-o stîrneau Tiberius și Seianus. El ignora încă prezența celorlalți trei complici care, ascunși în podul casei, ascultau convorbirea prin niște crăpături anume făcute.

Cîteva ore mai tîrziu, Seianus era informat despre cele discutate și poruncea arestarea, judecarea și condamnarea la moarte a imprudentului. Efectul procesului asupra locuitorilor „cetății eterne" a fost imens: „Roma nu s-a arătat niciodată mai neliniștită, mai fricoasă și mai neîncrezătoare chiar față de rude — ne spune Tacitus. Toți ocoleau întîlnirile, convorbirile, pe cunoscuți și necunoscuți; toți priveau cu băgare de seamă chiar lucrurile mute și neînsufleţite, acoperișul sau pereții".

Pretorienii schimbaseră deja tabăra

O altă victimă celebră a lui Seianus a fost Agrippina (*Magazin istoric*, nr. 12/1974, 11/1975). Fosta soție a lui Germanicus beneficiase pînă atunci de protecția Liviei. Dar odată cu moartea mamei împăratului, acțiunile ei au devenit tot mai imprudente. Dorind să-și vadă fiul cît mai repede pe tron, ea a căutat și a reușit să-și asigure sprijinul unor senatori influenți. Popularitatea tot mai mare a Agrippinei și a fiului ei Nero (*Magazin istoric*, nr. 3/1970) a stîrnit reacția agresivă a împăratului, atent întreținută de Seianus. Atunci cînd a considerat că a sosit momentul, favoritul i-a denunțat lui Tiberius existența unui pretins complot al celor doi — mamă și fiu — îndreptat contra lui. A urmat procesul și exilarea, în anul 29, a Agrippinei și a fiului ei Nero, în vreme ce Drusus, alt băiat al ei, a fost închis.

Se părea că nimic nu-i mai stătea în cale lui Seianus, în afară de împărat, bineînțeles. Și totuși, peste numai doi ani, el pierdea totul, inclusiv viața. Cum s-a petrecut această spectaculoasă răsturnare?

În anul 31, Tiberius a primit la Capri — în ciuda atentei supravegheri pe care Seianus o exercita asupra sa — o scrisoare din partea Antoniei, mama lui Germanicus. În mesajul ei — strecurat cu ajutorul unui libert credincios, numit Palas — Antonia îl avertiza pe împărat de conjurația pusă la cale de favoritul său pentru a-l răsturna de la putere. Nu este exclus ca în acel moment Tiberius să fi luat deja o decizie. Unii dintre adulatorii lui Seianus începuseră să îi întoarcă spatele, simptom infailibil al slăbirii puterii sale.

În acest caz, scrisoarea Antoniei nu a făcut decît să precipite lucrurile.

Tiberius a hotărît să termine cu favoritul său cu acea ferocitate de care dau dovadă cei slabi atunci cînd se revoltă împotriva celor care i-au dominat o viață întreagă. Dar a-l doborî pe Seianus nu era un lucru prea ușor, nici măcar pentru împărat. Prefectul pretoriului dispunea, pe lîngă cohortele sale, și de o vastă rețea de partizani printre liberții, cavalerii și senatorii din Roma. Tiberius însă, dînd dovadă de deosebită viclenie, a pus la punct un plan minuțios gîndit pentru a-l amăgi și lua prin surprindere. Mai întîi, pentru a-i potoli eventualele bănuieli, l-a ales drept coleg de consulat în acel an. Continuîndu-și țesătura de ipocrizie și duplicitate, l-a trimis pe Macro, noul lui om de încredere, la Roma cu o scrisoare către Senat. Seianus a fost informat că urma să i se acorde, din porunca împăratului, onoruri magnifice, între care și magistratura de tribun. Orbit de vanitate, el a căzut cu ușurință în capcana care îi fusese întinsă și s-a îndreptat grăbit spre clădirea Senatului.

În vremea aceasta, Macro sosea în tabăra pretorienilor. Aducea cu el o altă scrisoare, prin care el era numit prefect al pretoriului, în locul lui Seianus. A fost clipa cea mai grea, căci totul depindea de atitudinea pe care urmau să o adopte soldații. Pînă la urmă, lucrurile s-au terminat cu bine pentru împărat. Cohortele au jurat credință noului lor comandant; este adevărat, și cu ajutorul unei substanțiale sume de bani care li s-a promis.

Pe cînd i se răpea astfel puterea militară, Seianus asculta în Senat o foarte lungă scrisoare imperială, al cărei text începea prin a-l elogia pentru ca, încet-încet, laudele să se schimbe în critici, iar în final fostul favorit să fie acuzat de complot. Senatorii au ascultat cu stupoare ordinul de arestare a celui mai puternic — pînă în acea clipă — om din imperiu. S-au convins de adevărul celor auzite abia în momentul în care i-au văzut intrînd pe pretorieni și au înțeles că ei schimbaseră deja tabăra. Nimeni nu s-a ridicat în apărarea celui căzut. În aceeași zi, 18 octombrie 31, Seianus a fost judecat și condamnat la moarte.

„Niciodată nu a existat un sclav mai bun"

Unii istorici s-au întrebat dacă a existat într-adevăr o conspirație. Mai ales că — au adăugat ei — lui Seianus i-ar fi fost mai ușor să aștepte moartea lui Tiberius pentru a încerca să îi ia locul, decît să se amestece în jocul periculos al unei conjurații. Dacă

analizăm însă cu atenție faptele, existența ei nu mai poate fi pusă la îndoială.

Este adevărat că unele izvoare antice se referă în mod vag la acest eveniment. Dar din textul lui Tacitus — chiar dacă multe pagini s-au pierdut — rezultă că el admitea ca lucru sigur conjurația. Și din punct de vedere logic este evident pentru noi că Seianus, în condiții normale, nu putea aspira să-i succeadă împăratului, după moartea lui. Singura lui șansă fusese căsătoria cu Livilla, dar Tiberius i-o refuzase și, mai apoi, îl proclamase succesor oficial pe Caligula. Onorurile pe care împăratul le-a revărsat asupra favoritului său îi permiteau acestuia să aspire, cel mult, la calitatea de tutore al moștenitorilor legitimi pînă ce aceștia aveau să preia puterea. Deci singura cale pe care Seianus putea ajunge la purpura imperială era cea a violenței sprijinită pe cohortele sale și pe imensa lipsă de popularitate a împăratului. În fond, din anul 14 și pînă în 96 din zece împărați șapte au murit asasinați și de cele mai multe ori le-au urmat asasinii lor.

Suetonius, referindu-se la acest episod, relata că Tiberius notase în *Memoriile* sale că îl pedepsise pe Seianus aflînd de ura implacabilă față de fiii lui Germanicus. Intervenția Antoniei îl lămurise probabil pe deplin pe împărat că persecutarea nepoților săi avea o singură rațiune: eliberarea drumului către tronul imperial. De aceea, a hotărît Tiberius ca Antonia și Caligula să fie aduși la Capri, salvîndu-i astfel de o amenințare ce se contura tot mai clar.

Ajungem astfel la cel de al doilea mare semn de întrebare pe care și-l pun istoricii care se apleacă asupra evenimentelor zbuciumate de acum aproape 2 000 ani. De ce s-a preocupat Tiberius numai de unul dintre cei trei fii ai Agrippinei, Caligula? Desigur, după un interval de timp așa de mare, putem reconstitui, într-o oarecare măsură, faptele oamenilor, dar nu putem pătrunde în misterul sufletelor lor. Probabil că atitudinea Agrippinei și a celorlalți doi fii ai ei — Drusus și Nero — l-a nemulțumit profund pe împărat. În schimb, Caligula nu și-a urmat niciodată mama în aventurile ei politice, ci a căutat — evident, din calcul — tabăra împăratului. O dovadă o găsim în cuvintele lui Suetonius: „La Capri, în ciuda aluziilor cu care unii căutau să-l stîrnească pe Caligula, niciodată nu s-a auzit de la el nici cea mai neînsemnată plîngere. Părea să fi uitat de nenorocirile alor săi, preocupîndu-se, cu o prefăcătorie de necrezut, doar de propriile sale griji și arătînd atîta supunere și respect față de bunul său Tiberius și față de cei care erau în jurul acestuia, încît s-a putut spune despre el, pe bună dreptate, că niciodată nu a existat un sclav mai bun".

Intervenția decisă a Antoniei și atitudinea ipocrită a lui Caligula explică soarta lui diferită de cea a fraților săi. Nu numai că a scăpat de persecuțiile împăratului, dar a și fost desemnat moștenitor al tronului imperial.

Cariera lui Seianus a luat deci sfîrșit în anul 31. Mînia imperială s-a abătut și asupra copiilor săi. Tacitus a descris cruzimea cu care aceștia au fost executați în pagini devenite celebre prin cuvintele scrise de Montesquieu pe marginea lor: „Tiberius, pentru a păstra legile, a distrus moravurile". Dar cu cîțiva ani înainte un comentator spaniol al istoricului roman, Alamos de Barrientos, notase în legătură cu aceleași pagini: „Legile pot avea un rezultat bun numai dacă sînt aplicate în litera și spiritul lor". ■

Traducere de
Esdra ALHASID

FUNDAȚIE

La Rupea, jud. Brașov, a luat ființă la 26 mai 1992 Fundația cultural-științifică „Dr. Ioan Ursu".

Purtînd numele istoricului care, trăind între 1875 și 1925, și-a închinat viața și opera propășirii culturii naționale și luptei pentru unitate statală, Fundația are înscrise în statutul său: promovarea studiilor sociologice, istorice, economico-sociale și etno-folclorice pentru o mai bună cunoaștere a localității și a fostei plase Rupea; întocmirea unei monografii a orașului și a zonei; sprijinirea reînființării breslelor meșteșugărești; înlăturarea poluării materiale și morale; sprijinirea activității de aducțiune a apei potabile; reînființarea folosirii apelor termale; înființarea de biblioteci și alte instituții culturale, organizarea de expoziții; popularizarea orașului și a zonei, atît în țară cît și în străinătate, prin mijloace proprii și în mass-media; reînvierea obiceiurilor și tradițiilor locale.

Sediul Fundației este în *Rupea, str. Republicii, nr. 169.* Este condusă de d-nii *Nicolae Bârsan*, președinte, *Călin Sergiu Pană*, vicepreședinte, și *Marin Lupașcu*, secretar.

Fundația scoate și o „foaie de informare locală", *Cetatea*, în cuprinsul căreia se află știri privind activitatea sa, evocări istorice, informații administrative locale.

Concursul „25 din 25"

ŞI A FOST ZIUA TRAGERII LA SORŢI...

Miercuri 1 iulie 1992. Orele 10.20. Amfiteatrul „N. Iorga" al Facultăţii de istorie din Bucureşti. În faţa celor care au răspuns invitaţiei noastre de a participa la tragerea la sorţi publică a cîştigătorilor concursului *25 din 25* - invitaţie apărută în nr. 6/1992 al *Magazinului istoric*, dar difuzată şi în cadrul emisiunii *Matinal* din 29 şi 30 iunie a.c. a programului de radio „România actualităţi" şi publicată în ziarul *Libertatea* din 30 iunie - d-na prof. dr. *Zoe Petre*, decanul Facultăţii de istorie, rosteşte un cald cuvînt de salut. Se fac aprecieri faţă de rolul revistei în difuzarea cunoştinţelor istorice în rîndul unor cercuri largi, diversificate, de cititori, şi la prezenţa de prim rang a *Magazinului istoric*, în cei peste 25 ani de apariţie, în ansamblul publicistic românesc.

Prin amabilitatea gazdei noastre, care a încheiat adresînd urări de succes tuturor concurenţilor, iată deci deschisă tragerea la sorţi, aşteptată cu interes şi firească emoţie atît de concurenţi, cît şi de noi, cei din redacţie.

În sală, cititori şi prieteni ai revistei de vîrste şi de profesiuni diferite, atît din Capitală, cît şi din alte localităţi din judeţele Iaşi, Prahova, Dîmboviţa. Copii privind în jur curioşi, oameni în vîrstă discutînd între ei (acum şi aici s-au cunoscut, unindu-i pasiunea pentru istorie şi preţuirea pentru *Magazin istoric*), domnişoare şi doamne în aşteptare, dînd amfiteatrului căldura unor prezenţe alese.

Au onorat întîlnirea noastră şi colaboratori ai revistei, reprezentanţi de prestigiu ai cercetării istorice: d-ra prof. dr. *Cornelia Bodea* şi dl. prof. dr. *Dan Berindei*, membri ai Academiei Române, şi dl. *Bogdan Murgescu*, asistent la Facultatea de istorie. Din partea redacţiei participă d-nele *Ioana Ursu*, *Florentina Dolghin* şi *Floarea Drăgne*, împreună cu d-nii *Ştefan Marian*, *Ioan Lăcustă*, *Dorin Matei* şi *Virgil Florescu*. Este prezent, de asemenea, pictorul *Dumitru Tecuci Păltineanu*, autorul celor trei lucrări pe care le-a donat redacţiei spre a fi oferite ca menţiuni speciale ale concursului.

Juriul care a coordonat operaţiile tragerii la sorţi - aşa cum aţi putut citi şi în numărul trecut - a fost alcătuit din istorici (d-nii *Dan Berindei*, *Bogdan Murgescu*), redactori (*Marian Ştefan*, *Ioan Lăcustă*) şi reprezentanţi ai cititorilor (d-ra *Marilena Bodeanu*, din Bucureşti şi d-nii *Victor Ianişevschi*, din Iaşi, şi *Gheorghe Duţă*, din com. Gornet, jud. Prahova). O comisie tehnică formată din redactorul nostru *Dorin Matei*, împreună cu cititorii *Ovidiu-Mihail Alboiu* şi *Stelache Meleş*, ambii din Bucureşti, procedează la întocmirea procesului verbal, a listei cîştigătorilor etc.

Dl. *Dan Berindei*, preşedintele juriului, îşi exprimă bucuria de a participa la acest moment deosebit din viaţa revistei şi a cititorilor săi, evocînd, totodată, vechile şi statornicele sale legături de colaborare cu *Magazin istoric*. „În anii cînd nu puteam publica în alte reviste de specialitate, *Magazin istoric* mi-a deschis paginile sale, oferindu-mi prilejul de a face cunoscute publicului larg de cititori documente deosebit de preţioase pentru trecutul nostru".

La rîndul său, dl. *Bogdan Murgescu* mărturiseşte că citeşte revista încă din anii de şcoală, în biblioteca tatălui d-sale aflîndu-se o colecţie completă.

Înainte de tragerea propriu-zisă, *Ioan Lăcustă*, organizatorul, în redacţie, al concursului face precizarea că întrucît la două întrebări (7 din seria I şi 6 din seria II) au apărut unele echivocuri în formulare, au fost luate în considerare ca exacte şi alte variante de răspuns, cele care îl menţionau şi pe Miron Costin între contemporanii lui Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir şi, respectiv, cele care indicau *10* cuvinte modificate în textul întrebării.

Se trece, apoi, la desemnarea cîştigătorilor, după următoarea procedură de tragere la sorţi: fiecare din cele *331* scrisori de participare cu răspunsuri exacte a primit un număr (de la *1* la *331*); aceste numere au fost trecute pe *331* bilete de concurs, sigilate, care au fost introduse în urnă (de fapt un bol de sticlă); se anunţă premiul pentru care se face extragerea; o persoană din rîndurile publicului extrage un bilet din urnă; numărul de pe bilet corespunde numărului de pe scrisoarea concurentului cîştigător, care va fi extrasă din pachetele cu răspunsuri exacte (patru pachete, cu scrisori numerotate de la 1 la 100, 101-200, 201-300, 301-331).

Şi iată că a sosit şi momentul primei extrageri. Conform uzanţei, aprobată de participanţi, se începe cu desemnarea cîştigătorilor menţiunilor speciale, urmînd apoi menţiunile în abonamente şi celelalte premii, III, II, I. Pentru extragerea numerelor cîştigătoare ale menţiunilor speciale se oferă d-ra *Cremona Ana Maria Tecuci Păltineanu*, fiica pictorului. Înainte de a fi extras primul număr, dl. *Dumitru Tecuci Păltineanu* prezintă cele trei creaţii ale d-sale „inspirate – spune d-sa – din miracolele vieţii şi dăruite redacţiei *Magazin istoric* întru noua viaţă a revistei".

Şi acum primul număr extras: *302*. Se caută cu înfrigurare prima scrisoare şi primul cîştigător. Este *Cercul de istorie „Columna"* din cadrul S.C. „Mecon S.A.", din Braşov, care a participat la concurs cu 20 de seturi de taloane. Premiul – icoana pe lemn *Miracolul lumii*. Următoarele menţiuni sînt atribuite biletelor cu numerele *144 (Aiuţoaie Neculai*, din Craiova, tabloul pe pînză *Ochiul lumii)* şi *13 (Artur Chifu*, din com. Siliştea Crucii, jud. Dolj, lucrarea de grafică *Sfîrşitul lumii)*.

Urmează extragerile pentru cele 10 menţiuni, constînd în cîte un abonament pe un an de zile la *Magazin istoric*. Se oferă, după o scurtă consultare cu sora sa, elevul *Ştefan Popa*, clasa a V-a, din Bucureşti. Numărul extras, *188*, e al d-lui *Mihai Petre*, din Bucureşti. O altă extragere. Cu numărul *307*, *„Columna"* din Braşov cîştigă şi un abonament pe un an de zile. Ştefan extrage, apoi, numerele *325* (*Pop Dumitru*, din Tîrgu Mureş), *286* (*Elisaveta Began*, din Miercurea Ciuc) şi *107* (*George S.V. Anghel*, din Ploieşti).

Ştefan trece la locul său în sală, dîndu-i rîndul la extragere *Simonei*, sora sa, cu doi ani mai mare, participantă pentru prima dată la un concurs *Magazin istoric*. Îmbujorată, Simona extrage următoarele numere cîştigătoare: *48 (Nicolae Marinescu*, din Bucureşti), *310* (din nou *„Columna"*), *293 (Hegyesi Elena*, din Timişoara), *90 (Ioan Ovesea*, din Braşov) şi *200* (*Ilie Popescu*, din Mehadia, jud. Caraş Severin).

Cei şase cîştigători ai premiilor trei, în valoare de cîte 2 500 lei fiecare, au fost „extraşi" din urnă de un alt elev bucureştean, *Mihai Neculai*, tot din clasa a V-a, cititor deocamdată al revistei, dar promiţînd că va participa la ediţiile viitoare ale concursului. Mihai extrage din urnă numerele: *150* (*Dan Petre*, din Bucureşti), *114* (*Gheorghieş Gheorghiu*, din Bucureşti), *277* (*Ossi Horovitz*, din Cluj-Napoca), *205* (*Ioan Slavu*, din Deva), *282* (*Ioan Moisa*, din Reşiţa) şi *271* (*Ioniţă Popoiu*, din Bîrlad). O menţiune specială merită buletinul de participare al d-lui Ioan Slavu, din Deva, care, într-un ingenios desen, prezintă „diagrama" numerelor de revistă pe baza cărora au fost alcătuite întrebările. Mai consemnăm şi faptul că, în timp ce Mihai extrăgea biletul cu nr. *114*, în sală intră dl. *Dan Manolache*, redactor al Radiodifuziunii Române, prieten al revistei noastre, cititor al ei încă de pe băncile şcolii şi participant la prima ediţie a concursului *Magazin istoric*, în 1971.

Fratele lui Mihai, *Cristian* absolvent al clasei a VIII-a, extrage numerele cîştigătoare pentru cele trei premii doi, în valoare de cîte 4 000 lei fiecare. Cristian este cititor „vechi" al revistei (încă din clasa a cincea). Apreciază drept cea mai dificilă întrebare a concursului pe aceea cu nr. 7 din seria I (nu reuşea să afle cine a fost Vasile cel Mare şi s-a dumirit abia după ce a telefonat la redacţie), iar drept cea mai uşoară, pe aceea cu nr. 1, tot din seria I („pentru că imaginea era foarte cunoscută, şi de la televizor").

Primul număr extras de Cristian este *164* (*Constantin D. Teişanu*, din Ploieşti). Al doilea, *113*, produce emoţie juriului. În pachetul cu scrisori lipsea cea cu nr. 113. Ce să se fi întîmplat? O greşeală a organizatorilor? D-ra Marilena Bodeanu, care tria scrisorile din pachete, privea nedumerită spre membrii juriului: „Ce ne facem?" „E aici numărul", îl auzim pe dl. Ştelache Maleş, din banca unde se afla comisia tehnică. „E al domnului Gheorghieş Gheorghiu, din Bucureşti". În aplauzele sălii, este arătat plicul cîştigătorului. D-l Gheorghieş, participînd cu 4 seturi de taloane, a avut norocul să cîştige două premii, totalizînd 6 500 lei. Încă un număr extras de Cristian: *171* (*Otilia Iliescu*, din Oneşti). Înainte de-a trece la locul său, Cristian ne destăinuie că-i place cel mai mult din istoria românilor perioada domniilor marilor voievozi Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. D-ra *Cornelia Bodea* îl felicită pe Cristian pentru felul în care s-a prezentat în această primă întîlnire a sa cu iubitorii de istorie.

Şi acum – momentul aşteptat cu maxim interes de toţi cei prezenţi în sală: desemnarea cîştigătorului premiului I, în valoare de 6 000 lei. La propunerea d-lui Ovidiu-Mihail Alboiu, din comisia tehnică, susţinută şi de juriu şi de cei din sală, biletul cu numărul cîştigător al premiului I este extras de dl. *Dan Berindei*. Este numărul *186*. Aplauze pentru cîştigător: *VASILE ILIESCU*, ofiţer din Lipova.

Şi cu acestea, tragerea la sorţi s-a încheiat. Nu şi întîlnirea cu cititorii. Discuţiile au continuat pe grupuri sau chiar la sediul redacţiei. Astfel, vizitîndu-ne, dl. *Pompiliu Sălceanu*, din Tîrgovişte, venit – ca şi alţi participanţi special pentru extragerea la sorţi – ne arată un caiet cu... statistici *Magazin istoric*: concursuri, premii acordate, pagini tipărite în cei peste 25 ani de apariţie etc. etc. Într-unul din numerele viitoare, vom prezenta cîteva dintre datele statistice alcătuite de dl. Sălceanu, care a promis că ni le va trimite.

Încheiem aici relatarea privind întîlnirea noastră cu cititorii, prilejuită de tragerea la sorţi publică a cîştigătorilor concursului *25 din 25*. Într-un număr viitor, vă vom prezenta alte gînduri ale cititorilor care ne-au scris despre concurs, informaţii privind profesiunile cîştigătorilor şi ale participanţilor, sugestii privind organizarea ediţiilor viitoare. *Urmăriţi revista noastră pentru a afla date despre viitorul concurs.*

Peste toată această întîlnire a plutit tot timpul o mare biruinţă: *am reuşit să organizăm prima tragere la sorţi a cîştigătorilor primului concurs* Magazin istoric *cu public.*

Mulţumirile noastre concurenţilor, participanţilor la acest eveniment şi, în primul rînd, conducerii Facultăţii de istorie de la Universitatea din Bucureşti care ne-a invitat în celebrul amfiteatru „Nicolae Iorga".

Ioan LĂCUSTĂ

MONARHICĂ
(criptografie: 5, 1, 6, 2, 5)

Gh. BRAŞOVEANU

DIALOG CU CITITORII

Echipa Magazin istoric **salută cu colegială dragoste echipa revistei** Lumea **ajunsă la numărul 1500 și aflată din nou sub direcția domnului Ion Cârje.**

FESTIVAL SILVESTRI II

Doamna ANDA ANASTASESCU, din Londra, **directoare la London Schubert Players, ne-a informat despre ediția II-a a Festivalului internațional ce poartă numele celebrului dirijor român Constantin Silvestri. Importanta manifestare artistică internațională s-a desfășurat între 24-31 august 1992 la Palatul Culturii din Tirgu Mureș. Festivalul are loc sub auspiciile lui** Sir Yehudi Menuhin. **Iată că încă un eveniment muzical tinde să perpetueze în țară și peste hotare memoria unuia dintre marii muzicieni români ai secolului.**

ȘI LA LUGOJ...

Pasionată cititoare, cu dorința de-a deveni și colaboratoare a revistei noastre este eleva CLAUDIA GEORGETA CHINEZU, din clasa a X-a D a Liceului teoretic „Iulia Hasdeu" din Lugoj, **care ne relatează — cu amar umor — despre difuzarea revistei în Lugoj:**

Apariția și difuzarea revistei în Lugoj eu pot să vă spun că totul scîrțîie din încheieturi. Adică: dacă apare e bine, dar sînt puține exemplare — alteori este sublimă dar lipsește cu desăvîrșire. Eu cred că acest lucru este nu numai o pagubă pentru noi, cititorii, dar, și mai ales, este aproape o catastrofă pentru bugetul revistei — și așa redus în mod alarmant, după cîte am aflat.

Am vrut să particip și la concursul inițiat de revistă, dar de unde revista? Cei de la Rodipet ar trebui să fie mai înțelegători, mai ales că nu sînteți revista unui partid — Istoria aparține țării precum noi aparținem istoriei.

SIMPOZION COMEMORATIV

Muzeul de istorie și artă al Municipiului București a organizat, la 6 iulie 1992, un simpozion comemorativ Iulian Antonescu **(1932-1990). Prilejuit de împlinirea a 60 de ani de la nașterea istoricului, muzeografului și omului de cultură care a fost Iulian Antonescu, simpozionul a fost însoțit și de vernisarea unei expoziții foto-documentare.**

Personalitatea celui dispărut, care a fost timp de aproape două decenii directorul Direcției Muzeelor, a fost evocată de dr. Vasile Boroneanț, Iulian Crețu, prof. dr. Dumitru Almaș, conf. dr. Dan Teodor, conf. dr. Panait I. Panait, Viorel Căpitanu, dr. Vasile Ursachi, dr. Florin Constantiniu, prof. Costachi Buzdugan, dr. Ioan Mitrea, Victor Mitocanu, Aurel Moldoveanu, prof. Radu Ciuceanu, Radu Cîrneci.

TOT DIFUZAREA

Și în județul Alba, Magazin istoric **ajunge cu greu, sau chiar nu mai răzbate deloc la cititorii și abonații săi, cum scrie domnul SIMION PURCARU, din** com. Petrești.

Sînt abonat la revista Magazin istoric **de la apariția ei, dar în ultimul timp n-o mai primesc regulat. De exemplu, anul trecut n-am primit-o pe două luni, iar în anul acesta n-am primit-o pe luna aprilie, spunîndu-mi-se de la poștă că nu a venit. Tot cei de la poștă mi-au spus că pe luna mai au venit prea puține exemplare și eu am rămas iarăși fără revistă. M-am adresat dirigintei de la poșta din comună care mi-a spus că revista nu vine regulat, că dînsa a luat legătura cu directorul P.T.T.R. de la Alba, dar i s-a răspuns că aceasta este o problemă pentru toată țara. Oare această problemă nu se poate rezolva?**

Cînd revista era restrînsă, cenzurată, am primit-o, iar acum cînd apare completă și cu toate articolele bune și bogate în conținut să renunț la ea?! Ar fi păcat! Dar nici să mă abonez și să n-o primesc!

Țin foarte mult la această revistă.

Ca și în alte asemenea nedorite situații, am transmis sesizarea corespondentului nostru — împreună cu altele legate tot de difuzarea revistei — celor în drept să rezolve aceste nereguli apărute pe drumul Magazinului istoric. **Sperăm că și de data aceasta vom primi colegial sprijin din partea instituțiilor de poștă și difuzare, cărora le mulțumim, în numele cititorilor noștri pentru colaborare. Așa cum mulțumește și dl. ION I. MOȚI, din** Agnita, jud. Sibiu: Ca urmare a intervenției dumneavoastră la Rodipet, am primit nr. 3 din **Magazin istoric.**

Mă bucur foarte, foarte mult de felul cum d-voastră rezolvați scrisorile abonaților d-voastră.

Citesc cu plăcere, cu multă plăcere revista d-voastră și sper să mai citesc în continuare cel puțin 120 de numere. Am 70 de ani.

EPISCOP

DI. SORIN DIMITRIU, din București, **ne scrie că** în nr. 2/1992, la nota din p. 56 referitoare la episcopul Melchisedec Ștefănescu, se cuvenea precizat și faptul că acesta a mai fost episcop la Ismail, Huși și Roman. Se știe — **continuă cititorul nostru** — că a militat pentru unire și l-a sprijinit pe Al. I. Cuza pentru secularizarea averilor mănăstirești, ceea ce n-ar fi fost de neglijat, chiar într-o scurtă notă de subsol.

Sîntem întru totul de acord cu corespondentul nostru, cu mențiunea că Melchisedec Ștefănescu — pe care Enciclopedia română, **publicată din însărcinarea și sub auspiciile ASTREI, Sibiu 1904 îl considera „Una din fețele episcopatului românesc" — n-a fost episcop titular de Ismail și Huși, ci doar însărcinat cu administrarea acestor episcopii.**

FAMILIE

DI. GHEORGHIEȘ GHEORGHIU, din București, **ne scrie despre o familie de cărturari patrioți, luptători pentru unitate națională și emanciparea poporului — familia** Scriban.

Arhiereul Neofit Scriban (1803-1884), episcop de Edessa, episcop și locțiitor de episcop de Argeș (1865; 1868-1872), împreună cu fratele său, Filaret Scriban (1811-1873), arhiereu de Stavropoleos, au fost mari luptători pentru Unire și sprijinitori ai lui Al. I. Cuza. Aceasta nu i-a împiedicat însă să se opună Domnitorului în perioada „luptei pentru canonicitate". Ambii sînt înmormîntați în biserica Sf. Treime din Burdujeni-Suceava, ctitoria lui Filaret. Activitatea lor cărturărească, religioasă, literară, politică merită să fie prezentată cititorilor **Magazinului istoric.**

Semnalez totuși că cei doi nu au fost singurii dintre Scribani, care au lăsat urme în istoria culturală a României: menționez pe nepotul lor de frate, Romulus Scriban (1838-1912), poet, editor al **Daciei literare,** apărută la Galați în perioada 1868-1869, pe fiii acestuia — arhimandritul Iuliu Scriban (1878-1949), figură marcantă a ierarhiei bisericești interbelice și filologul August Scriban (1872-1950), autorul **Dicționarului limbii românești,** Iași, 1941 **(Magazin istoric,** martie 1991. **În București, acum 50 ani, Cronică mărunță);** colateral, zoologul Ioan A. Scriban (1879-1937), membru corespondent al Academiei Române.

Alt nepot al celor doi arhierei Scriban a fost Iosif Bobulescu (1818-1890), episcop de Rîmnic.

Mulțumim pentru datele trimise și așteptăm, stimate d-le Gheorghiu, și informațiile suplimentare promise.

CONTENTS (Romanian History) **M. Berza** Patriotism and Historical Knowledge • **G.I. Bercan** Romanian National Library — Tradition and Perspectives • **V. Cândea** Stolen Art Treasuries • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (VI) • **P. Cernovodeanu** Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIIIth Century; IV) • **M. Murgescu** 1838. Ioan Maiorescu versus I.H. Rădulescu • **I. Lăcustă** 1916-1918. Daily Notes from N. Lupu Kostaki (II) • 1915. Queen Maria writes to Nicolae II • **G.T. Kirileanu** Librarian in the Royal Palace (IV) • **F. Constantiniu** August 5-6, 1944. The Last Meeting Hitler-Antonescu • June 17, 1941. Romania's Consul in Cluj told • Moscow: 11-12 September 1944. A Romanian Minute of the Armistice Conference Meetings • **M. Radnev** 1940-1944. New Testimonies about Northern Transylvanian Jews' Fate • In Bucharest, 50 Years Ago • **R. de Weck** Recollections from Bucharest (1944-1945; II) • **C. Troncotă** 1940—1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu; IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **M. Berza** Patriotisme et connaissances historiques • **G.I. Bercan** Bibliothèque Nationale de Roumanie — tradition et perspectives • **V. Cândea** Trésors artistiques volés • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (VI) • **P. Cernovodeanu** La société roumaine à l'époque phanariote (XVIII siècle; IV) • **M. Murgescu** 1838. Ioan Maiorescu versus I.H. Rădulescu • **I. Lăcustă** 1916-1918. Les notes de N. Lupu Kostaki (II) • 1915. La reine Maria écrit au tsar Nicolae II • **G.T. Kirileanu** Bibliothécaire au Palais Royal (IV) • **F. Constantiniu** 5-6 août 1944. La dernière entrevue Hitler-Antonescu • 17 juin 1941. Le consul de Roumanie à Cluj écrit • Moscou: 11-12 Septembre 1944. Une minute roumaine des seances de la Conférence d'armistice • **M. Radnev** 1940-1944. Le sort des Juifs du nord de Transylvanie dans des nouveaux témoignages • A Bucarest, il y a 50 ans • **R. de Weck** Mémoires de Bucarest (1944-1945; II) • **C. Troncotă** 1940—1945. Pages de l'histoire du Service Special des Renseignements (Eugen Cristescu; IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **М. Берза** Патриотизм и историческое знание • **Г.И. Беркан** Национальная Библиотека Румынии — традиция и перспективы • **В. Кында** Украденное художественное сокровище • **К.К.Джурéску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (VI) • **П. Черноводяну** Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в.; IV) • **М. Мурджеску** 1838. Иоан Майореску против И.Х. Радулеску • **И. Лэкуста** 1916—1918. Н. Лупу-Костаки — Записи (II) • 1915. Королева Мария пишет царю Николаю II • **Г.Т. Кириляну** Библиотекарь в Королевском Дворце (IV) • **Ф. Константиниу** 5—6 августа 1944 г. Последняя встреча Гитлер — Антонеску • 17 июня 1941 г. Консул Румынии в Клудже говорит • Москва 11—12 сентября 1944 г. Румынское резюме Конференции о перемирии • **М. Радиев** 1940—1944. Новые свидетельства о судьбе евреев севера Трансильвании • В Бухаресте, 50 лет назад • **Р. де Век** Воспоминания из Бухареста (1944—1945; II) • **К. Трошкотэ** 1940—1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Кристеску; IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) **M. Berza** Patriotismus und Geschichtswissenschaftliche Erkentnisse • **G.I. Bercan** Die Nationale bibliothek Rumäniens — Tradition und Aussichten • **V. Cândea** Gestohlene Kunstschätze • **C.C. Giurescu** Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (VI) • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; IV) • **M. Murgescu** 1838. Ioan Maiorescu „wider" I.H. Rădulescu • **I. Lăcustă** 1916-1918. N. Lupu Kostakis Aufzeichnungen (II) • 1915. Briefwechsel zwischen Königin Maria und der Tzar Nikolai II • **G.T. Kirileanu** Bibliothekar im Königlichen Palast (IV) • **F. Constantiniu** 5-6 August. Die letzte Unterrednung Hitler-Antonescu • 17 Juni 1941. Der rumänische Konsul im Cluj sagt • Moskau: 11-12 September 1944. Eine rumänische Minute der Sitzungen der Waffenstillstandskonferenz • **M. Radnev** 1940-1944. Neue Zeugnisaussagen über die Juden-Zwangsverschleppungen aus Nord-Transilvanien • In Bukarest, vor 50 Jahre • **R. de Weck** Erinnerungen aus Bukarest (1944-1945; II) • **C. Troncotă** 1940—1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu; IV)

SUMARIO (Historia rumana) **M. Berza** Patriotismo y conocimiento histórico • **G.I. Bercan** La Biblioteca Nacional de Rumania — tradición y perspectivas • **V. Cândea** Tesoros de arte robados • **C.C. Giurescu** Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (VI) • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; IV) • **M. Murgescu** 1838. Ioan Maiorescu „contra" I.H. Rădulescu • **I. Lăcustă** 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu Kostaki (II) • 1915. La reina Maria escribe al tzar Nicolae II • **G.T. Kirileanu** Bibliotecario en el Palacio Real (IV) • **F. Constantiniu** El 5-6 de Agosto de 1944. La última entrevista Hitler-Antonescu • El 17 de Junio de 1941. El consul rumano en Cluj dice • Moscú: 11-12 septiembre 1944. Una minuta de las sesiones de la Conferencia de la tregua • **M. Radnev** 1940-1944. Nuevos testimonios sobre el destino de los judéos del norte de Transilvania • En Bucarest, hace 50 años • **R. de Weck** Recuerdos de Bucarest (1944-1945; II) • **C. Troncotă** 1940—1945. De la historia del Servicio Especial de Informaciones (Eugen Cristescu; IV)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la orase şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-881X

Lei 80

Prototype, voiture expérimentale de Peugeot

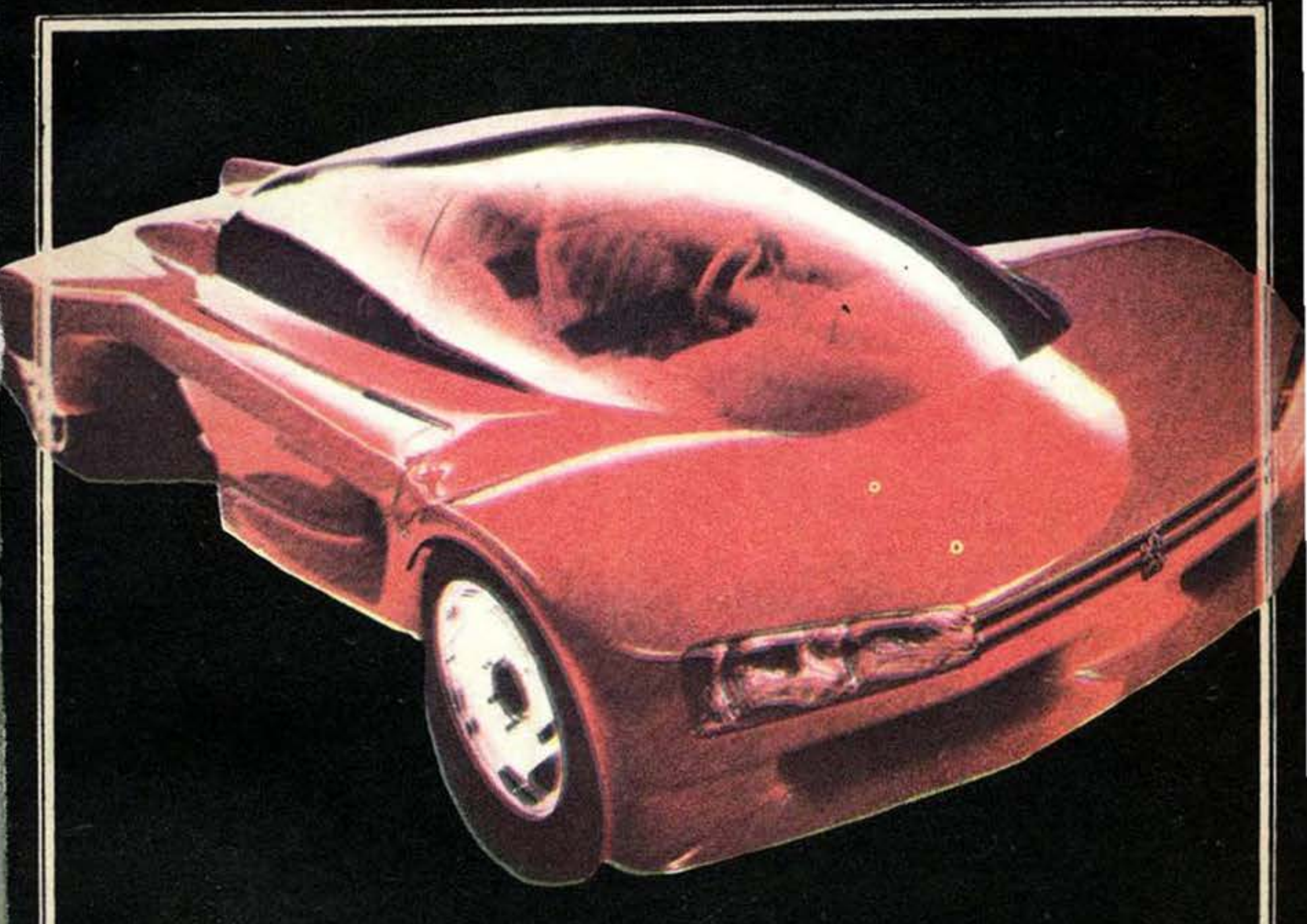

BIENVENUE DANS UN MONDE PLUS SUR, AERODYNAMIQUE, PERFORMANT, CONFORTABLE.

RHÔNE-POULENC
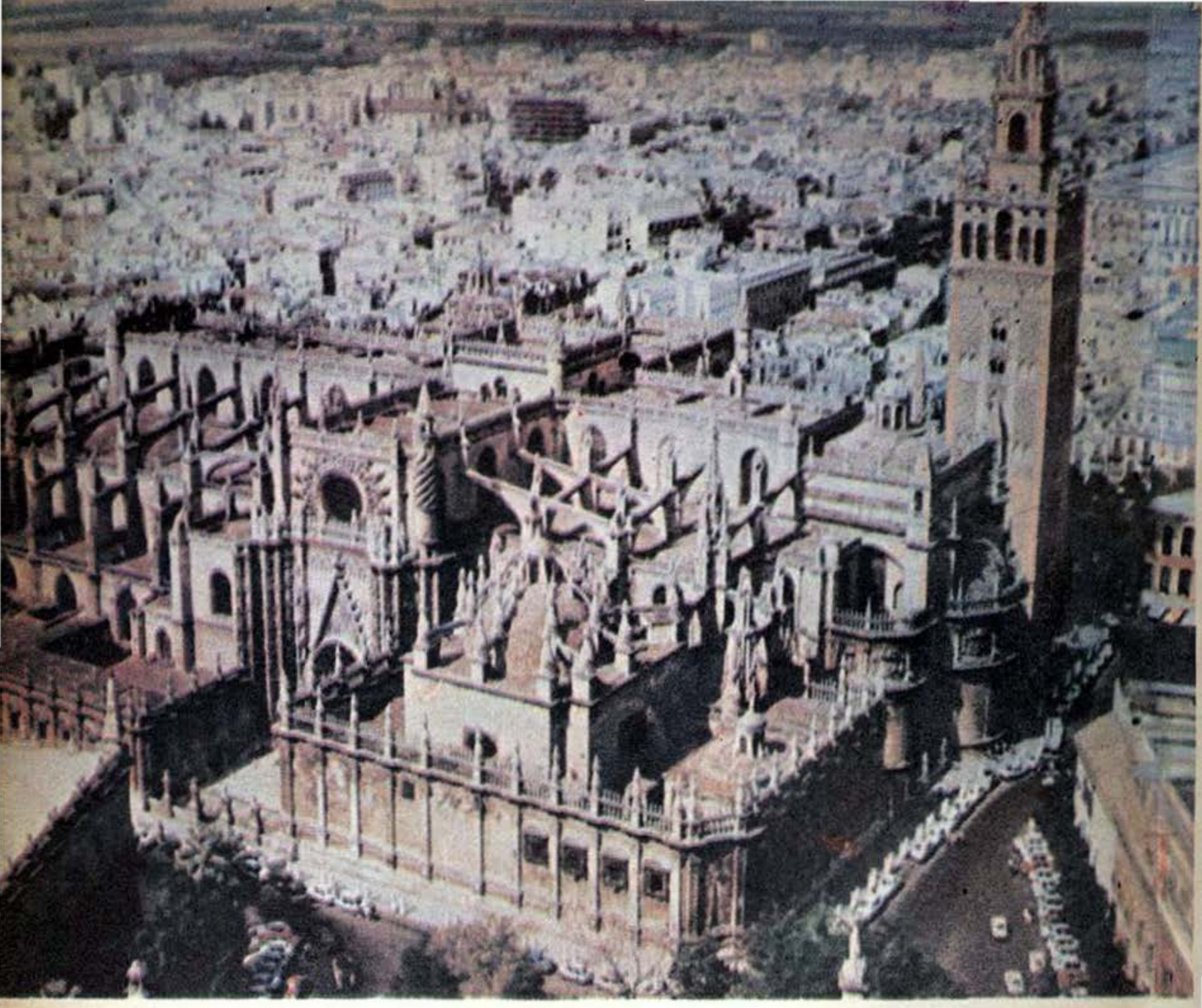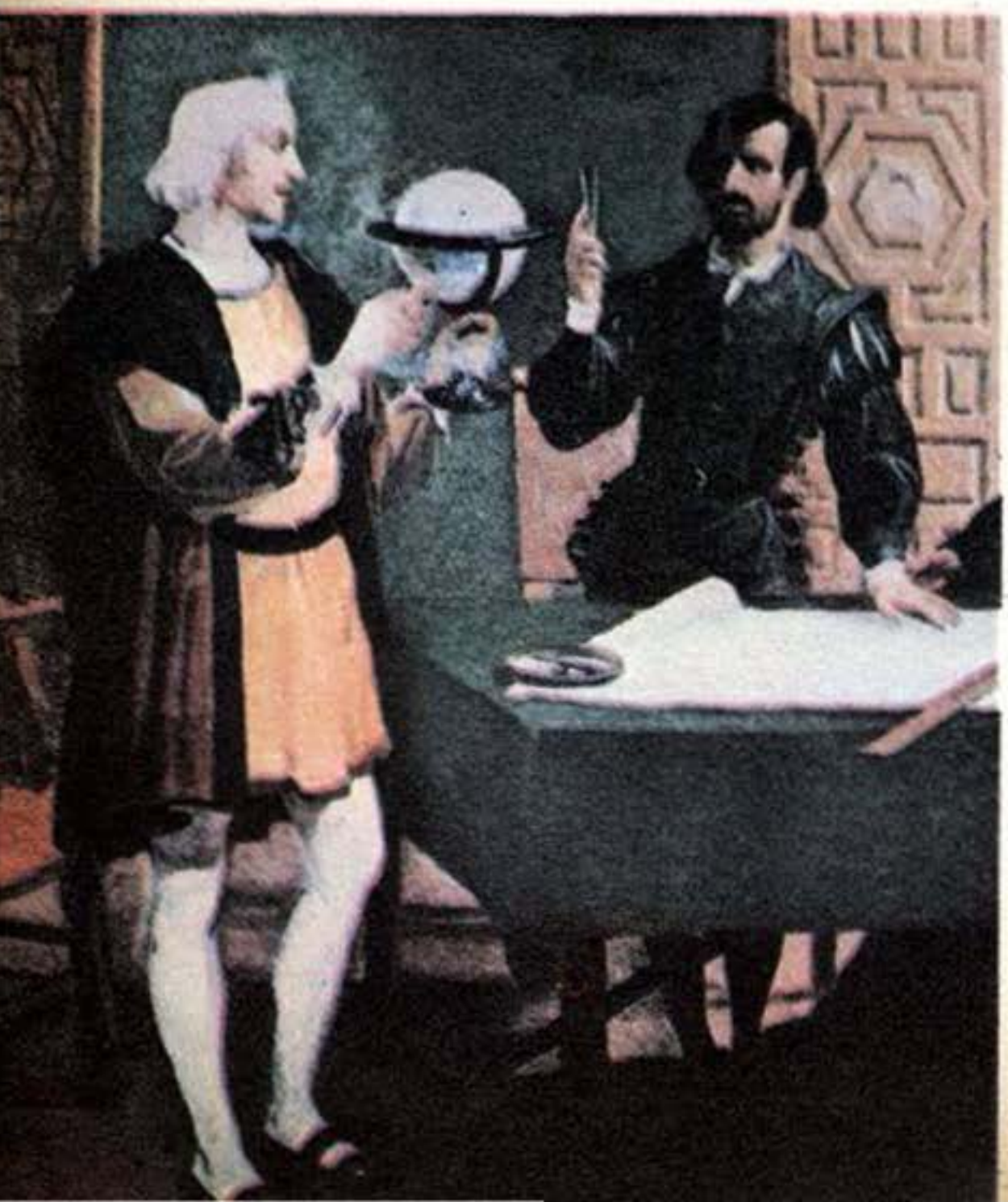
Plastiques techniques, pour permettre les formes les plus complexes,
supprimer la lubrification, diminuer la corrosion
Céramiques, pour améliorer le rendement des moteurs
Alumines, pour fabriquer les pots catalytiques
Terres rares, pour les écrans de lecture et les capteurs de téléguidage
Par sa chimie de haute technologie, Rhône-Poulenc contribue à préparer le monde de demain